

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

YASAMA DÖNEMİ

26

YASAMA YILI

3

SIRA SAYISI: 555

**Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın
Belirlenerek İadelerinin Sağlanması ve Mevcut
Kültür Varlıklarımızın Korunması İçin
Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi
Maksadıyla Kurulan**

**MECLİS ARAŞTIRMASI KOMİSYONU
RAPORU**

Nisan 2018

Not: Bu Sıra Sayısına; elektronik ortamda

“http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/sirasayi_sd.sorgu_baslangic”
internet adresindeki sorgu sayfası üzerinden erişilebilmektedir.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ

Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması Ve
Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi
Maksadıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu (10/601)

Sayı: 93852447-130.04-272154

19/04/2018

Konu: Komisyon Raporu

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması Ve
Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi
Maksadıyla Kurulan (10/601) Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Anayasa'nın
98. ve İktüzük'ün 104 ve 105. maddeleri çerçevesinde çalışmalarını tamamlamış
bulunmaktadır.

16.10.2017 tarihinde göreve başlayan Komisyonun yaptığı çalışmalar sonucunda
düzenlediği Rapor ekte sunulmuştur.

Gereğini arz ederim.

Saygılarımla.

Mustafa İSEN

Sakarya Milletvekili

Komisyon Başkanı

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	v
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
RESİMLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
KOMİSYON BAŞKANININ SUNUŞU	1
ÖNERGE METNİ	3

KOMİSYONUN KURULUŞU VE ÇALIŞMALARI

A. MECLİS ARAŞTIRMASI ÖNERGESİNİN KONUSU VE ÖZETİ	5
B. KOMİSYONUN KURULUŞU, GÖREV SÜRESİ VE KOMİSYON ÜYELERİ	7
C. KOMİSYONUN ÇALIŞMA SÜRECİ HAKKINDA USUL VE ESASLAR	9
D. KOMİSYON ÇALIŞMALARI SÜRECİ	10
D.1. Komisyonunda Yapılan Toplantıların Konusu Bilgi Alınanlar ve Tutanaklar	10
D.1.1. 16.10.2017 Tarihli Başkanlık Divanı Seçimi	10
D.1.2. 19.10.2017 Tarihli (1.) Toplantı	10
D.1.3. 26.10.2017 Tarihli (2.) Toplantı	10
D.1.4. 16.11.2017 Tarihli (3.) Toplantı	11
D.1.5. 30.11.2017 Tarihli (4.) Toplantı	11
D.1.6. 14.12.2017 Tarihli (5.) Toplantı	11
D.1.7. 11.01.2018 Tarihli (6.) Toplantı	12
D.1.8. 08.02.2018 Tarihli (7.) Toplantı	12
D.1.9. 22.02.2018 Tarihli (8.) Toplantı	12
D.2. Yurt İçinde Yapılan Çalışma Ziyaretleri, Yerinde İncelemeler ve Diğer Faaliyetler	12
D.2.1. 22.11.2017 Tarihli Ankara Çalışma Ziyareti	12
D.2.2. 24.12.2017 Tarihli İstanbul Çalışma Ziyareti	13
D.2.3. 22.02.2018 Tarihli Ankara Çalışma Ziyareti	14
D.3. Yurt Dışı Çalışma Ziyaretleri	14
D.3.1. 30.01-02.02.2018 Tarihli Almanya ve Danimarka Çalışma Ziyareti	15
D.3.2. 13-17.02.2018 Tarihli Fransa ve İngiltere Çalışma Ziyareti	15
E. KOMİSYONDA GÖREVLENDİRİLENLERİN LİSTESİ	23
F. KOMİSYONA SUNULAN RAPORLAR VE BELGELER	24

MECLİS ARAŞTIRMASI KOMİSYONU RAPORU

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VARLIKLARI VE TÜRKİYE’NİN KÜLTÜREL BİRİKİMİ

1.1. KÜLTÜR VARLIKLARININ TANIMI VE DEĞERİ	25
1.2. TÜRKİYE’NİN KÜLTÜREL BİRİKİMİ VE ÖNEMİ	28

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BİLİNCİNİN GELİŞİMİ

2.1. DÜNYADA KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BİLİNCİNİN GELİŞİMİ	31
2.2. TÜRKİYE’DE KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BİLİNCİNİN GELİŞİMİ	32
2.2.1. Arkeoloji	32
2.2.2. Müzecilik	35
2.2.3. Kütüphaneler.....	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜR VARLIĞI KAÇAKÇILIĞI VE TARİHSEL SÜRECİ

3.1. KÜLTÜR VARLIĞI KAÇAKÇILIĞININ TANIMI VE AŞAMALARI	40
3.2. DÜNYADA KÜLTÜR VARLIĞI KAÇAKÇILIĞI	41
3.3. TÜRKİYE’DE KÜLTÜR VARLIĞI KAÇAKÇILIĞI	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜR VARLIĞI KAÇAKÇILIĞININ ÖNLENMESİ

4.1. ULUSAL DÜZEYDE KURUMLARIN ROLÜ VE İŞLEVİ.....	49
4.1.1. Başvuru ve İhbarların Değerlendirilmesi.....	49
4.1.2. Çalınan Eserlerin Duyurularının Yapılması	49
4.1.3. Güvenlik Önlemleri	50
4.1.4. Kültür Varlığı Kaçakçılığı Veri Tabanı	54
4.1.5. Eğitim Faaliyetleri	55
4.1.6. Mevzuat Çalışmaları	56
4.1.7. Uluslararası Faaliyetler.....	58
4.2. ULUSAL MEVZUAT VE UYGULANMASI.....	60
4.2.1. Yürürlükte Olmayan Yasalar	61
4.2.1.1. 1869 Tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi.....	61
4.2.1.2. 1874 Tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi.....	61
4.2.1.3. 1884 Tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi.....	62
4.2.1.4. 1906 Tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi.....	62
4.2.1.5. 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu	62
4.2.2. Yürürlükte Olan Yasalar ve Mevzuat	63
4.2.2.1. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu	63
4.2.2.2. 5607 Sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu	66
4.2.2.3. Ülkemiz Kökenli Olmayan Kültür Varlıklarının Korunması	67
4.3. ULUSLARARASI KURUM VE KURULUŞLAR	68
4.3.1. Birleşmiş Milletler (BM)	69
4.3.1.1. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu(UNESCO).....	69
4.3.1.2. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC).....	75
4.3.2. Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM)	76

4.3.3. Avrupa Konseyi	77
4.3.3.1. Avrupa Kültür Anlaşması	78
4.3.3.2. Ceza İşlerinde Karşılıklı Adli Yardım Avrupa Sözleşmesi	78
4.3.3.3. Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi	79
4.3.3.4. Kültür Varlıkları ile İlgili Suçlar Hakkında Avrupa Sözleşmesi	80
4.3.4. Avrupa Birliği (AB)	80
4.3.4.1. Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi’nin 2014/60 Yönergesi	81
4.3.5. Çalınmış ve Yasa Dışı Yollarla İhraç Edilmiş Kültür Varlıkları Hakkında Sözleşme (UNINDROIT Sözleşmesi, 1995)	82
4.3.6. Dünya Gümrük Örgütü (DGÖ)	84
4.3.7. Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı (INTERPOL)	84
4.4. DÜNYADAN ÖRNEKLER	85
4.4.1. Kültürel Mirasın Korunması için İtalyan Jandarma Gücü (TPC)	85
4.4.2. Kore Yurt Dışı Kültürel Miras Vakfı	87

BEŞİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VARLIKLARININ İADESİNE YÖNELİK ÇALIŞMALAR

5.1. YÖNTEM	88
5.1.1. Tespit Çalışmaları	89
5.1.2. İade Çalışmaları	90
5.1.2.1. Envanter Kaydı Bulunan Eserlerin İade Çalışmaları	91
5.1.2.2. Kaçak Kazılarla Yurt Dışına Çıkarılan Eserlerin İade Çalışmaları	92
5.1.2.3. Yurt Dışında Müzayedelerde Bulunan Eserlerin İade Çalışmaları	92
5.1.3. İade Yolları	93
5.1.3.1. İkili Görüşmeler Yoluyla Yapılan İade Çalışmaları	93
5.1.3.2. Dava Yoluyla Yapılan İade Çalışmaları	94
5.1.3.3. Uluslararası Sözleşmeler veya Kuruluşlar Yoluyla Yapılan İade Çalışmaları	95
5.1.3.4. İkili Anlaşmalar Yoluyla Yapılan İade Çalışmaları	95
5.1.3.5. Gönüllü Olarak Yapılan İadeler	95
5.2. İADESİ SAĞLANAN KÜLTÜR VARLIKLARI	96
5.3. İADE SÜRECİ DEVAM EDEN KÜLTÜR VARLIKLARI	128
5.4. DÜNYADAN ÖRNEKLER	131

ALTINCI BÖLÜM

MEVCUT KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI

6.1. TAŞINIR KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI	134
6.1.1. Devlet Müzeleri	134
6.1.2. Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı Müdürlükleri	136
6.1.3. Özel Müzeler	137
6.1.4. Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlığı Koleksiyonculuğu	138
6.2. TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI	140

6.2.1. Yerel Yönetimlerin Koruma Konusunda Temel Görev ve Yetkileri.....	140
6.2.2. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurulları.....	141
6.2.3. Rölöve ve Anıtlar Müdürlükleri	145
6.2.4. Araştırma, Sondaj, Kazı ve Define Araması.....	147

YEDİNCİ BÖLÜM

SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

7.1. MEVZUAT İLE İLGİLİ ÖNERİLER	149
7.2. YÜRÜTME İLE İLGİLİ ÖNERİLER.....	152
7.3. TOPLUMSAL BİLİNCİN ARTIRILMASINA YÖNELİK ÖNERİLER.....	158
KAYNAKÇA.....	160
RAPORA İLİŞKİN KARAR İMZA CETVELİ	165
MUHALEFET ŞERHİ.....	166

TABLÖLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1: Emniyet Genel Müdürlüğünün son beş yıla ait kültür varlığı kaçakçılığı verileri.....	47
Tablo 2: Jandarma Genel Komutanlığının son beş yıla ait kültür varlığı kaçakçılığı verileri.....	47
Tablo 3: Yasa dışı yollarla Türkiye’den kaçırıldıktan sonra iadesi sağlanan kültür varlıkları.....	123
Tablo 4: İade süreci devam eden kültür varlıkları	128
Şekil 1: Jandarma sorumluluk bölgesinde 2012-2017 yılları arasında tespit edilen kültür varlığı kaçaklığı olayları dağılımı.....	48
Şekil 2: Jandarma sorumluluk bölgesinde 2012-2017 yılları arasında tespit edilen kültür varlığı kaçakçılığı olaylarının illere göre dağılımı	48

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1: Türkiye’den Avrupa’ya kültür varlığı kaçakçılığının rotaları	46
Resim 2: Boğazköy tabletlerinden örnekler.....	97
Resim 3: Boğazköy sfenksi.....	98
Resim 4: Elmalı sikkelerinden örnekler.....	99
Resim 5: Lidya eserlerinden örnekler I.....	101
Resim 6: Lidya eserlerinden örnekler II	102
Resim 7: Aphrodisias friz bloğu	103
Resim 8: Meleager başı kabartması	104
Resim 9: Bursa ili Yenişehir ilçesi Sinan Paşa Camii şerefesine ait çini karo	105
Resim 10: Manş Denizi batığından ele geçen eserler	106
Resim 11: Konya Beyşehir Eşrefoğlu Camii giriş kapısı panoları	107
Resim 12: Zeugma mozaigine ait parçalar	108
Resim 13: Nuruosmaniye Kütüphanesi’nde kayıtlı 26 demirbaş numaralı Kur’an-ı Kerim	109
Resim 14: Harput Arap Baba Mescidi’ne ait çiniler.....	110
Resim 15: Vakıflar Genel Müdürlüğü deposundan çalınan halı.....	111
Resim 16: Amasya Mehmet Paşa Camii’nin mermer minber kapı kanatları	112
Resim 17: Afyonkarahisar ili Akharim Ulu Camii’ne ait bir çift pirinç şamdan	113
Resim 18: Tatarlı Tümülüsü’ne ait ahşap parçalar	114
Resim 19: Yorgun Herakles heykeli	116
Resim 20: Troya eserlerinden bazı parçalar	117
Resim 21: Orpheus mozaigi.....	118
Resim 22: Kanatlı deniz atı broşu.....	119
Resim 23: Lidya Bölgesi’ne ait mezar ve adak stelleri	120
Resim 24: Yusufpaşa Kütüphanesi’ne ait el yazması eserler.....	121
Resim 25: Herakles lahdi	122

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGIT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

BİMER: Başbakanlık İletişim Merkezi

BİT: Bilgi ve İletişim Teknolojileri

Bkz.: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

CICP: Birleşmiş Milletler Uluslararası Suçu Önleme Merkezi

CİMER: Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi

CMK: Ceza Muhakemesi Kanunu

der.: derleyen

ÇSGB: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı

DGÖ: Dünya Gümrük Örgütü

DMK: UNESCO Dünya Miras Komitesi

DÖSİMM: Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü

EEC: Avrupa Ekonomik Topluluğu

EUROPOL: Avrupa Polis Teşkilatı

FBI: ABD Federal Araştırma Bürosu

ICOM: Uluslararası Müzeler Birliği

ICOMOS: Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi

ICPRCP: Kültür Varlıklarının Kaynak Ülkeye İadesi veya Kanunsuz Alıkoyma Durumunda Geri Verilmesinin Teşviki Hükümetlerarası Komitesi

INTERPOL: Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı

IUCN: Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

KOM: Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı

KUDEB: Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları

MEB: Millî Eğitim Bakanlığı

M.Ö.: Milattan önce

M.S.: Milattan sonra

MUES: Müze Ulusal Envanter Sistemi

ODCCP: Uyuşturucu Kontrolü ve Suçun Önlenmesi Ofisi

örn.: örneğin

s.: sayfa

SGK: Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı
SELEC: Dünya Gümrük Örgütü, Güneydoğu Kanun Uygulama Merkezi
STK: Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.: Türkiye Cumhuriyeti
TPC: Kültürel Mirasın Korunması için İtalyan Jandarma Komutanlığı
TİKA: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TUES: Tescilli Taşınmaz Ulusal Envanter Sistemi
TÜYATOK: Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu
UNDCP: Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Kontrol Programı
UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu
UNIDROIT: Özel Hukukun Birleştirilmesine İlişkin Uluslararası Enstitü
UNODC: Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi
vb.: ve benzeri
vd.: ve diğerleri
vs.: vesaire
yay.haz.: yayına hazırlayan

KOMİSYON BAŞKANININ SUNUŞU

Tarihsel ve kültürel birikimi ile, dünyanın en zengin ülkeleri arasında yer alan Türkiye Cumhuriyeti'nin kültür politikalarının temelinde; sahip olduğumuz bu kültür varlıklarını koruma ve gelecek kuşaklara bırakma hedefi her daim var olmuştur. Kültür varlıklarımızın dış talebe bağlı olarak yurt dışına kaçırılmaları da geçmişten günümüze var olan ve kararlılıkla mücadele edilmesi gereken bir olgudur.

Kültür varlıklarımızın korunmasına yönelik duyarlılık Osmanlı döneminden itibaren başlamış olsa da, o günün şartlarında ve sonrasında konunun öncelikli olarak ele alınamadığı dönemler olmuş, çeşitli koruma tedbirlerine, ulusal ve uluslararası düzenlemelere rağmen kaçak kazılarla, usulsüz nakillerle pek çok kültür varlığımız yurt dışına çıkarılmış, müzayedelerde alınıp satılmış ve müzelerde sergilenmiştir. Hâlen özellikle Batı'da bütün önemli müzelerde kültür varlıklarımız sergilenmekte, hatta ciddi oranda ülkemizden götürülen kültür varlıklarıyla kurulmuş müzeler bulunmaktadır. Ayrıca, kaçak kazılar ve koruma alanındaki yetersizlik ve gecikmeler de çeşitli tahribatlara neden olmuştur.

Kültür varlıklarımızın korunması, tarihimize ve geleceğimize duyduğumuz ortak sorumluluğun gereğidir. Yüce Meclisimiz de konuya bu yaklaşımla sahip çıkmış ve bütün siyasi parti gruplarının ortak önergesiyle kurulan Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması ve Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Maksudıyla bir Meclis Araştırması Komisyonu kurulmuştur. Komisyonumuz konunun tüm boyutlarıyla araştırılması, yapılması gerekenlerin tespit edilerek ilgili kurumlara duyurulması, yasa dışı olarak kaçırılan kültür varlıklarımızı ellerinde bulunduran müze ve koleksiyonculara Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu mücadelenin arkasında olduğunun fark ettirilmesi ve bunları yaparken de toplumda bir farkındalık yaratılması amacıyla dört aylık bir süre içinde yürüttüğü çalışmalarını 25 Şubat 2018 tarihinde tamamlamıştır.

Komisyon, çalışmaları kapsamında öncelikle kültür varlıklarının yasa dışı ticareti ve kaçak kazı olaylarının önlenmesi ile yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılan kültür varlıklarının ülkemize iadesi alanında sorumlu kurumları, sonra da bu alanda çalışan uzman, araştırmacı, yazar, akademisyen, özel müze temsilcileri, müzayedeci ve koleksiyoncuları dinlemiş, paylaşılan görüş ve önerileri rapor çalışmalarında değerlendirmeye almıştır.

Komisyonumuz Ankara ve İstanbul'da müzelerde yerinde incelemelerde bulunmuştur. Ayrıca ülkemizin kültür varlıklarımızın iadesine atfettiği önemi ve konunun en yüksek düzeyde takip edildiğini göstererek hem iade süreçlerinin hızlanması hem de ülkemizden kaçak yollarla eser temininin caydırılması amacıyla Almanya, Danimarka, Fransa ve İngiltere'ye yurt dışı çalışma ziyaretleri gerçekleştirmiştir. Yapılan müze ziyaretlerinde ülkemizden yurt dışına çıkarılan eserler bulundukları yerlerde incelenmiş, UNESCO temsilcisi, müzeci, siyasetçi, bürokrat, müzayedeci muhataplarla yapılan görüşmelerde ülkemizden yasa dışı yollarla kaçırılmış olan eserlerin iadesine verilen önem ve bu taleplerin haklılığı vurgulanmıştır. Tarihi eser kaçaklığının önlenmesine yönelik ülke ve kurum politikaları üzerinde görüşmelerde bulunulmuştur.

Komisyonumuz gerçekleştirdiği bu çalışmalar neticesinde ortaya çıkan tespitlerini ve çözüm önerilerini bir rapor hâlinde kamuoyuna sunmuş bulunmaktadır. Raporda yurt dışına kaçırılan eserlerimizin iadesini sağlamaya yönelik öneriler kadar, kültür varlıklarının yasa dışı olarak yurt dışına çıkarılmalarının, yani kaçakçılığın önlenmesi temel bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Komisyon raporunda üzerinde durulan diğer bir önemli husus da halkımızın bilinçlendirilmesi olmuştur. Komisyon çalışmalarının ve raporunun bu mücadelenin daha etkili ve kararlıkla yürütülmesinde önemli bir kaynak olacağına inanıyor bundan sonraki süreçte de yurt dışındaki kültür varlıklarımızın iadesinin takipçisi olacağımızı belirtmek istiyorum. Bu konuda yapılması gereken işlerin yürütülmesiyle ilgili sorumlu birimler bulunmakla birlikte meselenin ancak milli bir hassasiyetle takip edilerek çözülebileceğine inanıyoruz.

Bu vesileyle, Komisyon çalışmalarımızın yürütülmesinde desteklerini esirgemeyen Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Sayın İsmail KAHRAMAN başta olmak üzere, Komisyonumuzun kurulmasına vesile olan önerileri veren tüm imza sahiplerine ve Komisyonumuzun kurulmasını destekleyen parlamento üyelerine, Komisyonumuzda birlikte çalıştığımız tüm üyelerimize, Komisyonumuza bizzat sunum yapan, bilgi belge sunan ve çalışmalarına katkı sağlayan tüm kurum ve kuruluşlara, akademisyenlere, uzmanlara, yurt içi ve yurt dışı temaslarda desteklerini esirgemeyen yetkililere raporumuzun hazırlanmasında ve rapor yazım sürecinde görev alan uzmanlarımıza teşekkürlerimi sunarım.

Mustafa İSEN
Sakarya Milletvekili
Komisyon Başkanı

ÖNERGE METNİ

1. AK Parti Grup Başkanvekili Çanakkale Milletvekili Bülent TURAN, CHP Grup Başkanvekili Manisa Milletvekili Özgür ÖZEL, HDP Grup Başkanvekili İstanbul Milletvekili Filiz KERESTECİOĞLU ile MHP Grup Başkanvekili Manisa Milletvekili Erkan AKÇAY'ın, Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması ve Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi maksadıyla bir Meclis Araştırması açılmasına ilişkin önergesi. (10/601):

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ BAŞKANLIĞINA

Yurt dışına kaçırılan kültür varlıklarımızın belirlenerek iadelerinin sağlanması ve mevcut kültür varlıklarımızın korunması için alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi maksadıyla Anayasa'nın 98'inci ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 104 ve 105'inci maddeleri gereğince bir Meclis araştırması açılmasını arz ederiz.

Bülent TURAN
AK Parti Grup Başkanvekili
Çanakkale Milletvekili

Filiz KERESTECİOĞLU
HDP Grup Başkanvekili
İstanbul Milletvekili

Özgür ÖZEL
CHP Grup Başkanvekili
Manisa Milletvekili

Erkan AKÇAY
MHP Grup Başkanvekili
Manisa Milletvekili

Gerekçe:

Kültür varlıkları, vücut bulduğu toprakların tarihî belgeleridir. Tarihin izlerini taşıyan her anıt, eser, höyük o kentlerin varlığını bütünleyip kimliğini güçlendirir. Yerel kültür yanında mimari özelliklerinden yaşam özelliklerine değin çok yönlü özelliğın geleceğē taşınması gereklidir.

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliğı yapmış Anadolu toprakları, her devirde sayısız kültür varlığının üretimine katkıda bulunmuştur. Türkiye bu yönüyle dünyanın en zengin ülkelerinden olduğı gibi bunların korunması konusunda da dünyadaki en eski hafızaya sahip ülkelerdendir.

Çeşitli koruma tedbirlerine, ulusal ve uluslararası mevzuattaki düzenlemelere rağmen dünyanın en zengin kültürel ve tarihsel birikimlerinden biri olan ülkemizde kültürel varlıkların farklı yöntemlerle yurt dışına kaçırılması ve geçmişten beri var olan define avcılığı yüzünden kültür varlıkları erozyonu yaşanmıştır. Türkiye'deki arkeoloji biliminin zayıflığı, müzecilik alanındaki eksiklikler ve kazıların büyük çoğunluğunun yabancı ülkeler tarafından yapılması tarihî eserlerin daha kolay yurt dışına çıkışına imkân sağlamıştır. Bu tür kültür varlıklarının farkına varılamayan, değeri anlaşılamayan dönem ve yerlerde kaçak kazılarla, usulsüz nakillerle pek çok kültür varlığımız yurt dışına çıkarılmış, müzayedelerde alınıp satılmış veya müze envanterlerine kaydedilmiş, sergilenmiştir, hâlen sergilenmektedir.

Eserlerin yurt dışına kaçırılmasının yanında kaçak kazılar ve koruma alanındaki yetersizlik ve gecikmeler de ayrıca büyük boyutlu tahribatlara da neden olmuştur.

Sonuç olarak, insanlığın ortak mirası olan kültürel eserler ait olduğı topraklarda anlamlıdır ve dolayısıyla ait olduğı topraklarda olmalıdır. Bu kapsamda, Türkiye'nin yasa dışı yollardan yurt dışına kaçırılan bütün kültür varlıklarının tespitinin ve nerelerde olduğunun belirlenmesi gerekmekte, müze envanterleri sıkı takibe alınmalıdır. Öte yandan coğrafyamızın ve kültürümüzün yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılmış bütün kültür varlıklarımızın iadesi süreci tavizsiz sürdürülmelidir. Bu sürece kadim uygarlıkların kalıntıları ve tarih ve sanat açısından değeri objeler kadar yazma eserler ve etnografik eserler de katılmalıdır.

Anılan gerekçelerle yurt dışına kaçırılan kültür varlıklarımızın belirlenerek iadelerinin sağlanması ve özellikle mevcut kültür varlıklarımızın her hâlükârda korunması için alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi amacıyla bir Meclis araştırması komisyonu kurulmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

KOMİSYONUN KURULUŞU VE ÇALIŞMALARI

A. MECLİS ARAŞTIRMASI ÖNERGESİNİN KONUSU VE ÖZETİ

26. Yasama Dönemi’nde, “Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması Ve Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi” amacıyla verilen:

- AK Parti Grup Başkanvekili Çanakkale Milletvekili Bülent TURAN, CHP Grup Başkanvekili Manisa Milletvekili Özgür ÖZEL, HDP Grup Başkanvekili İstanbul Milletvekili Filiz KERESTECİOĞLU ile MHP Grup Başkanvekili Manisa Milletvekili Erkan AKÇAY’ın (10/601) Esas Numaralı,

önergesinin, 27.07.2017 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından kabul edilmesiyle “Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması Ve Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Amacıyla” Meclis araştırması komisyonu kurulmuştur.

16.10.2017 tarihinde çalışmalarına başlayan söz konusu Meclis Araştırması Komisyonunun kurulmasına yönelik önerenin gerekçeleri incelendiğinde özetle;

- Kültür varlıklarının, vücut bulduğu toprakların tarihî belgeleri olduğu, tarihin izlerini taşıyan her anıtın, eserin, o kentlerin varlığını bütünleyip kimliğini güçlendirdiği ve yerel kültür yanında mimari özelliklerinden yaşam özelliklerine değin çok yönlü özelliğın geleceğē taşınması gerektiğı,
- Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliğı yapmış Anadolu topraklarının, her devirde sayısız kültür varlığının üretimine katkıda bulunduğı, Türkiye’nin bu yönüyle dünyanın en zengin ve kültür varlıklarının korunması konusunda da dünyadaki en eski hafızaya sahip ülkelerinden olduğı,
- Çeşitli koruma tedbirlerine, ulusal ve uluslararası mevzuattaki düzenlemelere rağmen dünyanın en zengin kültürel ve tarihsel birikimlerinden biri olan ülkemizde kültürel varlıkların farklı yöntemlerle yurt dışına kaçırıldığı ve geçmişten beri var olan define avcılığı yüzünden kültür varlıkları erozyonu yaşandığı,
- Türkiye’deki arkeoloji biliminin geç gelişmesi, müzecilik alanındaki eksiklikler ve kazıların büyük çoğunluğunun yabancı ülkeler tarafından yapılmasının tarihî eserlerin daha kolay yurt dışına çıkışına imkân sağladığı; farkına varılamayan, değeri anlaşılamayan dönem ve yerlerde kaçak kazılarla, usulsüz nakillerle pek çok kültür varlığımızın yurt dışına çıkarılmış, müzayedelerde alınıp satılmış veya müze envanterlerine kaydedilmiş ve sergilenmiş olduğı,

- Eserlerin yurt dışına kaçırılmasının yanında kaçak kazılar ve koruma alanındaki yetersizlik ve gecikmelerin de ayrıca büyük boyutlu tahribatlara neden olduğu,
- Bu kapsamda, Türkiye'nin yasa dışı yollardan yurt dışına kaçırılan bütün kültür varlıklarının tespitinin ve nerelerde olduğunun belirlenmesi, yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılmış bütün kültür varlıklarımızın iade sürecinin tavizsiz sürdürülmesi, bu sürece kadim uygarlıkların kalıntıları ve tarih ve sanat açısından değerli objeler kadar yazma eserler ve etnografik eserlerin de katılması gerektiği

konularına vurgu yapılmıştır.

B. KOMİSYONUN KURULUŞU, GÖREV SÜRESİ VE KOMİSYON ÜYELERİ

Anayasa'nın 98., Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 104 ve 105. maddeleri gereğince verilmiş olan (10/601) esas numaralı Meclis araştırması önergesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 27.07.2017 tarihli 120. Birleşiminde görüşülmüştür. Bu görüşmelerden sonra, önerelerde belirtilen hususlarla ilgili bir Meclis Araştırması Komisyonu kurulmasına karar verilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu konudaki 1159 sayılı Kararı 02.08.2017 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. Söz konusu Kararda; Meclis Araştırması Komisyonunun 12 üyeden oluşması, Komisyonun çalışma süresinin başkan, başkanvekili, sözcü ve kâtip seçimi tarihinden başlamak üzere 3 ay olması ve gerektiğinde çalışmalarını Ankara dışında da yapabileceği hususlarına yer verilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin 11.10.2017 tarihli 6. Birleşiminde Komisyon üye seçimi yapılmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu konudaki 1163 sayılı Kararı 21.10.2017 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.

Komisyon, Meclis Başkanlığının çağrısı üzerine yapılan 16.10.2017 tarihli ilk toplantısında Komisyon Başkanı, Başkanvekili, Sözcü ve Kâtip üyelerini seçmiştir. Komisyon, hazır bulunan üyeler arasından en yaşlı üye sıfatıyla Mersin Milletvekili Serdal KUYUCUOĞLU'nun geçici başkanlığında toplanmıştır. Yapılan gizli oylama sonucu Komisyon Başkanlığına Sakarya Milletvekili Mustafa İSEN, Başkanvekilliğine Ankara Milletvekili Nevzat CEYLAN, Komisyon Sözcülüğüne Çanakkale Milletvekili Ayhan GİDER ve Kâtip üyeliğe Mardin Milletvekili Ceyda BÖLÜNMEZ ÇANKIRI seçilmişlerdir. Mardin Milletvekili Ceyda BÖLÜNMEZ ÇANKIRI'nın Genel Kurulun 22.11.2017 tarihli 27. Birleşiminde Meclis Başkanlık Divanı üyeliğine seçilmesi sebebiyle Komisyon üyeliği İçtüzük'ün 21'inci maddesi uyarınca kendiliğinden sona ermiştir. Boş bulunan üyeliğe Genel Kurulun 5.12.2017 tarihli 32. Birleşiminde Gaziantep Milletvekili Mehmet ERDOĞAN seçilmiştir. Gaziantep Milletvekili Mehmet ERDOĞAN Komisyonun 14.12.2017 tarihli 5. Toplantısında Kâtip üyeliğe seçilmiştir.

Komisyonla verilen 3 aylık çalışma süresinin sonuna gelindiğinde, konunun kapsamlı bir çalışma gerektirmesi dikkate alınarak bu süre içinde inceleme, araştırma ve rapor yazım sürecinin bitmeyeceğinin anlaşılması üzerine; Komisyonun 11.1.2018 tarihli kararıyla bir aylık ek süre istenmesine karar verilmiştir. Komisyon, TBMM İçtüzüğü'nün 105. maddesinin 2. fıkrası gereğince, 25.1.2018 tarihinden geçerli olmak üzere, 1 aylık ek süre istenmesine karar vermiştir. Komisyonun bu Kararı doğrultusunda, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 16.1.2018 tarihli 49. Birleşiminde aldığı 1177 sayılı Kararı ile Komisyonun çalışma süresi 25 Şubat 2018 tarihine kadar 1 ay uzatılmıştır.

Komisyon Üyeleri ve Seçim Çevreleri

**Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması Ve
Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirlerin
Belirlenmesi Maksadıyla Kurulan (10/601) Esas Numaralı Meclis Araştırması
Komisyonu**

BAŞKAN

Mustafa İSEN
Sakarya

BAŞKANVEKİLİ

Nevzat CEYLAN
Ankara

SÖZCÜ

Ayhan GİDER
Çanakkale

KÂTİP

Mehmet ERDOĞAN
Gaziantep

KOMİSYON ÜYELERİ

**Zülfikar İnönü
TÜMER**
Adana

**M.Galip
ENSARİOĞLU**
Diyarbakır

Nihat AKDOĞAN
Hakkari

**Durmuş Ali
SARIKAYA**
İstanbul

**Serdal
KUYUCUOĞLU**
Mersin

Nihat ÖZTÜRK
Muğla

Ruhi ERSOY
Osmaniye

Gürsel EROL
Tunceli

C. KOMİSYONUN ÇALIŞMA SÜRECİ HAKKINDA USUL VE ESASLAR

Komisyon; başkan, başkanvekili, sözcü ve kâtip üyelerin seçiminin yapıldığı 16.10.2017 tarihinden itibaren çalışmalarına başlamıştır. Komisyon Başkanının önerisi üzerine ilk toplantıda Komisyon çalışmaları için gerekli olan kararlar alınmıştır.

Komisyonun 16.10.2017 tarihinde yaptığı ilk toplantısında;

1. Komisyonun gerekli görmesi hâlinde, Komisyon olarak ya da oluşturulacak alt komisyonlar marifetiyle mahallinde inceleme ve araştırmalar yapmasına,
  2. Komisyon toplantılarında ve Ankara dışı çalışmalarda tam tutanak tutulmasına,
  3. Komisyonun Genel Kurul çalışma saatlerinde de çalışma yapabilmesi için Meclis İçtüzüğü'nün 35. maddesi uyarınca Başkanlık Divanından izin istenmesine,
  4. Komisyonun uygun gördüğü çalışmalarını kamuoyuna duyurabilmek amacıyla internet sitesi kurulmasına ve e-posta adresi alınmasına,
  5. Komisyon süresince ilgili kurum ve kuruluşlardan konu ile ilgili uzman görevlendirilmesi ile ilgili işlemlerin ve yazışmaların yapılmasında, davet edilecek kişi ve kurumların tespiti hususlarında Komisyon Başkanlığının yetkili kılınmasına,
  6. Ankara dışında yapılacak inceleme ve çalışmalara belirlenecek Komisyon uzmanları ile kamu kurum ve kuruluşlarından görevlendirilen personelin katılmasına,
  7. Rapor yazımında Komisyon Başkanlığına redaksiyon yetkisi verilmesine,
  8. Ankara'da yapılan Komisyon toplantılarına bilgi vermek üzere çağrılan davetliler ile diğer kurum ve kuruluşlardan görevlendirilen uzmanların ulaşım ve iaşe bedellerinin karşılanmasına,
- karar verilmiştir.

D. KOMİSYON ÇALIŞMALARI SÜRECİ

Çalışma süresi içerisinde 8 toplantı yapan Komisyonun çalışmaları sırasında tam tutanak tutulmuş, Komisyonunda görevli uzmanların rapor yazımında yararlanması amacıyla ilgili özel ve kamu kurum/kuruluşlarından belge ve bilgiler temin edilmiştir.

Ayrıca, Komisyon aşağıda belirtildiği üzere 22 Kasım 2017 tarihinde Ankara’da Anadolu Medeniyetleri Müzesi’ne, 23-24 Aralık 2017 tarihlerinde İstanbul’da İstanbul Arkeoloji Müzesi, Topkapı Sarayı ve Ayasofya Müzesi’ne, 22 Şubat 2018 tarihinde Ankara’da Erimtan Müzesi ve Rahmi Koç Müzesi’ne çalışma ziyaretlerinde bulunmuştur. Komisyon, 30 Ocak-2 Şubat 2018 tarihlerinde Almanya ve Danimarka’ya, 13-17 Şubat 2018 tarihlerinde Fransa ve İngiltere’ye yurt dışı çalışma ziyaretleri gerçekleştirmiştir.

Taslak Komisyon Raporu, Komisyon üyelerine 15.03.2018 tarihinde dağıtılmıştır. Komisyon üyeleri bu Taslak Rapor üzerindeki değerlendirme ve görüşlerini ise; 22.03.2018 tarihine kadar Komisyon Başkanlığına iletmışlerdir.

Üyelerden gelen öneri ve görüşler çerçevesinde nihai şekli verilen söz konusu Komisyon Raporu, 19 Nisan 2018 tarihinde TBMM Başkanlığına sunulmuştur.

D.1. Komisyonunda Yapılan Toplantıların Konusu Bilgi Alınanlar ve Tutanaklar

D.1.1. 16.10.2017 Tarihli Başkanlık Divanı Seçimi

Başkanlık Divanı Seçimi yapılarak, başkan, başkanvekili, sözcü ve kâtip üye belirlenmiştir.

D.1.2. 19.10.2017 Tarihli (1.) Toplantı

Konu hakkında aşağıda isim ve unvanları belirtilen kişiler dinlenmiştir.

Bilgi Alınan	
Kişi	Kurumu/Görevi
Yalçın KURT	Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü
Büyükelçi Lale ÜLKER	Dışişleri Bakanlığı, Yurtdışı Tanıtım ve Kültürel İlişkiler Genel Müdürü
Ali HÜRATA	Vakıflar Genel Müdürlüğü Genel Müdür Yardımcısı
Nazife YİĞİT	Vakıflar Genel Müdürlüğü, Kültür Tescil Daire Başkanlığı, Müdür
Zübeyde Cihan ÖZSAYINER	Vakıflar Genel Müdürlüğü, İstanbul 1. Bölge Şube Müdürü

İlgili toplantının tam tutanaklarına aşağıdaki adresten ulaşılmaktadır.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari_goruntule?pTutanakId=1976

D.1.3. 26.10.2017 Tarihli (2.) Toplantı

Konu hakkında aşağıda isim ve unvanları belirtilen kişiler dinlenmiştir.

Bilgi Alınan	
Kişi	Kurumu/Görevi
Resul HOLOĞLU	Emniyet Genel Müdürlüğü, Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanı
Mehmet AKILLI	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Genel Müdür Yardımcısı
Yaşar YILMAZ	Araştırmacı, Yazar
Merve Aslı HETEMOĞLU	UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Sektör Uzmanı

İlgili toplantının tam tutanaklarına aşağıdaki adresten ulaşılmaktadır.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari_goruntule?pTutanakId=1982

D.1.4. 16.11.2017 Tarihli (3.) Toplantı

Toplantıda rapor içeriği hakkında görüşmeler yapılmış, yapılacak yurt içi ve yurt dışı çalışma ziyaretleri değerlendirilmiştir.

İlgili toplantının tam tutanaklarına aşağıdaki adresten ulaşılmaktadır.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari_goruntule?pTutanakId=2005

D.1.5. 30.11.2017 Tarihli (4.) Toplantı

Konu hakkında aşağıda isim ve unvanları belirtilen kişiler dinlenmiştir.

Bilgi Alınan	
Kişi	Kurumu/Görevi
Jandarma Albay Veysel YANIK	Jandarma Genel Komutanlığı Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanı
Jandarma Yarbay Güven ÖNGÖREN	Jandarma Genel Komutanlığı Kaçakçılıkla Mücadele Şube Müdürü
Prof. Dr. Ertekin Mustafa DOKSANALTI	Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
Turgut TOKUŞ	Türkiye Koleksiyoncular Derneği Başkan Yardımcısı

İlgili toplantının tam tutanaklarına aşağıdaki adresten ulaşılmaktadır.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari_goruntule?pTutanakId=2018

D.1.6. 14.12.2017 Tarihli (5.) Toplantı

Toplantıda rapor içeriği hakkında görüşmeler yapılmış, yapılacak yurt içi ve yurt dışı çalışma ziyaretleri görüşülmüştür. Mardin Milletvekili Ceyda BÖLÜNMEZ ÇANKIRI'nın Komisyon üyeliğinin sona ermesiyle boş kalan Kâtip üyeliğe Gaziantep Milletvekili Mehmet ERDOĞAN seçilmiştir.

İlgili toplantının tam tutanaklarına aşağıdaki adresten ulaşılmaktadır.
https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari_goruntule?pTutanakId=2106

D.1.7. 11.01.2018 Tarihli (6.) Toplantı

Toplantıda Komisyonun çalışmalarını bitirebilmesi için İç Tüzük'ün 105'inci maddesi gereğince bir aylık ek süre talep edilmesine karar verilmiştir. Komisyonun yurt dışı ziyaretinde bulunacağı ülkeler ve ziyaret tarihleri de karara bağlanmıştır. Ayrıca rapor çalışmaları üzerine görüşmeler yapılmıştır.

İlgili toplantının tam tutanaklarına aşağıdaki adresten ulaşılmaktadır.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2036

D.1.8. 08.02.2018 Tarihli (7.) Toplantı

30 Ocak-2 Şubat 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen Almanya-Danimarka çalışma ziyareti değerlendirilmiştir. Komisyon çalışmalarının kamuoyuna yansımaları ve devamlılığı üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur.

İlgili toplantının tam tutanaklarına aşağıdaki adresten ulaşılmaktadır.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2064

D.1.9. 22.02.2018 Tarihli (8.) Toplantı

13-17 Şubat 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilen Fransa-İngiltere çalışma ziyareti değerlendirilmiştir. Rapor üzerine öneri ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

İlgili toplantının tam tutanaklarına aşağıdaki adresten ulaşılmaktadır.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2087

D.2. Yurt İçinde Yapılan Çalışma Ziyaretleri, Yerinde İncelemeler ve Diğer Faaliyetler

D.2.1. 22.11.2017 Tarihli Ankara Çalışma Ziyareti

Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması ve Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması için Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Maksudıyla kurulan Meclis Araştırması Komisyonu tarafından; yurt dışından iadesi sağlanan kültür varlıklarını yerinde incelemek amacıyla 22 Kasım 2017 tarihinde Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne bir çalışma ziyareti gerçekleştirilmiştir. Çalışma ziyaretine Komisyon Başkanı Sakarya Milletvekili Sayın Mustafa İSEN, Komisyon Başkanvekili Ankara Milletvekili Sayın Nevzat CEYLAN, Komisyon Katip Üyesi Mardin Milletvekili Sayın Ceyda BÖLÜNMEZ ÇANKIRI, Komisyon Üyesi Adana Milletvekili Sayın Zülfikar İnönü TÜMER, Komisyon Üyesi Hakkari Milletvekili Sayın Nihat AKDOĞAN, Komisyon Üyesi İstanbul Milletvekili Sayın Durmuş Ali SARIKAYA, Komisyon Üyesi Muğla Milletvekili Sayın Nihat ÖZTÜRK, Komisyon Üyesi Osmaniye Milletvekili Sayın Ruhi ERSOY, Komisyon Üyesi Tunceli Milletvekili Sayın Gürsel EROL olmak üzere 9 kişilik milletvekili heyeti, Komisyon uzmanları ve diğer TBMM personeli katılmıştır. İlgili çalışma ziyaretinde ABD'den iadesi sağlanan Lidya Bölgesi'ne ait mezar ve adak stelleri, Troya hazinesine ait takılar, amforalar, Doğu Almanya'dan iadesi sağlanan Boğazköy tabletleri, Almanya'dan iadesi sağlanan Kanatlı Deniz Atı broşu, İngiltere'den iadesi sağlanan Yortan kabı gibi eserlerin yerinde incelemesi yapılmış, müzenin yurt dışından iadesi sağlanan diğer eserlere de zaman zaman ev sahipliği yaptığı, daha sonra eserlerin ait olduğu bölgelerdeki ilgili müzelere naklinin gerçekleştirildiği öğrenilmiştir.

D.2.2. 24.12.2017 Tarihli İstanbul Çalışma Ziyareti

Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması ve Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması için Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Maksudıyla kurulan Meclis Araştırması Komisyonu tarafından; 24 Aralık 2017 tarihinde İstanbul’da bir çalışma ziyareti gerçekleştirilmiştir. Bu ziyaret kapsamında İstanbul Arkeoloji Müzesi, Topkapı Sarayı ve Ayasofya Müzesi’nde incelemelerde bulunulmuş, ayrıca İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde bir toplantı gerçekleştirilmiştir. Çalışma ziyaretine Komisyon Başkanı Sakarya Milletvekili Sayın Mustafa İSEN, Komisyon Başkanvekili Ankara Milletvekili Sayın Nevzat CEYLAN, Komisyon Sözcüsü Çanakkale Milletvekili Sayın Ayhan GİDER, Komisyon Katip Üyesi Gaziantep Milletvekili Sayın Mehmet ERDOĞAN, Komisyon Üyesi Adana Milletvekili Sayın Zülfikar İnönü TÜMER, Komisyon Üyesi İstanbul Milletvekili Sayın Durmuş Ali SARIKAYA, Komisyon Üyesi Mersin Milletvekili Sayın Serdal KUYUCUOĞLU olmak üzere 7 kişilik milletvekili heyeti, Komisyon uzmanları ve diğer TBMM personeli katılmıştır.

İstanbul Arkeoloji Müzesi ziyaretinde Komisyon Heyeti müzede incelemelerde bulunmuş, özellikle İngiltere’deki Victoria ve Albert Müzesi’nden iadesi talep edilen Eros Başı’nın ait olduğu Sidamara tipi lahit ve yurt dışından iadesi sağlanan kültür varlıkları üzerinde durulmuştur.

İstanbul Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi’nde gerçekleştirilen toplantıya Komisyon Heyetinin yanı sıra Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Yalçın KURT da katılmış ve toplantıda aşağıda isim ve unvanları belirtilen kişiler dinlenmiştir.

Bilgi Alınan	
Kişi	Kurumu/Görevi
Dr. Nazan ÖLÇER	Sakıp Sabancı Müzesi Müdürü
Turgay ARTAM	Müzayedeci
Dr. Gül PULHAN	Arkeolog

İlgili toplantının tam tutanaklarına aşağıdaki adresten ulaşılmaktadır.

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari_goruntule?pTutanakId=2096

Komisyon Heyeti, İstanbul Çalışma Ziyareti kapsamında Topkapı Sarayı ve Ayasofya Müzesi’nde de incelemelerde bulunmuştur. Ayasofya Müzesi ziyaretinde özellikle Fransa’dan iadeleri talep edilen ve hâlihazırda asılları Louvre Müzesi, Dekoratif Sanatlar Müzesi ve Sevr Müzesi’nde bulunan Sultan II. Selim Türbesi’ne ait çini pano, aynı türbeye ve Sultan I. Mahmut Kütüphanesi ile Sultan III. Murat Türbesi’ne ait çiniler incelenmiştir. Çinilerin orijinallerinin çalınarak yerlerine kopyalarının yerleştirildiği, 2003 yılında Ayasofya haziresinde yapılan restorasyon çalışmaları sırasında ortaya çıkmıştır. Restorasyonda Sultan III. Murat Türbesi’nde yer alan bir çini karonun düşmesi sonucunda çininin arkasında Paris’teki Choisy le Roy imalathanesinin isminin yazıldığı görülmüştür. Daha sonra II. Selim Türbesi ve I. Mahmut Kütüphanesi’nde yapılan çalışmalar neticesinde birçok çininin orijinal olmadığı tespit edilmiştir. Osmanlı Devlet Arşivlerinde yapılan araştırmalarda Albert Sorlin Doringy isimli Fransız bir dışçının 1880’li yılların başında Sulan II. Selim Türbesi’nin tamirat işini üstlendiği ve tamir masrafının ödenmesi hususunda gerekli yazışmaların yapıldığı tespit edilmiştir. Orijinal çini panonun ve diğer

çinilerin bu tamirat sırasında sahteleriyle değiştirildiği tahmin edilmektedir. Komisyon Heyetinin yaptığı incelemelerde de orijinal çinilerle asılları çalınarak yerlerine yerleştirilen kopya çiniler arasındaki fark açıkça görülmüştür.

D.2.3. 22.02.2018 Tarihli Ankara Çalışma Ziyareti

Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması ve Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması için Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Maksudıyla kurulan Meclis Araştırması Komisyonu tarafından; 22 Şubat 2018 tarihinde özel müzelerde incelemelerde bulunmak üzere Ankara’da Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi ile Rahmi M. Koç Müzesi’ne bir çalışma ziyareti gerçekleştirilmiştir. Çalışma ziyaretine Komisyon Katip Üyesi Gaziantep Milletvekili Sayın Mehmet ERDOĞAN, Komisyon Üyesi Hakkari Milletvekili Sayın Nihat AKDOĞAN ve Komisyon Üyesi Osmaniye Milletvekili Sayın Ruhi ERSOY olmak üzere 3 kişilik milletvekili heyeti, Komisyon uzmanları ve diğer TBMM personeli katılmıştır. Yüksel Erimtan’ın arkeolojik eser koleksiyonunun sergilendiği 2015 yılında kurulan Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi’nde incelemelerde bulunan Komisyon Heyeti, müzenin çocuklara yönelik faaliyetleri ile aynı zamanda Kültür Varlıkları Koleksiyoncular Derneği Başkanı olan Yüksel ERİMTAN’dan koleksiyoncuların mevzuat değişikliği talepleri hakkında bilgi almıştır. Geçmişten günümüze farklı ülkelere ait endüstri ve mühendislik objelerinin sergilendiği ve üç tarihi hanın ev sahipliği yaptığı bir sanayi müzesi olan Rahmi M. Koç Müzesi’ne yapılan ziyaretle Komisyon Heyeti farklı bir müzecilik örneği incelemesinde bulunmuştur.

D.3. Yurt Dışı Çalışma Ziyaretleri

Sakarya Milletvekili Sayın Mustafa İSEN’in Başkanlığında Kültür Varlıkları Araştırma Komisyonu üyeleri ile uzmanlardan oluşan heyetler 30 Ocak-2 Şubat 2018 tarihlerinde Almanya ve Danimarka’da, 13-17 Şubat 2018 tarihlerinde ise Fransa ve İngiltere’de çalışma ziyaretleri gerçekleştirmiştir.

Komisyon çalışmalarında dile getirildiği üzere yurt dışına kaçırılan kültür varlıklarımız en fazla Batılı ülke müzelerinde sergilenmekte ve koleksiyoncuların elinde bulunmaktadır. Bu eserlerin bir kısmı için Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından iade talepleri yapılmış, yine bir kısım eserin ülkemize iadesi sağlanmış olmakla beraber, ülkemizden yurt dışına kaçırılmış pek çok kültür varlığıyla ilgili olarak gerek eserlerin yurt dışına çıkışının Osmanlı Döneminde gerçekleşmesi gerekse kaçak kazılarla elde edilmiş olmaları gibi nedenlerle arşiv ve tespit çalışmaları yapılmadığından iade taleplerinin oluşturulmadığı Komisyon çalışmalarında ortaya konmuştur. Bu değerlendirme ışığında Komisyon, bir yandan en fazla kültür varlığımızın bulunduğu ülkeleri, diğer yandan hâlihazırda yapılmış resmi iade taleplerini göz önünde bulundurarak ve ziyaret edilebilecek ülkelere ilişkin Dışişleri Bakanlığının görüşünü alarak Almanya, Danimarka, Fransa ve İngiltere’ye çalışma ziyaretleri yapılmasına karar vermiştir.

Bu ziyaretlerin ülkemizin kültür varlıklarımızın iadesine atfettiği önemin ve konunun en yüksek düzeyde takip edildiğinin bir göstergesi olarak hem iade süreçlerinin hızlanmasına hem de ülkemizden kaçak yollarla eser temininin caydırılmasına fayda sağlayacağı değerlendirilmiştir. Diğer taraftan yerinde yapılan bazı incelemelerde; yeni iade talepleri oluşturulmasıyla ilgili Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından inceleme ve araştırmalar yapılması gerektiği kanaati ortaya çıkmıştır. Yapılan müze ziyaretlerinde ülkemizden yurt dışına çıkarılan eserler bulundukları yerlerde görülürken farklı müzecilik

uygulamaları da incelenmiş, muhataplarla yapılan görüşmelerde ülkemizden yasa dışı yollarla kaçırılmış olan ve özellikle parçalanmış eserlerin noksan parçalarının geri alınmasının önemi vurgulanmıştır. Diğer taraftan, yasal yollarla bir şekilde müze koleksiyonlarına dâhil olmuş eserlerimizin de buralarda iyi koşullar altında sergilenerek ziyaretçilere sunulmasının kültürümüzün tanıtımı açısından önemli olduğu belirtilmiş; ayrıca, tarihi eser kaçaklığının önlenmesine yönelik ülke ve kurum politikaları, iş birliği imkânları ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi konuları ele alınmıştır.

Komisyonun ziyaret edilen ülkelerde müzelerin yanı sıra, konuyla ilgili hem hükümet hem de parlamento yetkilileri ile görüşme taleplerinin Dışişleri Bakanlığınca muhataplara iletildiği, ancak pek çok görüşmenin çeşitli nedenlerle gerçekleştirilemediğinin de not edilmesi gerekmektedir. Almanya’da Prusya Kültür Varlıkları Vakfı Başkanı Prof. Dr. Hermann Parzinger ile görüşmenin mümkün olmadığı Almanya Dışişleri Bakanlığınca bildirilmiş, Kültür ve Medya konularından sorumlu Bakan Prof. Monika Grütters koalisyon görüşmeleri nedeniyle oluşan yoğun programı, Devlet Bakanı Prof. Dr. Maria Böhmer yine yoğun programı nedeniyle görüşme taleplerine olumsuz yanıt vermiş, Meclis Kültür ve Medya Komisyonu Başkanı milletvekili Siegmund Ehrmann ise yanıt vermemiştir. Türk-Alman Parlamenterler Grubu Başkanı Michelle Müntefering ve Alman milletvekilleri ile yapılacak görüşme de Michelle Müntefering’in koalisyon görüşmelerinde görevlendirilmesi gerekçesiyle iptal edilmiştir. Danimarka’da Davids Samling Müzesi Direktörü Kjeld von Folsach müzede bulunan eserlerin ne şekilde temin edildiği konusunun müze direktörü olarak sorumlulukları arasında olmadığını ziyaret öncesi belirtirken, Davids Samling Müzesi Mütevelli Heyeti Başkanı Torsten Hoffmeyer’in ise ziyaret tarihinde Kopenhag dışında olacağından görüşmeye katılamayacağı bilgisi iletilmiştir. Danimarka Kültür Bakanlığında ilgili konulardan sorumlu Genel Müdür Jesper Hermansen de program yoğunluğu nedeniyle görüşme talebini kabul edemediğini bildirmiştir. Fransa’da Louvre Müzesi Direktörü Jean-Luc Martinez’in yurt dışında olacağı bilgisi verilmiş ve Komisyon Heyeti İslam Eserleri Koleksiyonu Direktörü Yannick Lintz ile görüşme gerçekleştirmiştir. Fransa Kültür Bakanlığı Kültür Mirası Genel Direktörü Vincent Berjot program yoğunluğu nedeniyle görüşmeyi kabul edememiş; Senato Kültür, Eğitim ve İletişim Komisyonu Başkanı Catherine Morine de Sailly ile görüşme gerçekleştirilmiştir. İngiltere’de British Müzesi Direktörü Hartwig Fischer ve müzenin diğer üst düzey yetkilileri ile görüşme talebi iletilen diğer bazı yerlerde üst düzey yetkililerin okulların tatil olması nedeniyle izinde oldukları bilgisi verilmiştir.

D.3.1. 30.01-02.02.2018 Tarihli Almanya ve Danimarka Çalışma Ziyareti

Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması ve Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması için Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Maksadıyla kurulan Meclis Araştırması Komisyonu tarafından 30 Ocak-2 Şubat 2018 tarihleri arasında Almanya ve Danimarka’ya çalışma ziyaretinde bulunulmuştur. Ziyarete Komisyon Başkanı Sakarya Milletvekili Sayın Mustafa İSEN, Komisyon Katip Üyesi Gaziantep Milletvekili Sayın Mehmet ERDOĞAN, Komisyon Üyesi Adana Milletvekili Sayın Zülfikar İnönü TÜMER ve Komisyon Üyesi İstanbul Milletvekili Sayın Durmuş Ali SARIKAYA olmak üzere 4 kişilik milletvekili heyeti ve Komisyon uzmanları katılmıştır.

Berlin Büyükelçiliğinde yapılan görüşmede Büyükelçi Sayın Ali Kemal AYDIN tarafından Komisyon Heyeti, Türkiye-Almanya ilişkileri, Almanya’da yaşayan Türk vatandaşları gibi konularda bilgilendirilmiş; ayrıca Heyetin ziyaretine yönelik program ve randevulara ilişkin bilgiler verilmiştir. Komisyon çalışmalarının Alman kamuoyuna

duyurulması hususu değerlendirilmiş ve son yıllarda Alman basınında Türkiye hakkında çıkan haberlerin çoğunun menfi bakış açısıyla sunulduğu durumu Komisyon Heyeti ile paylaşılmıştır. Büyükelçilik'te Sayın Hüsni Yaşar ÖZBEK tarafından Komisyon Heyetine bir bilgilendirme sunumu yapılmış, ziyaret edilecek müzeler ile kültür varlıklarının iade süreçleri hakkında bilgi verilmiş ve arşiv çalışmalarının önemi vurgulanmıştır. Büyükelçi AYDIN tarafından ise, müzakerelerde muhatapların söylem birliği içinde, ısrarlı ve koordineli bir politika izlediklerinin altı çizilmiştir.

Komisyon Heyeti Berlin'de beş müzenin aynı kompleks içinde yer aldığı Müzeler Adası'nı ziyaret etmiştir. Burada Pergamon Müzesi Müdürü Prof. Dr. Andreas SCHOLL ve yardımcıları eşliğinde Pergamon ve Altes müzelerinde, Müze Direktörü Prof. Dr. Stefan WEBER eşliğinde ise İslam Sanatı Müzesi'nde incelemelerde bulunulmuştur. Prof. SCHOLL, öncelikle Müzeler Adası'nın tarihi hakkında bilgi vermiş, adadaki ilk müzenin 1830'da, son olarak Pergamon Müzesi'nin ise 1930 yılında açıldığını belirtmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında tahrip edilen Müzeler Adası, Doğu Almanya sınırlarını içinde kalmış, bu dönemde yeniden inşaya başlanmıştır. 1999 yılından itibaren de kapsamlı bir yenileme ve restorasyon sürecine girmiştir. Prof. SCHOLL, Pergamon Müzesi'nin ziyaretçilere üç boyutlu antik mimari sunumu yapma gayesiyle inşa edildiğini, müzenin yüksekliğinin dahi Bergama Sunağı ve Milet Pazar Yeri Girişi'nin yüksekliğine göre belirlendiğini ifade etmiştir. Son derece geniş bir koleksiyona sahip olan Pergamon Müzesi'nde Komisyon Heyeti Anadolu'dan götürülen kültür varlıklarının olduğu bölümler üzerinde durmuş, Bergama Sunağı'nı içeren bölüm restorasyonda olduğundan, Milet Pazar Yeri ile Anadolu kökenli kültür varlıklarının yer aldığı diğer salonlarda incelemelerde bulunmuştur. Söz konusu incelemelerde müzenin elektronik teşhir ve tanzim yöntemleriyle desteklendiği, bazı orijinal parçaların büyük oranda imitasyonla tamamlanarak ziyaretçilere sunulduğu, ayrıca çocukların müzelerle ilişkisini küçük yaştan itibaren kurmak üzere müzelerin öğretmen ve öğrencilere rehberlik ve malzeme desteği sunduğu gözlenmiş ve müzede bir gün geçirmenin Berlin'deki okulların eğitiminin bir parçası olduğu öğrenilmiştir.

Komisyon Heyeti daha sonra İslam Sanatı Müzesi'ne geçmiş, Prof. WEBER tarafından müzenin 1904 yılında hibelerle kurulduğu bilgisi verilmiş ve İslam dünyası dışında İslam eserlerinin sergilendiği ilk müze olduğu belirtilmiştir. Heyet, müzede ki çok sayıdaki objeyi incelemiştir. Konya Beyhekim Camii'nin 13. yüzyıla tarihlenen ve kasten kırılarak parçaları yasa dışı yollarla Avrupa'ya götürülen mihrabı da burada incelenen eserler arasında yer almıştır. Komisyon üyelerinin mihrabın ait olduğu camide bulunması gerektiği yönündeki değerlendirmeleri Müze Direktörü Prof. WEBER tarafından yorumsuz bırakılmakla beraber, mihrabın 141 parçanın birleştirilmesiyle oluşturulduğu ve bu işlem yapılmamış ve eser müze tarafından korunmamış olsaydı zaten kaybolacağı görüşü savunulmuştur. Ayrıca, müzenin Almanya'da yaşayan Türk vatandaşlarına da hizmet verdiği ifade edilmiştir.

Müze yöneticileri ile yapılan görüşmelerde müzecilik faaliyetlerinin başarısı ve yasal yollarla edinilerek sergilenen eserlerin buralardaki sunumlarla bir kültür elçisi olarak işlev gördüğünün memnuniyetle gözlemlendiği belirtilmiştir. Diğer taraftan yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılan kültür varlıklarının ait oldukları topraklara iade edilmesi gerektiği ifade edilmiş, Türkiye'nin konuya verdiği önemin altı çizilmiş ve bu bağlamda Komisyonun kuruluş amacı ve rolü aktarılmıştır. Halen ibadete açık bir caminin mihrabının tamamen sökülüp götürülmüş olmasının, bazı eserlerin bir parçasının yabancı müzelerde bir parçasının ait olduğu topraklarda sergilenmesinin kabul edilemez olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca, orada bulunan eserlere karşılık Almanya müzelerinin Türkiye'deki sergilere eser temin edilebileceği, kültürel iş birliği yollarının karşılıklı olarak

geliştirilmesi gerektiği iletilmiştir. Komisyon Başkanı Sayın İSEN, ziyaret öncesi yapılan görüşme talepleri hususunda Alman muhatapların görüşmekten kaçındığı tespitinde bulunarak, bu tür konuların müzakeresinden kaçınmamak; aksine, meselelerin konuşulabileceği ortamlar içinde bulunmak gerektiğini ifade etmiştir. Almanya devlet müzelerinin bağlı olduğu Prusya Kültür Varlıkları Vakfı yetkilisi Dorothea KATHMANN ise Vakıf Başkanı Prof. Dr. Hermann PARZINGER adına bilgi vereceğini, Prof. PARZINGER'in daha önceden oluşturulmuş programı nedeniyle Komisyon Heyeti ile görüşme gerçekleştiremediğini, kendisinin Türkiye-Almanya arasında kültürel ve bilimsel iş birliğinin geliştirilmesine büyük önem verdiğini, Boğazköy Sfenksi'nin Türkiye'ye iadesiyle sonuçlanan süreçte bizzat yer aldığı ifade etmiş, ancak hazırladıkları Bergama Sergisi için Türkiye'den eser temin edemediklerini eklemiştir. Sayın İSEN ise, Türkiye-Almanya arasındaki arkeolojik iş birliğini vurgulayarak Alman arkeolojisinin Türk arkeolojisinin gelişimine katkısını ifade etmiş; ancak, üzücü suistimaller yaşandığına dikkat çekmiştir.

Komisyon Heyeti Kopenhag'da Büyükelçi Sayın Uğur Kenan İPEK'in de katılımıyla Davids Samling Müzesi'ni ziyaret etmiştir. Müze Direktörü Kjeld von FOLSACH'ın ev sahipliğinde gerçekleşen ziyarette, von FOLSACH müzenin tarihi hakkında bilgi vererek, müzenin koleksiyoncu Christian Ludvig David'in 1945 yılında koleksiyonunu kamuya açarak müze hâline getirmeye karar vermesiyle kurulduğunu ve ilgili vakıf tarafından yönetildiğini belirtmiştir. Müzenin en önemli koleksiyonu İslam sanatı üzerine olup, koleksiyon 7. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar İspanya'dan Çin'e, Özbekistan'dan Yemen'e geniş bir zaman dilimi ve coğrafyayı kapsamaktadır. Komisyon Heyeti, ülkemizin iade talebine konu olan Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndeki Kur'an-ı Kerim'e ait Kur'an yaprakları, Diyarbakır Müzesi'ne ait Tunç Sfenks, Cizre Ulu Camii'ne ait kapı tokmağı, Seyyid Mahmut Hayrani Türbesi'ne ait Seyyid Ali'nin sandukası, Hacı Bayram Veli Türbesi'ne ait şamdan, Eşreoğlu Camii halısı ve bir cami lambasının da yer aldığı bu koleksiyonda incelemelerde bulunmuştur. Kurucusunun yaşadığı evin müzeye çevrilmesiyle, dar bir mekanda, eserlerin birbiriyle ilişkisini iyi kuran bir sergi yöntemi ve teknolojik imkânların kullanımıyla modern ve etkileyici bir müze oluşturulduğu gözlenmiş; müze ayrıca, arkeolojik eserler olmaksızın sadece etnografik eserlerden oluşan önemli bir örnek olarak dikkat çekmiştir. İncelemelerin akabinde Müze Direktörü Kjeld von FOLSACH ile yapılan görüşmede; Komisyon Başkanı Sayın İSEN, gerek koleksiyonun zenginliği gerekse sergi yöntemi açısından müzenin herhangi bir ziyaretçisine İslam uygarlığının önemli kilometre taşlarını görme imkânı sunduğunu belirtmiş ve bunun önemine vurgu yapmıştır. Diğer taraftan, kendi coğrafyasından alınmış, parça olarak alınmış eserlerin ait oldukları topraklara dönmesi gerektiğini belirtmiştir. Direktör von FOLSACH, görüşme öncesi ilettiği üzere Mütevelli Heyetinin görüşlerini tekrarlayarak müzenin İslam kültürünü sadece Danimarkalılara değil, Danimarka'da yaşayan Türklere de sergilediği ve eserlerin müzede bulunmasının yasal olduğu savını öne sürmüştür. Sayın İSEN ise, esasen az sayıdaki eserin iadesinin sağlanmasıyla kültürel iş birliği yolunun açılabilmesi, düzenlenebilecek sergilere daha fazla eser sağlamanın da mümkün olduğunu ifade etmiş ve bu konuda iş birliğinin geliştirilmesi hususunda mutabık kalınmıştır.

D.3.2. 13-17.02.2018 Tarihli Fransa ve İngiltere Çalışma Ziyareti

Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması ve Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması için Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Maksudıyla kurulan Meclis Araştırması Komisyonu tarafından 13-17 Şubat 2018 tarihleri arasında Fransa ve İngiltere'ye çalışma ziyaretinde bulunulmuştur. Ziyarete

Komasyon Başkanı Sakarya Milletvekili Sayın Mustafa İSEN, Komasyon Başkanvekili Ankara Milletvekili Sayın Nevzat CEYLAN, Komasyon Sözcüsü Çanakkale Milletvekili Sayın Ayhan GİDER, Komasyon Üyesi Diyarbakır Milletvekili Sayın Mehmet Galip ENSARİOĞLU, Komasyon Üyesi Mersin Milletvekili Sayın Serdal KUYUCUOĞLU, Komasyon Üyesi Muğla Milletvekili Sayın Nihat ÖZTÜRK, Komasyon Üyesi Osmaniye Milletvekili Sayın Ruhi ERSOY olmak üzere 7 kişilik milletvekili heyeti ve Komasyon uzmanları katılmıştır.

Fransa-İngiltere çalışma ziyareti kapsamında; Komasyon Heyeti 13 Şubat 2018 Salı günü Ankara'dan Paris'e hareket etmiş, aynı gün Paris Büyükelçiliğinde bir eşgüdüm toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıda Türkiye-Fransa ilişkileri, Fransa'da yaşayan Türk vatandaşları gibi konularda Komasyon Heyeti bilgilendirilmiş, ayrıca kültür varlıklarının iadesi konusunda yapılan çalışmalar ve Heyetin ziyaretine yönelik randevulara ilişkin bilgiler verilmiştir. Söz konusu toplantıda, Büyükelçi Sayın İsmail Hakkı MUSA, kültür varlıklarımızın iadesine yönelik girişimlerde mütakabiliyet ilkesinin takibinin yararlı olacağı değerlendirmesini Komasyon Heyeti ile paylaşmıştır.

Komasyon Heyetinin 14 Şubat 2018 Çarşamba günü programı kapsamında gerçekleştirdiği Louvre Müzesi ziyaretinde müzenin İslam Eserleri Bölümü'nde incelemelerde bulunulmuş, Louvre Müzesi İslam Eserleri Direktörü Yannick LINTZ ile görüşülmüştür. Heyete bölümü ve eserleri tanıtan LINTZ, 2011 yılında açılan bölümün sahip olduğu önemli eser sayısı ve kapsadığı dönem açısından dünyanın en zengin İslam eserleri koleksiyonu olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. İncelemeler sonrasında gerçekleştirilen görüşmede, Komasyon Başkanı Sayın İSEN, bazı objelerin kültürel bir elçi olarak görüldüğünü, ancak yasa dışı yollarla, camiden, türbeden, kitaptan parçaların alınmasıyla elde edilen ve sergilenen eserlere itiraz edildiğini, UNESCO 1970 Sözleşmesi'ne göre de mabetlerden alınan objelerin iade taleplerinde zaman aşımının söz konusu olmadığını vurgularken, bu konuda müze çalışanlarının nihai karar verici durumda olmadığını bildirdiğini de ifade etmiştir. LINTZ ise, konunun uzun müzakereler sonucu çözüme kavuşturulabileceğini belirtirken, bir bilim insanı olarak Türkiye'nin pozisyonuna saygı duyduğunu ifade etmiştir. Yasa dışı yollarla Fransa'ya getirilen ülkemiz kökenli eserlerin iadesi ile ilgili konuların çözümü için Türkiye-Fransa ve Türkiye-Avrupa ülkeleri arasında ortak toplantılar aracılığıyla 19. yüzyıldan itibaren uzun bir tarihi sürecin değerlendirilmesi gerektiğini; bilimsel bir komasyonun kurulması neticesinde bu eserlerin tarihi ve edinme yollarının ele alınarak sorunun açıklığa kavuşturulabileceğini ifade etmiştir. Sultan II. Selim Türbesi, Sultan I. Mahmut Kütüphanesi, Sultan III. Murat Türbesi ve II. Selim Türbesi çinileri ile İstanbul Piyale Paşa Camii çini alınlıkları görüşmede gündeme gelmiş ve iki ülke arasında görüşmelerin devam ettiği eserlerden II. Selim Türbesi'ne ait çinilerin yakın zamanda Louvre Müzesi'nin Fransa'nın Lens şehrinde kurulacak olan müzesinde sergilenmeye başlayacağı bilgisi edinilmiştir.

Ayrıca, Türk ve İslam sanat eserleri bulunduran, aralarında Louvre Müzesi ve Davids Samling Müzesi'nin de bulunduğu 9 farklı müze ve koleksiyon arasında bir çalışma grubunun varlığından haberdar olunarak, bu grubun periyodik olarak bir araya geldiği öğrenilmiştir. Bu çalışma grubuna Türkiye'den herhangi bir müzenin dâhil olmadığını ifade eden LINTZ, Türkiye'den bir üyenin memnuniyetle gruba katılabileceğini belirtmiştir. Bunun yanında, Louvre Müzesi'nin 2016 yılında İran ile bir kültür iş birliği anlaşması imzaladığı; bu kapsamda, Louvre eserlerinden bir seçkinin Tahran'da sergileneceği belirtilmiştir. Ayrıca, müzenin Rusya ile de bir sergi projesi olduğu bildirilmiştir.

Komasyon Heyeti öğleden sonraki programında Büyükelçi Sayın İsmail Hakkı MUSA'nın da katılımıyla Fransa Senatosu'nda Kültür, Eğitim ve İletişim Komasyonu Başkanı Senator Catherine Morin de SAILLY ile bir görüşme gerçekleştirmiş, görüşmede ülkemizin iade talepleri dile getirilmiş ve kültürel iş birliğinin önemine değinilmiştir. Görüşmede Senator de SAILLY, Parlemantolararası iş birliği ve dostluk gruplarının önemini vurgulayarak kendisinin aynı zamanda Türk-Fransız dostluk grubunun da uzun zamandır üyesi olduğunu belirtmiş ve mevcut Komasyonun görev alanı hakkında bilgi vermiştir. Komasyon Heyetinin özel bir maksatla bu ziyareti gerçekleştirdiğini vurgulayan Komasyon Başkanı Sayın İSEN ise, özellikle İslamofobi'nin yükselişte olduğu bir dönemde ülkemiz kökenli eserlerin özenle sergilenmesinin önemine dikkat çekmiş; ancak, yasa dışı yollarla yurt dışına kaçırılan eserlerin bu bağlamda değerdendirilemeyeceğini ve ait oldukları topraklara iadelerinin sağlanması ve kültür varlıklarının yasa dışı yollarla transferinin engellenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Konuyla ilgili UNESCO ile de bir görüşme yapılacağı bilgisini veren Sayın İSEN, iade görüşmelerinin iş birliği içinde gerçekleştirilmesi ve kültürel iş birliğinin geliştirilmesine yönelik olarak da çaba sarfedilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Senator de SAILLY, Türkiye'nin hassasiyetini paylaştığını, konunun Fransa açısından da önemli bir gündem maddesi olduğunu belirtmiş; bir yıl önce kültür varlığı kaçakçılığına karşı bir kanun üzerinde çalışıldığı bilgisini vermiştir. 2002 yılında çıkarılan bir kanun çerçevesinde ise, devlet müzelerindeki eserlerin devlet malı sayıldığı, devredilemez ve satılamaz nitelikte olduğunun kabul edildiğini dile getiren Senator de SAILLY, üç yıl önce Fransa Cumhurbaşkanı tarafından UNESCO toplantısında yapılan bir konuşmayla Fransa'da tarihi ve kalıtsal eserlerin iadesi konusunun yeniden tartışılmaya başlandığını belirtmiştir. De SAILLY, söz konusu eserlerin köken ülkeden çıkışlarının farklı bir tarihsel dönemde meydana geldiğini, bu eserlerin iadelerine yönelik hükümetlerarası kurulacak ve tarihi araştırma yapacak bilimsel komasyonların yararlı olacağını belirterek; böyle bir komasyonun Yeni Zelanda'ya ait olduğu tespit edilen kafataslarının iadesi konusunda kurulduğunu ve çalışmaların ilerlediğini, hatta söz konusu iade önerisinin sahibinin de kendisi olduğunu aktarmıştır. Sayın İSEN'in Türkiye üzerinden kaçakçılığa konu edilmek istenen Suriye kökenli eserlerin savaş sonrası iade edilmek üzere koruma altına alınmasına yönelik çalışmaları da aktardığı görüşme, iş birliği imkânlarının ve Senator de SAILLY'nin bu konuda iletmek istediğı bazı hususların değerdendirilmesiyle noktalanmıştır.

Komasyon Heyeti 15 Şubat 2018'de UNESCO Daimi Temsilciliğimizde bir eşgüdüm toplantısı gerçekleştirmiştir. Bu toplantıda, Büyükelçi Sayın Ahmet Altay CENGİZER tarafından kültür varlıklarımızın iadesi konusunda ülkemizin bu alandaki görünürlüğünün artırılmasının fayda sağlayacağı, yayınlanacak bilimsel makaleler ve düzenlenebilecek konferansların bu açıdan ele alınabileceğı, bu çalışmalara özel sektörden sponsor bulunmasının da değerdendirilebileceğı, ayrıca UNESCO'da Kültür ve Turizm Bakanlığından personel görevlendirilmesinin ilişkilere katkı sağlayacağı belirtilmiştir. Toplantıda ayrıca, diğer kaynak ülkelerle geliştirilebilecek iş birliklerinin de faydalı olacağı değerdendirilmiştir.

Komasyon Heyeti, UNESCO Kültür Varlıkları ve Müzeler Şubesi Program Uzmanı Edouard PLANCHE ile UNESCO 1970 Sözleşmesi'nin uygulanabilirliğinin ve UNESCO kararlarının bağlayıcılığının artırılması yönünde görüşlerin belirtildiğı, güncel gelişmeler hakkında bilgi alındığı ve iş birliği imkânlarının değerdendirildiğı bir görüşme gerçekleştirmiştir. Komasyon Başkanı Sayın İSEN, uluslararası örgütlerin genellikle belli ülkelerin güdümünde hareket edebildiğinin altını çizerek, UNESCO'nun genelin sesini dile getirme çabasını takdir ettiklerini ifade etmiş, Büyükelçi CENGİZER ise Türkiye'nin

UNESCO bünyesinde üstlendiği yeni sorumluluk gereği çalışmalara daha fazla katkı sağlayacağını belirtmiştir. PLANCHE, böylesi bir parlamenter heyetinin UNESCO’yu ziyaret etmesinin ender bir durum olduğunu ifade ederek, Komisyonun Türkiye kökenli kültür varlıklarının tespiti ve iadesine ilişkin tavrının net olarak anlaşıldığını belirtmiş, yasal mevzuat ve atılabilecek adımlar hakkında görüşlerini paylaşmıştır.

1970 UNESCO Sözleşmesi’nin getirmiş olduğu hukuki çerçeveye ek olarak, UNIDROIT Sözleşmesi’ne taraf olmakla ilave koruma elde edileceğini ve Sözleşme’nin yasa dışı arkeolojik kazıların sürdürüldüğü ülkeleri koruyan hükümler içerdiğini ifade eden PLANCHE, Sözleşme’nin kabulünün uluslararası topluma da önemli bir sinyal olacağını eklemiştir. PLANCHE, UNESCO 1970 Sözleşmesi kapsamında ICPRCP Hükümetlerarası Komitesinin de iade süreçlerinde devreye sokulabildiğine dikkat çekmiştir. Nitekim Boğazköy Sfenksi’nin 2011 yılında Almanya’dan Türkiye’ye iadesi de ICPRCP kapsamında yürütülen çalışmalarla gerçekleşmiştir. PLANCHE, ABD’deki Bowling Green Devlet Üniversitesi’nde bulunan Zeugma mozaiğine ilişkin güncel iade talebinin ICPRCP kapsamında değerlendirilmesi hususunda kendilerinin hazırlıkları tamamladıklarını ve ülkemiz makamlarından haber beklediklerini ifade etmiştir.

UNESCO’nun Dünya Gümrük Örgütü, INTERPOL, ICOM, ICOMOS, AGIT gibi uluslararası kurum ve kuruluşlar ile uzmanlaşmış polis birimleri ve akademisyenlerle de birlikte çalıştığını belirten PLANCHE, özellikle ülkelerin kültür varlığı kaçakçılığı konusunda uzman kişilerinin liste ve iletişim bilgilerinin UNESCO’ya iletilmesinin önemli olduğunu ve acil bir durumda bu şahıslarla direkt irtibata geçebilmenin daha verimli bir yöntem olduğunu ifade etmiştir. PLANCHE, kamuoyu yaratmanın ve eğitim faaliyetlerinin öneminden de bahsederek Türkiye’de ya da Fransa’da ikili iş birliği ile toplantılar düzenlemenin faydalı olacağını belirtmiştir. Özellikle 2012 yılında Gaziantep’te düzenlenen Güney Doğu Avrupa Ülkeleri, Kültür Varlıklarının Yasa Dışı Trafiki ile Mücadele Uluslararası Çalıştayı’nı hatırlatarak, söz konusu çalıştayda olduğu gibi yerel yönetimlerin kültür varlığı kaçakçılığı konularında etkinlikler yapmalarının önemine dikkat çekmiştir.

PLANCHE, günümüzde müzelerde, sanat piyasalarında ve kamuoyunda ciddi bir dönüşümün yaşandığını, UNESCO olarak sanat piyasalarıyla temas kurduklarını, son yıllarda özellikle Kamboçya, Yunanistan, İtalya gibi bazı köken ülkelere önemli iadelerin gerçekleştiğine şahit olunduğunu aktarmıştır. Savaş ve siyasi karışıklık nedeniyle tehdit altında olan kültür varlıklarının korunmasının ise, son yıllarda Suriye, Irak, Yemen ve Libya gibi ülkelerdeki olaylar nedeniyle birincil öncelikleri hâline geldiğini belirten PLANCHE, alınan BMGK kararlarının altını çizmiş ve Türkiye’ye de bu konudaki çabaları için teşekkür etmiştir.

Görüşmede, UNESCO ve Türkiye’nin organize edebileceği toplantı ve bilimsel çalışmaların mümkün olduğu, bu konuda UNESCO’nun da doğrudan çalıştığı isimlerin çağrılarak mevzuat konusundaki yeni gelişmeler, çatışma altındaki eserlerin korunması, müzelerin koleksiyonlarında yer alan eserlerin kökeni hakkında yapılacak araştırmalar gibi konularda ortak çalışmalar yapılabileceği, Türkiye’de uluslararası bir konferansın düzenlenmesi durumunda UNESCO’nun buna destek vereceği belirtilmiştir. Bu etkinliklerde, özellikle müzeler ve sanat dünyasına kökeni bilinmeyen hiçbir objenin alınmaması gerektiği mesajını vermenin önemli olduğunu belirten PLANCHE; sadece arkeolojik eserlerin değil etnografik eserlerin de bu kapsamda görülmesi gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca internet üzerinden engellenemeyen bir kültür varlığı kaçakçılığı gerçekleştirildiğini ve serbest ticaret bölgelerinin de birer eser aklama merkezi olarak işlev görebildiğini belirterek, bu sorunlara karşı mücadele edilmesi gerektiğini

vurgulamıştır. Büyükelçi CENGİZER ise, UNESCO ile iş birliği imkânlarının UNESCO Türkiye Millî Komitesi aracılığıyla değerlendirileceğini belirtmiştir.

PLANCHE; son olarak, UNESCO’nun Haziran 2018 tarihinde kültür varlıklarının yasa dışı ticaretini ve dolaşımını önlemeye yönelik olarak tüm tarafların bir araya geleceği bir toplantı gerçekleştireceğini, bu toplantıya Türkiye’nin de davet edileceğini ifade etmiştir.

Komisyonun 16 Şubat 2018 Cuma günü gerçekleştirilen programında önce Victoria ve Albert Müzesi ile British Müzesi ziyaret edilmiştir. Victoria ve Albert Müzesi’nde küratör eşliğinde yapılan kısa bir turun akabinde, müzenin Güvenlik ve Eserlerin Korunması Birimi Yetkilisi Laura JONES, Koleksiyonlar ve Araştırma Birimi Direktör Vekili Antonia BOSTRÖM ile Küratör Brendan CORMIER’in hazır bulunduğu bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda, Komisyonumuzun görüşleri aktarılmış ve müzenin kültür varlıklarının korunması hakkındaki faaliyetlerine ilişkin bilgi alınmıştır. Müze yetkilileri tarafından Türkiye’nin sahip olduğu kültürel mirasın zenginliğinin ve bu mirasın bir kısmının yurt dışına çıkarıldığının malumları olduğu ifade edilmiş; müzede somut ve somut olmayan kültür varlıklarının korunması hakkında faaliyetler yürütüldüğü, bunun yanında, Londra Polis Teşkilatına bağlı sanat eserleri birimi ile birlikte hareket edildiği bilgisi verilmiştir. Görüşmede müzenin on beş yıl boyunca Türkiye dâhil pek çok ülkeyle ortak çalışmalar yürüttüğü de öğrenilmiştir. Ayrıca, müzenin yürüttüğü bir projenin tamamlanmasıyla, müze envanterindeki bütün eserlerin köken ve sahiplik geçmişlerine ilişkin bilgilerin paylaşımının mümkün olacağı ve çalışmanın Eros Başlı ile ilgili müzakereler açısından da fayda sağlayacağı belirtilmiştir. Son olarak, Sanat ve Kültürel Mirasın Yeniden Üretimi (Reproduction of Art and Cultural Heritage) adlı bir proje hakkında bilgi verilen toplantıda, bu proje kapsamında yıllardır pek çok ülkede bulunan kültür varlıklarının asıllarına uygun kopyalarının üretildiği, bu kopyalardan eğitim faaliyetleri ile ziyaretçilere sunulması bağlamında faydalanıldığı aktarılmıştır.

Victoria ve Albert Müzesi ziyareti akabinde British Müzesi’nde kısa bir ziyaret gerçekleştirilerek küratörler eşliğinde müzede teşhir edilen belli başlı bazı eserler görülmüştür.

16 Şubat günü Komisyon Heyetinin öğleden sonraki programında, Londra’da Kültür Bakanlığına bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Müzeler ve Kültürel Eserler Direktör Yardımcısı Helen WHITEHOUSE ve Kültürel Diplomasi Şefi Keith NICHOL ile yapılan görüşmede, Türkiye’nin iade talepleriyle ilgili Komisyonun görüşleri ifade edilmiş ve İngiltere’nin tarihi eser kaçaklığına karşı politikası hakkında bilgi alınmıştır. Helen WHITEHOUSE, yalnızca yerli kültür varlıklarının değil, aynı zamanda diğer ülkelere ait kültür varlıklarının korunmasını da önemsediklerini vurgulayarak, bu hassasiyetin İngiltere mevzuatına da yansıtılmış olduğunu ifade etmiştir. 1954 La Haye Konvansiyonu’nun tasdik edilmesiyle, ki Birleşik Krallık 2017 yılında onayladığı söz konusu Konvansiyon Türkiye tarafından 1965 yılında onaylanmıştır, yeni mevzuatları gereğince işgal altındaki yerlerden çıkarılan eserleri korumaya çalıştıklarını belirtmiştir. 2014 yılında Birleşik Krallık ordusu bünyesinde Kültürel Mirasın Korunması Birimi’nin kurulduğu öğrenilen görüşmede, bu birimin Irak gibi savaş ortamının sürdüğü ülkelere faaliyette olduğu bilgisi paylaşılmıştır. Kültür Bakanlığı ile yapılan görüşmede, ayrıca, İngiltere’de faaliyet gösteren müzayede evleri ve müzelerin mesleki etik kuralları gereği sahip oldukları ya da satışa çıkardıkları tüm objelerin kökenini bilmek durumunda oldukları aktarılmıştır.

Bakanlık yetkilileri Kültürel Koruma Fonu adıyla sürdürdükleri bir projeden de söz ederek, bu fon kapsamında, yalnızca Birleşik Krallık’taki kültür varlıklarının değil, aynı zamanda diğer ülkelerin de kültür mirasının korunması için çaba gösterildiğini ifade

etmiştir. 30 milyon sterlinlik bir bütçeye sahip bu fon çerçevesinde, Türkiye dâhil Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki projelerin ve akademik araştırmaların desteklenmesinin amaçlandığı belirtilmiştir.

Son olarak, Komisyon Başkanı Sayın İSEN, British Müzesi ziyaret edilirken teşhirdeki Türkiye kökenli eserlerin kimlik kartlarında köken bilgisi olarak söz konusu eserlerin bulundukları yerin antik dönemdeki isimlerinin yanında, günümüzde Türkiye sınırları içinde kaldığı bölgeye ilişkin bir ilave yapılmasının yerinde olacağını ifade etmiş, Bakanlık yetkilileri cevaben bu konuda bir çalışma yapılabileceğini belirtmiştir.

Komisyonun İngiltere ziyaretinde son olarak, dünyanın önde gelen müzayede evlerinden biri olan Christie's firmasının Londra'daki merkez binasında Dünya Sanatı Uluslararası Grup Birimi Başkanı William ROBINSON ile bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda firmanın Kültür Varlıkları Komitesinin de üyesi olan ROBINSON, düzenledikleri müzayedelerde takip edilen yöntem ve eserlerin satış sürecinin aşamaları hakkında Komisyon Heyetine bilgi vermiştir. Satışa sunulan eserlerin herhangi bir ülkeden yasa dışı yollarla çıkarılıp çıkarılmadığı hususunda polisle temasta olduklarını ifade eden ROBINSON, müşterilerine güven vermek konusunu önemsedikleri için onlara satışı yapılan eserlerin yasa dışı bir bağlantısı bulunmadığına dair garanti vermeyi amaçladıklarını belirtmiştir. Herhangi bir eserin satışı öncesinde İngiltere Kültür Bakanlığı ile bağlantıya geçilerek eserin aranan eserler listesinde yer alıp almadığının kontrolü sağlandıktan sonra, yasa dışı yollarla köken ülkeden çıkarıldığı belirlenen eserler varsa bunlar hakkında derhâl polisle irtibata geçildiğini belirtmiştir. Yasa dışı kültür varlığı ticareti ve transferinin engellenmesinin kendilerinin de arzusu olduğunu belirten ROBINSON ile yapılan görüşmede, ülkemiz kökenli eserlerin satışında söz konusu tespit çalışmaları yapılırken iş birliği yollarının geliştirilmesine yönelik fikir birliği ortaya konmuştur.

E. KOMİSYONDA GÖREVLENDİRİLENLERİN LİSTESİ

Komisyonunda görevlendirileceklerin Komisyonun görev sahasına giren alanlarda ihtisas sahibi olmaları gözetilmiştir. Komisyon çalışmalarında ve rapor yazımında katkıda bulunmak üzere 4 uzman Komisyonunda görevlendirilmiştir.

Kişi	Unvanı	Kurumu
Gülhan AYGÜN	Yasama Uzmanı	TBMM Kanunlar ve Kararlar Başkanlığı
Hüseyin KARADUMAN	APK Uzmanı	Kültür ve Turizm Bakanlığı
Ayşe Belkıs ÖZTÜRK	Kültür ve Turizm Uzmanı	Kültür ve Turizm Bakanlığı
Meriç T. ÖZTÜRK	Kültür ve Turizm Uzmanı	Kültür ve Turizm Bakanlığı

F. KOMİSYONA SUNULAN RAPORLAR VE BELGELER

Sıra No	Kurum/Kuruluş	Tarih	Sayı	Konusu
1	Trabzon Milletvekili Ayşe SULA KÖSEOĞLU	06.11.2017	173993	Trabzon'dan Rusya'ya Götürülen Kültür Varlıkları Hakkında Bilgi Notu
2	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı	14.11.2017	179638	Bilgi ve Belge Talebi
3	Vakıflar Genel Müdürlüğü	16.11.2017	181116	Bilgi ve Belge Talebi
4	Kültür ve Turizm Bakanlığı	05.12.2017	193702	Bilgi ve Belge Talebi
5	Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü	25.12.2017	206965	Bilgi ve Belge Talebi
6	Kültür ve Turizm Bakanlığı	26.12.2017	207282	Bilgi ve Belge Talebi
7	Adana Milletvekili Zülfikar İnönü TÜMER	12.01.2018	218460	Koruma Bölge Kurulları ve Arkeolojik Kazılar Bilgi Notu
8	Prof. Dr. Sibel ÖZEL	25.01.2018	224782	Kültür Varlıklarının İade Taleplerinde Zaman Aşımı Meselesi Bilgi Notu
9	Adalet Bakanlığı	08.02.2018	231837	Bilgi ve Belge Talebi
10	Yüksel ERİMTAN	23.02.2018	240480	Kültür Varlıkları Koleksiyoncular Derneğinin Mevzuat Değişikliği Önerileri
11	İçişleri Bakanlığı	14.03.2018	249748	Bilgi ve Belge Talebi
12	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı	15.03.2018	250711	Bilgi Notu
13	Muğla Milletvekili Nihat ÖZTÜRK	22.03.2018	256773	Muğla Valiliğinin Yurt Dışına Kaçırılan Eserler Hakkındaki Yazısı

MECLİS ARAŞTIRMASI KOMİSYONU RAPORU

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VARLIKLARI VE TÜRKİYE’NİN KÜLTÜREL BİRİKİMİ

1.1. KÜLTÜR VARLIKLARININ TANIMI VE DEĞERİ

Ülkemizde koruma mevzuatının ilk sırasında 1983 yılında yayınlanan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu yer almaktadır. Kültür varlıklarının genel bir tanımının bu Kanun’un 3. maddesinde yapıldığı görülmektedir. Bu madde çerçevesinde; tarih öncesi ve tarihî devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihî devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki taşınır ve taşınmaz tüm varlıklar, kültür varlığı olarak tanımlanmıştır.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 23. maddesinde de taşınır kültür varlıklarının neler olduğu belirtilmiştir. Bu maddeye göre;

a) Jeolojik, tarih öncesi ve tarihî devirlere ait, jeoloji, antropoloji, prehistorya, arkeoloji ve sanat tarihi açılarından belge değeri taşıyan ve ait oldukları dönemin sosyal, kültürel, teknik ve ilmî özellikleri ile seviyesini yansıtan her türlü kültür ve tabiat varlıkları;

Her çeşit hayvan ve bitki fosilleri, insan iskeletleri, çakmak taşları (sleks), volkan camları (obsidyen), kemik veya madenî her türlü aletler, çini, seramik, benzeri kab ve kacaklar, heykeller, figürinler, tabletler, kesici, koruyucu ve vurucu silahlar, putlar (ikon), cam eşyalar, süs eşyaları (hülliyyat), yüzük taşları, küpeler, iğneler, askılar, mühürler, bilezik ve benzerleri, maskeler, taçlar (diadem), deri, bez, papirus, parşümen veya maden üzerine yazılı veya tasvirli belgeler, tartı araçları, sikkeler, damgalı veya yazılı levhalar, yazma veya tezhipli kitaplar, minyatürler, sanat değerine haiz gravür, yağlıboya veya suluboya tablolar, muhallefat (religue’ler), nişanlar, madalyalar, çini, toprak, cam, ağaç, kumaş ve benzeri taşınır eşyalar ve bunların parçaları,

Halkın sosyal heyetini yansıtan, insan yapısı araç ve gereçler dâhil, bilim, din ve mihaniki sanatlarla ilgili etnografik nitelikteki kültür varlıkları,

b) Millî tarihimizdeki önemleri sebebiyle, Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna ait tarihî değer taşıyan belge ve eşyalar, Mustafa Kemal Atatürk’e ait zati eşya, evrak, kitap, yazı ve benzeri taşınırlar, taşınır kültür varlığı olarak sayılmıştır.

Ayrıca, Osmanlı padişahlarından Abdülmecit, Abdülaziz, V. Murat, II. Abdülhamit, V. Mehmet Reşat ve Vahdettin’e ait ve aynı çağdaki sikkelerin, bu Kanun’a göre tescile tabi olmaksızın yurt içinde alınıp satılabileceği, diğer sikkelerin ise bu Kanun’un genel hükümlerine tâbi olduğu belirtilmiştir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 6. maddesinde ise, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının neler olduğu sıralanmıştır. Bu maddeye göre, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları şunlardır:

a) Korunması gerekli tabiat varlıkları ile 19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar,

b) Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığınca korunmalarında gerek görülen taşınmazlar,

c) Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları,

d) Millî tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük tarihî olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış evler.

Ancak, Koruma Kurullarınca mimari, tarihî, estetik, arkeolojik ve diğer önem ve özellikleri bakımından korunması gerekli bulunmadığı karar altına alınan taşınmazlar korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı sayılmaz.

Kaya mezarlıkları, yazılı, resimli ve kabartmalı kayalar, resimli mağaralar, höyükler, tümülüsler, ören yerleri, akropol ve nekropoller; kale, hisar, burç, sur, tarihî kışla, tabya ve istihkâmlar ile bunlarda bulunan sabit silahlar; harabeler, kervansaraylar, han, hamam ve medreseler; kümbet, türbe ve kitabeler, köprüler, su kemerleri, su yolları, sarnıç ve kuyular; tarihî yol kalıntıları, mesafe taşları, eski sınırları belirten delikli taşlar, dikili taşlar; sunaklar, tersaneler, rıhtımlar; tarihî saraylar, köşkler, evler, yahılar ve konaklar; camiler, mescitler, musallalar, namazgâhlar; çeşme ve sebiller; imarethane, darphane, şifahane, muvakkithane, simkeşhane, tekke ve zaviyeler; mezarlıklar, hazireler, arastalar, bedestenler, kapalı çarşılar, sandukalar, steller, sinagoglar, bazilikalar, kiliseler, manastırlar; külliyele, eski anıt ve duvar kalıntıları; freskler, kabartmalar, mozaikler, peri bacaları ve benzeri taşınmazlar; taşınmaz kültür varlığı örneklerindendir.

Tarihî mağaralar, kaya sığınakları; özellik gösteren ağaç ve ağaç toplulukları ile benzerleri; taşınmaz tabiat varlığı örneklerindendir.

Diğer yandan, kültür varlıkları için uluslararası cemiyetlerce ve uluslararası düzenlemelerde benzer tanımlar kullanılmaktadır. Bu alanda ilk tanımın Silahlı Bir Çatışma Hâlinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair (Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict) 1954 Lahey Sözleşmesi'nin uygulanmasına ilişkin esaslar dâhilinde yapıldığı görülmektedir. Buna göre, arkeolojik, etnolojik, sanatsal ve tarihsel yönleri olan objelerin kökenleri fark etmeksizin kültür varlığı sayılması yaklaşımı benimsenmiştir.¹

Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu (UNESCO)'nun 14 Kasım 1970 tarihli Kültür Varlıklarının Kanunsuz İhraç, İthal ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme (Convention on the Means of Prohibiting and Preventing the Illicit Import, Export and Transfer of Ownership of Cultural Property)'nin 1. maddesinde de kültür varlıkları şu şekilde tanımlanır:²

Bu Sözleşme hükümlerine göre, dinsel nitelikte olsun olmasın, her devlet tarafından arkeoloji, tarih öncesi, tarih, edebiyat, sanat veya bilim için önemli olarak gösterilen ve aşağıdaki kategorilere giren değerler kültür varlığı sayılırlar:

a) Az bulunur zooloji, botanik, mineroloji ve anatomi örnekleri ile koleksiyonlar, paleontoloji bakımından değer taşıyan nesneler;

¹http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13637&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (Erişim tarihi 25.02.2018).

²http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13039&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (Erişim tarihi 25.02.2018); Resmî Gazete, 26 Ocak 1981, sayı: 17232, s. 2-3.

b) Bilim ve teknik tarihi ile askerî ve sosyal tarihi de kapsayan tarihe, ulusların idare adamlarının, bilginlerinin, düşünür ve sanatçıların hayatlarına ve önemli olaylara değgin (ilişkin) varlıklar;

c) Kanuna uygun veya aykırı olarak yapılan kazı ve arkeolojik bulgu ürünleri;

d) Tarih ve sanat değeri taşıyan anıtlar ile arkeolojik sitlerden artakalmış kırık, dağınık parçalar;

e) Yüzyıldan daha eskiye ait sikke, hakkedilmiş mühür, kitabe ve benzeri şeyler;

f) Etnolojik gereçler;

g) Sanat değeri bulunan aşağıda gösterilmiş varlıklar:

i) Her türlü satıh üzerine her türlü malzeme ile ve elle yapılmış tablolar, resimler, desenler (Elle süslenmiş imalât ürünleri ile sanayiye değgin desenler bunların dışındadır);

ii) Her türlü malzemeden yapılmış orijinal heykeller, heykelticilik sanatına değgin ürünler;

iii) Orijinal gravürler, baskılar ve taş basmalar;

iv) Her türlü malzemeden meydana getirilmiş sanat değeri bulunan montajlar ve asambrajlar;

h) Az bulunur el yazmaları, 1500 yıllarından önce yapılmış baskılar, tarih, edebiyat ve bilim yönünden özel önem taşıyan eski kitaplar, yayınlar, belgeler (tek veya koleksiyon hâlinde);

i) Posta ve damga pulları ile benzeri pullar (tek veya koleksiyon hâlinde);

j) Arşivler (plak, fotoğraf ve sinema arşivleri dâhil);

k) Yüz yılı aşkın döşeme eşyaları ve eski müzik aletleri.

Kültür varlığı terimi, birçok farklı şekilde tanımlanmakla birlikte ulusların kültürel kimliklerinin temsilcisi olan tüm varlıkları kapsamaktadır. UNESCO 1970 Sözleşmesi'nin 4/b maddesinde, ulusal topraklarda bulunmuş kültür varlıkları o devletin kendi öz varlığı olarak kabul edilmektedir.

Kültür varlıklarının maddi değeri, üretildiği maddenin kıymeti üzerinden değil, onların kültürel değerinden ileri gelmektedir. Kültürel değer, herhangi bir kültür varlığının sanatsal ve tarihsel önemi ile ölçülebilir. Bu değer, çoğunlukla bir kültür varlığına ait genel kabul gören içsel değer olsa da, bazen toplumsal olarak yaratılmış bir değer de olabilir. Örneğin, bazı Amerikan yerli kabilelerine ait ve önemli addedilen kültür varlıkları, o kabilelerce kutsal kabul edilen nesneler olduğu için değer kazanmaktadır.³ Dolayısıyla, kültür varlıklarının değeri onların somut değerlendirilmeleri yanında, soyut açıdan ifade ettikleri anlam dikkate alınarak belirlenebilir.

Kültür varlıklarının taşıdığı değer belirlenirken; belgesel değer, tarihsel değer, estetik/mimarî değer ve ekonomik/kullanım değeri olarak dört temel ölçüt kullanılmaktadır. Diğer bir açıdan, tıpkı insanlık tarihinde her olayın *sui generis* (kendine özgü) bir önemi ve işlevi olduğu gibi, her kültür varlığı da farklı bir üretim süreci, amaç ve kullanımı temsil etmektedir. Bu özelliğiyle tüm kültür varlıkları eşsizdir.

³ Neil Brodie ve Simon Mackenzie, "Trafficking Cultural Objects: Introduction," *European Journal on Criminal Policy and Research* 20 (2014): 421-422.

Kültür varlıklarının maddi olarak değerlendirilmesi, ilk zamanlarda eserin yapıldığı maddenin değeri ile ölçülse de, özellikle 17. yüzyıldan sonra kültürel değerlerin ön plana çıkmaya başlaması, onlara sahip olmanın bir üstünlük aracı olarak görülmesi, bilinçli koleksiyonculuğun başlamasına ve akabinde müzelerin kurulmasına yol açmıştır. Aydınlanma çağına giren özellikle batı Avrupa ülkeleri, kendi tarihlerini araştırmaya ve kültür varlıklarını toplamaya yönelmiştir. Kendi kültürlerinin kökeni olarak Helen, Roma ve Bizans kültürlerini gören Avrupa toplumlarında, bu döneme ait eserlerin bulunduğu ülkelerde arkeolojik araştırmalar yapılmasına ve bulunan eserlerin Avrupa müze ve koleksiyonlarına dâhil edilmesine önem verilmiştir.⁴ Bu ilgi, arkeoloji ve sanat tarihi bilimlerinin doğmasına yol açmıştır. Eski eserlerin toplanmasıyla oluşan koleksiyon kültürü tüm dünyaya yayılmaya başlamış, bu eserlerden müteşekkil müzelerin oluşturulması hız kazanmıştır.

Avrupa’da başlayıp gelişen kültür varlıklarına değer verme, onları toplayarak bir koleksiyon oluşturma ve müze kurma süreci, ne yazık ki Osmanlı İmparatorluğu’nda ilk dönemlerde bir karşılık bulamamıştır. Avrupalı araştırmacıların, Helen, Roma ve Bizans kültürlerine ait eserlerin yoğun olarak bulunduğu Anadolu topraklarında yaptıkları kaçak kazılar, buldukları eserleri yurt dışına kaçırmaları ve bunların Avrupa müzelerinde sergilenmesi, Osmanlı İmparatorluğu’nda giderek gelişen bir tepkiye yol açmıştır. Bu tepkinin bir sonucu olarak 1846 yılında ilk Osmanlı müzesi kurulmuştur. 1869 yılından itibaren de eski eserlerin korunmasına ilişkin hukuki düzenlemeler gündeme gelmiştir.

Kültür varlıkları, ona sahip olan toplumların kültürlerine büyük katkılarda bulunur, onların kültürel kimliklerini besler ve pekiştirir. 1914 yılında İstanbul’da Evkaf-ı İslamiye Müzesi adıyla Türk ve İslam Eserleri Müzesi’nin, 1928 yılında Ankara Etnografya Müzesi’nin kurulması, bu çerçevede değerlendirilmelidir. Keza 1927 yılında bir saray-müze olarak ziyarete açılan Topkapı Sarayı’nda mukaddes emanetlerin sergilenmesi de başka bir örnek olarak verilebilir.

1.2. TÜRKİYE’NİN KÜLTÜREL BİRİKİMİ VE ÖNEMİ

Türkiye uygarlıkların beşiği olmuş ve tarih öncesinden itibaren günümüze değin pek çok kültüre ev sahipliği yapmıştır. Eski eser varlığı açısından dünyanın sayılı ülkelerinden biridir. Tarih öncesi ve tarihî devirlerde uygarlığın filizlendiği ve geliştiği bölgelerdeki arkeolojik kanıtların gösterdiği üzere, Türkiye; binlerce yıl önce paleolitik devre tarihlenen Karain ve Yarımburgaz mağaraları gibi bu devrin farklı dönemlerine ait katmanların açığa çıkarıldığı alanlardan insanın yerleşik hayata geçişinin ve dinî merkezlerinin bilinen en eski örneklerinden olan Çatalhöyük ve Göbeklitepe’ye, klasik dönemlerden yakın zamana kadar devam eden kültürel birikimiyle, insanlık tarihine ışık tutacak öneme sahiptir.

Karain, Belbaşı ve Beldibi mağaraları gibi önemli alanlar, insanların alet kullanmaya başladığı ve ateşin keşfedildiği dönem olan Eski Taş Çağının geç dönemlerine tarihlenir. Yeni Taş Çağında iskân görmüş insan yerleşimlerinin tarihi açısından büyük öneme sahip Hacılar, Çayönü, Norşuntepe, Çatalhöyük gibi yerleşmelere ek olarak, keşfine kadar bilinen kronolojiyi altüst eden Göbekli Tepe arkeolojik alanı, Anadolu’da bulunan bu döneme ait yerleşimlerdir. Çayönü’nün bilimsel olarak M.Ö. 8. binyıldan itibaren iskân gördüğü kanıtlanmıştır. Burada insanoğlunun tarımı kullanmaya başladığına ilişkin en

⁴ Hüseyin Karaduman, *Türkiye’de Eski Eser Kaçakçılığı* (Ankara: ICOM Türkiye Millî Komitesi, 2008), s. 21.

erken kanıtlara ulaşılmıştır. Hacılar ve Çatalhöyük de hayvanların evcilleştirilmesi ile tarımsal üretim ve yerleşik hayata geçişin önemli yerleşmeleri arasındadır.⁵

Kalkolitik Çağda insanoğlunun yerleşik hayata alışmaya başladığı ve bunun yanında taş aletlere ek olarak madenleri de kullanarak alet ürettiği bilinmektedir. Yeni Taş Çağının yerleşimleri bu çağda da iskân görmüştür. Tunç Çağı, Anadolu'da kültür tarihi açısından oldukça önemli yerleşimler ortaya çıkarmıştır. Kalay ve bakırın karışımından oluşan tunç madeninden alet, günlük kullanım eşyaları üretilmeye ve tekerleğin araçlarda kullanılmaya başlanması, bu dönemin önemli gelişmeleri olarak gösterilir. Anadolu'da Aslantepe, Norşuntepe, Alishar, Karaoglan, Yumuktepe, İkiztepe gibi yerleşimler bu döneme tarihlenir.⁶

Anadolu pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bunların en önemlileri arasında Hatti ve Hitit uygarlıkları gelir. M.Ö. 3. bin yılın sonlarından itibaren gelişme gösteren Hatti kültürü dili ve dini ile yerli Anadolu halk kültürünü temsil eder. Alacahöyük Hatti kültürüne ait en önemli yerleşim yeridir. Hitit uygarlığı ise, başkent Hattuşa (Boğazköy) merkezli olmak üzere Acemhöyük, Kültepe gibi önemli sitleleri de kapsayan Anadolu'nun büyük bir kısmına yayılmış ve M.Ö. 13. yüzyıl başlarında ortadan kaybolmuştur. Asur ticaret kolonileri çağı olarak da bilinen Hititlerin ilk yüzyıllarını kapsayan dönemde Mezopotamya ile Anadolu arasındaki ticaret ağı oldukça genişlemiş, bu durum kültürel gelişimi de beraberinde getirmiştir. Dönemin diğer bir önemli yerleşimi olan Troya ise, kuzeybatı Anadolu'da kurulmuş yüksek kültür düzeyini yansıtan bir uygarlığı temsil etmiştir.⁷

Demir Çağında Anadolu farklı kültürlerin geliştiği bir coğrafya olmuştur. Doğu Anadolu'da Urartu medeniyeti, Tuşpa (Van) merkezli bir yayılım göstermiş; Batı Anadolu'da ise, Miken göçleriyle birlikte yazılı kaynakların ve diğer kanıtların azlığı nedeniyle çok iyi bilinmeyen bir dönem yaşanmıştır. M.Ö. 8. yüzyılda ilk kez tarih sahnesine giren, geç Hitit ve Helen kültürü etkisi altında oluşan Frig kültürü, Gordion gibi önemli şehir merkezlerinde gelişmiştir. Anadolu uygarlıklar tarihinde Lidya, Likya ve Karya uygarlıklarının önemli bir yeri olmakla birlikte, bu uygarlıkların Batı Anadolu kıyılarında ve kıyılara yakın verimli topraklarda geliştiği söylenebilir. Takip eden yüzyıllarda Yunan, Helenistik ve Roma kültürlerinin etkisinde kalmış olan Anadolu; kültürel, mimari, sanat ve arkeolojik pek çok kalıntı barındıran yüzlerce ören yeriyle Eskiçağda dünya tarihinde önemli bir yer işgal etmektedir. Günümüz Batı uygarlığının da temelleri niteliğinde olan Yunan kültürel birikimi, bu çağda Efes, Bergama, Milet, Priene, Smyrna gibi önemli kentlerde oluşmuştur.⁸

Roma uygarlığının devamı niteliğindeki Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu döneminde de Anadolu dünya tarihindeki yerini muhafaza etmiştir. Batı Roma İmparatorluğu'nun 476 yılında yıkılışından sonra Roma uygarlığının temsilcisi olan Konstantinopolis merkezli Doğu Roma İmparatorluğu; yaklaşık bin yıllık ömrü boyunca, başta mimari, dinî, kültürel ve siyasi olmak üzere pek çok alanda Anadolu'nun kültürel birikiminde önemli rol oynamıştır. 4-8. yüzyıllar arasında İznik, Efes, Konstantinopolis gibi kentlerde toplanan ekümenik konsiller Hristiyanlık tarihi açısından belirleyici dönüm noktaları olmuştur. Anadolu, Orta Çağın ilerleyen dönemlerinde Arap, Türk ve diğer medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu'nun kısmen çağdaşı olan ve Anadolu'nun Orta Çağdaki önemli kültür unsurlarından biri olan Türkler, 11. yüzyıldan

⁵ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi* (Ankara: TÜBİTAK, 1998), s. 2-8.

⁶ Akurgal (1998), s. 8-12.

⁷ Akurgal (1998), s. 11-184.

⁸ Akurgal (1998), s. 247-358.

itibaren Anadolu’da yoğunlaşmaya başlamıştır. Türklerin Orta Asya’dan batıya doğru ilerleyişi neticesinde kurulan Anadolu Selçuklu Devleti ve Artuklu Beyliği gibi devletler, buradaki varlığını kalıcı hâle getirmiş ve bu sayede oluşturulan barış ortamı sanat, bilim ve mimari alanında benzersiz eserler üretilmesine imkân sağlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti’nin yanı sıra, onunla çağdaş olan Kilikya Ermeni Krallığı, Trabzon Rum İmparatorluğu, Haçlıların kurduğu Urfa Kontluğu gibi siyasi oluşumlar, Anadolu’nun 12-14. yüzyıllar arasında farklı dinî, etnik ve kültürel unsurları barındırdığını göstermektedir.⁹

Anadolu Selçuklu Devleti’nin siyasi açıdan zayıflamasıyla ortaya çıkan Türk beylikleri arasında Osmanlı Beyliği, özellikle batıya dönük fetih hareketleri sonucunda, kısa sürede Batı Anadolu ve Balkanlar’a egemen olmuştur. Bu genişleme yerel unsurlarla da zenginleşen bir Osmanlı kültürünü doğurmuş; bu kültür, takip eden yüzyıllarda Anadolu’nun kültürel katmanlarında çok önemli bir yer tutmuştur. Bilim, edebiyat, tarih ve diğer pek çok alanda medeniyet tarihine katkılar yapan bu dönemden günümüze kalan eserler, Türk-İslam Medeniyeti’nin önemli kültür varlıkları olarak görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti ise, Anadolu kültür katmanlarının son halkasını oluşturmuştur. Geçmişinden gelen kültürel birikim, Türkiye Cumhuriyeti’nin sağlam temeller üzerine kurulmasını sağlamış; 1923 yılından sonra pek çok alanda 19. yüzyılda ivme gösteren yenilik hareketleri devam etmiştir. Cumhuriyetin kurulması, kültür alanında toplumsal ve kurumsal ölçüde önemli adımlar atılabilmesine imkân vermiştir. Bu anlamda, tarih, etnografya, arkeoloji çalışmalarına üst düzeyde ilgi gösterilmiş, bu alanlarda uzman yetiştirmek amacıyla gerekli destek sağlanmıştır.

Türkiye’nin tarihi abideleri, ören yerlerini de kapsayan zengin kültür varlıkları, arkeolojik ve etnografik eserleri onu eski eser kaçakçılığında bir hedef hâline getirmektedir.

---

⁹ Faruk Sümer, “Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış,” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt: 20, s: 3-4, 1962, s. 213-244.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BİLİNCİNİN GELİŞİMİ

2.1. DÜNYADA KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BİLİNCİNİN GELİŞİMİ

Kültür varlıkları, yaratıldıkları toplumların tarihini, estetik duygularını ve sanat becerilerini yansıtmaları sebebiyle, günümüzde önemsenmekte, değerli bulunmakta ve koruma altına alınmaktadır. Tarihsel süreçte kültür varlıklarını koruma girişimleri münferit olarak görülsede, koruma bilincinin Avrupa’da 14. yüzyılda Rönesans hareketinin başlamasıyla oluştuğu genel bir kanı olarak ifade edilmektedir. 14. yüzyıldan önce Roma’ya getirilen eski Yunan eserleri, bu kültüre karşı bir ilginin doğmasına ve giderek bu eserlerin korunmasına neden olmuş, akabinde de bu eserlerin benzerlerinin yapılarak, sanatsal anlamda Rönesans’ın doğuşu gerçekleşmiştir.¹⁰

Roma’da Papa II. Pius (1458-1464) her türlü sanat eserinin Papalığın izni olmadan tahribini sert bir şekilde yasaklamıştır. X. Leo (1503-1513) ilk defa, sanat eserlerinin Roma şehri için yalnız estetik değil, tarihi yönden de büyük değer taşıdığını, bu yüzden ne pahasına olursa olsun korunmaları gerektiğini ilan etmiştir. Tarihin her devrine ait kültür varlıklarının ihtimamla korunması ve bugünkü anlamı ile eski eser hukukunun doğması, Rönesans’tan sonraki devirlerde başlamıştır.¹¹

İtalya’da 17. yüzyıldan itibaren Papalık kararıyla eski eserlerin ihracı yasaklanmıştır. İlk Papalık kararı 1624 yılında yayınlanmıştır. 1802 ve 1820 yıllarında çıkarılan iki kararla eski eserlerle ilgili yayınlanmış tüm hükümler toplanmıştır. İtalyan Birliği’nin kurulmasından sonra 1902 yılında bu hükümler kanunlaşmıştır.¹²

Eski eserleri koruma girişimleri, İtalya’nın yanı sıra 17. yüzyılda Danimarka ve İsveç’te de görülmektedir. Danimarka’da önceleri harabeleri yok olmaktan kurtaracak önlemler alınmaya başlanmış ve 1737 yılında Eski Eserler Bürosu kurulmuştur. İsveç’te eski kaleleri ve sarayları korumaya yönelik başlayan çabalar, sonraları her türlü eseri kapsayacak boyuta erişmiştir. 1867 yılında yayınlanan bir kanun, her türlü eski eseri, kiliseleri, sikkeleri, belgeleri vs. koruma altına almıştır.¹³ Portekiz’de de 1721 yılında çıkarılan bir kararname ile Yunanlılar, Pönler, Romalılar, Gotlar ve Araplar devrinden kalan bütün sanat eserleri, metal levhalar, yazıtlar, işaretler ve madalyaların mahvolmaktan kurtarılmasını sağlayacak tedbirler alınmıştır.¹⁴

Fransa, Almanya, Avusturya ve İngiltere’de kültür varlıklarını korumaya yönelik hukuki yaptırımlar; İtalya, Danimarka ve İsveç’e göre daha geç başlamıştır. Fransa’da ihtilaldan sonra 1790 ve 1792 yıllarında eski eserleri korumaya yönelik iki komisyon kurulmuştur. Bu tarihten itibaren Fransa’da eski eserlere yönelik bilinç artmış ve önemli bir müzecilik akımı doğmuştur. Bu bağlamda, Napolyon Bonapart yaptığı savaşlarla çok

¹⁰ Ahmet Mumcu, “Eski Eser Hukuku ve Türkiye” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 26, s. 3-4 (1969): 54.

¹¹ Mumcu (1969), s. 55.

¹² Mumcu (1969), s. 55-56.

¹³ Mumcu (1969), s. 57.

¹⁴ Mumcu (1969), s. 58.

sayıda eseri Paris’e taşımıştır. Viyana Barışı (1815) hükümlerine göre, önemli eserler geri verilmele beraber, Fransız müzeciliği bu dönemde büyük hamleler yapmıştır.¹⁵

Almanya’da, 1871 yılında Alman Birliği kuruluncaya kadar, her devlet eski eserlerin korunmasıyla yoğun bir şekilde ilgilenmiştir. Birlik kurulduktan sonra Hessen’de 1881 yılında çıkarılan bir kararname ile tarih ya da sanat değeri bakımından korunması gerekli eski mimarlık sanatı kalıntıları korunmaya çalışılmıştır. 1902 yılında yürürlüğe giren Eski Eserlerin Korunması Hakkında Kanun, o zamana kadar eski eserlerle ilgili olarak yapılan en önemli düzenleme olmuştur.¹⁶ Avusturya’da 1779 yılından itibaren devlet, kültür varlıklarının korunması için tedbirler almaya başlamıştır. 1850 yılında eski eserleri araştırma komisyonu kurulmuştur. 1902 yılında bir komisyona eski eserler kanunu hazırlama görevi verilmiştir. Ancak 1923 yılında yayınlanan bu kanun, modern düzenlemelerden birini teşkil etmektedir.

İngiltere’de ilk eski eser hukukuna dair düzenleme 1861 yılında yapılmış, bu düzenleme antik değeri olan ve kazılarda bulunan eşyayı konu almıştır. İngiltere, bu hususta, diğer Avrupa ülkelerine nazaran gelişmeleri daha geriden takip etmiştir. Yunanistan bağımsızlığının ardından 1834 yılında, Mısır 1881 yılında eski eserleri korumaya yönelik düzenlemeler yapmıştır. Uzak Doğu ülkelerinden Japonya’nın ise, 1872 yılından itibaren kültür varlıklarının korunmasına ilişkin hukuki düzenlemeler yaptığı görülmektedir.¹⁷

2.2. TÜRKİYE’DE KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA BİLİNCİNİN GELİŞİMİ

2.2.1. Arkeoloji

19. yüzyılın ilk yarısından başlayarak Batılı araştırmacılar tarafından Osmanlı İmparatorluğu topraklarında çeşitli arkeolojik kazılar yürütülmüştür. 1827 yılında Alman bilim adamı Schulz, Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki yazıtları incelemeye yönelik bir araştırma yapmıştır. C. T. Newton, 1857’de Bodrum’da bulunan Mousoleum’da arkeolojik kazılar yapmış, çıkardığı eserleri British Müzesi’ne götürmüştür. Bunun yanında, Priene’de 1866 yılında R. Popplewell-Pullan, Didim’de ise 1872-1873 yıllarında O. Rayet ve A. Thomas birlikte kazılar yapmıştır. 1878-1886 yıllarında C. Humann, Bergama’da yaptığı kazılar sonucunda bugün Berlin’deki Pergamon Müzesi’nde yer alan Zeus Sunağı’nın da aralarında bulunduğu pek çok eseri Almanya’ya götürmüştür. 1880’li yıllara gelinceye kadar arkeolojik kazıların tamamı yabancılar eliyle yürütülmüştür. 1881 yılında Osman Hamdi Bey’in müze müdürlüğüne getirilmesinden sonra müze başkanlığındaki arkeolojik kazılar da başlamıştır.

Tanzimat döneminde yabancıların kazı yapması ve bazı eski eserleri götürmeleri izne bağlıydı. Uygulamada kesin kural ve prensipler belli değildi; izinli olarak yürütülen kazılardan çıkarılan eserlerin hafir ve devlet arasındaki paylaşımında karşılıklı anlaşma neticesinde bazı farklar olabiliyordu. Örneğin, 17 Mart 1854 tarihli belgede, seçkin bir İngiliz olan Kastos’un Musul’da yapacağı kazıdan çıkarılacak eserlerden yarı yarıya pay alabilmesini sağlayacak şekilde münasabe aldığı anlaşılmaktadır.¹⁸ İlk kazı izninin de 1840’ta verildiği ifade edilmektedir.¹⁹

¹⁵ Mumcu (1969), s. 58.

¹⁶ Mumcu (1969), s. 59-60.

¹⁷ Mumcu (1969), s. 63-64.

¹⁸ İlber Ortaylı, “Tanzimat’ta Vilayetlerde Eski Eser Taraması,” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), cilt: 6, s. 1600.

¹⁹ Kamil Su, *Osman Hamdi Bey’e Kadar Türk Müzesi* (İstanbul: ICOM Türkiye Millî Komitesi, 1965), s. 8.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk asar-ı atika (eski eser) nizamnamesi 1869 yılında yayınlanmıştır. Bu Nizamname ile sikkeler hariç tüm eski eserlerin yurt dışına çıkarılması yasaklanarak, kaçakçılığın önüne geçilmek istenmiştir. Bu Nizamname hükümlerine göre, hafır kazılardan çıkardığı eserleri dâhilde istediklerine, talep olur ise devlete satmaya izinli olacaktır.²⁰ Dethier'in müze müdürlüğü zamanında 1874 yılında yayınlanan Asar-ı Atika Nizamnamesi'nde keşfedilmemiş eski eserlerin devlet malı olduğu benimsenmekle beraber, kazılardan çıkarılan eserler 1/3 oranında hafır veya bulan, toprak sahibi ve devlet arasında paylaştırılmaktadır. Bu madde kazılarda ortaya çıkan eski eserlerin yurt dışına götürülmesini yasallaştırmıştır.²¹

1884 yılında yayınlanan Asar-ı Atika Nizamnamesi, keşfedilmiş ve keşfedilecek tüm eski eserleri devlet malı saymış ve 1/3'lük paylaşımı ortadan kaldırmıştır.²² 1884 Nizamnamesi, bu özelliği ile önemli bir yasal düzenlemedir. Ancak tüm asar-ı atikanın devlet malı sayılması, bunların yurt dışına çıkarılmasını önleyememiştir. Nitekim çeşitli nedenlerle bu düzenlemeye harfiyen uyulmadığı ve çıkarılan eserlerin bir kısmının yurt dışına çıkarılmasına müsaade edildiği bilinmektedir.

Osmanlı Döneminde kullanılan son asar-ı atika nizamnamesi 1906 yılında yayınlanmıştır. Bu Nizamname'de sanat ve İslam güzel sanatları da devlet malı sayılmıştır. Küçük çapta bazı değişiklikler geçirerek Cumhuriyet Döneminde 1973 yılına kadar kullanılan bu düzenleme, iç piyasayı denetlemeye yönelmiş ve eski eser ticaretini ruhsata bağlamıştır.²³

Osmanlı İmparatorluğu'nda asar-ı atika nizamnamelerinin getirdiği kurallara uyulmamasının bir nedeni olarak, Osmanlı toplumunun Batılı anlamdaki kültür bilincinden ve kültür politikasından yoksun olması öne sürülmektedir.²⁴ Osmanlı topraklarında yabancılara kazı yapmaları için verilen izinlerde; Avrupalılara hoş görünmek isteyen, maddi çıkar bekleyen ya da konuya tamamen kayıtsız kalan Osmanlı devlet görevlilerinin rolünün bulunduğu da belirtilmektedir.²⁵

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki arkeoloji çalışmaları 19. yüzyılın sonlarında oldukça hız kazanmış, bu bağlamda yabancı ülkelerin idaresinde bazı araştırma enstitüleri kurulmuştur. Bu alanda ilk yabancı araştırma kurumu, İstanbul'da 1895-1914 yılları arasında faaliyet gösteren İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsü olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sırasında (1917-1918) İstanbul'da faaliyet gösteren bir başka kurum ise, İstanbul Macar Arkeoloji Enstitüsüdür.

İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsünün bünyesinde bulunan yaklaşık yirmi beş bin cilt kitap, Enstitü kapandıktan sonra ilk önce İstanbul Arkeoloji Müzelerine devredilmiş, ardından da 1929-1930 yıllarında Rusya'ya iade edilmiştir.²⁶ İstanbul Rus Arkeoloji Enstitüsüne bağlı olarak çalışmalarını Trabzon ve civarında yürüten Uspensky

²⁰ Hüseyin Karaduman, "Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi," *Belgeler*, cilt: 25, sayı: 29, (Ankara, 2004), s. 73-104.

²¹ Karaduman (2008), s. 75-77.

²² Karaduman (2008), s. 77-78.

²³ Karaduman (2008), s. 79-82.

²⁴ Güven Arsebük, "Dünden Bugüne Arkeoloji," *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), cilt: 1, s. 71.

²⁵ Wendy M. K. Shaw, *Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004), s. 109-121.

²⁶ Arsebük (1983), s. 71.

başkanlığındaki bir heyet bu bölgeye yaptığı gezilerde topladıkları, özellikle el yazmalarından oluşan eserleri Rusya'ya göndermiştir.²⁷

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında müzelere ve kazılara önem verilmiştir. Bu çerçevede yurt dışına gönderilen öğrencilerin bir kısmı arkeoloji ve sanat tarihi alanından seçilmiş, daha sonra bunlar Anadolu arkeolojisini aydınlatan bilim adamları olmuştur. 12 Nisan 1931 tarihinde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kurulmuş ve 1935 yılında Türk Tarih Kurumu adını almıştır.²⁸

19. yüzyılda temeli atılan Türk arkeolojisinin dönüm noktasını, 1931 yılında kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ile bunu takiben daha sonra İstanbul ve Ankara Üniversitelerinde bir kürsü hâline getirilen arkeoloji ve sanat tarihi bölümleri oluşturmaktadır. Türkiye'de ilk kazı, 1933 yılında günümüzde Orta Doğu Teknik Üniversitesi kampusu içinde yer alan Ahlatlıbel arkeolojik alanında başlatılmıştır. Bu kazıyla birlikte, Türk kazılarını yaygınlaştırmaya yönelik bir alt yapı hazırlanmıştır. 1935 yılında Türk Tarih Kurumu adına Çorum Alacahöyük'te yapılan kazılarda Hitit katları altında bulunan Eski Tunç Çağı hükümdar mezarları, hazine niteliğinde altın ve gümüş süs eşyaları (M.Ö. 3100-2100) Anadolu arkeolojisinde yeni bir çığır açmakla kalmamış, Türk arkeologların da arkeolojik araştırma alanında söz sahibi olabileceğini ispatlamıştır.²⁹ Bu tarihlerde arkeoloji alanında Cumhuriyet'in ilk Türk araştırmacıları olan Şevket Aziz Kansu, Hamit Zübeyir Koşay ve Arif Müfid Mansel'in yürüttüğü kazılar Cumhuriyet Dönemi arkeoloji çalışmalarının öncüsü olmuştur.³⁰ 1936 yılında Niğde yakınlarındaki Göllüdağ, 1937 yılında Ankara'nın güneyinde Karaoğlan Höyüğü ve 1942 yılında Ankara'nın kuzeyinde Bitik Höyüğü kazıları³¹ gibi hafriyatlar yapılarak Anadolu kültürlerinin ortaya çıkarılmasına ve bunların müzelerde halkla buluşmasına çalışılmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk arkeolojisinin gelişimine gösterilen ihtimamın yanında yabancı araştırmacılar ve kurumların çalışmaları da teşvik edilmiştir. Arkeoloji disiplininin dünyada hızla gelişen ve yaygınlaşan bir bilim dalı hâline geldiği 20. yüzyılın ikinci çeyreğinde, bu alanda bir ekol olan Almanya, ilkinin 1829 yılında Roma'da açtığı Alman Arkeoloji Enstitüsünün İstanbul şubesini 1929 yılında açmıştır. Alman Arkeoloji Enstitüsü bünyesinde Göbekli Tepe, Milet, Hattuşa/Boğazköy, Priene, Bergama, Aizanoi gibi Anadolu tarihi açısından çok önemli sitlerde arkeolojik kazılar yürütülmüştür. Almanya'yı bir yıl sonra (1930) günümüzde Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü olarak çalışmalarına devam eden Fransız Arkeoloji Enstitüsü, 1947 yılında kurulan İngiliz Arkeoloji Enstitüsü ve 1958'de kurulan Hollanda Arkeoloji Enstitüsü takip etmiştir. Türkiye arkeolojisine büyük katkıları olan bu kurumlar da Xanthos, Çatalhöyük, Amorium gibi arkeolojik sitlerde uzun yıllar süren araştırmalar yürütmüştür.

Günümüzde üniversitelerde açılan arkeoloji ve sanat tarihi kürsülerinde çok sayıda uzman yetiştirilmektedir. Türk araştırmacıların yaptıkları kazıların yanı sıra müzeler tarafından kaçak kazılar sonrasında yapılan kurtarma kazıları ile Türkiye arkeolojisi gün yüzüne çıkmaya devam etmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı müzeleri ve uzmanlarınca denetlenen yabancı arkeologların yaptığı kazılar da Anadolu arkeoloji biliminin gelişimine yardımcı olmaktadır.

²⁷ Trabzon Milletvekili Ayşe Sula Köseoğlu'nun Komisyona sunduğu 6 Kasım 2017 tarihli bilgi notu.

²⁸ A. Âfetinan, *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler* (Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1959), s. 192-195.

²⁹ Hâmit Zübeyir Koşay, vd., *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi*, cilt: 1, 2. kitap, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), s. 534.

³⁰ Arsebük (1983), s. 72.

³¹ Koşay, vd. (2013), s. 534 ve 540.

2.2.2. Müzecilik

Osmanlı İmparatorluğu’nda müzeciliğin kurumsallaştırılması Tanzimat dönemine rastlamaktadır.³² Harbiye Nezaretinde Tophane-i Amire Müşiri olan Ahmet Fethi Paşa’nın Harbiye Nezareti ambarı olarak kullanılan Aya İrini Kilisesi’nin iç avlusunun çevresindeki odalara padişaha ait iki koleksiyonun yerleştirilmesine karar verdiği 1846 yılı, Osmanlı İmparatorluğu’nda eserlerin bilinçli ve özenli sunum özelliği taşıması bağlamında müzeciliğin başlangıcı olarak kabul edilir.³³ Bu ilk Osmanlı müzesi, bünyesinde eski silahları ve eski eserleri barındıran Mecmua-i Ešliha-i Atika ile Mecmua-i Asar-ı Atika olarak iki bölüme ayrılmıştı. Başlangıçta padişah ve onun seçkin konuklarına hitap eden bu koleksiyonların, daha sonraki dönemlerde bürokrat kesimden kişilerce de ziyaret edildiği bilinmektedir. Ahmet Fethi Paşa, müzecilikte esas olan sınıflandırma ilkelerine göre hareket etmemişti; ancak, iki koleksiyonu birbiri karşısına yerleştirerek bir bakıma kaba bir tasnif yapmıştır. Bu iki koleksiyonda da eser temininde yalnızca bağış yolu izlenmiştir.³⁴

1826 yılında kapatılan Yeniçeri Ocağı üyelerinin elbiselerinin önceleri Aya İrini’deki teşhirde yer bulması ve daha sonra 1852’de Elbise-i Atika adı verilen yeni bir mekâna taşınarak teşhir edilmesi, müzecilik anlayışına arkeolojik eserler ve silahlar dışında farklı türde eserlerin de girdiğini göstermiştir. Yalnızca yeniçeri kıyafetleri değil, aynı zamanda 1829’da kullanımdan kaldırılan diğer giysilerin de sergilendiği mekânda yer alan elbiseler, 1868’de tekrar Mecmua-i Ešliha-i Atika’ya getirilmiştir.³⁵ İki bölümden oluşan bu müzenin Mecmua-i Asar-ı Atika kısmının adı 1869’da Sadrazam Ali Paşa tarafından ihtiva ettiği eserlerin imparatorluğun bütününe temsil ettiği imasıyla ve müze sözcüğünün Batılı anlamda örnekleri benimsenerek Müze-i Hümayun olarak değiştirilmiştir.³⁶

Müze-i Hümayun’da Mecmua-i Asar-ı Atika’da izlendiği gibi yalnızca bağışlar yoluyla koleksiyonun çoğaltılması yerine, imparatorluğun idari mekanizması kullanılarak devletin her eyaletinden valilerin teşebbüsü ile müzeye eski eser naklinin sağlanması bir politika olarak benimsenmiştir.³⁷ Bu durum, taşradaki idari yöneticilerin müzeye eser temin etmek konusunda bir yarışa girmesine neden olmuştur. Bunda Babıali’den müzeye eser temini noktasında valilere hitaplı gönderilen tezkerelerin (genelge) rolü büyüktür.³⁸ İdarecilerin tezkere çerçevesinde sorumlu oldukları bölgelerden topladıkları eski eserleri biriktirerek İstanbul’a naklettikleri yazışmalardan anlaşılmaktadır.³⁹ Avrupa müzelerinin Osmanlı topraklarından götürülen eserlerle dolu olmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu’nda hâlâ bir müzenin kurulmamış olmasının doğru olmadığı yönünde ifadeler de içeren bu yazışmalar, müzenin kurulumu ve eserlerin temini noktasında bir başlangıcı temsil etmektedir.⁴⁰

³² Ortaylı (1985), s. 1600.

³³ Shaw (2004), s. 43-45.

³⁴ Shaw (2004), s. 43-46.

³⁵ Shaw (2004), s. 43-53.

³⁶ Shaw (2004), s. 102.

³⁷ Shaw (2004), s. 103-104.

³⁸ Shaw (2004), s. 105-106.

³⁹ Ortaylı (1985), s. 1599.

⁴⁰ Rezan Kocabaş, “Müzecilik Hareketi ve İlk Müze Okulunun Açılışı,” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* 21 (Haziran 1969): 75.

Arkeolojik eserler 1876 yılında muhafaza edildikleri Aya İrini'den Çinili Köşk'e taşınarak burada ziyarete açılmıştır.⁴¹ 1891-1908 yılları arasında üç bölümde peyderpey açılan ve Çinili Köşk'ün karşısında inşa edilen bugünkü İstanbul Arkeoloji Müzesi binası, Yunan ve Roma eserlerini muhafaza etmek amacıyla yapılmıştır. Türk ve İslam medeniyetine ait eserler ise, Çinili Köşk'te bırakılmıştır.⁴²

Arkeolojik eserlerin Çinili Köşk'e taşınmasını müteakip Aya İrini'de kalan silah koleksiyonu ile Askeri Müze, 1908 yılında bu müzenin müdürlüğüne getirilen Ferik Muhtar Paşa'nın gayretleriyle daha düzenli hâle getirilmiştir.⁴³

Müze-i Hümayun yanında, Osmanlı Devleti başka müzelerin kurulmasını da sağlamıştır. 1897 yılında Tersane-i Amire'de Deniz Müzesi kurulmuştur. Evkaf-ı İslamiye Müzesi ise, İttihat ve Terakki Partisinin yönetiminde olduğu 1914 yılında faaliyete geçmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda müzeler teşkilatını da yöneten Müze-i Hümayun, taşrada bu müzenin şubelerini açmak istemiştir. Bu çerçevede, 1899 yılında Konya ve 1904 yılında Bursa İdadi mekteplerinde birer müze şubesinin kurulduğu görülmektedir. 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve ekonomik açıdan en sıkıntılı yıllarıdır. Dolayısıyla Müze-i Hümayun'un taşrada kurmak istediği şubelerinin çoğu tasarı hâlinde kalmıştır.

İttihat ve Terakki Partisi 1917 yılı parti programına millî müze ve etnografya müzesi alınmasına rağmen bu konularda da bir atılım görülmemiştir. Günümüzde hâlâ kurulamayan Millî Müze'nin kurulması hâlinde; ana bölümde Anadolu Türk-İslam kültür varlıklarına yer verilmesi; akabinde Anadolu'da sahip olduğumuz, tarihsel süreçte Orta Asya'da yarattığımız ve 1923 yılından itibaren de yaratmaya devam ettiğimiz tüm kültür varlıklarının, bu müze içinde yer alması gerektiği düşünülmektedir.⁴⁴

Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara'da kurulan TBMM Hükümeti, ülkemizi düşmanlardan temizleyecek ve ulusun kaderini yeniden belirleyecek bir mücadele içine girmiştir. Bu hükümet tarafından oluşturulan 9 Mayıs 1920 tarihli icra programında tarihi eserlerin uzmanlarca tasnif, tescil ve muhafazası hususlarına yer verilmesi, kültür varlıklarını korumaya yönelik bir politikanın oluşturulduğunu göstermektedir.⁴⁵ 9 Kasım 1922 tarihinde yayınlanan Müzeler ve Asar-ı Atika Hakkında Talimatname ile de eski eserlere ilişkin işlemlerin merkezde Hars İdaresi, illerde bu idareye bağlı Maarif Müdürlüklerince yapılacağı bildirilmiş; millî, İslami ve güzel sanatların bütün dallarına ait eserlerin, ayrıca İslam öncesi eserlerin toplanması, müzelere konması ve envanterlerinin yapılması istenmiştir.⁴⁶ Bu talimat, İstanbul'un TBMM Hükümeti idaresine geçmesinden sonra Müze-i Hümayun için de geçerli olacaktır. Bu tarihten itibaren Türkiye'deki müzelere ve yapılacak kazılara ilişkin tüm iş ve işlemlerde karar mercii Hars İdaresi olmuştur.

15 Temmuz 1923 tarihinde toplanan Heyet-i İlmiyenin görüştüğü konular arasında millî müze, etnografya müzesi ve asar-ı atika nizamnameleri yer almıştır. Kurulan millî devletin kültür politikasında önceliği millî müzenin ve etnografya müzesinin alması, oldukça önemli bir karar olmuştur. 5 Eylül 1923 tarihli hükümet programında münasip

⁴¹ Su (1965), s. 13.

⁴² Aziz Ogan, *Türk Müzeciliğinin 100 üncü Yıldönümü* (İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1947), s. 13.

⁴³ Tahsin Öz, "Ahmet Fetih Paşa ve Müzeler," *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi* 5 (1949): 7.

⁴⁴ Hüseyin Karaduman, *Ulus-Devlet Bağlamında Belgelerle Ankara Etnografya Müzesi'nin Kuruluşu ve Millî Müze* (Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2016), s. 187.

⁴⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi* (Devre: 1, İçtima Senesi: 1), cilt: 1 (Ankara, 1959), s. 242.

⁴⁶ Karaduman (2016), s. 53-54.

mevkilerde millî müzeler kurulacağı ve millî eserlerin bir araya getirilmesine çalışılacağı belirtilmiştir.⁴⁷

Ankara Kalesi içinde yer alan Akkale, 1921 yılında müze için tahsis edilmiş ve burada eser toplanmaya başlanmıştır. Kuruluşunun ilk yıllarında “millî müze” olarak zikredilen bu müze, büyüyüp gelişerek günümüzdeki Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi’ne dönüşmüştür.

Topkapı Sarayı’nın 3 Nisan 1924 tarihindeki Bakanlar Kurulu kararıyla onarılması suretiyle ziyarete açılması ve İstanbul Asar-ı Atika Müdürlüğüne bağlanması sağlanmış, 9 Ekim 1924 tarihinden itibaren de bazı bölümleri muayyen günlerde hizmete açılmıştır. Bugün içinde mukaddes emanetlerin de sergilendiği bir saray-müze olarak özgün bir niteliğe sahip olmuştur.

1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasını müteakip Bakanlar Kurulu kararı gereğince buralarda bulunan eşyalar il ve ilçelerde bu işlerle ilgili olanlardan müteşekkil komisyonlar tarafından toplanarak, sanat, tarih ve millî değeri olan eşya müzelere, diğer eşya ise Evkafa teslim edilmiştir.⁴⁸ Bu eserler, illerde kurulacak müzelerin Türk ve İslam eserleri koleksiyonlarını oluşturmıştır.

Tekke ve zaviyelerin kapatılmasının ardından Mevlânâ Tekkesi ve Türbesi, 6 Nisan 1926 tarihli ve 3426 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla müzeye çevrilmiş ve gerekli düzenlemeler yapılarak 2 Mart 1927 tarihinde ziyarete açılmıştır.⁴⁹

İzmir ve çevresinde yapılan arkeolojik kazılarda elde edilen eserlerle İzmir Asar-ı Atika Müzesi kurulmuş ve 15 Şubat 1927 tarihinde ziyarete açılmıştır. Cumhuriyet’in inşa ettiği ilk müze olan Ankara Etnografya Müzesi ise, 27 Mayıs 1928 tarihinde açılmıştır.⁵⁰ Bu müzede tekke eşyalarının yanı sıra Türk halk kültürünün en nadide örnekleri toplanarak özgün koleksiyonlar oluşturulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarından itibaren eski eserlere ve müzelere verilen önemin sonucu olarak, ülkemiz bugün kültür varlıklarını koruyan, kollayan ve müzeler kurarak toplumda koruma ve kültür bilincini yaratan bir konuma gelmiştir. 2017 yılı verilerine göre ülkemizde 196 adet devlet müzesi, 238 adet özel müze ve 1595 adet koleksiyoncu bulunmaktadır. Devlet müzelerinde 3.331.359 adet, özel müzelerde 375.437 adet ve koleksiyoncularda 249.039 adet eser bulunmaktadır.

2.2.3. Kütüphaneler

Kitap ve kütüphaneler Türk toplumunun tarihinde ilme ve bilgiye verilen değeri göstermesi bakımından önemlidir. Selçuklu Döneminde bilginin geniş kitlelere ulaştırılması amacıyla vakıf şeklinde teşekkül edilen cami ve medreselerde kütüphanelerin kurulduğu bilinmektedir. Osmanlı Devleti’nin ilk yıllarında özellikle medreselerin bünyesinde faaliyet gösteren kütüphaneler kurulmuştur. Bunun yanında, camilerde de bir hayli kitap toplanmakta ve cemaatin istifadesine sunulmaktaydı. Cami ve medreselerin her birinin bir vakıf olduğu düşünülürse, bu yapılara bağlı kütüphanelerin ihtiva ettiği kitap koleksiyonlarının bir binada korunması ve bakımının yapılması gelecek nesillere aktarılması sağlanmıştır. 14. yüzyılda II. Murat, Umur Bey ve Yıldırım Bayezit gibi

⁴⁷ Karaduman (2008), s. 33-34.

⁴⁸ Karaduman (2008), s. 35.

⁴⁹ Hüseyin Karaduman, “Belgelerle Konya Mevlânâ Müzesi’nin Kuruluşu,” *Vakıflar Dergisi* 29 (2005): 135-161.

⁵⁰ Karaduman (2016), s. 115.

liderlerin kitaplara olan düşkünlükleri onların medrese ve mescitlere bağlı kütüphaneler oluşturmalarını sağlamıştır. Ayrıca, Osmanlıların en önemli kütüphanesi, II. Mehmet tarafından Topkapı Sarayı'nda kurulan saray kütüphanesi, yüzyıllar boyunca farklı coğrafyalardan muhtelif yollarla getirilen el yazması eserlerden oluşmuştur.

Bir vakıf idaresinde olan cami ve medrese kütüphaneleri dışında, Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk müstakil kütüphanenin 1678 yılında kurulan Köprülü Kütüphanesi olduğu bilinmektedir. 17. yüzyıldan itibaren kütüphanelerde gerek kitap sayısında gerekse istihdam edilen personel sayısında önemli bir artış görülmüştür. Osmanlı kütüphaneciliğinin altın çağı olarak kabul edilen Sultan I. Mahmut döneminde Ayasofya, Aşir Efendi, Hacı Beşir Ağa, Âtîf Efendi kütüphaneleri kurulmuş ve bu kütüphanelere pek çok kitap vakfedilmiştir. Daha sonra, II. Mahmut döneminde kütüphanelerin de içinde yer aldığı tüm vakıflar, Evkaf Nezaretinin denetimine bırakılmıştır. Bu dönemde pek çok kütüphane için müfredat (envanter) defterlerinin tutulduğu bilinmektedir.⁵¹

15. yüzyılda oluşturulan kütüphanelerin ihtiva ettiği kitaplar, o kütüphanelerin vakfiyelerinin sonuna eklenmiş ve eserlerin belli başlı özellikleri kabaca tanımlanmıştır.⁵² Vakfiyelere ekli kataloglardan sonra, müstakil katalogların 16. yüzyılda örnekleri görülmektedir. Topkapı Sarayı Kütüphanesi ile Fatih Camii Kütüphanesi'ne ait bu müstakil kataloglar, bu kütüphanelerdeki kitapların konularına göre sıralanmış şekilde detaylı listesini sunmaktadır.⁵³ Bununla birlikte, yine bu yüzyılda, vakfiyelere ekli kitap listelerinin de tavsif açısından oldukça titizlikle hazırlandığı anlaşılmaktadır.⁵⁴ Kütüphanelerdeki el yazmalarının listelerinden müteşekkil yazma kataloglar, 19. yüzyılın ortalarından itibaren yerini basma kataloglara bırakmaya başlamıştır. Tanzimat'tan sonra vakıf kütüphanelerinin ıslahına yönelik olarak, kütüphanelerin kontrolü ve sayımı ile ilgili çalışmalara başlanmış ve bu kapsamda Sultan II. Abdülhamit Devrinde İstanbul'daki mevcut 67 vakıf kütüphanesinin katalogları bastırılmıştır.⁵⁵ Yaygın isimleriyle Devr-i Hamidi Katalogları olarak bilinen bu kataloglar, daha önce hazırlanmış kataloglardan farklı olarak kitapların yer/sırt numaralarının belirtilmesi ve daha detaylı tavsifi ile kütüphanecilik tarihimizde önemli bir merhaleyi teşkil etmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul'da ve diğer vilayetlerde kurulan kütüphanelerden bazıları, çeşitli dönemlerde İstanbul'da Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi ile Konya'da Bölge Yazma Eser Kütüphanesi başta olmak üzere daha merkezi illerdeki kütüphanelere nakledilmiştir. Bu uygulamanın dışında kalan kütüphaneler günümüze kadar faaliyette kalmıştır. Cumhuriyetin kurulmasını müteakip, bilim, sanat ve eğitime verilen önemin bir göstergesi olarak her il, ilçe ve kasabada halk kütüphaneleri kurulmuştur. Bu kütüphanelerde, devletin yeni benimsediği Latin alfabesinde basılan Türkçe kitaplar yanında eski harfli matbu ve el yazması eserler de muhafaza edilegelmiştir. Ayrıca, Türk kültür, bilim, sanat ve edebiyat hayatına katkı sağlamak üzere Ankara'da 1948 yılında kullanıma açılan Millî Kütüphane'de çağdaş telif eserlerin yanında, yazılı kültürümüze ait el yazmaları da toplanmıştır.

Kültür hayatımızın vazgeçilmezi olan kütüphanelerdeki kültür varlıkları statüsünde yer alan el yazması eser, hat levha, vb. değerlerimiz tarihimiz boyunca kaçakçılık ve hırsızlık olaylarına maruz kalmıştır. Katalog hazırlama ve envanter oluşturma çalışmaları,

⁵¹ İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II. Kuruluştan Tanzimat'a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1991), s. 61-99.

⁵² İsmail E. Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015), s. 409-413.

⁵³ Erünsal (2015), s. 413-420.

⁵⁴ Erünsal (2015), s. 424.

⁵⁵ Erünsal (2015), s. 309.

bu eserlerimize yönelik bahsi geçen tehdide karşı, kaybolan-çalınan kitapların takibi, tespiti ve iadesi sürecinde kilit öneme sahip faaliyetlerdir.

Türkiye’deki kütüphanelerde bulunan el yazması kitapların bir kataloğunun oluşturulması amacıyla, 1978 yılında çalışmalarına başlanan Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu (TÜYATOK) projesi kapsamında kısa zamanda pek çok kitaplığın kataloğu hazırlanmıştır. Bu projede Türkiye’deki tüm yazma eserlerin kataloğu oluşturulamamış ise de yaklaşık altmış bin kitap bu kapsamda katologlanabilmiştir. TÜYATOK projesi dışında çeşitli kataloglama faaliyetleri de sürdürülmüştür.⁵⁶ Bu bağlamda, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Millî Kütüphane’de ve Konya’da Mevlânâ Müzesi’nde bulunan yazmaların kataloglarının hazırlanması örnek olarak gösterilebilir.

Kültürümüzün taşıyıcıları olan el yazması kitaplar, tarihimiz boyunca çeşitli şekillerde yurt dışına çıkarılmıştır. 1884 yılından itibaren çıkartılan Asar-ı Atika Nizamnameleri ile eski eserlerin yurt dışına çıkartılması yasaklanmış olmasına rağmen, el yazmalarının yasa dışı ticareti ve ihracı devam etmiştir. Yasa dışı yollarla el yazmalarının ihracı, özellikle 20. yüzyılın başlarında büyük artış göstermiştir. İstanbul’da bulunan el yazma eserleri barındıran kütüphanelerdeki kitapların tahrir edildiği veya çalındığı olaylar, bu dönemde kütüphanelerdeki güvenlik tedbirlerinin yetersiz olduğunu göstermektedir. Bunun gibi olaylarda kimi zaman kitabın tamamı, kimi zaman da cildi veya bazı yaprakları çalınmak suretiyle kaçırıldığı bilinmektedir. Bu vakalarda çalınan kitapların büyük çoğunluğu dünyada muhtelif koleksiyon, müzayede evleri ve müzelere intikal etmiştir. 1980’li yıllarda oldukça yaygınlaşan, özellikle el yazması Kur’an-ı Kerim nüshalarına yönelik alıcı talebi, el yazması eserlerin yurt dışındaki müzayedelerde yüksek fiyatlara alıcı bulması ve genel olarak el yazması eserlerin devlet koleksiyonlarına kazandırılmasında önemli rol oynayacak teşvikin bulunmaması, bu eserlerin yurt dışına kaçırılmasında etkili olmuştur.⁵⁷ Diğer yandan, kütüphane ve koleksiyonlarımızda bulunan el yazması eserlerden bazılarının da hediye olarak verildiği bilinmektedir.

Günümüzde başta Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olmak üzere Türkiye’de il ve ilçelerde bulunan çok sayıda kütüphanede milyonlarca kitap okuyucu ile buluşturulmaktadır. Bu kütüphanelerden Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına bağlı yazma eser kütüphaneleri ile yine Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müzeler ve ayrıca özel şahıs koleksiyonları, özel müzeler ve çeşitli kurumlara ait kütüphanelerde tarihî eser değerinde el yazması ve matbu kitaplar yer almaktadır. Belirtilen bu koleksiyonlarda yazılı kültüre ait kitap harici hat levha, murakkaa, cilt kapağı, vb. gibi gerek İslam öncesi gerekse İslami Döneme ait geleneksel el sanatlarının çok sayıda örneği bulunmaktadır.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına bağlı İstanbul ve Konya bölge müdürlükleri altında, İstanbul’da Süleymaniye Kütüphanesi başta olmak üzere, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Ragıp Paşa Kütüphanesi, Nuruosmaniye Kütüphanesi, Köprülü Kütüphanesi ve Âtîf Efendi Kütüphanesi ile Konya’da Yusufâğa Kütüphanesi gibi on sekiz müstakil kütüphanede; Ayasofya Müzesi, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi gibi pek çok ilimizde bulunan arkeoloji ve etnografya müzelerinde yukarıda belirtilen el yazması ve matbu eserler korunmaktadır.

⁵⁶ Servet Bayoğlu, “Taşınabilir Kültür Varlıklarının Korunması ve Gelecek Kuşaklara Aktarılması,” Özlem Bayram, vd. (yay. haz.), *21. Yüzyıla Doğru Türk Kütüphaneciliği* (Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği, 1999), s. 62-63.

⁵⁷ Murat Bardakçı, “Kuran Yağmasına Dikkat,” *Milliyet Gazetesi*, 12.05.1985.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜR VARLIĞI KAÇAKÇILIĞI VE TARİHSEL SÜRECİ

3.1. KÜLTÜR VARLIĞI KAÇAKÇILIĞININ TANIMI VE AŞAMALARI

Kültür varlığı kaçakçılığı; bir toplumun kültürel ve doğal mirası niteliğindeki kültür ve tabiat varlıklarının, bilimsel amaç ve yöntemlerden uzak olarak, kaçak kazılar ve soygunlarla yalnızca maddi amaç güdülerek ele geçirilmesi, onların ticari bir meta gibi görülerek yurt içinde ve yurt dışında pazarlanması ve üzerinden kişisel çıkar sağlanması şeklinde tanımlanmaktadır.⁵⁸

Kaçak kazılarla taşınır veya taşınmaz kültür varlıkları (karada veya su altında) tahrip edilmekte ve ait olduğu bağlamından koparılmaktadır. Ayrıca, arkeolojinin temel prensiplerinden biri olan kültür katmanlarının belgelenebilmesi (stratigrafi) için uygulanan yöntemlere başvurmadan, tamamen eseri bularak toprak altından çıkartmayı hedefleyen ve bu noktada kronolojik akışın anlaşılmasına ve eserin bağlamının yok olmasına neden olan kaçak kazılar, kültür varlıklarının maruz kaldığı oldukça zararlı bir tahribat biçimidir. Soygunlar neticesinde de ören yeri, müze, kütüphane, cami, kilise, sinagog ve özel koleksiyonlarda bulunan kültür ve tabiat varlıkları, sahibi olan toplumdaki uzaklaştırılmaktadır.

Herhangi bir taşınmaz kültür varlığının bütünlüğü, orijinalliyi ve değerini bozacak nitelikte zarara uğratılması suretiyle gerçekleştirilen tahribatın yanında, başka bir zarar verme biçimi de tapınak, cami, hamam, saray, kervansaray, vb. yapıların mimari, dekoratif veya fonksiyonel öğelerinden bir kısmının sökülmesi veya hâlihazırda muhtelif nedenlerle yapıdan kopmuş parçaların bulunduğu yerden taşınması yoluyla oluşmakta ve bu da özellikle ören yerleri ile mimari yapıları tehdit eden büyük bir sorun oluşturmaktadır.

Kaçak kazılarla ve soygunlarla ele geçirilen korunması gerekli kültür ve tabiat varlıkları, talebe bağlı olarak yurt içinde ve yurt dışında pazarlanmaktadır. Bu tür varlıkların alıcıları ise ağırlıklı olarak, yabancı devlet müzeleri ile yerli veya yabancı özel müzeler ve koleksiyonculardır. Özel müze ve koleksiyon sahipleri, kültür ve tabiat varlıklarına maddi bir değer vermekte, müze ve koleksiyonlarını zenginleştirmek için daha fazla eser talep etmektedir. Bu talep sonucu kültür ve tabiat varlıkları kaçak kazılarla tahrip edilmektedir.

Bu tarif ve anlatımlardan, kültür varlığı kaçakçılığının;

- 1- Kaçak kazı ve soygunlar,
  - 2- Elde edilen kültür varlıklarının taşınması,
  - 3- Bir başka gerçek ve tüzel kişinin mülkiyetine geçmesi,
- olarak üç aşamada gerçekleştiği görülmektedir.⁵⁹

Kültür varlığı kaçakçılığını önlemenin yolu ve yöntemi bu aşamaların her birine müdahale edilerek kültür varlığının yasa dışı trafiğinin ve ticaretinin engellenmesidir. Kültür varlıklarına karşı oluşan iç ve dış talep, bu yasa dışı trafiği oluşturmakta, kaçak kazılarla ve soygunlarla kültür varlıkları tahrip edilerek sahibi olan topraklardan ve toplumdaki uzaklaştırılmaktadır.

⁵⁸ Karaduman (2008), s. 20.

⁵⁹ Karaduman (2008), s. 20.

Kültür varlığı kaçakçılığının tarifi ve aşamaları incelendiğinde, bu suçun örgütsel bir şeması ortaya çıkmaktadır. Bu şema; defineciler,⁶⁰ kaçak kazıcılar, soyguncular, toplayıcılar ve pazarlamacılar olarak beş gruptan oluşur. Bu örgütler, birbirini tanıyan ve yasa dışı olarak elde ettikleri eserleri satarken, menfaat gereği iş birliği içinde olan insanların oluşturduğu gevşek bir yapıya sahiptir. Defineciler ile kaçak kazıcılar aynı işi yapıyor gibi görünse de, defineciler hayallerindeki hazineleri ararken, kaçak kazıcılar eski eserlere yönelmiştir. Toplayıcılar hem teşvik edici ve yönlendirici hem de kaçak kazıcıların ve soyguncuların elde ettikleri eserleri toplayıp taşıyarak veya taşıttırarak pazarlamacıya ulaştıran kişilerdir. Pazarlamacıların büyük bir kısmı yurt dışında yaşar ve bu örgütsel yapının finansmanını oluşturur.⁶¹

Kültür varlığı kaçakçılığının önlenmesinde, öncelikle kaçak kazı ve soygunların durdurularak, örgütsel yapıların çökertilmesi, sonrasında iç piyasa denetim altına alınarak, dış talebin kırılması bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

3.2. DÜNYADA KÜLTÜR VARLIĞI KAÇAKÇILIĞI

Kültür varlığı kaçakçılığı dünyada pek çok ülkenin maruz kaldığı önemli bir sorundur. Uluslararası yasa dışı kültür varlığı/sanat eseri ticaretinin iki ana kaynağını yağmalanmış arkeolojik alanlar ile kurumlardan veya özel koleksiyonlardan çalınan sanat eserleri oluşturmaktadır. Arkeolojik alanlarda en fazla tahribata maruz kalan yerler mezarlık alanlarıdır. Bilimsel çalışmalara konu olmuş arkeolojik yerleşimler ve bilim insanlarınca henüz keşfedilmemiş kültür varlığı barındıran alanlar, tahribatın oldukça yoğun yaşandığı yerler olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında, çeşitli müze, kurum veya özel koleksiyonlardan çalınan eserler yasa dışı yollarla ait oldukları ülke sınırları dışına çıkarılmakta, pazar işlevi gören ülkelerde alıcı bulunmaktadır. Ait oldukları topraklardan kaçırılarak eski eser ticaretinin konusu yapılan kültür varlıkları; en çok ABD, İngiltere, Fransa, Belçika, Danimarka, Almanya, İsviçre gibi Batı ülkeleri ve Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Katar gibi Arap ülkeleri ile Hong Kong gibi Uzak Doğu merkezlerinde alıcılar tarafından satın alınmaktadır.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası yasa dışı eski eser ticareti büyük oranda ABD'nin tekelinde gerçekleşmiştir. ABD, savaş sırasında ve sonrasında büyük yağmaya uğrayan Avrupa arkeoloji ve sanat eserlerinin en önemli alıcısı hâline gelmiştir. Avrupa'da faaliyet göstermiş Monet, Goya gibi ressamların kıymetli tabloları, çeşitli ören yerlerinden ve müzelerden çalınan antik heykeller, Vaşington'daki Ulusal Galeri veya Baltimore'daki Walters Sanat Müzesi gibi müzelerin koleksiyonlarında yer almaktadır. Bazen hırsızlığın söz konusu olduğu durumlarda çalınan eseri teşhir eden kurumlar, bu eseri edinme şeklinin yasa dışı olduğunu belirtmektedir. Örneğin, İskoçya Ulusal Galerisi, koleksiyonunda bulunan Goya'nın El Medico adlı tablosunun köken bilgilerini verirken, 1869 yılında Madrid'deki Kraliyet Sarayı'ndan çalındığı belirtilmektedir.⁶² Ayrıca, Kristof Kolomb öncesi Amerika tarihine ilişkin çok sayıda kültür varlığının, Orta Amerika ülkelerinden

⁶⁰ Burada “defineciler” tabirinden kasdedilen Define Arama Yönetmeliği kapsamında yasal olarak ruhsatlı define arama kazısı yapanların dışında kalan kişilerdir.

⁶¹ Karaduman (2008), s. 53-59.

⁶² Jeanette Greenfield, *The Return of Cultural Treasures* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 3. basım, s. 244.

kaçak kazılar yoluyla çalınarak ABD’de Brooklyn Müzesi, Cleveland Sanat Müzesi gibi müzelerin koleksiyonlarına dâhil edildiği bilinmektedir.⁶³

Dünyada kültür varlığı kaçakçılığının ciddi boyutta gerçekleşmesine rağmen, kaçakçılık sonucu yitirilen kültür varlıklarının köken ülkeye iadesi örnekleri aynı oranda değildir. 1977 ile 1979 yılları arasında Hindistan tarafından UNESCO’ya bildirilen 3.000 eski eser hırsızlığı olayından yalnızca on vaka çözüme kavuşturulabilmiştir.⁶⁴ Bu durum, çalınan kültür varlıklarını UNESCO gibi uluslararası platformlar aracılığıyla dünya kamuoyuna duyuran ülkelerin pek çoğu için geçerlidir.

Kültür varlığı kaçakçılığı, romantik sanat koleksiyonculuğu, aldatıcı satıcılık ve fidye gibi farklı amaçlarla yapılmaktadır. Mexico City’deki Ulusal Antropoloji Müzesi’nin 1985 yılında büyük bir soygunla yağmalanması sonucunda Maya, Aztek, Zapotek kültürlerine ait pek çok tarihi eser çalınmıştır. Soygunlar yoluyla kaçırılan eserlerin başında ünlü resamlara ait tablolar başı çekmektedir. 1988’de Amsterdam’da gerçekleşen Stedelijk Müzesi soygunu neticesinde, Van Gogh ve Cézanne’ın meşhur tabloları dâhil 30 milyon İngiliz sterlini değerinde sanat eseri çalınmıştır.⁶⁵

Yasa dışı yollarla köken ülkelerden çıkarılan kültür varlıklarının herhangi bir müze veya koleksiyona dâhil edilmesi, ya doğrudan kaçakçı araçlar yoluyla satın alınması ya da müzayedelerden temin edilmesi şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Müzayedeler, uluslararası düzeyde kültür varlığı kaçakçılığı yoluyla temin edilen eserlerin el değiştirdiği mecraların başında gelmektedir. Müzayede şirketleri eserleri satışa sunan şahıslar ve alıcılar hakkında bilgi paylaşımı yapmamaktadır. Bu durum, el değiştiren eserin takibini de zorlaştırmaktadır. 1985 yılının Aralık ayında, Londra’da Sotheby’s Müzayede Evi tarafından düzenlenen bir mezatta, yaklaşık M.Ö. 400 yılına tarihlenen altı adet Yunan ve Roma vazosu satışa sunulmuştur. Bazı müze uzmanları ve akademisyenler, bu eserlerin Güney İtalya’da yer alan Apulia Bölgesi’ndeki mezarlardan kaçak kazılar yoluyla çıkarıldığı üzerinde mutabık kalmalarından sonra, müzayede evinin satışı durdurması talep edilmiştir. Ancak, Sotheby’s kaçakçılığı belgeleyecek kanıtların kendilerine sunulmaması nedeniyle satışı gerçekleştirmiştir.⁶⁶ Müzayedelerin kültür varlığı kaçakçılığında oynadığı role diğer bir örnek olarak, yine Sotheby’s Müzayede Evi’nin 1993 yılının Ekim ayında düzenlediği müzayedede, Kamboçya’nın Angkor kutsal alanından çalınan ve çalındığı Eylül 1993’te ICOM tarafından yayınlanarak duyurulmasına rağmen satışa sunulan heykeller verilebilir.⁶⁷

Londra’da bulunan önemli müzayede evleri gibi, sanat eseri ve kültür varlığı ticareti yapan müzayede evleri de sınırlı ölçüde hukuki kontrole tâbi tutulmaktadır. Bu müzayede evleri satıcının ilk bakışta (prima facie) satışa sunulan eserin sahibi olduğunu savunmaktadır. Müzayedelerin pek çoğunda satışa sunulan eserlerin içeriği, orijinallliği ve kökeni konusunda verilen bilginin doğruluğunun kesin olduğu yönünde bilgi verilmemektedir. İngiltere’nin UNESCO 1970 Sözleşmesi’ni 2002 yılında kabul etmesine

⁶³ Clemency Coggins, “Illicit Traffic in Pre-Columbian Antiquities,” *Art Journal* 29/1 (1969): 94-98.

⁶⁴ Greenfield (2007), s. 247.

⁶⁵ Greenfield (2007), s. 245.

⁶⁶ Greenfield (2007), ss. 252-253.

⁶⁷ Greenfield (2007), s. 253. Söz konusu eserlerin daha sonra Kamboçya’ya iadesi sağlanmıştır. https://plone.unige.ch/art-adr/cases-affaires/khmer-statue-2013-cambodia-and-sotheby2019s-and-the-united-states/case-note-khmer-statue-2013-cambodia-and-sotheby2019s-and-the-united-states/at_download/file (Erişim tarihi: 25.02.2018).

kadar, burada düzenlenen müzayedelerde satışa sunulan eserlerin çalıntı olduğunun kanıtlanması durumunda dahi sahibine iadesi gerçekleşmemiştir.⁶⁸

Müzayedeler yoluyla uluslararası pazara sunulan kültür varlıklarının pek azı, yüksek fiyatlara alıcı bulurlar ve çok iyi kondisyon, köken bilgisi ve değere sahiptirler. Dolayısıyla, aslında, bu türde “en iyi” eserlerin genellikle yer altından el değiştirdiği ve ticarete konu olduğu düşünülmektedir. Britanyalı Robin Symes’in yargılanarak hüküm giydiği davanın gösterdiği gibi, Londra, Cenevre ve New York gibi şehirlerdeki antrepolarda gizli şekilde pazarlanmak üzere bekletilen kültür varlıkları, eski eser piyasasına sunulanın birkaç katıdır. Bu hâlde, müzayedelerin gerçekte yer altından yürütülen ticarete konu olan kültür varlıklarının fiyatlarını belirleme konusunda bir role sahip olduğu değerlendirilmektedir.⁶⁹

İsviçre Kültürel Miras Federal Bürosu yetkilileri, İsviçre’nin İtalya, Yunanistan, Türkiye, Tunus ve Mısır gibi ülkelere kaçırılan sanat eserlerinin merkezi hâline geldiğini kabul etmiştir.⁷⁰ Yasa dışı yollarla temin edilen eserlerin, ithal-ihrac konusunda herhangi bir sınırlama olmaksızın İsviçre’de banka kasalarında tutulduğu ve uygun alıcı bulunduğu ABD gibi başka ülkelere pazarlandığı bilinmektedir.⁷¹ Diğer taraftan, İsviçre’de kültür varlığı kaçakçılığının önlenmesine ilişkin atılan adımlar da vardır. Bu bağlamda, 2005 yılında yapılan yasa değişikliği ile denetimlerin artırıldığı, özellikle ‘serbest bölge’de kontrolsüz depolanmanın önüne geçildiği bilinmektedir.

Yasa dışı kültür varlığı ticareti ve transferi çeşitli yollarla yapılmaktadır. Köken ülkelerden deniz, kara veya havayoluyla yurt dışına çıkarılan kültür varlıkları, araçlar ve toplayıcılar tarafından özel koleksiyonlara veya müzelere satılmakta ya da müzayedelerde satışa sunulmaktadır. Kültür varlığı kaçakçılığında takip edilen yöntem ve suçun şekli söz konusu olduğunda, dünyadaki örneklerin benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Herhangi bir ülkeden yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılan kültür varlıkları, ya o ülkeye coğrafi açıdan yakın olan bir ülkeye ya da sanat eseri pazarında yer alan bir başka ülkeye ulaştırılır. Eserler transit konumunda olan bu ülkelere nihai varış yerleri olan pazarlara aktarılır ve burada “yasal” hâle gelebilmeleri için köken bilgileri değiştirilerek piyasaya sunulur.⁷² Diğer yandan, kültür varlığı kaçakçılığı olaylarının çoğunlukla organize suçla bağlantılı olduğu tespit edilmektedir. Yunanistan’daki yasa dışı kültür varlığını konu alan bir çalışmada ele alınan suç örneklerinin önemli oranda organize suçla işaret ettiği belirtilmiştir. Yine aynı çalışmada, dava örneklerinin beşte birinin yasa dışı silah veya uyuşturucu kaçakçılığıyla ilintili olduğu tespit edilmiştir. Yunanistan’da kültür varlığı kaçakçılığı sürecinde rol alan ve suçla karışan şahısların arasında iş adamlarının başı çektiği, onları inşaat sektöründe çalışan kişilerin izlediği görülmektedir.⁷³ Dünya çapında tarihî eser ve sanat eseri kaçakçılığı yapanların toplumun hemen her kesiminden çıktığı, ancak sıklıkla gazeteci, sanat eseri tüccarları ve hatta diplomatik bagajın kontrol edilmemesi avantajından istifade eden diplomatlardan oluştuğu ifade edilmektedir.⁷⁴

⁶⁸ Greenfield (2007), s. 257.

⁶⁹ Peter Watson, “Convicted Dealers: What We Can Learn,” Neil Brodie, vd. (der.), *Archaeology, Cultural Heritage, and the Antiquities Trade* (Gainesville: University Press of Florida, 2006), s. 95.

⁷⁰ Greenfield (2007), s. 257.

⁷¹ Greenfield (2007), s. 257.

⁷² Morag M. Kersel, “From the Ground to the Buyer. A Market Analysis of the Trade in Illegal Antiquities,” Neil Brodie, vd. (der.), *Archaeology, Cultural Heritage, and the Antiquities Trade* (Gainesville: University Press of Florida, 2006), s. 189-190.

⁷³ Konstantinos Orfeas Sotiriou, “The Illicit Trade of Antiquities in the Aegean Area,” *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu – III* (Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2017), s. 339-345.

⁷⁴ Greenfield (2007), s. 247.

Son 10-20 yıl içinde savaşlar ve iç karışıklıklar nedeniyle kültür varlıklarını büyük ölçüde yitiren ülkelerin sayısında artış görülmektedir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en kapsamlı kültür varlığı tahribatı bu yıllarda yaşanmıştır ve bu durum Afganistan, Mali, Libya, Yemen, Irak ve Suriye örneğinde olduğu gibi devam etmektedir.

3.3. TÜRKİYE'DE KÜLTÜR VARLIĞI KAÇAKÇILIĞI

Kültür varlığı tahribatı ve kaçakçılığı tarihi oldukça eskiye dayanmaktadır. Kültür varlıklarına yönelik hırsızlık vakalarının 16. yüzyılda gerçekleştiğine ilişkin elimizde tarihi kanıtlar vardır. 6 Ağustos 1577 tarihli bir mühimme defterinde yer alan bilgiye göre, Bursa Ulu Camii'nden bu camiye vakfedilmiş olan bir Kur'an-ı Kerim'in çalındığı, daha sonra bulunarak yerine konulduğu anlaşılmaktadır.⁷⁵ Kültür varlıklarına yönelik tehdit, Osmanlı Devleti'nin bu konuda önlem alma gereksinimini doğurmuştur. III. Murat Döneminden kalma bir başka mühimme defterinde, Atina ve civarındaki bazı mahallerde bulunan eski sütun ve someliklerin bulundukları mahallerde korunmasına ilişkin bir hüküm yer almaktadır.⁷⁶ Anıtsal yapıların Osmanlı İmparatorluğu Döneminde korunmasına bir başka örnek de Aksaray kadısına hitaben yazılan bir hükümde yer almaktadır. Bu belgede Aksaray'da bulunan Selçuklu hanının başka binaların yapımında kullanılmak üzere taşlarının alınması yoluyla tahrip edilmesini engellemek amacı güdülmektedir.⁷⁷

Osmanlı İmparatorluğu topraklarına yönelik kültürel yağma, özellikle 19. yüzyılda ciddi boyutlara ulaşmıştır. Örneğin Troya eserleri, bu dönemde Heinrich Schliemann tarafından yurt dışına kaçırılmıştır. Erken yaşlardan itibaren arkeolojiye ilgi duyan ve Homeros'un İlyada adlı eserinde geçen Troya'yı keşfetmeyi hayal eden Schliemann, öncelikle Çanakkale Hisarlık'ta, daha sonra Troya'da ferman ile verilen izinle, 1868 yılından itibaren kazı ve araştırmalarına başlamıştır. 1873 yılında altın, gümüş ve elektrondan mamül takı, kap, bakır ve tunçtan üretilmiş silah ve aletlerden oluşan 155 parçalık bir hazineyi bularak gizlice Atina'ya göndermiştir. Sonradan yazdığı bir kitabında bu hazineyi kaçırarak onu "bilim adına kurtardığını" belirtmiştir. Bu hazine daha sonra İngiltere'de sergilenmiş, bunun akabinde Berlin Müzesi'ne devredilmiştir.⁷⁸ Troya hazinesinin, yurt dışına kaçırılmasından sonra Babiali tarafından Atina'da dava açılmıştır. Bu dava sonucunda 10.000 Frank ceza ödemeye mahkûm edilen Schliemann, Nisan 1875'te Maarif Nazırlığı'na Müze-i Hümayun'da kullanılmak üzere 50.000 Frank yolladığını belirtmiştir. Bu dava nedeniyle ve Osman Hamdi Bey'in Müze-i Hümayun Müdürlüğüne atanmasıyla Schliemann'ın Troya'da yürüttüğü çalışmalar hız kesse de devam etmiştir.⁷⁹

20. yüzyıl başlarında Avrupa koleksiyonculuk piyasasında İslam eserlerine yönelik ilginin arttığı görülmektedir. Buna mukabil, Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki İslam

⁷⁵ İsmail E. Erünsal, *Kütüphanecilikle İlgili Osmanlıca Metinler ve Belgeler II* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1989), s. 146.

⁷⁶ İsmail Günay Paksoy, "Bazı Belgeler Işığında Osmanlı Devleti'nin Kültür Mirası Politikası Üzerine Düşünceler," içinde Zeynep Rona (yay. haz.), *Osman Hamdi Bey ve Dönemi. Sempozyum 17-18 Aralık 1992* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993), s. 202-203.

⁷⁷ Paksoy (1993), s. 202-203.

⁷⁸ Heinrich Schliemann, bu hazine ve Troya'da yürüttüğü çalışmaları burada anlatmaktadır: *Trojanische Alterthümer. Bericht über die Ausgrabungen in Troja (Bericht und Atlas)* (Leipzig, 1874).

⁷⁹ Ufuk Esin, "19. Yüzyıl Sonlarında Heinrich Schliemann'ın Troya Kazıları ve Osmanlılarla İlişkileri," Zeynep Rona (yay.haz.), *Osman Hamdi Bey ve Dönemi. Sempozyum 17-18 Aralık 1992* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993), s. 179-191.

eserlerinin muhafaza edilmeye başlandığına tanık olunmaktadır. 1910 yılında Saadet ve Sabah gazetelerinde Konya ve civarındaki tarihî mekânlardan çini ve halıların çalındığına dair haberler yayınlanmıştır. Müze-i Hümayun Maarif Nezaretine durumu bir yazıyla bildirerek o dönemde Evkaf Nezaretine bağlı olan dinî mekânlarda bulunan yakın geçmişe ait eser ve eşyaların çalınması olaylarının artması dolayısıyla, bu eserlerin Çinili Köşk'te korunması maksadıyla bir teklif hazırlanmakta olduğunu belirterek, çalınan eserlerin yurt dışına kaçırılmasının engellenmesi yönünde bir tedbir olarak, konunun Gümrük Teşkilatına bildirilmesini talep etmiştir.⁸⁰ Daha sonra Maarif Vekâletince müze müdürü başkanlığında bir komisyon kurularak dinî eserlerin hem hırsızlık tehdidine karşı korunması, hem de kendi bağamlarından ayrılarak bir müze objesine dönüşmesi sağlanmıştır.⁸¹

20. yüzyılın ilk çeyreği, özellikle İslami eserlere yönelik yoğun hırsızlık olaylarının yaşandığı bir dönem olmuştur. 1909 yılına ait bir belgede Eyüp'teki Sokollu Mehmet Paşa türbesinden çalınan yetmiş iki parça çiniden söz edilir.⁸² Ayrıca, 1914'te Süleymaniye Külliyesi'nin imaretinde kurulan Evkaf Müzesi'ne taşınan Müze-i Hümayun'un İslam eserleri koleksiyonunda bulunan halıların büyük kısmı, kısa zamanda hırsızlık olayları neticesinde çalınmıştır.⁸³

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Batılı ülkelerin eski eser talebi yurt içinde oluşturulan örgütsel yapılarla karşılanmaya başlanmıştır. Bu örgütsel yapının en alt unsurunu genellikle eğitim düzeyleri düşük olan defneciler, kaçak kazıcılar, soyguncular oluşturmaktadır. Defneciler ve kaçak kazıcılar sit alanlarında, höyüklerde, ören yerlerinde ve tümölüslerde yaptıkları kazılardan elde ettikleri; soyguncular ise müzeler, ören yerleri, dinî mekânlar, vb. yerlerden çaldıkları eserleri toplayıcılara iletmektedir. Toplayıcılar; kaçak kazıcılar, defneciler veya hırsızlardan elde ettikleri eserleri toplayarak, ülke dışına pazarlama kabiliyeti olan “pazarlamacı” olarak tabir edilen şahıslara ulaştırır. Pazarlamacılar ise, profesyonel kaçakçılar olup, elde ettikleri eserleri yurt dışındaki müzayedelere, galerilere ve koleksiyonculara satan kişilerdir. Genellikle ekonomik seviyeleri yüksektir.⁸⁴ Kültür varlığı kaçakçılığı eserin mülkiyetinin değişikliği ile, yani müzelerin veya koleksiyoncuların envanter defterine kaydedilmesiyle veya satışları için satış veya ihraç izin belgesinin düzenlenmesiyle sonlanır.⁸⁵

Komisyonun 26 Ekim 2017 tarihli toplantısında dinlenen Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanı Resul HOLOĞLU; kültür varlıkları açısından oldukça zengin olması dolayısıyla ülkemizin “kaynak” konumunda olduğunu, müzayedeye evleri ve büyük müzeleri bünyesinde barındıran Batılı ülkelerin ise “hedef” konumunda yer aldığını belirttikten sonra, Türkiye’de bulunan eserlerin genellikle hedef ülkelere karayolu ile Balkan ülkelerinden Batı Avrupa ülkelerine (Almanya, İsviçre, Fransa, ABD) kaçırılmakta olduğunu, ayrıca denizyolu ve havayolunun kullanıldığını, bunun dışında kargo gönderimi yolunun da denendiğini ifade etmiştir.⁸⁶

⁸⁰ Shaw (2004), s. 292.

⁸¹ Shaw (2004), s. 292-293.

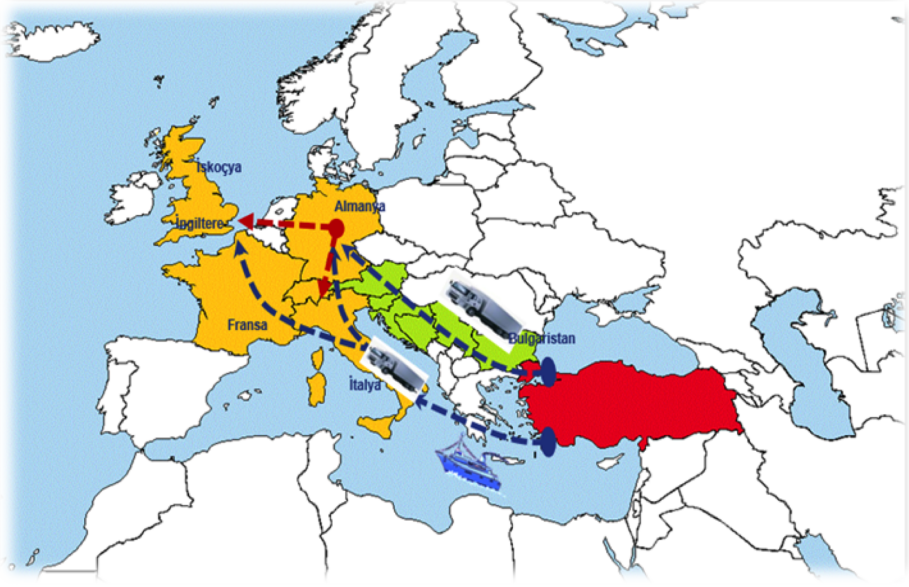
⁸² Shaw (2004), s. 293.

⁸³ Shaw (2004), s. 295-6.

⁸⁴ Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanı Resul Holoğlu'nun 26 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

⁸⁵ Karaduman (2008), s. 50-71.

⁸⁶ Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanı Resul Holoğlu'nun 26 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

Resim 1: Türkiye’den Avrupa’ya kültür varlığı kaçakçılığının rotaları

Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından Komisyona sunulan 2012-2017 yıllarını kapsayan olay ve eser sayıları bazında kültür varlığı kaçakçılığı istatistikleri Tablo 1’de; Jandarma sorumluluk bölgesine dair istatistikler ise Tablo 2’de yer almaktadır. Tek bir olayda binlerce ufak obje ele geçirilmesi gibi durumlardan dolayı, eser sayısının suç ile mücadelede baz alınmaması gerektiği de unutulmamalıdır.⁸⁷ Nitekim, Emniyet ve Jandarma sorumluluk bölgelerinde ele geçirilen tarihî eserlerin büyük bir kısmını sikkeler oluşturmaktadır. Bunun sebebi ise; sikkelerin dedektör ile kolaylıkla tespit edilebilmesi, hacim olarak fazla yer kaplamaması, bir yerden bir yere naklinin kolay olması, yurt içi ve yurt dışında alıcısının çok olmasından kaynaklanmaktadır.⁸⁸

Kültür varlığı kaçakçılığı ile mücadele sırasında ele geçirilen eserlerden bir kısmının dolandırıcılık amaçlı olarak piyasaya sürülen, özellikle sikke ve heykelcikten oluşan taklit/imitasyon eserler olduğu bilinmektedir.⁸⁹

⁸⁷ Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanı Resul Holoğlu’nun 26 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

⁸⁸ Jandarma Genel Komutanlığı Kaçakçılıkla Mücadele Şube Müdürü Jandarma Yarbay Güven Öngören’in 30 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

⁸⁹ İçişleri Bakanlığının Komisyona sunduğu 14 Mart 2018 tarihli bilgi notu.

Tablo 1: Emniyet Genel Müdürlüğünün son beş yıla ait kültür varlığı kaçakçılığı verileri⁹⁰

Yıl	Olay Sayısı	Ele Geçen Eser Adedi
2012	470	29.015
2013	484	28.532
2014	418	36.153
2015	464	44.669
2016	339	62.875
2017	358	28.133
Toplam	2533	229.377

Tablo 2: Jandarma Genel Komutanlığının son beş yıla ait kültür varlığı kaçakçılığı verileri⁹¹

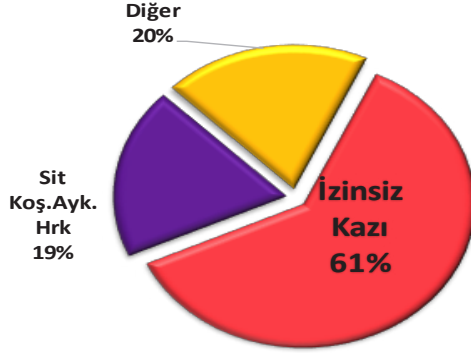
Yıl	Olay Sayısı	Ele Geçen Eser Adedi
2012	1326	20.563
2013	1468	26.393
2014	1828	23.156
2015	1684	26.450
2016	1836	21.046
2017 (30/11/2017)	1409	21.046
Toplam	9551	143.624

Jandarma sorumluluk bölgesinde, son beş yıl (2012-2017) içerisinde meydana gelen kültür ve tabiat varlığı kaçakçılığı olaylarının %61'ini izinsiz kazı olayları, %19'unu ise sit koşullarına aykırı hareket suçları oluşturmaktadır. Olayların daha ziyade kültür mirası yönünden daha zengin olan Antalya (557), İzmir (361), Konya (359), Muğla (346) ve Manisa (281) illerinde yoğunlaştığı görülmektedir.⁹²

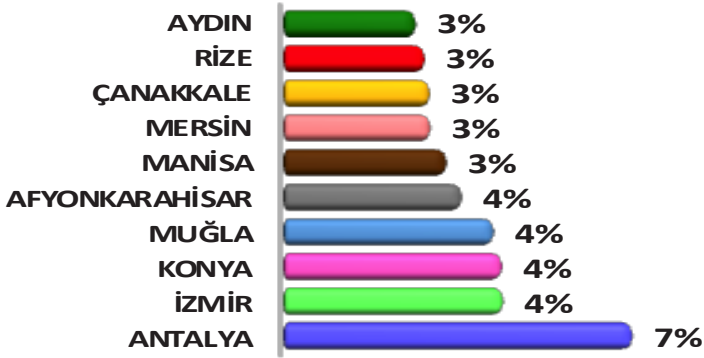
⁹⁰ İçişleri Bakanlığının Komisyona sunduğu 14 Mart 2018 tarihli bilgi notu.

⁹¹ İçişleri Bakanlığının Komisyona sunduğu 14 Mart 2018 tarihli bilgi notu.

⁹² Jandarma Genel Komutanlığı Kaçakçılıkla Mücadele Şube Müdürü Jandarma Yarbay Güven Öngören'in 30 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

Şekil 1: Jandarma sorumluluk bölgesinde 2012-2017 yılları arasında tespit edilen kültür varlığı kaçaklığı olayları dağılımı⁹³

Şekil 2: Jandarma sorumluluk bölgesinde 2012-2017 yılları arasında tespit edilen kültür varlığı kaçaklığı olaylarının illere göre dağılımı⁹⁴

⁹³ İçişleri Bakanlığının Komisyona sunduğu 14 Mart 2018 tarihli bilgi notu.

⁹⁴ İçişleri Bakanlığının Komisyona sunduğu 14 Mart 2018 tarihli bilgi notu.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜR VARLIĞI KAÇAKÇILIĞININ ÖNLENMESİ

4.1. ULUSAL DÜZEYDE KURUMLARIN ROLÜ VE İŞLEVİ

Kültür varlıkları ekseninde geçmişten günümüze ülkemizin yürüttüğü kültür politikalarının temel hedefi, “kültür varlıklarının ait oldukları toprakların bir parçası olarak tüm insanlığın ortak mirası olduğu” ve “onların kesinlikle birer ticari meta olarak kabul edilmemesi gerektiği” prensibine dayanmaktadır.

Bu yaklaşımdan yola çıkarak; ülkemiz, ulusal mevzuat ve uluslararası sözleşmeler çerçevesinde diğer ülkelerle iş birliğine giderek, kültür varlıklarının kaçak kazılarla tahrip edilmesini, çalınmasını, insanlığın ilgisine ve yararına sunulmaktan alıkonulmasını engellemeyi ve tüm bu olumsuzlukları teşvik eden yasa dışı ticaretin önlenmesini hedeflemektedir.

Kültür varlıklarının yasa dışı ticareti ve kaçak kazı olaylarının önlenmesine, ayrıca yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılan kültür varlıklarının ülkemize iade edilmesine yönelik çalışmalar Kültür ve Turizm Bakanlığı, Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı tarafından koordineli olarak ilgili alanlarda uzman akademisyenlerin de katkılarıyla yürütülmektedir.

4.1.1. Başvuru ve İhbarların Değerlendirilmesi

Kültür varlığı kaçakçılığı, kaçak kazı, define arama, yurt dışına çıkarılan eserlerimiz vb. konularla ilgili CİMER, BİMER, ALO 176, dilekçe ve e-posta vasıtasıyla alınan başvurular ile ihbarlar ilgili kurumlar tarafından iş birliği içinde değerlendirilmekte ve başvuruların sonuçlanması sağlanmaktadır.

4.1.2. Çalınan Eserlerin Duyurularının Yapılması

Kültür ve Turizm Bakanlığı veya Vakıflar Genel Müdürlüğünce kayıt altına alınan eserlerden birinin çalınması veya kaybolması durumunda, çalınan/kaybolan eserlere ait fotoğraflı envanter bilgileri, valiliklerin bünyesinde bulunan il kültür ve turizm müdürlüklerine gönderilerek eserlerin arattırılması, müze müdürlüklerine herhangi bir şekilde gelmesi hâlinde bilgi verilmesi, müze müdürlükleri denetimindeki koleksiyoncuların, kültür varlığı ticareti yapanların ve özel müzelerin uyarılması istenmektedir.

Çalınan veya kaybolan esere ilişkin olarak yurt dışında gerekli araştırmaların yapılması, eserlerin yurt dışına çıkarılması ihtimaline karşın gerekli tedbirlerin alınması ve gümrük kapılarının uyarılması için Gümrük ve Ticaret Bakanlığına, Dışişleri Bakanlığına, İçişleri Bakanlığına ve Adalet Bakanlığına duyurular yapılmakta, söz konusu eserlerin bulunması hâlinde Kültür ve Turizm Bakanlığına veya Vakıflar Genel Müdürlüğüne bilgi verilmesi istenmektedir. Ayrıca, İçişleri Bakanlığı aracılığıyla eserlerin fotoğraflı envanter

bilgileri, INTERPOL Çalıntı Sanat Eserleri Veri Tabanı'nda kayıt altına alınarak yurt içinde ve yurt dışında aratılması sağlanmaktadır.⁹⁵

Çalınan/kaybolan kültür varlıklarına ait fotoğraflı envanter bilgileri, kamunun ve ilgililerin bilgilendirilmesi amacıyla; <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,195647/calinan--kaybolan-ve-bulunan-kultur-varliklari.html> veya vakıf eseri ise; <https://www.vgm.gov.tr/kultur-varliklari>⁹⁶ internet adresinde yayınlanmaktadır.

Bu duyurular ile eserin ülkemiz tarafından aratıldığının ulusal ve uluslararası platformlarda duyurulması amaçlanmaktadır. Böylelikle çalıntı eserin bir başka müze veya koleksiyoncu tarafından satın alınmasının önüne geçilmesi, ülke içinde ve dışında dolaşımının ve elden çıkarılmasının zorlaştırılması, yurt içinde veya yurt dışında bulunması hâlinde ait oldukları müzelere geri kazandırılarak bilim insanları ve ziyaretçilerinin hizmetine sunulması hedeflenmektedir.

4.1.3. Güvenlik Önlemleri

Tüm kurumlar kültür varlığı kaçakçılığı ve kaçak kazı olaylarının önlenmesine ilişkin kendi yetkileri çerçevesinde çeşitli faaliyetler sürdürmekte ise de; bu suçla mücadelede temel rol müze, emniyet, jandarma ve gümrük müdürlüklerine düşmektedir. Kültür varlığı kaçakçılığını önlemede, özellikle eser ülke sınırları dışına çıkmadan engelleyebilmek çok önemlidir.⁹⁷ Yasa dışı yollarla yurtdışına çıkarılan bir eserin ülkemize iadesi hem uzun yıllar sürmekte hem de ülke ekonomisine maddi külfet getirmektedir.

Öncelikle, müzenin bina ve eser olarak genel güvenliğini sağlamak, yangın, sabotaj ve soygunlara karşı gerekli tedbirleri almak, risk durumlarına karşı önlem planlarını ilgili birimlerden de yararlanarak hazırlamak, müze müdürlüklerinin görev ve sorumlulukları arasında yer almaktadır.⁹⁸

Bilindiği üzere, Anadolu hemen her köşesinde kültür hazineleri bulunduran bir coğrafyadır. Bu eserlerin korunmasının yöntemlerinden biri de taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarının kayıt altına alınmasıdır. Taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarına ilişkin envanter çalışmalarının tamamlanması ile hırsızlık olaylarının büyük oranda önüne geçilmesi mümkün olmakta; ayrıca, ülkemizde envanter kaydı bulunan bir eserin yurt dışında tespit edilmesi durumunda, aidiyeti ispatlayan kesin verinin mevcut olması sayesinde iadesi sağlanabilmektedir.

Bu kapsamda, ülkemiz koleksiyonlarında yer alan taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları ile sit alanları kayıtlarının dijital ortama aktarılarak, korumacılıkta dünya standartlarının sağlanmasını teminen Kültür ve Turizm Bakanlığınca iki önemli proje

⁹⁵ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Yalçın Kurt ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Kaçakçılıkla Mücadele ve Teberrukat Müdürü Nazife Yiğit'in 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

⁹⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü Kaçakçılıkla Mücadele ve Teberrukat Müdürü Nazife Yiğit'in 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

⁹⁷ Dışişleri Bakanlığı Yurt Dışı Tanıtım ve Kültürel İşler Genel Müdürü Büyükelçi Lale Ülker'in 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

⁹⁸ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 5 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

yürütülmektedir. Bunlar Müzeler Ulusal Envanter Sistemi (MUES) ve Tescilli Taşınmaz Ulusal Envanter Sistemi (TUES) olarak anılmaktadır.⁹⁹

MUES, tüm müzelerde yer alan eserlerin detaylı bilgilerinin yer verildiği; Tescilli Taşınmaz Ulusal Envanter Sistemi TUES ise, taşınmaz kültür varlıkları ve sit alanlarının ayrıntılı bilgilerinin tutulduğu ulusal nitelikteki veri bankalarıdır. Bu veri bankaları ile kültür mirasımızın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması amaçlanmaktadır.¹⁰⁰

Ayrıca, vakıf müzelerindeki eserler, Vakıf Kayıtları Arşivi'ndeki vakfiyeler ve diğer arşiv belgeleri, kütüphanelerde bulunan el yazmaları ve değerli matbu yayınlar, vakıf abidelerinin tamamlayıcı parçası olan süsleme unsurları ile cami ve mescitlerde bulunan teberrukat eşyasından korunması gerekli olanlar; taşınır vakıf kültür varlıkları olarak Vakıflar Genel Müdürlüğüne kayıt altına alınmakta ve envanterleri yapılmaktadır.¹⁰¹

Bu bağlamda, vakıf kökenli cami ve mescitlerde bulunan teberrukat eşyasından eski eser niteliğinde olan eserlerin tamamı Diyanet İşleri Bakanlığınca İdare Olunan Cami ve Mescitlerdeki Teberrukat Eşyası Hakkında Yönetmelik kapsamında illerde teberrukat komisyonları tarafından envanterlenmiştir. Ancak, açık alanlardaki eserlerin her biri henüz kayıt altına alınamadığından ve iyi korunamadığından bu eserlerin hırsızlığı kayıt altına alınan vakıf eserlerine oranla yüksektir. Bu durumu engellemek amacıyla, açık alanlarda bulunan çini, âlem, mezar taşları, çeşmeler, kitabeler gibi eserlerin envanterlenmesi projesi de video kaydı şeklinde Vakıflar Genel Müdürlüğüne İstanbul'da başlatılmıştır.¹⁰²

Kültür varlığı kaçakçılığını önlemede alınan tedbirlerden biri de, iç piyasanın denetim altına alınmasıdır. Zira, yürütülen soruşturmalarda, bazı koleksiyoncuların zaman zaman kültür varlığı kaçaklığına karıştığı görülmektedir.¹⁰³ Bu kapsamda, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müze müdürlükleri denetiminde faaliyet gösteren özel müzeler ile kültür ve tabiat varlığı koleksiyonculuğu yapanların ellerinde bulunan eserlerin envanterlenerek kayıt altına alınması, söz konusu müzelerin ilgili mevzuata uygun olarak faaliyette bulunup bulunmadıklarının takip edilmesi, yıllık denetimlerinin yapılması ile müze ve koleksiyon defterlerinin düzenli tutulmasının sağlanması; kültür varlığı kaçakçılığının önlenmesi açısından alınan tedbirlerdendir. Koleksiyoncular ile özel müzelere ilişkin iş ve işlemler, 2863 sayılı Kanun'un 24, 26 ve 30. maddeleri ile bu kapsamda çıkarılan Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik, Özel Müzeler ve Denetimleri Hakkında Yönetmelik ile Korunması Gerekli Taşınır Kültür Varlıklarının Tasnifi, Tescilli ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik hükümleri doğrultusunda yürütülmektedir.

Ayrıca, müzayedelerde satışa çıkartılan kültür varlıklarını inceleyip, 2863 sayılı Kanun kapsamına girip girmediğini belirlemek, açık artırmayı gözlemci olarak izlemek ve bunlara dair rapor hazırlamak müze müdürlüklerinin görevlerindendir.¹⁰⁴ Yurt içinde ve yurt dışındaki müzayedelerin sıkı bir şekilde takip edilmesi ile müzayede firmalarının çalıntı eserleri satışı önlenilmektedir. Son yıllarda müzayede firmaları INTERPOL aracılığıyla aranan ya da dava konusu olabilecek eserleri satışa sunmaktan büyük ölçüde

⁹⁹ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Yalçın Kurt'un 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹⁰⁰ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Yalçın Kurt'un 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹⁰¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Kaçakçılıkla Mücadele ve Teberrukat Müdürü Nazife Yiğit'in 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹⁰² Vakıflar Genel Müdürlüğü Kaçakçılıkla Mücadele ve Teberrukat Müdürü Nazife Yiğit'in 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹⁰³ İçişleri Bakanlığının Komisyona sunduğu 14 Mart 2018 tarihli bilgi notu.

¹⁰⁴ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 5 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

imtina etmekte ve aksi bir durumun prestijlerini sarsacağı düşüncesiyle hareket etmektedir.¹⁰⁵ Buna rağmen, zaman zaman büyük müzayede evleri de dâhil bazı mecralarda Türkiye’den yasa dışı yollarla çıktığı bilgisi INTERPOL veri tabanında yer alan eserlerin satışa sunulduğu görülmektedir.

Aynı amaç doğrultusunda, ruhsatlı kültür varlığı ticareti yapanlara ilişkin iş ve işlemler, Taşınır Kültür Varlığı Ticareti ve Bu Ticarete Ait İşyerleri ile Depoların Denetimi Hakkında Yönetmelik hükümleri uyarınca yürütülmektedir. Bu Yönetmelik uyarınca, söz konusu işyerlerinde 2863 sayılı Kanun hükümlerine göre yapılan tasnif işlemleri sonucunda müzelerde korunması gerekli olmadığı tespit edilen taşınır kültür varlıkları ile korunması gerekli olduğuna karar verilerek tescil edilenlerden devlet müzelerine alınması lüzum görülmeyen taşınır kültür varlıklarının ticareti yapılabilmektedir.¹⁰⁶

Kültür varlığı ticareti yapanlara ait işyerlerinde satışa sunulacak kültür varlıklarına ilişkin olarak, ticarethanenin denetimi açısından bağlı bulunduğu müze tarafından Korunması Gerekli Taşınır Kültür Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik’in ekinde yer alan “Tescile Tabi Taşınır Kültür ve Tabiat Varlığı Belgesi” düzenlenir. Söz konusu belgede sahiplik durumunun değişikliği hâlinde doldurulması gereken bölümlere yer verilmiştir. Bu kapsamda, eserin satılması (el değiştirmesi) söz konusu olduğunda ticarethane sahibi “Ticaretane Ruhsatı”nı aldığı müze müdürlüğüne başvurur, müze müdürlüğünce inceleme yapıldıktan sonra “Tescile Tabi Taşınır Kültür ve Tabiat Varlığı Belgesi”nde yer alan sahiplik durumunda gerekli değişiklik yapılır ve belge, müze müdürlüğünce onaylanarak yeni sahibine verilir.

Ruhsatlı taşınır kültür varlığı ticareti yapanların iş yerleri ve depoları, Taşınır Kültür Varlığı Ticareti ve Bu Ticarete Ait İşyerleri ile Depoların Denetimi Hakkında Yönetmelik’in “Denetim” başlıklı 11. maddesi uyarınca her zaman denetlenebilir.¹⁰⁷

İç piyasanın denetimi gibi, kültür varlıklarımızın yurt dışına çıkışı da denetim altına alınmaya çalışılmaktadır. Korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarının geçici olarak sergilenmek üzere, yurt dışına gönderilmesi esasları, Türkiye’de görevli elçilikler ve uluslararası kuruluşlar ile konsolosluk mensubu diplomatik statüye sahip kişilerin beraberinde getirecekleri ve götürecekleri bu tür varlıkların giriş ve çıkışlarında yapılacak işlemler, Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Yurt Dışına Çıkarılması ve Yurda Sokulması Hakkında Yönetmelik’te belirlenmiştir. Ayrıca, özel ve tüzel kişilerce yurt dışına sergi ya da başka bir amaç için çıkarılacak eşyalar (halı, kilim, bakır, eliş, antika, eşya vb.) müze müdürlüğü uzmanlarınca incelenmekte ve 2863 sayılı Kanun kapsamında olmayanlar için ekspertiz raporu hazırlanmaktadır.¹⁰⁸

Kültür varlığı kaçakçılığının önlenmesinde bir başka önemli husus, kültür varlığı kaçakçılığına konu davaların seyri ve sonucunun takip edilmesidir. Davalar, müze müdürlüklerince takip edilerek Kültür ve Turizm Bakanlığına bildirilmektedir. Mahkeme talepleri doğrultusunda, ele geçirilen eserler 2863 sayılı Kanun kapsamında incelenmekte, bilirkişi raporları hazırlanmakta ve uygun görülenler Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik kapsamında usulüne uygun olarak kaydedilerek müze koleksiyonlarına dâhil edilmektedir.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü Kaçakçılıkla Mücadele ve Teberrukat Müdürü Nazife Yiğit’in 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹⁰⁶ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyonu sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

¹⁰⁷ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyonu sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

¹⁰⁸ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyonu sunduğu 5 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

¹⁰⁹ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyonu sunduğu 5 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

Kültür varlığı kaçakçılığının ilk aşaması olan kaçak kazılar ve soygunlar, kültür varlığı kaçakçılığı ile mücadelede en büyük sorunu oluşturmaktadır. Özellikle kaçak kazılarla tahrip edilen arkeolojik kontekstin geri dönüşü olmamaktadır. Bir kaçak kazının ülkemize maliyeti yalnızca elde edilen eserin kaçırılması değildir. Kaçak kazılar, aynı zamanda bilimsel verinin asıl kaynağı olan arkeolojik katmanları zarara uğratmakta veya arkeolojik devirlerden sonraki dönemleri temsil eden ve sanat tarihi biliminin alanına giren dinî ve sivil mimarî yapıların ve sit alanlarının dönülmez şekilde tahribine sebep olmaktadır.¹¹⁰ Kaçak kazı yolu ile elde edilen bir eser son aşamada her kimin mülkiyetinde olursa olsun arkeolojik bilginin tamamen kaybına sebep olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, bir eserin resmî kazılarla bulunması ile kaçak kazı yoluyla piyasaya girmiş ve daha sonrasında bir kurumun veya koleksiyoncunun eline geçmiş olması arasında önemli bir fark bulunmaktadır. Çünkü, orijinal yerinde bulunan bir eser, o eserin ait olduğu dönemin tarihi, kültürü veya yaşayışına dair ipuçları verebilmektedir.¹¹¹

Ören yeri düzenleme projelerinin ayrılmaz bir parçası olan güvenlik tedbirlerinin artırılması, Kültür ve Turizm Bakanlığınca alınan ve doğrudan etkili olan bir önlemdir. Ancak, ülkemiz kültür varlığı rezervleri açısından zengin bir coğrafya üzerine kurulmuştur. Bu sebeple ören yeri olmayan alanlarda gerçekleştirilen kazılarda da kültür tabakalarının tahrip edilmesi riski oldukça yüksektir.¹¹² Bu kapsamda, kültür varlığı kaçakçılığı ve kaçak kazı olaylarının önlenmesinde temel rol, emniyet ve jandarma birimlerine düşmektedir. Devriyelerin artırılmasının yanı sıra, bu olayların cereyan ettiği alanlarda teknolojiyenin daha fazla faydalanılmalıdır. Bu geniş alanlara hakimiyet kurmak üzere, gece görüşlü, harekete duyarlı foto kapanların ve kamera sistemlerinin kurulması hem güvenlik hem de caydırıcılık açısından gerekmektedir.¹¹³

Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müze müdürlükleri, jandarma ve emniyet güçleri ile koordinasyonu sağlayarak, özellikle sit alanlarında, kaçak kazı, hırsızlık vb. yasa dışı faaliyetlere maruz kalan bölgelerde kontrollerin sıklaştırılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Kolluk kuvvetlerinin sorumluluk bölgelerinde koleksiyonculuk faaliyeti gösterenlerin, müzelerin, SİT alanlarının ve vakıf abidelerinin listeleri Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğünce güncel olarak tutularak ilgili kurumlarla paylaşılmaktadır.¹¹⁴

Kültür varlıklarının korunmasında mücadeleci birimlerden olan Jandarma Genel Komutanlığı, Türkiye genelinin % 93'ünden sorumlu olup, ülkemizin sahip olduğu kültürel mirasın korunmasında önemli bir role sahiptir. Bu doğrultuda, Jandarma Genel Komutanlığı; 81 il jandarma komutanlığı, 933 ilçe jandarma komutanlığı ve 2.018 jandarma karakol komutanlığı ile kültürel mirasın korunması hususunda mücadele etmektedir. Ayrıca, Denizli Pamukkale ilçesinde Karahayit Jandarma Karakol Komutanlığı, İzmir Selçuk ilçesinde Meryem Ana Jandarma Karakol Komutanlığı, Antalya Manavgat ilçesinde Side İlçe Jandarma Komutanlığı, Ankara Polatlı ilçesinde Yassıhöyük Jandarma Karakol Komutanlığı bizzat bu kapsamda kurulmuş jandarma karakollarıdır. Bu karakollar, söz konusu alanlarda devriye maarifetiyle güvenlik önlemlerinin artırılmasının

¹¹⁰ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 5 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

¹¹¹ Dr. Gül Pulhan'ın 24 Aralık 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹¹² Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 5 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

¹¹³ Prof. Dr. Ertekin Mustafa Doksanaltı'nın 30 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹¹⁴ Jandarma Genel Komutanlığı Kaçakçılıkla Mücadele Şube Müdürü Jandarma Yarbay Güven Öngören'in 30 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

yanı sıra, teknolojiden de yararlanılarak özellikle insansız hava aracı (İHA-Dron) aracılığıyla ulaşılamayan veya devamlı gidilemeyen yerlerde kontrolleri sağlamaktadır.¹¹⁵

Ayrıca, müze müdürlüklerince kaçak kazı yapılan alanlar incelenmekte, gerekli görüldüğü takdirde bu alanlar sit alanı olarak ilan edilmekte ve kurtarma kazıları yapılmaktadır. Bilimsel kazı ve araştırma alanları, kurtarma kazı alanları ya da Bakanlar Kurulu kararıyla gerçekleştirilen yerli veya yabancı kazıların yapıldığı alanlarda kaçak kazıların önlemesini teminen alan güvenliğinin sağlanabilmesine yönelik kazı başkanlarının projeler üretilmekte ve bu projeler Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından desteklenmektedir.¹¹⁶

Kültür varlığı kaçakçılığı suçunun hem münferit hem organize bir şekilde işlendiği göz önünde bulundurulduğunda, söz konusu suçla mücadele edebilmek için kültür varlığı kaçakçılığıyla ilgili olarak istihbarî bilgi toplamak, değerlendirmek, suçun men ve takibi amacıyla gerekli tedbirleri almak, gerektiğinde ulusal ve uluslararası operasyonlara dönüştürmek; ayrıca, suçlu profilleri, yeni suç trendleri, suçun işleniş şekli ve yöntemleri ile güzergâhlarına ilişkin merkez odaklı analiz çalışmaları yaparak yeni mücadele politikaları belirlemek gerekmektedir. Bu kapsamda, İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele (KOM) Daire Başkanlığına bağlı faaliyet gösteren birimler 81 il ve 42 ilçede kültür varlığı kaçakçılığıyla mücadele etmektedir.¹¹⁷

Bunlara ek olarak, KOM Daire Başkanlığınca son yıllarda gittikçe artış gösteren kültür varlığı kaçakçılığı suçunun internet üzerinden işlenmesinin engellenmesi bağlamında define arama amacıyla oluşturulan internet siteleri ve tarihî eser fotoğraflarının paylaşarak yasa dışı ticarete konu edildiği sosyal paylaşım ağları incelenmekte, suça konu olabilecek malzemeler tespit edilmekte ve bu yönde operasyonel çalışmalar gerçekleştirilmektedir.¹¹⁸

Kültür varlıklarının yasa dışı ticaretini önlemede önemli görevlerden biri de Gümrük ve Ticaret Bakanlığına düşmektedir. Gümrük kapılarında amaca yönelik kullanılan teknik cihaz ve araçlar ile gerekli tedbirlerin alınması ve etkin bir gümrük denetimi büyük önem arz etmektedir. Aynı şekilde, kültür varlığı kaçakçılığı konusunda görev alanları içerisinde istihbarat toplayarak araştırma, soruşturma ve operasyon yapmak, ulusal ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği ve gerektiğinde müşterek operasyonlar düzenlemek, Gümrük ve Ticaret Bakanlığının yetkisi dâhilindedir.¹¹⁹

4.1.4. Kültür Varlığı Kaçakçılığı Veri Tabanı

Kültür varlığı kaçakçılığı ile mücadele konusunda etkin kurumlar, çalışan veya kaybolan eserler ile kaçak kazı olaylarına ilişkin olarak kendi bünyelerinde bir veri tabanı oluşturmuştur.

¹¹⁵ Jandarma Genel Komutanlığı Asayiş Başkanlığı Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanı Jandarma Albay Veyssel Yanık'ın 30 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹¹⁶ Prof. Dr. Ertekin Mustafa Doksanaltı'nın 30 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹¹⁷ Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanı Resul Holoğlu'nun 26 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹¹⁸ İçişleri Bakanlığının Komisyona sunduğu 14 Mart 2018 tarihli bilgi notu.

¹¹⁹ Gümrükler Muhafaza Genel Müdür Yardımcısı Mehmet Akıllı'nın 26 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

İstatistikî veriler elde etmek, ayrıca suçun yoğun olduğu bölgeler ile suçun eğilimleri ve işleniş yöntemleri üzerine analiz yaparak paydaş kurumlarla iş birliği içerisinde suçun önlenmesine ilişkin tedbirler almak amacıyla bölge veya il bazında bildirilen kaçak kazı, kültür varlığı kaçakçılığı ve hırsızlık gibi olaylar, Kültür ve Turizm Bakanlığının ve Vakıflar Genel Müdürlüğünün veri tabanlarına işlenmektedir.

Ayrıca, çalınan eserlere ait fotoğraflı envanter bilgileri ile sahte eserlere ilişkin veriler, vakıf eseri ise Vakıflar Genel Müdürlüğünün internet sayfasında; arkeolojik ve etnografik eser veya sikke ise Kültür ve Turizm Bakanlığının internet sayfasında yayınlamak suretiyle halkın bu konudaki duyarlılığının ve bilgisinin artırılması sağlanarak kültür varlığı kaçakçılığının önlenmesi amaçlanmaktadır.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı bünyesinde de, Türkiye ve gümrük bölgesi sınırları içerisinde ortaya çıkartılan tüm kaçakçılık olaylarına ilişkin bilgilerin toplanması ve depolanması, uluslararası standartlara uygun olarak analizinin yapılması ve gerektiğinde ulusal ve uluslararası mücadelecî birimleri ile paylaşımının sağlanması amacıyla kaçakçılık bilgi bankası oluşturulmuştur.¹²⁰

Diğer yandan, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Jandarma Genel Komutanlığına bildirilen kayıp/çalıntı eserlere ait envanter kayıtlarının dijital ortama aktarılması maksadıyla “kayıp/çalıntı tarihî eser işlemleri programı” hazırlanarak il jandarma komutanlıklarının istifadesine açılmış olup, ülke genelinde kayıp/çalıntı tarihî eser bilgilerine görsel olarak hızlı ulaşım imkânı sağlanmıştır.¹²¹

4.1.5. Eğitim Faaliyetleri

Kültürel mirasımızın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında vatandaşların rolü oldukça önemlidir. Kaçak kazı veya kültür varlığı kaçakçılığı gibi bu mirasın tahribine veya yok olmasına neden olan yasa dışı faaliyetlerle mücadelede en önemli unsur, kamu bilincinin artırılması ve vatandaşların bilgilendirilmesidir. Bu doğrultuda, basılı ve görsel malzemeler kullanılmaktadır.

Öte yandan; kültür varlıklarımızın korunması, kaçak kazılarla tahribinin ve yurt dışına kaçırılmasının önlenmesi amacı ile kamu bilincinin artırılmasına yönelik gerçekleştirilen her tür girişim, ilgili kurumlar tarafından desteklenmektedir. Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Şube Müdürü Serdağ TUĞ, toplumda kültür varlığı kaçakçılığının ciddi bir suç olarak görülmediğini ve bu kapsamda farkındalığın artması gerektiğini vurgulamıştır.¹²²

¹²⁰ Gümrükler Muhafaza Genel Müdür Yardımcısı Mehmet Akıllı'nın 26 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹²¹ Jandarma Genel Komutanlığı Kaçakçılıkla Mücadele Şube Müdürü Jandarma Yarbay Güven Öngören'in 30 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹²² Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Şube Müdürü Serdar Tuğ'un 26 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

Bunun yanı sıra, kültürel mirası koruma bilincinin küçük yaşlardan itibaren kazandırılması amacıyla müze müdürlükleri bünyesinde Millî Eğitim Bakanlığı ile iş birliği içerisinde birtakım eğitim faaliyetlerinin hayata geçirilmesi sağlanmaktadır. Diğer taraftan, kültür varlığı kaçakçılığının yaygın olduğu bölgelerde köy ve mahalle halkının bilinçlendirilmesi için konferans ve sergiler gerçekleştirilmektedir.¹²³

Sadece vatandaşların değil, kültür varlığı kaçakçılığıyla mücadelede etkin rol oynayan tüm personelin bilinçlendirilmesi amacıyla kurumlarda kurumlararası iş birliği ile ortak seminerler ve eğitim faaliyetleri yapılmakta, karşılıklı olarak bilgi ve görüş alışverişinde bulunmaktadır.

4.1.6. Mevzuat Çalışmaları

Kültür varlığı kaçakçılığı ile mücadelede günümüz koşulları ve uluslararası yasal düzenlemeler göz önünde bulundurularak ulusal mevzuatımız değerlendirilmekte ve eksiklikler giderilmeye çalışılmaktadır. Bunların yanı sıra, Komisyon çalışmalarında mevzuat değişikliklerine dair dile getirilen öneriler aşağıda açıklanmaktadır:

Dedektör Kullanımının Denetimi ve Ruhsata Bağlanması

Metal dedektör adı verilen cihazlar, yasa dışı olarak yapılan kazılar ve define arama faaliyetlerinin yanı sıra bazı kamu kurumu ve kuruluşları ile özel sektör faaliyetlerinde arama, kurtarma, altyapı, inşaat vb. çalışmalarda kullanılmaktadır. Bu nedenle bu tür cihazların satışının ve kullanımının tümüyle yasaklanması mümkün olamamaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığınca daha önce metal dedektör adı verilen cihazların kullanımının denetim altına alınabilmesi Yer Altı, Yer Üstü ve Su Altındaki Araştırmalarda Yararlanılan Cihazların Kullanımı ve Denetimi Hakkında Kanun Tasarısı Taslağı başlıklı bir düzenleme yapıldıysa da konunun Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, Türk Ceza Kanunu gibi birçok kanun ve bunların alt mevzuatı ile ilişkili olması nedeniyle, konunun müstakil bir kanun yerine 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve ilgili diğer mevzuatta yapılacak bir değişiklik ile çözüme kavuşturulmasına karar verilmiştir.¹²⁴

İkramiyelere İlişkin Düzenlemeler

Taşınır kültür ve tabiat varlıklarını bulanlara, haber verenlere ve yakalayan kamu görevlilerine 1905 sayılı Menkul ve Gayrimenkul Emval ile Bunların İntifa Haklarının ve Daimi Vergilerinin Mektumlarını Haber Verenlere Verilecek İkramiyelere Dair Kanun çerçevesinde ikramiye verilmektedir. İkramiyeler Kültür ve Turizm Bakanlığınca ödenmekte olup, Bakanlık bu görevi ilgili müze müdürlükleri vasıtasıyla yerine getirmektedir. İkramiye ödemeleri, kesinleşmiş mahkeme kararını müteakip yapılmaktadır.

¹²³ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 5 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

¹²⁴ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 5 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

Günümüzde %7,5 olarak belirlenen kanuni oran, eski eser kaçakçılığını önlemede yetersiz kalmaktadır.¹²⁵

Kesinleşmiş mahkeme kararlarının uzun zaman alması, İçişleri Bakanlığının Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı birimlerine zaman zaman intikal eden şikâyetlere ve ihbarcı sayısında azalmalara sebep olmaktadır. Bu durumu engellemek maksadıyla ikramiyelerin uyuşturucu madde kaçakçılığında olduğu gibi dilimler hâlinde ve kısa sürede gerçekleşmesi hususunda önlem alınması ve ikramiyelerin teşvik edici oranda artırılmasına ilişkin düzenlemelerin yapılması gerektiği mütalaa edilmektedir.¹²⁶

Cezai Yaptırımlara İlişkin Düzenlemeler

Kültür varlığı kaçakçılığına yönelik gerçekleştirilen operasyonlar sonucu gözaltına alınan şahısların büyük çoğunluğunun ifadesinin alınmasından sonra, emniyetten ya da savcılık tarafından serbest bırakılarak tutuksuz olarak yargılanmasına karar verilmesi sebebiyle, suçta caydırıcılık prensibi doğru bir şekilde çalışmamaktadır. Bu durumun şahısların suçu defalarca işleyerek kültür varlığı kaçakçılığı suçunu bir meslek hâline getirmesine neden olduğu değerlendirilmektedir.¹²⁷

Daha önce 2863 sayılı Kanun’a muhalefet suçlarından hüküm giymiş kişilere yönelik cezai yaptırımların caydırıcılık sağlayacak şekilde yeniden değerlendirilmesi ve cezaların özellikle alt sınırının artırılması önem arz etmektedir. Bu hususta bir diğer öneri de söz konusu suçların yüz kızartıcı suçlardan sayılmasına yönelik değişiklik yapılmasıdır.¹²⁸

Ayrıca, kültür ve tabiat varlığı kaçakçılığı suçları ile mücadelede etkinliğin artırılması için ihtiyaç duyulan yasal düzenlemeler kapsamında; kültür varlığı kaçakçılığı suçlarında araçların kullanılmasının önüne geçilmesi ve caydırıcılık sağlanması maksadıyla Jandarma Genel Komutanlığınca “Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu’nun 68 ve 74. maddelerinde tanımlanan suçlarda kullanılan taşıtlara 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun 128. maddesinin 2. fıkrasının (e) bendi ve 4. fıkrası hükmüne göre el konulur.” şeklinde mevzuat teklifinde bulunulmuştur.¹²⁹

Konuyla ilgili olarak; Adalet Bakanlığının Kanunlar Genel Müdürlüğünden alınan yazısında, 2863 sayılı Kanun’da suçta kullanılan iş makinesi, dedektör vs. sair araç ve gereçlere el konulmasına ilişkin özel bir düzenlenme bulunmadığı, ancak suçta kullanılan bu tür araç ve gereçlerin müsadere için 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun “eşya müsadere” başlıklı 54. maddesinin uygulanabileceği, anılan hüküm uyarınca iyi niyetli üçüncü kişilere ait olmamak koşuluyla kasıtlı bir suçun işlenmesinde kullanılan veya suçun işlenmesine tahsis edilen ya da suçtan meydana gelen eşyanın müsadere sine hükmolunabileceği belirtilmiştir.¹³⁰

Ancak yukarıda da belirtildiği üzere, uygulama sahasında iş makinelerine el koyulma işleminin yerine getirilemediği Jandarma Genel Komutanlığının Komisyona

¹²⁵ Karaduman (2008), s. 177.

¹²⁶ Jandarma Genel Komutanlığı Kaçakçılıkla Mücadele Şube Müdürü Jandarma Yarbay Güven Öngören’in 30 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹²⁷ İçişleri Bakanlığının Komisyona sunduğu 14 Mart 2018 tarihli bilgi notu.

¹²⁸ Dr. Gül Pulhan’ın 24 Aralık 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹²⁹ Jandarma Genel Komutanlığı Kaçakçılıkla Mücadele Şube Müdürü Jandarma Yarbay Güven Öngören’in 30 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹³⁰ Adalet Bakanlığının Komisyona sunduğu 8 Şubat 2018 tarihli yazı.

sunduğu bilgilerden anlaşılmıştır.¹³¹ Bu kapsamda, höyük, tümülüs vb. taşınmaz kültür varlıklarında özellikle iş makineleri kullanılarak yapılan izinsiz kazıların önlenmesi ve caydırıcı bir hâle getirilebilmesi için, 2863 sayılı Kanun’un 74. maddesine kaçak kazılarda kullanılan iş makinelerine el koyulması hususunda hüküm eklenmesi yerinde olacaktır.

CMK Tedbirlerinin Uygulanması

Tarihî eser kaçakçılığı ile mücadele kapsamında 2863 sayılı Kanun’un 68. (yurt dışına tarihî eser kaçırma) ve 74. (izinsiz kazı veya sondaj yapma) maddelerinde CMK 135 (iletişimin tespiti, dinlenmesi ve kayda alınması), CMK 139 (gizli soruşturmacı görevlendirilmesi) ve CMK 140 (teknik araçlar ile izleme) tedbirleri uygulanmaktadır. Ancak aynı Kanun’un 67. maddesinde (haber verme zorunluluğuna ve kültür varlığı ticaretine aykırı hareket edenler) söz konusu CMK tedbirleri uygulanamamaktadır. Söz konusu tarihî eser kaçakçılığı ile etkin bir şekilde mücadele edilebilmesi amacıyla yukarıda geçen 2863 sayılı Kanun’un 68 ve 74. maddelerinde uygulanan CMK tedbirlerinin aynı Kanun’un 67. maddesinde de uygulanmasının gerektiği değerlendirilmektedir.¹³²

4.1.7. Uluslararası Faaliyetler

Kültür varlıklarının ait oldukları ülkelere iadesi ve kaçakçılığının önlenmesine yönelik uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen organizasyonlara mümkün olduğunca katılım sağlanarak, konu ile ilgili hassasiyetlerimiz uluslararası platformda dile getirilmektedir.

Türkiye, kültür varlıklarının korunması ve ait oldukları topraklara iadesi konusunda kullanılan uluslararası sözleşmelere taraf olup, bunların uygulanması ve yaygınlaştırılması konusundaki çalışma ve girişimlerde etkin olarak rol almaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı ile iş birliği içerisinde Dışişleri Bakanlığı nezdinde uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerimiz yerine getirilmektedir. Bu kapsamda, kurucusu olduğumuz UNESCO’nun kültür varlıklarına ilişkin üç temel sözleşmesi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, 1954 tarihli Silahlı Bir Çatışma Hâlinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme (La Haye); ikincisi 1981 yılında taraf olduğumuz Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması için Alınacak Tedbirlerle ilgili Sözleşme ve üçüncüsü de 1972 tarihli Dünya Kültür ve Doğal Varlıklarının Korunması Sözleşmesi’dir.¹³³

Ayrıca Türkiye, UNESCO içinde her üç sözleşmenin uygulanmasının takibi amacıyla kurulmuş hükümetlerarası komitelerde aktif bir şekilde yer almaktadır.¹³⁴ Bu kapsamda, Türkiye UNESCO 1970 Sözleşmesi’ne taraf olmanın yanında, aynı zamanda kısa adı ICRCP olan Kültür Varlıklarının Kaynak Ülkeye İadesi veya Kanunsuz Alıkoyma Durumunda Geri Verilmesinin Teşviki Hükümetlerarası Komite üyeliğini de sürmektedir.

¹³¹ Jandarma Genel Komutanlığı Kaçakçılıkla Mücadele Şube Müdürü Jandarma Yarbay Güven Öngören’in 30 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹³² Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanı Resul Holoğlu’nun 26 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹³³ Dışişleri Bakanlığı Yurt Dışı Tanıtım ve Kültürel İşler Genel Müdürü Büyükelçi Lale Ülker’in 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹³⁴ Dışişleri Bakanlığı Yurt Dışı Tanıtım ve Kültürel İşler Genel Müdürü Büyükelçi Lale Ülker’in 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

UNESCO 1970 Sözleşmesi, yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılan eserlerin ait olduğu ülkeye iadesi ve uluslararası alanda yasa dışı trafiğinin önlenmesi hususunda, ülkemiz ve tüm kaynak ülkeler açısından en temel uluslararası mevzuat niteliğindedir. UNESCO 1970 Sözleşmesi; kültür varlıklarının yasa dışı ithal, ihraç ve mülkiyet transferinin önlenmesi için ulusal seviyede alınacak önleyici tedbirler, yasa dışı ihraç edilmiş kültür varlıklarının iadesi, ithal-ihraç kısıtlaması ve kontrolleri olmak üzere 3 sacayağı üzerine oturmaktadır.¹³⁵

Komisyondun 19 Ekim 2017 tarihli toplantısında Komisyona bilgi veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Yalçın KURT, sunumunda “UNESCO 1970 Sözleşmesi, taraf olan her ülkede ulusal seviyede ne kadar detaylı olarak uygulanırsa, kültür varlığı kaçakçılığının önlenmesi açısından sağlayacağı evrensel sonuçların da o oranda arttığını” belirtmiştir.¹³⁶

UNESCO’ya üye devletler, bu alanda en güçlü uluslararası belge olan UNESCO 1970 Sözleşmesi gibi uluslararası anlaşmaların uygulanmadığı durumlarda, yasa dışı olarak ülkeleri dışına çıkarılan kültür varlıklarının iadeleri için ICPRCP’ye başvurabilmektedir. Ülkemiz, ICPRCP üyesi olarak yapılan çalışmalara katılım sağlamaktadır.

Ayrıca, kültür varlıklarının yasa dışı ticaretini önlemek amacıyla kaynak ve pazar ülkeleri ile ülkemiz arasında ikili anlaşmalar yapılmaktadır. Bu kapsamda, Yunanistan, Bulgaristan, Çin Halk Cumhuriyeti, Peru, Özbekistan ve Türkmenistan ile imzalanmış anlaşmalarımız bulunmakla beraber, ABD ve İsviçre ile de benzer anlaşmaların imzalanması için çalışmalar Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı nezdinde devam ettirilmektedir.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığınca Dünya Gümrük Örgütü, Güneydoğu Kanun Uygulama Merkezi (SELEC), INTERPOL, Europol gibi uluslararası kuruluşlarla da kaçakçılıkla mücadele konusunda bilgi ve istihbarata dayalı ortak çalışmalar yürütülmektedir.¹³⁷ Bunlara ek olarak, İçişleri Bakanlığının ayrıca muhtelif ülkeler ile ortaklaşa gerçekleştirdiği operasyonlar bulunmaktadır.¹³⁸

İlgili Bakanlıklar tarafından INTERPOL’ün Çalıntı Eser Veri Tabanı ile en çok aranan kültür varlıkları listesi ve ICOM tarafından hazırlanan kırmızı listeler düzenli olarak takip ve kontrol edilmektedir. Ayrıca, Dünya Gümrük Örgütü CEN sistemi üzerindeki ARCHEO isimli bilgi paylaşım uygulaması, ülkelerin gümrük birimlerinde muhtemel ve devam etmekte olan tarihî eser kaçakçılığı trafiğine ilişkin bilgi paylaşımı ve iş birliği imkânı sağlamaktadır.¹³⁹

¹³⁵ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Yalçın Kurt’un 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹³⁶ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Yalçın Kurt’un 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹³⁷ Gümrükler Muhafaza Genel Müdür Yardımcısı Mehmet Akıllı’nın 26 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹³⁸ Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanı Resul Holoğlu’nun 26 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹³⁹ Gümrükler Muhafaza Genel Müdür Yardımcısı Mehmet Akıllı’nın 26 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

4.2. ULUSAL MEVZUAT VE UYGULANMASI

Yasalar, devletin yetkili organları tarafından konulan hak ve yükümlülükleri belirleyen kurallardır. Kültür varlıklarının korunması hakkındaki yasalarda kurallar belirlenirken, devletin gerçek ve tüzel kişilerinin hak ve sorumlulukları ortaya konmuş, mülkiyet konusuna açıklık getirilmiş, kuralların uygulanabilmesi için de ikramiye ve ceza hükümlerine yer verilmiştir.¹⁴⁰

Türkiye, kültür varlıklarının korunması konusunda dünyadaki en eski hafızaya sahip ülkelerden biridir.¹⁴¹ İlk Asar-ı Atika Nizamnamesi Osmanlı İmparatorluğu Döneminde 13 Şubat 1869 tarihinde yürürlüğe konmuştur. Bu tarihten önce fıkıh kitaplarında, Ceza Kanunu'nda ve emirnamelerde çok az da olsa kültür varlıklarının korunmasına ilişkin düzenlemelere yer verilmektedir.¹⁴²

1858 tarihli Arazi Kanunnamesi'nde mülkiyet ve miras ile ilgili konularda fıkıhtan yararlanılarak kurallar getirilmiş olmakla birlikte, eski eserlere ilişkin herhangi bir hüküm yer almamaktadır. Fakat toprak altından çıkarılan bir define ile ilgili olarak, fıkıh çerçevesinde hareket edileceği, bu Kanunname'nin 107. maddesinde belirtilmektedir.

Fıkıh kitaplarında eski eserlerden “malik ve sahibi belli bulunmayan” taşınabilir eşya şeklinde bahsedilmekte, taşınmaz eski eserlerin ise, ya vakıflara ya özel kişilere ya da devlete ait olduğu belirtilmektedir. Sahipsiz arazi üzerinde bulunan eski eserler ise kimseye ait olmadığından dolayı rahatça sökülüp tahrip edilebilmekteydi. 8 Ağustos 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin 133. maddesinde ise, kutsal ve anıtsal yapılara karşı tahribatın ve tecavüzün önlenmesi amaçlanmış, bu tür yapılara zarar verilmesi durumunda cezalandırma hükmü getirilmiştir.¹⁴³ 4 Nisan 1863 tarihli bir emirnamede de, “kazı ruhsatının belirli şartlara bağlandığı, bulunacak antikalardan ikili olanlardan ancak birer adedinin alınabildiği ve müzenin eser yönünden zenginleştirilmesinin amaçlandığı” ifade edilmektedir.¹⁴⁴

Türk hukuk tarihine Asar-ı Atika Nizamnameleri olarak geçen eski eser tüzüklerinin temel düzenleme konusunun arkeolojik eserler olduğu söylenebilir. 1869, 1874, 1884 ve 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnameleri ile kültür varlıklarının korunması için çeşitli hukuki ve idari düzenlemeler yapılmıştır. 1874 Asar-ı Atika Nizamnamesi'nde keşfedilmemiş eski eserlerin devlete ait olduğu belirtilerek, devlet malı ilkesi benimsenmeye başlanmıştır.¹⁴⁵ 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi ile bu kavram eski eser hukukunda yerini almış, Osmanlı topraklarında mevcut olan ve bundan böyle toprak veya su altından çıkarılacak her nevi eski eser devlet malı ilan edilmiş ve bunların ihracı yasaklanmıştır. 1874 Nizamnamesi ile de tüm vatandaşlara gerek tesadüfen gerekse izinli kazılarda bulunan eski eserler ile ilgili ihbar yükümlülüğü getirilmiştir.¹⁴⁶ Bu yükümlülük günümüze kadar yürürlükte olan tüm nizamnamelerde ve kanunlarda yer almıştır. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nda herhangi bir konuda resmî düzenlemeyi açıklayan bu nizamnameler kanun hükmündeki kararlar olup, cezai hükümleri de içermektedir.

¹⁴⁰ Karaduman (2008), s. 72.

¹⁴¹ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Yalçın Kurt'un 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹⁴² Karaduman (2008), s. 72.

¹⁴³ Mumcu (1969), s. 66-68.

¹⁴⁴ Karaduman (2008), s. 74.

¹⁴⁵ Karaduman (2008), s. 93.

¹⁴⁶ Karaduman (2008), s. 75.

Cumhuriyet Döneminde ise, 1973 yılında yürürlüğe giren 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu ile Asar-ı Atika Nizamnamelerinin fikrî bütünlüğü korunmuş, 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve bu Kanun hükümlerine dayanılarak çıkartılan alt mevzuat ile Türkiye'nin 150 yıla yakın süredir yürürlükte olan kültür varlıklarını koruma politikasının son hâli meydana getirilmiştir.¹⁴⁷

4.2.1. Yürürlükte Olmayan Yasalar

4.2.1.1. 1869 Tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi

Bu Nizamname'nin Türk hukuk tarihinde eski eser korumacılığının temeli olduğu kabul edilmektedir. Nizamname'nin ilk maddesinde eski eser aramak isteyenlerin Maarif Nezaretinden izin alması gerektiği belirtilmektedir. Bu düzenleme ile Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde kazı ve araştırma yapan yabancı ekiplerin denetlenmesinin ve yurt dışına çıkartılan eski eserlerin kontrol altına alınmasının amaçlandığı ifade edilebilir. Ayrıca, bu Nizamname'de kazılardan çıkan eserleri satın almada öncelik hakkı devlete ait olmuştur. Antika olarak nitelendirilen eski eserlerin ne olduğuna ilişkin herhangi bir tanımlamanın bulunmadığı 1869 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi ile yurt içinde özel mülkiyete dayalı bir sistem kurulmak istenmiş ve mülkünde eski eser bulunan ona sahip olabilmesine imkân sağlanmıştır.¹⁴⁸

4.2.1.2. 1874 Tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi

Müze-i Hümayun'daki koleksiyonun gelişmesi ile devletin eski eserlere ilgisinin artması ve 1869 Nizamnamesi'ndeki bazı eksiklikler sebebiyle, 1874 yılında ikinci bir nizamname hazırlanmıştır. Bu Nizamname'de ilk defa eski eser tanımı yapılmış ve keşfedilmemiş eski eserlerin devlete ait olduğu kabul edilmiştir. 1874 Nizamnamesi'ne göre, kazılarda çıkan eserlerin 1/3'ü arazi sahibine, 1/3'ü kazıyı yapan kişiye, 1/3'ü de devlete verilmektedir. Ayrıca, kazı izinlerine düzenleme getirilmiş ve Maarif Nezareti ile arazi sahibinden izin almak suretiyle yapılabileceği belirtilmiştir.

1874 Nizamnamesi ile şahısların özel mülkiyetinde bulunan eserlerin yurt içinde dolaşımı serbest bırakılmış, yurt dışına çıkışlarına ise denetim getirilmiştir. Bu düzenlemeyle birlikte şahıslar mülkiyetlerindeki eski eserleri kayıt altına alıp, Maarif Nezaretinden izin aldıktan sonra yurt dışına çıkartabilmekteydi.¹⁴⁹ 1867 yılında çıkartılan ve yabancılara mülk edinme hakkı veren yasanın sağladığı kolaylıkla yabancı arkeologlar ve araştırmacıların paylarını arttırabilmek ve daha rahat çalışabilmek amacıyla, kazı yaptıkları araziye satın aldıkları ve yasal olarak yurt dışına götürebilecekleri miktarı artırma yoluna gittikleri görülmektedir.

¹⁴⁷ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Yalçın Kurt'un 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹⁴⁸ Hüseyin Karaduman, "Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi," *Belgeler*, c. 25, s. 29 (2004): 80-83.

¹⁴⁹ Karaduman (2008), s. 76-77.

4.2.1.3. 1884 Tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi

1874 tarihli Nizamname'deki bazı eksiklikler ve boşluklar yeni bir tüzüğün hazırlanmasını gerekli kılmıştır ki, hazırlanan 1884 Nizamnamesi ile eski eserlere daha belirgin ve kapsamlı bir tanım getirilmiştir. Bu düzenlemeyle, kazı yapan kişiye ve arazi sahibine pay verme uygulaması kaldırılmış, eski eserlerin mülkiyetinin devlete ait olması prensibi oturtulmuş ve bunların yurt dışına çıkartılması yasaklanmıştır.

Ancak, bir kimsenin arazisinde tesadüfen bulunan eski eserlerin, aynı paylaşım yapılarak yarısının arazi sahibine verilmesi devletçi yaklaşıma ters düşmüştür. Bu anlayış, haber vermeyi teşvik amacına yönelik olmalıdır. Kazılarla ortaya çıkarılan eserlerin yurt dışına çıkışı yasaklanmakla beraber özel mülkiyette olup Müze-i Hümayun'da bir benzeri bulunanlar ile yurt dışından ithal edilmiş olanların ihracına izin verilmektedir.¹⁵⁰

4.2.1.4. 1906 Tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde son olarak çıkarılan 1906 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi, 1884 Nizamnamesi'nin gelişmiş bir şeklini ortaya koymuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nde 1973 yılına kadar kullanılmıştır.¹⁵¹

1906 Nizamnamesi ile devletin iç piyasadaki hâkimiyeti ve denetimi artırılarak eski eser ticareti ruhsata bağlanmış; ayrıca, 1966 yılında çıkarılan bir yönetmelikle eski eser ticareti yapanlara defter tutma yükümlülüğü getirilmiş, daha önceki nizamnamelerle şahısların mülkiyetine bırakılan eserlerin satışı hâlinde, müzeye alınması uygun görülenlerin satın alınması sağlanmaya çalışılmıştır.¹⁵²

Bu Nizamname'de İslam eserleri devlet malı sayılmıştır. Bu yaklaşıma, Avrupa'daki müze ve koleksiyoncuların 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında İslam eserlerini toplamaya yönelmesiyle başlayan hırsızlık olaylarının ve ülkemizde gelişen milliyetçilik akımlarının neden olduğu ifade edilmiştir.¹⁵³

4.2.1.5. 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu

Cumhuriyet Döneminin eski eserler konusunda yapılan ilk kanuni düzenlemesi sayılan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu, 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanun ile 1884 ve 1906 Nizamnameleri düzenlenerek, bilimsel bir temele dayandırılmaya çalışılmıştır.¹⁵⁴

1710 sayılı Kanun ile 1906 Nizamnamesi'nde bulunan devletçilik anlayışı mantıklı bir temele oturtularak benimsenmiş ve iç piyasa denetim altına alınmıştır. İlk kez özel müze ve koleksiyonculuk terimleri gündeme gelmiştir. Kaçak kazılarla ortaya çıkartılan veya tesadüfen bulunan eski eserlerin devlet müzelerinin yanı sıra özel müzelere,

¹⁵⁰ Karaduman (2008), s. 79.

¹⁵¹ Karaduman (2008), s. 79.

¹⁵² Karaduman (2008), s. 82.

¹⁵³ Hüseyin Karaduman, "Teberrükat Eşyasının Korunmasına Yönelik Öneriler," 6. *Müzecilik Semineri* (25-27 Eylül 2002) *Bildiriler* (İstanbul: Genel Kurmay Başkanlığı), s. 46-47.

¹⁵⁴ Karaduman (2008), s. 82.

koleksiyonculara ve ruhsatlı ticarethanelere gidişine izin verilmiştir. Diğer taraftan, eski eserlerin “ticari meta” olması anlayışını engellemek amacıyla ticarethanelere gelenlerden müzeye alınması lüzumlu görülenler satın alınmış, özel müzelerin ve koleksiyoncuların elinde bulunan eserlerin de devlet müzelerinden başka bir yere satışına izin verilmemiştir.¹⁵⁵

1710 sayılı Eski Eserler Kanunu, kültür varlıklarının korunması hakkında getirdiği ilkeler ile günümüzde geçerliliğini sürdüren 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun bir ön çalışması gibidir.¹⁵⁶

4.2.2. Yürürlükte Olan Yasalar ve Mevzuat

4.2.2.1. 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu 23 Temmuz 1983 tarihli ve 18113 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁵⁷ 3386, 5226 ve 5728 sayılı Kanunlarla yapılan değişikliklerle son şeklini almıştır. Bu Kanun ve buna bağlı yönetmeliklerle, ülkemizdeki kültür ve tabiat varlıklarının korunması sağlanmaya çalışılmaktadır.

2863 sayılı Kanun, TBMM’de kabul edilmeden önce yapılan çalışmalarda eski eser korumacılığında gelişen yeni anlayışlar, Türkiye Cumhuriyeti’nin imzaladığı uluslararası sözleşmeler ve eski eser hukukunun ülkemizde geçirdiği aşamalar göz önüne alınarak hazırlanmıştır. Burada gözetilen korumacılık anlayışının, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür varlıklarımızın bozulmadan gelecek kuşaklara aktarılması olduğu görülmektedir. Bu çerçevede; 2863 sayılı Kanun ile “eski eser” yerine daha geniş soluklu “kültür ve tabiat varlığı” kavramı getirilmiştir. Kanun kapsamında; höyük, tümülüs ve ören yeri gibi alanların korunması ön plana çıkartılmış ve iç piyasanın denetimi buna göre ayarlanmıştır. Ayrıca, 1710 sayılı Kanun’dan farklı olarak kaçak kazılardan çıkarılan ve bulunan eserlerin özel müzelere, koleksiyonculara ve eski eser ticareti yapanlara gidişine izin verilmemiştir.¹⁵⁸

Bu bağlamda, 2863 sayılı Kanun’un ilk önceliği, taşınmaz kültür varlıklarımızdan olan höyüklerin, ören yerlerinin, tümülüs, nekropol ve benzeri alanların kaçak kazılarla bozulmasını ve tahrip edilmesini önlemek olmuştur. İkinci önceliği ise, gerçek ve tüzel kişiler ile koleksiyoncuların ellerinde bulunan korunması gerekli tüm taşınır kültür ve tabiat varlıklarının kayıt altına alınmasını sağlamaktır. Bir başka anlatımla, taşınmaz kültür varlıkları bozulmadan, bilgisel kontekst yok edilmeden, coğrafyamızdaki insanlık tarihinin kazılarla ortaya çıkarılması ve bunu dünya toplumlarına mal etmek adına, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının ticari metaya dönüşmesinin önlenmesi ve iç piyasa denetiminin sağlıklı bir şekilde yapılması istenmektedir.

Bu çerçevede yapılması gereken ilk iş, Türk hukuk sisteminde gelişerek günümüze kadar gelen devlet malı ilkesinin kabul edilmesi olmuştur. Anayasamızın 63. maddesinin gereğini yerine getirmek üzere, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 5. maddesine “korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür varlıkları devlet

¹⁵⁵ Karaduman (2008), s. 86.

¹⁵⁶ Karaduman (2008), s. 82.

¹⁵⁷ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2863.pdf> (Erişim tarihi: 19.11.2018).

¹⁵⁸ Karaduman (2008), s. 86.

malı niteliğindedir.” hükmü konmuştur. Bu nitelikteki devlet mallarını korumak adına, yine aynı Kanun’un 4. maddesiyle bu varlıkları bulanlara, malik oldukları veya kullandıkları arazinin içinde kültür ve tabiat varlığı bulunduğunu bilenlere veya yeni haberdar olan malik ve zilyetlere, bunu en geç üç gün içinde, en yakın müze müdürlüğüne veya köyde muhtara veya diğer yerlerde mülki idare amirlerine bildirme mecburiyeti getirilmiştir. 2863 sayılı Kanun’un 30. maddesi ise, kamu kurumu ve kuruluşları, vakıfları, gerçek ve tüzel kişileri satacakları eşya ve terekeler arasında bulunan veya yapacakları müzayedelerdeki satışlara konu olan taşınır kültür ve tabiat varlıkları ile koleksiyonları, önce devlet müzelerine haber vermeye mecbur bırakmıştır.

Devlet müzeleri, 2863 sayılı Kanun’un 4 ve 30. maddelerinde belirtilen haber verme zorunluluğu gereği, kendisine getirilen korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarını, 25. madde gereğince tasnif ve tescile tabi tutarak, müzelerde korunması gerekli olanları müzelerle almakla yükümlüdür.¹⁵⁹ Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik hükümleri çerçevesinde devlet müzelerine getirilen kültür ve tabiat varlıklarından devlet müzelerinde korunması gerekli görülenler ikramiye ödenerek veya etnografik eser ise satın alınarak müzelerle kazandırılmaktadır. Devlet müzelerinde korunması gerekli görülmeyenlerden tescil dışı bırakılanlar için, Tescil Dışı Taşınır Kültür ve Tabiat Varlığı Belgesi düzenlenerek; korunması gerekli etnografik nitelikli kültür varlıklarından olup müzelere alınması gerekli görülmeyenler ile bu nitelikte olup sahiplerince müzelere satılmak istenmeyen taşınır kültür varlıkları için de Tescile Tabi Taşınır Kültür ve Tabiat Varlığı Belgesi düzenlenerek sahiplerine iade edilmektedir. Devlet, sahibinde bıraktığı korunması gerekli kültür varlıklarının alım-satım ve denetimini düzenlediği bu belgeler ile yapmaktadır. Taşınır kültür varlığı ticarethanelerinde ve müzayedelerde, bu nitelikteki kültür varlıkları belgeleri ile alım ve satımı yapılmak zorundadır. 2863 sayılı Kanun’un yürürlüğe girdiği 1983 yılından beri var olan belgelendirme sistemi, ancak 1998 tarihinden itibaren uygulanmaya başlanmıştır.

Özel müze ve koleksiyoncuların koleksiyonlarına katacakları kültür varlıkları da devlet müzelerince belgelendirilmiş eserler olmak zorundadır. Çünkü bulunan ve sahipli olup da satılmak istenen tüm kültür varlıkları için haber verilecek merci devlet müzeleridir. Eski eser kaçakçılığının en büyük nedenini, bu nitelikteki kültür varlıklarına yönelik talep oluşturmaktadır. Yurt içinde özel müze ve koleksiyoncuların özellikle arkeolojik eserlere yönelik bir talebinin olmaması gerekmektedir. Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik’te arkeolojik nitelikteki etütük eserlerin dahi, bulana iade edilmemesi de gösteriyor ki, arkeolojik eserler bulana bir belge ile verilememektedir.

Komisyonumuzda 31 Kasım 2017 tarihinde görüşleri alınan Kültür Varlıkları Koleksiyoncular Derneği Başkan Yardımcısı Turgut TOKUŞ; 2863 sayılı Kanun’da değişiklik yapılarak, bulunan kültür varlıkları için haber verilecek merciler arasında özel müze ve koleksiyoncularının da dâhil edilmesi, taşınmaz kültür varlıklarından sayılan mesafe taşları, eski sınırları belirten delikli taşlar, dikili taşlar, sunaklar, sandukalar, osthotekler ve steller ile taşınmaz kültür varlığı kapsamında olup da her hangi bir nedenle taşınmazdan ayrılarak ve bir bütünün parçası olma özelliğini kaybederek taşınır hâle gelen parçaların taşınır kültür varlıklarından sayılması, ayrıca taşınır kültür varlıkları ile ilgili olarak yapılacak tüm hukuki tasarrufların ve bu konuda yapılacak harcamaların her türlü vergi, resim ve harçtan muaf olmasına yönelik taleplerini dile getirmiştir.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Karaduman (2008), s. 98.

¹⁶⁰ Turgut Tokuş’un 30 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

Komisyonumuzun 24 Aralık 2017 tarihinde İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğü Kütüphanesi’nde yaptığı toplantıda; Antik A.Ş. müzayedede firmasının sahibi Turgay ARTAM ise, koleksiyoncular arası müzayedeye izin verilmesi talebinde bulunmuştur ki, bu talep arkeolojik eserlerin müzayedesini gündeme getirecektir.¹⁶¹ Bu toplantıda söz alan Sabancı Müzesi Müdürü Nazan ÖLÇER ise, koleksiyonculuğun bir zırh gibi kullanıldığı durumlar da olduğunu ve bazı koleksiyoncuların suça karıştıklarını ifade etmiştir.¹⁶²

Komisyonunda yapılan dinlemelerden ve Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün istatistik verilerinden; koleksiyoncuların ve özel müzelerin toprak altı buluntularından, yani arkeolojik eserlerden koleksiyonlar oluşturduğu ve bu faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu nitelikteki faaliyetlerin iç talebi artırdığı ve 2863 sayılı Kanun’un öncelikle korumaya çalıştığı ve bilimsel kontekstinin bozulmamasına uğraştığı taşınmaz kültür varlıklarının kaçak kazılara maruz kaldığı aşikârdır. Getirilen önerilerin fiiliyata geçirilmesi durumunda ise, bunların eski eser kaçakçılığını artırıcı bir unsur olacağı değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, özel müze ve koleksiyonculuk faaliyetlerinde, taşınmaz kültür varlıklarının korunması adına, 2863 sayılı Kanun’a aykırı bir durum oluşturan arkeolojik eser koleksiyonculuğunun önüne geçilmesi; bundan sonra özel müzelerin ve koleksiyoncuların etnografik eser koleksiyonları oluşturmaya yönlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Devlet, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarında yapılacak bilimsel kazılara izin vermekte ve denetlemektedir. 2863 sayılı Kanun’un 35. maddesine göre; bu Kanun hükümlerine tabi, taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını meydana çıkarmak üzere, araştırma, sondaj ve kazı yapma hakkı, sadece Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir. Bu kazılardan elde edilen bilimsel veriler tüm dünyaya tanıtılmakta ve buluntular da müzelerimizde sergilenmektedir. Define aramak isteyen vatandaşlara ise, söz konusu Kanun’un 50. maddesiyle, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlığı olarak belirtilen yerler ile tespit ve tescil edilen sit alanları ve mezarlıklar dışında bulunan yerlerde, Kültür ve Turizm Bakanlığınca define arama ruhsatnamesi verilmektedir.

2863 sayılı Kanun, taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını korumaya, bilimsel kazılara izin verip denetlemeye, iç piyasayı denetim altında tutmaya, yurt içinde korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarını 32. maddesi ile yurt dışına çıkarılmasını yasaklamaya ve bu çerçevede kültür mirasımızın gelecek kuşaklara tahrip edilmeden aktarılmasına yönelik düzenlemeler içermektedir. Bu düzenlemelere uymayanlara da cezai hükümler getirilmiştir.

Bu kapsamda; korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının yetkili mercilere haber vermeksizin izinsiz olarak bulundurulması ve satışa konu edilmesi, kültür varlığı bulmak amacıyla izinsiz kazı veya sondaj yapılması ya da izinsiz olarak define araştırılması ve kültür ve tabiat varlıklarının yurt dışına çıkarılması, söz konusu Kanun’a muhalefet teşkil etmekte olup, bu fiilleri işleyenlere 67, 68 ve 74. maddeleri gereğince cezai işlem uygulanmaktadır.¹⁶³

¹⁶¹ Müzayedeci Turgay Artam’ın 24 Aralık 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹⁶² Sakıp Sabancı Müzesi Müdürü Dr. Nazan Ölçer’in 24 Aralık 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹⁶³ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Yalçın Kurt’un 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı. Ayrıca, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu için bkz. <http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2863.pdf> (Erişim tarihi: 19.11.2017)

Bu maddeler şunlardır:

“Madde 67: Kültür ve tabiat varlıklarıyla ilgili olarak bildirim yükümlülüğüne mazereti olmaksızın ve bilerek aykırı hareket eden kişi, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Bildirimi yapılmamış olan kültür ve tabiat varlığını satışı arz eden, satan, veren, satın alan, kabul eden kişi iki yıldan beş yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır. Ancak, bu durumda birinci fıkrada tanımlanan suçtan dolayı ayrıca cezaya hükmolunmaz.

Ticaretî yasak olmayan taşınır kültür varlıklarının izinsiz olarak ticaretini yapan kişi, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Madde 68: Kültür ve tabiat varlıklarını bu Kanun’a göre aykırı olarak yurt dışına çıkaran kişi, beş yıldan on iki yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

Madde 74: Kültür varlıkları bulmak amacıyla, izinsiz kazı olarak kazı veya sondaj yapan kişi, iki yıldan beş yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Ancak, kazı veya sondajın yapıldığı yerin, sit alanı veya bu Kanun’a göre korunması gerekli başka bir yer olmaması hâlinde, verilecek cezanın üçte biri indirilir.

İzinsiz olarak define araştıranlar, üç aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Ancak, bu fiillerin yurt dışına kültür varlıklarını kaçırma amacıyla veya kültür varlıklarının korunmasında görevli kişiler tarafından işlenmesi hâlinde verilecek ceza iki katına kadar artırılır.

Kişinin bu maddede tanımlanan suçları işlemek suretiyle bulduğu kültür varlığını soruşturma başlamadan önce mahalli mülki amire teslim etmesi hâlinde, mahkeme verilecek cezada üçte ikisine kadar indirim yapılabilir.

İzinsiz olarak define araştıran kişinin, hakkında kovuşturma başlayınca kadar, kendisini bu fiili işlemeye gerekli cihazları temin etmek suretiyle sevk eden kişilerin kimliklerini açıklaması ve yakalanmasını sağlaması hâlinde, mahkeme verilecek cezada indirim yapabileceği gibi, ceza verilmesine yer olmadığına da karar verebilir.”

4.2.2.2. 5607 Sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu

Resmî Gazete’de 31 Mart 2017 tarih ve 26479 sayı ile yayınlanarak yürürlüğe giren 5067 sayılı Kaçakçılıkla Mücadele Kanunu’nda kültür varlığı kaçakçılığına ilişkin hususlara yer verilmiştir.

Bu Kanun’un 3. maddesinin 8. fıkrası uyarınca; ihracı kanun gereği yasak olan eşyayı ülkeden çıkaran kişi, fiil daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç oluşturmadığı takdirde bir yıldan üç yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır. Aynı Kanun’un “Kaçakçılığı Önleme, İzleme ve Araştırmakla Görevli Olanlar” başlıklı 19. maddesi; “Mülki amirler, Gümrük Müsteşarlığı personeli ile Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı’na bağlı personel, bu Kanun’la yaptırım altına alınan fiilleri önleme, izleme ve araştırmakla yükümlüdür.” hükmünü amirdir. Bu doğrultuda, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün yanı sıra adı geçen kurumlar kültür varlığı kaçakçılığı ile mücadelede yetkili kurumlar arasında yer almaktadır.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından Komisyona sunulan 14 Kasım 2017 tarihli bilgi notu.

4.2.2.3. Ülkemiz Kökenli Olmayan Kültür Varlıklarının Korunması

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 33. maddesinde “Yurt dışından kültür varlığı getirmek serbesttir.” denilmektedir. Ancak, başka bir ülkeden yasa dışı yollarla çıkarılarak ülkemize sokulan kültür varlıklarının, ait olduğu ülkeye iadesi için, ülkemiz, uluslararası anlaşmalardan doğan sorumluluklarını yerine getirmekle yükümlüdür.

Nitekim taraf olduğumuz, UNESCO 1970 Sözleşmesi’nin hükümlerine göre, taşınır kültür varlıklarının ithalinde, Sözleşme’ye taraf diğer tüm ülkeler gibi, ülkemiz de kanunsuz ithal veya ihracı önlemek için gerekli tedbirleri almakla yükümlüdür.

Taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelerin gereği olarak ülkemize getirilmek istenen ve gümrüklerde tespit edilen kültür varlıkları için Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından, kültür varlığının getirildiği ülkenin resmî makamlarından alınmış ihraç sertifikası veya izin belgesi talep edilmektedir. Bu sertifika veya izin belgelerinin ortaya konamaması durumunda ilgili ülke ile iritibata geçilerek durumdan haber verilmekte, eserlerin kökenine ilişkin bilgi, belge veya bilimsel raporlar talep edilmektedir.

Her ne kadar uluslararası hukuki ve etik kriterlere göre hareket edildiği ilgili Bakanlıklarca yapılan işlemlerden anlaşılmaktaysa da, söz konusu 33. maddenin günün koşullarına göre düzenlenmesi gerekliliği doğmuştur. Bu değişiklik, ülkemizin kültür varlığı kaçakçılığının önlenmesine tek yönlü bakmadığının göstergesi olacaktır.

Özellikle ülkemizin sınır komşusu Irak ve Suriye’de yaşanan olumsuz durumun, kültür varlıklarının tahribatını ve yasa dışı kültür varlığı transferini arttırmış olması sebebiyle, Türkiye olarak ortak tarihî ve kültürel mirası paylaştığımız ülkelerin kültür varlıklarının korunmasına yönelik olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı koordinasyonu ile çeşitli tedbirler alınmaktadır.

2011 yılından beri Kültür ve Turizm Bakanlığınca yinelenen genelgeler çerçevesinde; müze müdürlükleri, güvenlik birimleri, gümrükler, adli makamlar ve kültür-sanat sektörünün durum hakkında bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi ve farkındalıklarının artırılmasına çalışılmaktadır. Bununla beraber, Irak ve Suriye gibi bölgedeki diğer ülkelerin kültür varlıklarının korunması konusunda basın-yayın organları ve sosyal medya aracılığı ile bilinçlendirme faaliyetleri yürütülmektedir.

Diğer yandan ülkemiz; UNESCO’nun 1970 yılında yayınlanan Kültür Varlıklarının Yasa Dışı İthal, İhraç, Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlere İlişkin Sözleşme hükümleri ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)’nin Irak kültür varlıklarının ait oldukları topraklara iadesini öngören 2003 tarihli 1483 sayılı kararına istinaden, ülkemizde tespit edilen Irak kökenli kültür varlıklarının ait olduğu ülkeye iadesinin gerekliliğinin farkındadır.¹⁶⁵ Bu çerçevede, ülkemizde ele geçen 4 adet gözyaşı şişesi, 2010 yılında Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Müdürlüğünde yapılan bir törenle Iraklı yetkililere teslim edilmiştir.

Ayrıca, ülkemizde yakalanan Irak ve Suriye kökenli kültür varlıkları, BMGK’nin 2015 yılında aldığı 2199 sayılı karar uyarınca, yakalandıkları bölgeye en yakın devlet müzesinde koruma altına alınmakta, fotoğraflı olarak listelenmektedir. Bu eserler anılan ülkelerdeki mevcut durumun düzelmesi akabinde iade edilecektir.

¹⁶⁵ Dışişleri Bakanlığı Yurt Dışı Tanıtım ve Kültürel İşler Genel Müdürü Büyükelçi Lale Ülker’in 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

4.3. ULUSLARARASI KURUM VE KURULUŞLAR

Batıda kültür varlıklarına ilişkin bilinen ilk yasal tedbirin Papa II. Pius'un Papalık Devleti sınırları içinden kültür varlıklarının çıkarılmasını yasaklayan 1464 tarihli düzenleme olduğu bilinmektedir.¹⁶⁶

Kültür varlıkları, özellikle savaş dönemlerinde olmak üzere, tarih boyunca “ganimet hakkı” kapsamında tahrip ve yağma edilmiştir. Bu yağmalardan birini gerçekleştiren Napolyon Bonapart'ın yenilgisi ile savaş bahane edilerek kaçırılan kültür varlıklarının köken ülkelere iadesi konusunda bir adım atılmıştır. Fransa imparatorluk ordusunun İtalya, İngiltere ve Belçika başta olmak üzere Avrupa'da yaptığı büyük sanat eseri soygunu karşısında, Viyana Kongresi'nde bir araya gelen 1815 Waterloo Savaşı galipleri Fransa'ya çalınan eserlerin köken ülkelere iade edilmesini kabul ettirmiştir. Bu kapsamda, 1204 yılında Konstantinopolis'in Latinler tarafından ele geçirilmesi sonrasında yerlerinden sökülerek Venedik'teki San Marco Kilisesi'ne nakledilen bronz at heykelleri Fransa tarafından İtalya'ya iade edilmiştir.¹⁶⁷

1648'de imzalanan Westphalia ve 1860'ta imzalanan Olivia antlaşmaları kültür varlıklarının iadesine ilişkin ilk anlaşmalardır. Kültür varlıklarının uluslararası alanda korunmalarına ilişkin kuralları kanunlaştırma çabalarından biri ise, 1874 tarihli Brüksel Konferansı'dır. Hiçbir zaman onaylanmayan bu konferansın bildirgesi, getirdiği hükümlerle 1899 La Haye Konferansı'na öncülük etmiştir. Kültür varlıklarının iadesi konusunda uluslararası alanda önemli bir yer tutan 1899 ve 1907 La Haye Sözleşme'leri, I. Dünya Savaşı sırasında sistematik bir şekilde ihlal edilmiştir.¹⁶⁸ I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Versay Anlaşması gereği Almanya yalnızca bu savaş sırasında değil, 1870 yılındaki savaşta kaçırdığı sanat eserlerini de Fransa'ya geri vermeyi kabul etmiştir. Diğer taraftan, Saint-Germain Anlaşması (1919), Avusturya'yı 1718 yılında İtalya'dan kaçırdıkları eserler de dâhil olmak üzere istila ettiği ülkelerden aldığı tüm kültür varlıklarını geri vermeye zorlamıştır.¹⁶⁹

Kültür varlıklarının ait oldukları topraklarda korunmasına yönelik çalışmalar, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında başlamıştır. Savaş sonrası arkeolojik alanlarda yapılan yağmalar, meydana gelen tahribatlar, yasa dışı ticaret yolu ile yurt dışına çıkarılan eserler ve bunlara bağlı olarak kültür mirasın giderek yoksullaşması, kurum ve kuruluşları önlem almaya ve bu konuda çalışmalar yapmaya sevk etmiştir. Bu dönemde, kültür varlıklarının evrensel kültürün bir parçası olduğu ve korunması konusunda ülkeler arasında iş birliğine gidilmesi gerektiği hususlarında uluslararası alanda giderek artan bir bilinç oluşmuştur.¹⁷⁰

I. ve II. Dünya Savaşları arasındaki dönemde, 1923 yılında İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Hollanda ve ABD temsilcilerinden oluşan Hukukçular Komisyonu, havadan yapılan saldırılar ile ilgili kuralları koymuştur. Yine 1935 yılında imzalanan Sanatsal ve Bilimsel Enstitüler ile Tarihî Anıtların Korunması Anlaşması (Roerich Pact), o dönemde kültür varlıkları açısından önem taşımaktadır. II. Dünya Savaşı sırasında uygulanan kapsamlı ve sistematik yağmalama politikası sonucu 1943 Deklarasyonu ve Bretton Woods Konferansı gerçekleştirilmiştir. Böylece İttifak Devletleri, İtilaf Devletlerince yapılan el koyma işlemlerini geçersiz kabul etmiştir.¹⁷¹

¹⁶⁶ Greenfield (2007), s. 238.

¹⁶⁷ Greefield (2007), s. 238.

¹⁶⁸ Semra Salgırlı, “Kültürel Varlıkların Korunması ve Uluslararası Sözleşmeler,” *IDOL* 13 (2002): 37.

¹⁶⁹ Karaduman (2008), s. 114.

¹⁷⁰ Pınar Kuşseven, *Kültür Varlıklarının Yasa Dışı İthal ve İhracının Önlenmesi ile İlgili Mevzuat Çalışması*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür ve Turizm Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009, s. 54.

¹⁷¹ Salgırlı (2002), s. 37.

Bu dönemde kültür varlıklarını korumak ve yasa dışı ticaretini önlemek amacıyla devletler arasında ikili anlaşmalar da imzalanmıştır. Fransa-Laos (1950), Fransa-Cezayir (1968) ve ABD ile genellikle Güney Amerika devletleri arasında imzalanan (ABD-Meksika 1970 vb.) ikili anlaşmalar, kültür varlıklarının yasa dışı dolaşımını engellemeye yönelik anlaşmalar arasında yer almaktadır.¹⁷²

II. Dünya Savaşı sırasında yasa dışı ticarete konu olan eserlerin iadesi amacıyla yapılan ikili anlaşmalardan biri de, Federal Almanya ile Sovyetler Birliği arasında 9 Kasım 1990 tarihinde imzalanan İyi Komşuluk, Ortaklık ve İşbirliği Konulu Anlaşma'dır. Bu Anlaşma'nın 16. maddesinde kültür hazinelerinin sahiplerine ya da kanuni mirasçılara iade edileceği hususu yer almıştır.¹⁷³ Ülkemiz bu Anlaşma'ya yasal takipçi olarak taraf olduğunu bildirmiş, 28 Mayıs 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'ne bu konuda nota vermiştir ve bu notalar müteakip defalar tekrarlanmıştır.¹⁷⁴

II. Dünya Savaşı'nın ardından kültür varlıklarının korunması alanında daha etkin çabalar gösterilmiş, uluslararası kurum ve kuruluşlar oluşturularak sözleşmeler imzalanmıştır. Bu kurum ve kuruluşlar şunlardır:

4.3.1. Birleşmiş Milletler (BM)

BM, II. Dünya Savaşı'ndan galip çıkan ABD, Sovyetler Birliği, İngiltere, Fransa ve Çin Halk Cumhuriyeti liderliğinde 1945 yılında New York merkezli olarak kurulmuş bir teşkilat olup, kurucu antlaşması niteliğindeki BM şartı, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu elli ülke tarafından 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da imzalanmıştır. Daha sonra Polonya'nın da katılımıyla kurucu üye devletlerin sayısı elli bir olmuştur. Anlaşma, 24 Ekim 1945 tarihinde resmen faaliyete geçmiştir.¹⁷⁵

4.3.1.1. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu(UNESCO)

UNESCO kelimesi, İngilizce "United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization" kelimelerinin baş harfleri alınarak oluşturulmuş ve Türkçeye "Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu" şeklinde çevrilmiştir.

BM'nin uzman kuruluşu olan UNESCO'nun kuruluş sözleşmesi, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1945 yılı Kasım ayında Londra'da 44 ülkenin temsilcilerinin katıldıkları bir toplantıda kabul edilmiştir. Türkiye bu Sözleşme'yi ilk 20 devlet arasında 10'uncu devlet olarak imzalamış ve 20 Mayıs 1946 tarih ve 4895 sayılı Kanun'la onamıştır. UNESCO'da 195 üye ve 10 kısmi üye devlet bulunmaktadır.

UNESCO, uluslararası kamuoyunda, daha çok kültürel miras alanındaki çalışmalarıyla tanınmaktadır. Tüm insanlığın ortak mirası kabul edilen, evrensel değerlere sahip kültürel ve doğal varlıkları tanıtmak, toplumlarda söz konusu mirasa sahip çıkma bilincini oluşturmak ve çeşitli nedenlerle bozulan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gereken önlemleri almak, UNESCO'nun asli görevlerinden en görünür olanıdır.¹⁷⁶

¹⁷² Salgırlı (2002), s. 37.

¹⁷³ Sibel Özel, *Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması* (İstanbul: Alkım Yayınları, 1998), s. 97.

¹⁷⁴ Karaduman (2008), s. 166.

¹⁷⁵ <http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

¹⁷⁶ <http://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-kuruluslarla-kulturel-iliskilerimiz.tr.mfa> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

Türkiye, UNESCO’nun kültür varlıklarının korunmasına ve yasa dışı ticaretinin önlenmesine yönelik sözleşmelerinden Silahlı Bir Çatışma Hâlinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme, Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhrac ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlere İlişkin Sözleşme ve Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme’ye taraf olmuştur.

4.3.1.1.1. Silahlı Bir Çatışma Hâlinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme (La Haye, 1954)

II. Dünya Savaşı sonrası yağmalanan ve çalınan eserleri kurtarma girişimlerinden biri olarak, UNESCO bünyesinde hazırlanan; Silahlı Bir Çatışma Hâlinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşme 1954 yılında imzalanmıştır. Tamamıyla kültür varlığının korunmasına odaklanan ilk uluslararası anlaşma olarak bilinmektedir.¹⁷⁷ Ülkemizde bu Sözleşme, 10 Nisan 1965 tarihli ve 12145 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁷⁸

Sözleşme’ye göre; kültür varlıklarına yapılacak bir tecavüz, bütün insanlığın kültür mirasına karşı işlenmiş bir tecavüz olarak sayılmaktadır. Herhangi bir ülkeye ait kültür varlıklarına zarar vermek, ne olursa olsun insanlık mirasına zarar vermek anlamına gelmektedir.

Kültür varlığı kaçakçılığı açısından oldukça kısıtlı olan bu Sözleşme hükümlerine göre; taraflar, silahlı çatışma sırasında işgal ettikleri topraklardaki yasa dışı kültür varlığı ihracatını önlemekle ve böyle bir şekilde ülke dışına çıkmış objeleri, çatışma bittikten sonra ait olduğu ülkeye iade etmekle yükümlüdür.¹⁷⁹

Sözleşme’ye taraf devletler, kültür varlıklarına gelebilecek potansiyel zararlarla ilgili olarak, kendi topraklarındaki kültür varlıklarına olduğu kadar, diğer devletlerin topraklarındaki kültür varlıklarına da saygı göstermeli ve her türlü düşmanca tavırdan kaçınmalıdır.

Sözleşme’de yer alan “insanlığın kültürel mirası” ifadesi, kültür varlığına bakış açısını uluslararası bir çizgiye taşımış olup, mevcut kültür varlıklarının muhafazasının bütün dünya milletleri için büyük önem taşıdığını ve kültür varlıklarının uluslararası ölçüde korunması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, kültür varlıklarının korunması konusunda uluslararası bir standardın benimsenmesi gerektiği de Sözleşme’de yer almaktadır. Ancak, bu Sözleşme’de kültür varlıklarının envanteri hakkında belirleyici hükümler getirilmemiştir.

UNESCO, Sözleşme sonrası, arkeolojik kazılara uygulanacak uluslararası prensiplere ve devletlerin yasa dışı ihrac problemi birlikte çalışarak çözümlemelerine ilişkin iki tavsiye kararı almıştır.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Janene Marie Podesta, *Saving Culture, but Passing The Buck: How the 1970 UNESCO Convention Undermines its Goals by Unduly Market Nations* (Cardozo J. of Int’l & Comp. Law, 2008), s. 466.

¹⁷⁸ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc048/kanuntbmmc048/kanuntbmmc04800563.pdf (Erişim tarihi: 14.03.2018).

¹⁷⁹ Patrick Joseph O’Keefe, *Commentary on the 1970 UNESCO Convention* (Leicester: Institute of Art and Law, 2007), s. 10.

¹⁸⁰ http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13062&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (Erişim tarihi: 19.11.2017).

4.3.1.1.2. Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin  nlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme (Paris, 1970)

Kültür varlıklarının sanat dünyasında yüksek fiyatlarla alıcı bulması 1960'lı yıllarda da devam etmiştir. Bu durumun önlenmesi için; UNESCO, 1970 yılında bir sözleşme hazırlayarak, kültür varlıklarının yalnız savaş zamanında değil, barış zamanında da korunmasını amaçlamıştır. Bu Sözleşme ile ülkelerin alması gereken tedbirler belirlenmiş ve yasa dışı yollardan yurt dışına çıkarılan kültür varlıklarının ait oldukları ülkeye iadesine ilişkin uluslararası iş birliğini sağlayacak düzenlemeler getirilmiştir. Bu Sözleşme, konu ile ilgili olarak en temel, en kapsamlı anlaşma olma  zellikliğini korumaktadır.

UNESCO 1970 Sözleşmesi'nde, her ülkenin ulusal topraklarında bulunmuş olan kültür varlıklarının, o ülkenin kendi öz kültür varlıkları olduğu belirtilmiş olup, bu varlıkların devredilemez ve ihracının yasak olmasının, o ülkenin vazgeçilmez hakkı olduğu kabul edilmektedir.¹⁸¹ Sözleşme gereği taraf devletlerce kabul edilmiş mevzuata aykırı olarak yapılan, kültür varlıkları ihracı, ithali ve mülkiyet transferi kanunsuzdur.¹⁸²

Kültür Varlıklarının Yasa Dışı İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin  nlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme, 14 Kasım 1970 tarihinde kabul edilerek, 24 Nisan 1972 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ülkemiz Sözleşme'ye 1981 yılında taraf olmuştur.

UNESCO 1970 Sözleşmesi'ne, kültür varlığı açısından zengin olan ve kültür varlıklarının yasa dışı trafiğe maruz kalan ülkeler de dâhil 136  yesi taraf olmuştur. Bir ilk niteliğindeki bu uluslararası anlaşmanın düzenlemelerinin işığında, devletler kendi topraklarında yer alan kültür varlıklarını korumak, yasa dışı ticaretini, ithalat ve ihracatını engellemek amacıyla iş birliği içerisinde çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Sözleşme ilkeleri 3 temel yaklaşım üzerine kurulmuştur. Bunlar; kültür varlıklarının kaçakçılığının önlenmesi, yasa dışı olarak yurt dışına çıkarılmış eserlerin iadesi ve uluslararası iş birliği olarak sıralanabilir.¹⁸³

UNESCO 1970 Sözleşmesi, "geriye yürümezlik" prensibi nedeniyle, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ve sonrasında gerçekleşen olaylar için geçerli olup, bu tarihten önce kaçırılan kültür varlıklarını kapsamamaktadır. Bilindiği üzere, uluslararası sözleşmelere ilişkin en temel hususlar 22 Mayıs 1969 tarihli Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi ile belirlenir ve bu Sözleşme antlaşmalar hukukunun temel enstrümanıdır. UNESCO 1970 Sözleşmesi'nin geriye yürümezlik prensibi bu Sözleşme'ye bağlıdır. Önceden yasa dışı yollarla kaçırılan kültürel varlıklarının iadesi için, ülkelerin sorunlarını ikili görüşmelerle çözmesi teşvik edilmektedir.¹⁸⁴ Bu nedenle, yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılmış kültür varlıklarımızın UNESCO 1970 Sözleşmesi çerçevesinde ülkemize iadesinin talep edilebilmesi için, iade talebinde bulunulan ülkenin Sözleşme'yi hangi tarihte kabul ettiği ve olayın hangi tarihlerde meydana geldiğinin dikkate alınması gerekmektedir.

¹⁸¹ http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/yerinden_edilmis_k_v/1970_SOZLESME.pdf, (Erişim tarihi: 19.11.2017), madde 4/b.

¹⁸² http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/yerinden_edilmis_k_v/1970_SOZLESME.pdf, (Erişim tarihi: 19.11.2017), madde 3.

¹⁸³ UNESCO UTMK Sektör Uzmanı Merve Aslı Hetemoğlu'nun 26 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹⁸⁴ http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/yerinden_edilmis_k_v/1970_SOZLESME.pdf, (Erişim tarihi: 19.11.2017) madde 15.

Ayrıca, ülkelerin ulusal mevzuatındaki farklılıklar, kanunsuz yollarla yurt dışına çıkarılan eserlerin ve objelerin ait oldukları ülkeye iadesini zorlaştırmaktadır. Bu nevi sorunların çözümü ve uluslararası iş birliğinin sağlanabilmesi için, kültür varlıklarının kaynak ülkeye iadesine ilişkin olarak, devletlerin diğer ülkelere karşı sorumlu olduğu hususlar madde 7/b (ii) ile belirlenmiştir. Bu maddeye göre, UNESCO 1970 Sözleşmesi'ne taraf devletler; Sözleşme'nin kendileri için yürürlüğe girdiği tarihten sonra, yasa dışı yollarla yurt dışına kaçırılmış kültür varlıklarına ilgili devletin müracaatı üzerine el koymak, bu varlıkları koruma altına almak ve iyi niyetli alıcı sıfatıyla sahip olan kişi veya kuruma hakça bir giderin ödenmesi kaydıyla geri vermek için uygun önlemleri almakla yükümlüdür. Ancak, söz konusu maddede belirtilen "el koyma ve geri vermek için uygun önlemleri almak" ifadesi göreceli olup, uygulamada ülkeler arasında farklı değerlendirmelerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.¹⁸⁵

El koyma ve iade talebinde bulunan ülke ise, başvurularını diplomatik yoldan yapmak, el koyma ve iade isteğinin haklılığını ispatlayacak delilleri sağlamak ve bunun gerektirdiği masrafları karşılamak ile yükümlüdür. İade talebinde bulunan devletin haklılığını ispatlayacak delilleri sağlama yükümlülüğü, kaçak kazılar yolu ile yurt dışına çıkarılmış, dolayısıyla çalıntı kaydı ve envanteri olmayan eserlerin Sözleşme kapsamı dışında kalmasına neden olmuştur.

Sözleşme'ye göre, iyi niyetli alıcı olarak kültür varlığını elinde bulunduran kişi veya kuruma hakça bir gider ödenmesi yükümlülüğü, müracaat eden ülke için getirilmiştir. Fakat, iyi niyetli alıcının hangi kriterlere göre tespit edileceği, ödenecek olan hakça giderin nasıl ve neye göre hesaplanacağı konusu açıkça ifade edilmemiş, bu husus adli makamların takdirine bırakılmıştır.

Son tahlilde, UNESCO 1970 Sözleşmesi, ülkemiz topraklarında yapılan kaçak kazılar yoluyla çıkarılıp, yurt dışına kaçırılan kültür varlıklarımızın iadesi sorununa bir çözüm getirmemiştir. 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında "devlet malı" niteliğinde olmasından dolayı yurt dışına çıkışı yasak olan bu tür eserlerin, kuşku götürmeyecek önemli delillerle ülkemize ait olduğunun anlaşılması hâlinde, Sözleşme'nin 13/b ve 4/b maddeleri gereğince ülkemize iadeleri talep edilebilir. Nitekim madde 4/b'ye göre; ulusal topraklarda bulunmuş kültür varlıkları o ülkenin öz kültür varlığıdır. Madde 13/b'ye göre ise; Sözleşme'ye taraf devletler, kanunsuz ihraç edilmiş kültür varlıklarının en kısa süreler içerisinde yetkili kimselere iadesini kolaylaştırmak amacı ile ilgili servislerin iş birliği yapabilmelerini sağlayıcı tedbirleri almakla yükümlüdür.¹⁸⁶

Sözleşme'de iade işlemleriyle ilgili genel prensipler ortaya konulmakla beraber, uygulama prosedürleri madde 7/b (ii)'de olduğu gibi, her ülkenin kendi inisiyatifine bırakılmıştır. Ancak ülkelerin, çalınmış veya kaybolmuş eserlerin gerçek sahipleri veya vekillerinin ileri süreceği hak iddialarını dikkate alarak işleme koymaları gerekmektedir.¹⁸⁷ Sözleşme'de yer alan "el koyma ve geri vermek için uygun önlemleri almak" ibaresi, bu kültür varlıklarını elinde bulunduran ülkelere kendi yöntemlerini seçme hakkı da tanımış olmaktadır.¹⁸⁸ Örneğin; ABD, madde 13/d'ye koyduğu şerh ile kültür varlıklarının iade yollarını hukuk davaları olarak belirlemektedir. Bu madde, davaların talepte bulunan ülkenin gerekli kanıtları sunması hâlinde talepte bulunulan eyalet yasalarına göre gerçekleştirileceğini ortaya koymaktadır.¹⁸⁹

¹⁸⁵ O'Keefe (2007), s. 60.

¹⁸⁶ [http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/yerinden edilmis k v/1970 SOZLESME.pdf](http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/yerinden%20edilmis%20k%20v/1970%20SOZLESME.pdf), (Erişim tarihi: 19.11.2017).

¹⁸⁷ [http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/yerinden edilmis k v/1970 SOZLESME.pdf](http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/yerinden%20edilmis%20k%20v/1970%20SOZLESME.pdf), (Erişim tarihi: 19.11.2017), madde 13/c.

¹⁸⁸ Kuşseven (2009), s. 58.

¹⁸⁹ Marina Papa Sokal, "The U.S Legal Response to the Protection of the World Cultural Heritage," Neil Brodie, vd. (der.), *Archaeology, Cultural Heritage and the Antiquities Trade* (Gainesville: University Press of Florida, 2006), s. 49.

UNESCO 1970 Sözleşmesi, kendini uygulayan (self-implementing) bir sözleşme değildir. Bu durum, Sözleşme'nin içeriğinin ulusal kanuna intibak ettirilmesini gerekli kılmaktadır. Sözleşme, gücünü uygulanma şekline bağlı olarak, uygulamanın sınırı tamamen taraf ülkenin tavrıyla ilgilidir. Bu çerçevede, ülkeler ulusal kanunlarını belirlerken Sözleşme'nin zayıf ve eksik gördükleri yanlarını da geliştirebilir.

Bu bağlamda, 2013 yılında alınan bir kararla UNESCO 1970 Sözleşmesi için bir uygulama rehberi hazırlanmasına karar verilmiştir. O dönemde UNESCO 1970 Sözleşmesi Alt Komitesi üyesi olan Türkiye oldukça aktif katılım göstererek önerileriyle Sözleşme'nin uygulanmasında standarda gidilebilmesi ve bu standartların kaçakçılığın önlenmesine yönelik geliştirilmesi için öneriler getirmiş; getirdiği önerilerin tamamı uygulama rehberine girmiştir. Rehber, 2015 yılında UNESCO 1970 Sözleşmesi'nin en yetkili organı olan Taraf Devletler Toplantısı'nda onaylanmıştır.

UNESCO'ya üye devletler, bu alanda en güçlü uluslararası belge olan UNESCO 1970 Sözleşmesi gibi uluslararası anlaşmaların uygulanmadığı durumlarda, yasa dışı olarak ülkeleri dışına çıkarılan kültür varlıklarının iadeleri için Yasa Dışı Edinilmiş Kültür Varlıklarının Kaynak Ülkeye İadesinin veya Geri Verilmesinin Teşviki Hükümetlerarası Komitesi (ICPRCP)'ne başvurabilmektedir.

4.3.1.1.3. UNESCO 1970 Sözleşmesi Taraf Devletler Toplantısı ve Alt Komite Çalışmaları

UNESCO'nun merkezinin bulunduğu Paris'te 1 Temmuz 2013 tarihinde gerçekleştirilen UNESCO 1970 Taraf Devletler Olağanüstü Toplantısı'nda bu Sözleşme'nin etkinliğinin artırılmasına yönelik olarak kurulması kararlaştırılan Alt Komitede yer alacak 18 ülke belirlenmiştir.

Ülkemiz de Sözleşme'nin uygulanmasından doğan aksaklıkların giderilmesine yönelik yapılacak çalışmalarda aktif rol alma saikiyle Alt Komiteye adaylığını koymuş ve yapılan seçimlerde Yunanistan ve İtalya ile birlikte iki yıllığına 1. Grup Alt Komiteye üye olmuştur.

Alt komitelerin kurulmasındaki temel amacın, UNESCO 1970 Sözleşmesi'nin uygulanmasında yaşanan sıkıntılara çözüm yolları aramakla beraber, hem pazar hem köken ülkeler tarafından aktif olarak uygulanmasını sağlamak olduğu açıktır. Türkiye ise, Sözleşme'nin özellikle eser iadeleri konusundaki hükümlerinin pazar ülkeler tarafından uygulanmamasından kaynaklanan birtakım sıkıntıları, Sözleşme'ye taraf olduğu 1981 yılından bu yana yaşamaktadır. Bu nedenle, ülkemiz alt komite çalışmalarında diğer komite üyesi ülkelerle birlikte aktif çalışmalarda bulunmaktadır.

Ülkemiz 2017 yılında yapılan seçimlerde yine bu Komiteye adaylığını koymuş ve oy birliği ile seçilmiştir. Diğer ülkelerin aday göstermeleri ile Türkiye, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nda görev yapmakta olan bir uzman eliyle komite raporluluğu görevini yürütmektedir.

4.3.1.1.4. UNESCO Yasa Dışı Edinilmiş Kültür Varlıklarının Kaynak Ülkeye İadesinin veya Geri Verilmesinin Teşviki Hükümetlerarası Komitesi (ICPRCP)

Kısa adı ICPRCP olan Yasa Dışı Edinilmiş Kültür Varlıklarının Kaynak Ülkeye İadesini ve Kanunsuz Alıkoyma Durumunda Geri Verilmesinin Teşviki Hükümetlerarası Komitesi, 1978 yılında UNESCO'nun 20. Genel Konferansı'nda alınan kararla kurulmuştur.

Hükümetlerarası Komitenin temel amacı, kültür varlıklarının yasa dışı trafiğinin önlenmesi çerçevesinde, kültür varlıklarının kaynak ülkeye iadesinde yaşanan sıkıntılara ikili, çok taraflı veya bölgesel müzakerelerin ve uluslararası iş birliğinin teşvik edilmesi sureti ile çözüm yolları aramak; UNESCO üyesi ülkeler arasında yasa dışı edinilmiş ve millî değeri haiz kültür varlıklarının iadesi hususunda ikili görüşmelerden bir sonuç alınamadığında veya uluslararası anlaşmaların uygulanmadığı durumlarda, ülkeler arasında ara buluculuk yapmak ve tavsiyelerde bulunmaktır.

UNESCO 1970 Sözleşmesi ve diğer uluslararası anlaşmaların kapsadığı alanların dışında kalan durumlarla ilgilenmek amacıyla kurulan Komite, Parthenon eserleri gibi önemli kültür varlıklarının iadesi için gerekli görüşme, tartışma ve uzlaşma süreçlerini gerçekleştirmeyi, bu yolla da kültür varlıklarının yasa dışı yollardan ticarete konu olmamasına dair bir mücadele vermeyi hedeflemektedir.¹⁹⁰

Kültür varlıklarının kaynak ülkeye iadesinde Komitenin rolü, tavsiyelerde bulunmanın ve ara buluculuk yapmanın ötesine gidememiştir. Ancak, ülkelerin iade meselelerinde karşılaştığı sorunları dile getirmek ve bu şekilde uluslararası alanda bir kamuoyu oluşturmak açısından Komite önemli bir platformdur. Uluslararası anlaşmaların uygulanmadığı ve ikili görüşmelerden sonuç alınamadığı durumlarda Komiteye başvurmak en uygun yöntem olarak gözükmektedir.

Söz konusu Komiteye başvuruda bulunarak direkt iade ile sonuçlanmış konular arasında ABD tarafından Tayland'a iade edilen oymalı lento, Almanya'dan ülkemize iade edilen Boğazköy Sfenksi ve İtalya'dan Ekvator'a dava yoluyla iade edilen Kolomb öncesi eserler bulunmaktadır.

4.3.1.1.5. Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi (Paris, 1972)

İnsanlığın ortak mirası olarak kabul edilen kültürel ve doğal varlıkların, sosyal ve ekonomik şartların değişmesi gibi çeşitli nedenlerle yok olmasını engelleyerek gerekli iş birliğini sağlamak, bu varlıkları dünyaya tanıtarak toplumda evrensel miras bilincini oluşturmak amacıyla Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme 16 Kasım 1972 tarihinde UNESCO'nun 16. Genel Konferansı'nın 17. oturumunda kabul edilmiştir. 14 Nisan 1982 tarih ve 2658 sayılı Kanun'la katılmamız uygun bulunan bu Sözleşme, 23 Mayıs 1982 tarih ve 8/4788 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla onaylanarak, 14 Şubat 1983 tarih ve 17959 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.¹⁹¹

Sözleşme; farklı kültür ve medeniyetler tarafından üretilen ortak geçmişin zenginliklerini oluşturan değerlerden birinin kaybının tüm insanlık hafızasının kaybı olduğu anlayışı ile bu değerlerin tüm insanlığın ortak mirasının bir parçasını oluşturduğu fikrini benimsemiştir. Bu kaybın dünya mirası için telafisi olmayan bir yoksullaşmaya sebep olacağı vurgulanmıştır.

Sözleşme'de, taraf devletlere birtakım sorumluluklar yüklenerek kendi sınırları içindeki tüm kültürel ve doğal miras varlıklarının saptanması, her türlü yasal, idari, bilimsel ve teknik önlemlerin alınarak korunması ve gelecek nesillere aktarılması görevi verilmektedir.¹⁹²

¹⁹⁰ UNESCO UTMK Sektör Uzmanı Merve Aslı Hetemoğlu'nun 26 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

¹⁹¹ <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44423/dunya-miras-listesi.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

¹⁹² <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14269/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html>

Ayrıca Sözleşme, kültürel ve doğal mirasa sahip devletlerin egemenlik hakkında saygı göstererek, ulusal yasaların sağladığı mülkiyet haklarına zarar vermeden, bu mirasın, bütün uluslararası toplum tarafından iş birliği ile korunması gereken evrensel bir miras olduğunu kabul etmektedir.¹⁹³ Böylelikle, tek tek devletlerin ulusal miraslarının korunması teşvik edilerek, neticede bir dünya mirası kavramına ulaşılmaktadır.¹⁹⁴ Uluslararası önem taşıyan ve bu nedenle takdire ve korunmaya değer olan doğal oluşumlara, anıtlara ve sitlere “dünya mirası” statüsü tanınarak “Dünya Miras Listesi” başlıklı bir listede yayınlanmaktadır. Taraf devletlerin UNESCO’ya başvurusuyla başlayan süreçte Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS)¹⁹⁵ ve Uluslararası Doğayı ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN)¹⁹⁶ uzmanlarının değerlendirilmesiyle devam eden inceleme sonunda aday varlıklar, Dünya Miras Komitesinin kararı doğrultusunda bu statüyü kazanmaktadır.¹⁹⁷

163 ülkeden 1031 sit alanı ve kültür varlığının kayıtlı olduğu Dünya Miras Listesi’nde ülkemizden 15 sit alanı yer almakta olup, listede bulunan alanların denetimi ise, UNESCO Dünya Miras Komitesi (DMK) tarafından yürütülmektedir.¹⁹⁸

UNESCO’nun 1970 ve 1972 Sözleşmelerinden hareketle “kültürel miras” kavramı uluslararası literatürde düzenlenmiş ve kullanılmaya başlanmıştır. Bu iki Sözleşme, kültür varlığı kaçakçılığının güçlü ve düzenleyici kontrol yoluyla meselenin kaynağında engellenmesini amaçlayan uluslararası kamu politikalarını şekillendirmektedir.¹⁹⁹

4.3.1.2. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC)

Genel merkezi Viyana’da olan Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC), 1997 yılında kurulmuştur. Eski adı ODCCP (Uyuşturucu Kontrolü ve Suçun Önlenmesi Ofisi) olan UNODC, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Kontrol Programı (UNDCP) ve Birleşmiş Milletler Uluslararası Suçu Önleme Merkezinden (CICP) oluşmaktadır.

UNODC, küresel boyutta uyuşturucu başta olmak üzere terörizm ve diğer suçlarla mücadele alanlarında faaliyet göstermektedir.²⁰⁰ Bilindiği üzere, kültür varlıklarının yasa dışı ticareti, yasa dışı büyük ticari kazançların elde edilmesindeki en önemli kaynaklardan biri konumundadır. Ülkelerarası acil müdahale gerektiren bu husus, gerek uluslararası kuruluşların gerekse ulusal kurumların birlikte hareket etmesini zorunlu kılmaktadır. UNODC, uluslararası iş birliği içerisinde, sorunu doğru tespit etmek amacıyla çalışmalar yürütmektedir. UNODC tarafından gerçekleştirilen çalışmalar; ilgili uluslararası araçların yasalaştırılması ve uygulanması, ilgili verinin toplanmasının artırılması ve organize suç konusunda UNODC’nin bilgi yönetim araçlarının çoğaltılmasından oluşmaktadır.²⁰¹

¹⁹³ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14269/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 6.

¹⁹⁴ Serap Akipek, “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmenin Değerlendirilmesi,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 50, s. 4 (2001): 13-14.

¹⁹⁵ ICOMOS tarihi anıtlar ve sitlerin korunması ile değerlendirilmesine yönelik ilkeler, teknikler ve politikalar geliştiren ve ilgili her türlü araştırmayı desteklemek ve yönlendirmek amacıyla kurulmuş uluslararası ve hükümetler dışı bir organizasyondur.

¹⁹⁶ IUCN doğal kaynakların korunması amacı ile kurulmuş uluslararası bir organizasyondur.

¹⁹⁷ <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44423/dunya-miras-listesi.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

¹⁹⁸ <http://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-kuruluslarla-kulturel-iliskilerimiz.tr.mfa> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

¹⁹⁹ Brodie and Mackenzie (2014), s. 423.

²⁰⁰ <http://muhafaza.gtb.gov.tr/kacakcilikla-mcuadele/uluslararasi-iliskiler/> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²⁰¹ <http://www.unodc.org/unodc/en/about-unodc/campaigns/culturalproperty.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

Kültür varlıklarının yasa dışı ticaretinin önlenmesi amacıyla UNODC, Uluslararası Organize Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın potansiyelini kullanmayı istemektedir. Bu bağlamda, söz konusu Anlaşma'nın birçok hükmü, üye ülkelerin kültür varlıklarının korunması amacıyla uluslararası suçla mücadelenin güçlendirilmesini amaçlamaktadır.

Öte yandan, UNODC söz konusu sorunla mücadelede sahada çalışmalarını yürütmektedir. 2003 yılında, Dünya Gümrük Örgütü (DGO) ile iş birliği içinde Konteyner Kontrol Programı'nı oluşturmuştur. Söz konusu Program, ilk başta ülkelerin uyuşturucu ticaretinin önlenmesine yardımcı olması amacıyla kurulmuş olsa da, zaman içinde giderek artan bir biçimde kültür varlıkları gibi malların yasa dışı hareketinin tespitine de yardımcı olmuştur.²⁰²

4.3.2. Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM)

Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM), anıtların ve sitlerin incelenmesini özendirmek, korunmasını ve değerlendirilmesini kolaylaştırmak amacıyla, 1946 yılında kurulmuştur. Konsey, müzelerin dünya çapında karşılaştıkları zorluklara çözüm bulma amacını güden, 136 ülke ve bölgenin uzmanlarından oluşan bir diplomatik forum özelliği taşımaktadır. Aynı zamanda, BM'nin ekonomik ve sosyal konseyinde de danışman konumundadır.

ICOM, genel olarak müzelerin iş ve işleyişlerini düzenlemekle beraber, kültür varlıklarının çalınması, yasa dışı ihraç edilmesi ve kaybı gibi durumlarda, eserin teşhis edilmesi ve uluslararası iş birliğinin artırılması amacıyla yönelik olarak, 1993 yılında J. Paul Getty Vakfı tarafından başlatılan Object ID Projesi'ni desteklemiştir.²⁰³ Bu projede, ICOM'un belirlediği bir forma gerekli bilgilerin girilmesi suretiyle işlem yapılmaktadır. Çalıntı objeyi teşhis etmede en önemli unsur, eserin detaylı olarak fotoğraflanmasıdır. Ayrıca, formda kültür varlığının hangi kategoriye girdiği (heykel, resim, saat, vs.), hangi materyalden ve hangi teknikle yapıldığı (örn.: materyal-ağaç; teknik-oyma), eserin boyutları (genişlik, yükseklik, derinlik), ağırlığı, ölçüm yaparken hangi ağırlık biriminin kullanıldığı, eseri tanımayla yardımcı olacak başka detaylar varsa (işaret, imza, yazıt, tarih, tahribat, onarım, yapım hatası vs.) bu bilgilere yer verilmelidir. Söz konusu formda bunlara ek olarak, eserin bilinen bir adı (örn.: Çığlık), konusu (manzara, savaş, Romalı bir kadın vs.), eğer biliniyorsa eseri yapan kişi, eserin yapılış tarihi (örn.: Erken Bronz Çağı, 1893, erken 17. yüzyıl vs.) gibi bilgilere de yer verilmelidir. Formda, esere ilişkin ek bilgilerin yer aldığı (örn.: rengi, şekli, nerede yapıldığı vs.) kısa bir tanım yapılmalı ve form güvenli bir yerde saklanmalıdır.

Kültür varlığı kaçakçılığı ile mücadelede ICOM tarafından gerçekleştirilen projelerden biri de kültür varlıklarının yasa dışı trafiği hakkındaki uluslararası Gözlem Evi (International Observatory on Illicit Traffic in Cultural Goods) programıdır. Söz konusu Gözlem Evi, ICOM'un girişimi ve Avrupa Komisyonu İçişleri Genel Müdürlüğü'nün Suçun Önlenmesi Programı kapsamında sağlanan finansal destek ile 2013 yılında oluşturulmuştur.²⁰⁴

²⁰² <http://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2012/October/trafficking-in-cultural-property--organized-crime-and-the-theft-of-our-past.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²⁰³ <http://icom.museum/programmes/fighting-illicit-traffic/object-id/> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²⁰⁴ <http://icom.museum/programmes/fighting-illicit-traffic/icom-international-observatory-on-illicit-traffic->

Kültür varlığı kaçakçılığı hakkındaki istatistiki verilerin bir merkezde toplanması ve bu alandaki bilgi eksikliğinin giderilmesi amacıyla kurulan Gözlem Evi, uluslararası kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum örgütleri, kolluk birimleri, akademisyenler ve özel kuruluşlar arasında kurulan uzun vadeli bir iş birliği ağı ve platformdur.²⁰⁵

Ulusal ve uluslararası düzeyde kültür varlıklarının yasa dışı ticaretini önlemeye katkıda bulunmak için oluşturulan Gözlem Evi, kendi bünyesinde oluşturduğu internet sitesi ile paydaşların ve halkın kullanımına açık büyük bir bilgi bankası sunmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, yasa dışı kültür varlığı ticaretindeki eğilime ilişkin vaka örneklerini, istatistikleri, analizleri ve makaleleri içeren üçer yıllık izleme raporları hazırlamakta olup ilk raporunu 2015 yılında yayınlamıştır.²⁰⁶

Bunlara ek olarak, ICOM tarafından belirli aralıklarla hazırlanan ICOM Acil Durum Kırmızı Listesi, dünyanın çeşitli noktalarında meydana gelen karışıklık ve silahlı çatışma durumlarında köken ülkelerin kültür varlıklarının korunması için yayınlanan bir broşürdür. Bu listede yayınlanan eserler, ülkelerden alınan kültür varlıkları değildir. Ülkelerin kültürel miras kurumlarının envanterinde kayıtlı eserlerden örnekler içermektedir. Bu özelliğiyle tehlike altındaki kültür varlıklarının tanınmasını sağlayıcı bir rehber niteliğindedir.

Özellikle gümrük noktaları, müzeler, koleksiyoncular, müzayede evleri, antika tüccarları ve güvenlik güçleri için bir rehber niteliğinde olan bu kırmızı listede, kültür varlıkları risk altında olan ülkelerdeki koruma mevzuatı hakkında kısa bilgiler verilerek farkındalığın artırılması amaçlanmaktadır.²⁰⁷

4.3.3. Avrupa Konseyi

Ülkemizin II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ile kurduğu ilk kurumsal yapı olan Avrupa Konseyi, 5 Mayıs 1949 yılında, Strazburg'da kurulmuştur.²⁰⁸ Ülkemiz, Avrupa kıtasının önde gelen insan hakları kuruluşu olan bu Konseye, kurulduğu tarihten üç ay sonra, Yunanistan ve İzlanda ile birlikte Ağustos 1949'da davet edilmiş ve örgütün kurucu üyeleri arasında sayılmıştır.

Konsey, Avrupa kültür mirasının taşıdığı değerlerin korunarak geliştirilmesine hizmet edecek politikaların oluşturulmasıyla, ortak miras kavramının daha da benimsenmesini amaçlamıştır.

²⁰⁵ <http://icom.museum/programmes/fighting-illicit-traffic/icoms-international-observatory-on-illicit-traffic-in-cultural-goods/> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²⁰⁶ http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/publications/Book_observatory_illicit_traffic_version_issuu.pdf . İlk rapor için bkz. <http://icom.museum/programmes/fighting-illicit-traffic/icoms-international-observatory-on-illicit-traffic-in-cultural-goods/> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²⁰⁷ <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,160420/icom-suriye-acil-durum-kirmizi-listesi-turkce.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²⁰⁸ http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konseyi_.tr.mfa (Erişim tarihi: 25.02.2018).

4.3.3.1. Avrupa Kültür Anlaşması

Avrupa Kültür Anlaşması; Avrupa Konseyi üyesi hükümetlerce Avrupa ortak mirasını korumak ve Avrupa kültürel iş birliğini geliştirmek amacıyla, 19 Aralık 1954 tarihinde Paris’te imzalanmıştır. Söz konusu Anlaşma, 17 Haziran 1957 tarih ve 9635 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak ülkemizde yürürlüğe girmiştir.²⁰⁹

“Avrupa’nın Ortak Kültür Mirası” kavramını benimseyen bu Anlaşma, kültürel iş birliğinin ana hatlarını belirleyen geniş kapsamlı bir düzenleme niteliğindedir.²¹⁰ Anlaşma’nın 1. maddesi gereğince, ülkeler gerekli tedbirleri alarak “Avrupa’nın Ortak Kültür Mirası”ndaki ulusal katkılarını geliştirmelidir.

Anlaşma’ya taraf devletler; hem kendi vatandaşlarını, hem de diğer devletlerin vatandaşlarını, ülkelerindeki medeniyet, tarih, kültür ve dillerini araştırmaya teşvik etmekle ve kültür varlıklarının ve kişilerin serbest dolaşımını kolaylaştırmakla yükümlüdür.²¹¹

Anlaşma’ya göre; her taraf devlet, kendi kontrolü altındaki kültürel değerleri, Avrupa ortak kültür mirasına ait olarak kabul etmeli ve gerekli önlemleri alarak, mümkünse her zaman, mümkün değilse en azından barış zamanlarında ziyaretçilerin ve araştırmacıların erişimine sunmalıdır.²¹² Anlaşma, “Avrupa’nın Ortak Kültür Mirası” kavramının kesinleşmiş hâli olarak kabul edilen ve Avrupa’daki kültürel iş birliğinin temel sınırlarını belirleyen en kapsamlı düzenlemedir.

4.3.3.2. Ceza İşlerinde Karşılıklı Adli Yardım Avrupa Sözleşmesi

Avrupa Konseyi tarafından 20 Nisan 1959 tarihinde Strazburg’da imzalanan Ceza İşlerinde Adli Yardım Avrupa Sözleşmesi, ülkemizde 23 Mart 1968 tarihli ve 12856 sayılı Resmî Gazete’de yayınlanan 1034 sayılı Kanun’la onaylanarak kabul edilmiştir.²¹³

Sözleşme’ye göre, ceza davaları sürecinde yardım istenen taraf, kendi mevzuatında öngörülen şekillerden birine veya mevzuatıyla bağdaşan diğer özel bir şekle uyarak, usule uygun bir şekilde yardım isteyen tarafça gönderilen istinabe taleplerini yerine getirmekle yükümlüdür.²¹⁴

Arama veya tutuklama amacını güden istinabelerin yerine getirilmesinde; istinabeyi gerektiren suçun hem yardım isteyen, hem de yardım istenen tarafların kanunlarına göre cezalandırılabilir bir suç olması, istinabeyi gerektiren suçun, yardım istenen tarafın memleketinde, suçlunun geriverilmesine elverişli bir suç olması, istinabenin yerine

²⁰⁹ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc039/kanunbmmc039/kanunbmmc03906998.pdf (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²¹⁰ Serap Akipek, Ulusal ve Uluslararası Hukuk Açısından Kültür Malları (Ankara: Turhan Kitabevi, 1992), s. 330.

²¹¹ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc039/kanunbmmc039/kanunbmmc03906998.pdf (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 2.

²¹² https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc039/kanunbmmc039/kanunbmmc03906998.pdf (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 5.

²¹³ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc051/kanunbmmc051/kanunbmmc05101034.pdf (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²¹⁴ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc051/kanunbmmc051/

getirilmesi, yardım istenen tarafın kanunu ile bağdaşması kriterleri göz önünde bulundurulur.²¹⁵

Yasa dışı yollarla kaçırılan kültür varlıklarının ait oldukları ülkelere iadesi bu Sözleşme çerçevesinde mümkün olabilmektedir.²¹⁶

4.3.3.3. Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi

Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, ilk kez 6 Mayıs 1969 tarihinde imzalanmış, 16 Ocak 1992 tarihinde Malta'nın Valletta kentinde yeniden güncellenmiştir. Ülkemiz, Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'ni güncellenmiş hâliyle 5 Mayıs 1999 tarih ve 4434 sayılı Kanun ile onaylamıştır.²¹⁷ Sözleşme'nin ana fikri; arkeolojik mirasın korunmasının, sadece ilgili devletin sorumluluğunda değil, tüm Avrupa devletlerinin sorumluluğunda olduğudur.

Sözleşme'de; arkeolojik mirasın, geçmişte yaşayan insan etkinliklerinin temel belgelerini oluşturmasından dolayı, arkeologlar ve bilim adamları tarafından günümüz ve gelecek kuşakların yararına incelenebilmesi ve yorumlanabilmesi için, tüm Avrupa ülkelerince korunmaları gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca her devlet, arkeolojik mirasını koruyabilmek için, bu Sözleşme'nin ilgili maddelerinde belirtilen şekle uygun olarak, kendi yasal sistemlerini oluşturmalı, sahip oldukları arkeolojik mirasın bir envanterini çıkarmalı ve korunması gereken abideleri tespit etmelidir.²¹⁸

Sözleşme'de; her ülkenin, arkeolojik mirası korumak için, kendi topraklarında yapılan kazıları ve bu kazıların bilimsel, teknik yöntemlere uygun olarak yapıp yapılmadığını denetlemesi; ayrıca, bu kazılarda kullanılabilecek olan arama cihazlarını, metal dedektörleri veya farklı araştırma yöntemlerini, iç hukukun gerektirdiği hâllerde, ön izne bağlaması hususları yer almaktadır.²¹⁹

Bunun yanı sıra, arkeolojik mirasın fiziki olarak zarar görmeden korunması amacıyla, taraf ülkelere taşıma, uygun ve muhafazalı bir yerde depolama veya bulundukları yerden kaldırmama gibi yükümlülükler getirilmiştir.²²⁰

Sözleşme ile Avrupa'daki arkeolojik mirasa sahip çıkma ve taraf ülkelere kendi topraklarındaki kaçak kazıları denetleme ve disiplin altına alma yükümlülüğü getirilmiştir. Genel anlamda arkeolojik mirasın korunması ile ilgili asgari bir ölçütün oluşturulması istenmiştir.

Sözleşme'de, kaçak kazılarla ele geçirilen eserlerin yasa dışı dolaşımının önlenmesi hususunda taraflarca yapılması gerekenler belirtilmiştir.²²¹ Ancak, yasa dışı yollarla ihraç ve ithal edinilen kültür varlıklarının taraf ülkelere iadesiyle ilgili herhangi bir maddeye yer verilmemiştir.

²¹⁵ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc051/kanunbmmc051/kanunbmmc05101034.pdf (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 5.

²¹⁶ Karaduman (2008), s. 120.

²¹⁷ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14199/arkeolojik-mirasin-korunmasina-iliskin-avrupa-sozlesmes-.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²¹⁸ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14199/arkeolojik-mirasin-korunmasina-iliskin-avrupa-sozlesmes-.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 1 ve 2.

²¹⁹ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14199/arkeolojik-mirasin-korunmasina-iliskin-avrupa-sozlesmes-.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 3.

²²⁰ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14199/arkeolojik-mirasin-korunmasina-iliskin-avrupa-sozlesmes-.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 4.

²²¹ Karaduman (2008), s. 121.

4.3.3.4. Kültür Varlıkları ile İlgili Suçlar Hakkında Avrupa Sözleşmesi

Avrupa Konseyi, 23 Haziran 1985 tarihinde Delphi’de Kültür Varlıkları İle İlgili Suçlar Hakkında Avrupa Sözleşmesi’ni imzalamıştır. Bu Sözleşme ile kültür varlıklarının hangi üye ülkenin tasarrufu altında olursa olsun, Avrupa’nın ortak kültür mirasının bir parçası olduğu ve bu varlıkların tüm Konsey üyesi ülkeler tarafından ortaklaşa korunması gerektiğinden yola çıkılarak ve tehdit altındaki kültürel mirasın karşı karşıya olduğu tehlikeler göz önünde bulundurularak ceza hukuku yaklaşımı benimsenmiştir.²²²

Kültür varlıklarına yasa dışı yollarla el koyulmasına ilişkin suçlar, Sözleşme’ye taraf her devlet için bağlayıcı olup, bu suçlar hakkındaki cezai düzenlemeleri, taraf devletler kendi iç hukuklarına göre yapacak, ulusal hukuk sistemlerindeki yargı yetkilerini kullanacaktır.²²³

Sözleşme ile kültür varlıklarına karşı işlenen suçlarla ilgili olarak, taraf devletlerin birbirleriyle iş birliği içinde olmaları teşvik edilmektedir. Ayrıca, taraflar kültür varlıklarını en iyi şekilde korumak için gerekli önlemleri almak ve herhangi bir şekilde suça konu olan kültür varlığını bulmak amacıyla, INTERPOL aracılığıyla polis iş birliğine önem vererek sınırlarda ve gümrüklerde gerekli kontrolleri yapmakla yükümlüdür.²²⁴

Ayrıca, taraf ülkelerin kendi sınırları içinde vuku bulan kültür varlıkları ile ilgili işlenmiş bir suç neticesinde, diğer taraf ülkelerden getirilmiş olan kültür varlıklarının iadesi konusunda iş birliği yapmaları gerekli kılınmıştır.²²⁵

Kültür Varlıkları ile İlgili Suçlar Hakkındaki Avrupa Sözleşmesi, kültür varlıklarına yönelik işlenen suçlarla mücadele konusunda getirdiği yükümlülüklerin minimum düzeyde olması nedeniyle, daha geniş bir devlet yelpazesi tarafından kabulünü kolaylaştıran olumlu bir yöntem olarak görülmektedir.²²⁶

4.3.4. Avrupa Birliği (AB)

Avrupa Ekonomik Topluluğu, malların serbest dolaşımını benimseyen 25 Mart 1957 tarihli Roma Anlaşması ile kurulmuştur. Üye ülkeler arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve şahısların serbest dolaşımı benimsenmesiyle, kültür varlıklarının serbest dolaşımı da söz konusu olacaktı. Bu nedenle, Anlaşma’nın 36. maddesinde ulusal hazineleri oluşturan kültür varlıklarının serbest dolaşımının kısıtlanabileceği kabul edilmiştir. Serbest dolaşım ilkesinin kültür varlıklarının korunmasına getireceği zorlukları ortadan kaldırmak amacıyla bir takım düzenlemelere de gidilmiştir.²²⁷

²²² <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/119.doc> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²²³ <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/119.doc> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 3.

²²⁴ <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/119.doc> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 4 ve 5.

²²⁵ <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/119.doc> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 6.

²²⁶ Akipek (1992), s. 334.

²²⁷ Karaduman (2008), s. 122-123.

4.3.4.1. Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi'nin 2014/60 Yönergesi

2014/60 Yönergesi, Kültür varlıklarının Avrupa Birliği içindeki dolaşımını ve üye ülkelerden Avrupa Birliği dışına ihraç edilmesi hususlarını düzenleyen Kültürel Malların İhracına İlişkin 9 Aralık 1992 Tarih ve 3911/92 No'lu (EEC) Konsey Yönetmeliği²²⁸ ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerden birinden hukuka aykırı yollarla çıkarılan, ihraç edilen kültürel varlıkların, malların veya objelerin iadesine ilişkin hükümler getiren Bir Üye Devletin Ülkesinden Yasa Dışı Yollarla Çıkarılan Kültürel Objelerin İadesi Hakkındaki 15 Mart 1993 Tarih ve 93/7 No'lu (EEC) Konsey Yönergesi²²⁹ yerine yeni bir mevzuat olarak yürürlüğe girmiştir.

15 Mayıs 2014 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi'nin Yasa Dışı Olarak Üye Ülke Toprağından Çıkarılan Kültür Varlıklarının İadesi Hakkında 2014/60/EU Yönetmeliği'ne göre, yasa dışı yollarla toprakları dışına çıkarılan kültür varlığının iadesi talebinde bulunan üye devletin başvurusunu müteakip tüm üye devletlerin konuyla ilgili uyarılması öngörülmektedir. Üye devletlerin yetkili mercilerinin bu eserin bulunabileceği yere ve yasa dışı çıkarıldığına ilişkin bilgileri diğer üye devletlerle paylaşması, iade sürecine yardımcı olmaktan kaçınmaması, köken ülke ile eseri elinde bulunduran taraf arasında aracı bir rol üstlenerek taraflardan birinin resmî onayını takiben talip devletin ulusal kanunlarına uygun olarak ara buluculuğu kolaylaştırması, bu Yönetmelik'in 5. maddesinde açıklanmaktadır. Bu maddede, ayrıca, "İç Pazar Bilgi Sistemi" (Internal Market Information System-IMI) isimli bir modül aracılığıyla üye devletlerin birimleri arasında iş birliği ve görüş alışverişini artırmak amaçlanmaktadır. Yasa dışı olarak köken ülkeden çıkarılmış kültür varlığını tanımlayıcı bilgi ve o eserin ait olduğu devlet kanunlarına aykırı bir şekilde yurt dışına çıkarıldığına ilişkin yetkili makamlardan alınmış bir belge ile herhangi bir kültür varlığı kaçakçılığı durumunun o kültür varlığının bulunduğu ülke makamlarına iletilmesi; bunun akabinde ise diğer üye devletlerle IMI kullanılarak bilgi alışverişinde bulunulması öngörülmektedir.²³⁰

Yönerge, kültür varlığının köken ülkeye iadesi sürecinde o varlığı bulunduran ülkeye, tıpkı UNIDROIT 1995 Sözleşmesi'nde olduğu gibi, "gerekli titizliğin gösterilmesi" (due diligence) prensibine göre hareket etmesi durumunda makul bir tazminat verilmesini kabul etmektedir.²³¹

Yönerge'nin 8. maddesi zaman aşımı konusunu ele almaktadır. Buna göre, talip üye devletin kültür varlığının çalıntı tarihini ve zilyedini tespitini müteakip 3 yıl içinde yetkili makamlarınca başvuruda bulunması hususunun üye devletlerin kendi mevzuatında yer alması öngörülmektedir. Böyle durumlar kültür varlığının üye devlet toprağından çalınmasını takip eden 30 yıl içinde gündeme getirilebilmekte, ancak dinî yapı ve kurumlardan çalınan eserler için 75 yıllık bir zaman aşımı süresi belirlenmektedir. Bu süre, üye devletlerin ikili anlaşmaları gereği daha geniş tutulabilmektedir.²³²

²²⁸ http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/gb/gb_eec391192_engorof.pdf (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²²⁹ http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=239117 (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²³⁰ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0060> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 5.

²³¹ <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0060> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²³² <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0060> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 8.

4.3.5. Çalınmış ve Yasa Dışı Yollarla İhraç Edilmiş Kültür Varlıkları Hakkında Sözleşme (UNIDROIT Sözleşmesi, 1995)

1926 yılında kurulan UNIDROIT (International Institute for the Unification of Private Law-Özel Hukukun Birleştirilmesine İlişkin Uluslararası Enstitü), merkezi Roma’da bulunan bağımsız bir hükümetlerarası kurumdur. Söz konusu kurumun amacı; devletler arasında ticaret hukuku başta olmak üzere, özel hukuk konularının güncelleştirilmesi, uyumlu hâle getirilmesi ve koordinasyonuna ilişkin ihtiyaçların ve yöntemlerin araştırılmasıdır.²³³

UNESCO tarafından UNIDROIT’ya yapılan talepte, UNESCO 1970 Sözleşmesi’nin uygulanabilirliğini sağlayacak, tamamlayıcı nitelikte bir sözleşme taslağı hazırlanması istenmiştir. Bu kapsamda hazırlanan Çalınmış ve Yasa Dışı Yollarla İhraç Edilmiş Kültür Varlıkları Hakkında Sözleşme, 24 Haziran 1995 tarihinde Roma’da son şeklini almış ve 1 Temmuz 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme, Şubat 2018 tarihi itibarıyla 42 ülke tarafından onaylanmıştır.²³⁴ Ülkemiz bu Sözleşme’yi henüz imzalamamıştır.

Kültür varlıklarının yasa dışı trafiğini kontrol altına alabilmek ve bununla mücadele edebilmek amaçlı hazırlanmış olan UNESCO 1970 ve UNIDROIT 1995 Sözleşmeleri, birbirlerini tamamlayıcı düzenlemelerdir. UNESCO 1970 Sözleşmesi, çalıntı kaydı ve envanteri olmayan, yani kaçak kazılar yoluyla yurt dışına çıkarılmış kültür varlıklarının iadesi usul ve yöntemini detaylandırmazken,²³⁵ UNIDROIT 1995 Sözleşmesi bu eksikliği gidermiş ve kaçak kazılar yoluyla yurt dışına çıkarılan ve dolayısıyla envanter bilgileri ve fotoğrafı bulunmayan eserlerin iadesi hakkında daha açık hükümler getirmiştir. Bu kapsamda Sözleşme, her türlü çalınmış kültür varlıklarını içermekte ve tüm kültür varlıklarının ülkelerine iade edilmelerini şart koşturmaktadır. Bu iki Sözleşme’nin birbirini tamamlayıcılığı; birinin diplomatik temel, diğerinin ise mülkiyet hukuku üzerine oturmasıyla açıklanabilir. Kendini uygulayan bir Sözleşme olan ve uygulama kanuna gerek duymayan UNIDROIT 1995, hukuki uygulamalara bir standart getirmektedir.

UNIDROIT 1995 Sözleşmesi’nin hedefi, yasa dışı yollarla ihraç edilmiş veya çalınmış kültür varlıklarının, kaynak ülkeye veya sahibi olan şahsa iadesi ile ilgili uygulanabilir yöntemler ve çözümler ortaya koymaktır. Sözleşme, yasa dışı yollarla ihraç edilmiş kültür varlıkları ile çalınmış kültür varlıklarının iadesi işlemleri için ayrı ayrı düzenlemeler getirmiştir. Sözleşme’de çalıntı kültür varlıkları; kanunsuz yapılan kazılarda çıkarılan veya kanuna uygun yapılan kazılarda kanunsuz olarak alıkonulan kültür varlıkları olarak tanımlanmıştır.²³⁶ Buna göre, çalınan kültür varlıkları ve yasa dışı ihraç edilmiş kültür varlıkları için iade işlemleri ayrı bölümlerde düzenlenmiştir. Çalıntı kültür varlığına ilişkin şahıslar tarafından da iade talebinde bulunulabilirken, yasa dışı yollarla ihraç edilmiş kültür varlıklarına ilişkin iade talebi sadece Sözleşme’ye üye ülkeler tarafından yapılabilecektir.

²³³ <http://www.unesco.org.tr/?page=11:238:> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²³⁴ <https://www.unidroit.org/status-cp> : (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²³⁵ Akipek (1992), s. 316.

²³⁶ <http://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 3/1 ve 2.

UNIDROIT 1995 Sözleşmesi’nde yasa dışı yollarla ihraç edilmiş kültür varlıklarının iadesi zaman aşımı süresine bağlanmıştır. Ancak, bu zaman aşımı süresi çalıntı kültür varlıkları için geçerli olup; kamusal nitelikli bir koleksiyona, arkeolojik bir alana veya anıta ait kültür varlıkları için esnek bırakılmıştır. Şöyle ki; kaynak ülke, iade talebini kültür varlığının, malın ve objenin yerini veya kimde olduğunu tespit ettiği tarihten itibaren 3 yıl, hırsızlığın yapıldığı tarihten itibaren 50 yıl içinde yapabilecekken, bu husus, 50 yıl içinde iade talebinde bulunulma zorunluluğu kamusal nitelikli bir koleksiyona, arkeolojik bir alana veya anıta ait kültür varlıkları için kaldırılmıştır. Bununla birlikte, taraf ülke, ulusal mevzuatında yer alması şartı ile 3. maddenin 5. fıkrasında da tarif edilen bir talebin, 75 yıl veya daha uzun süreye tabi olduğunu ilan edebilir.²³⁷

Türkiye bu Anlaşma’ya taraf olmayı kabul etmesi hâlinde, taraf olma sürecinde 3. maddenin 5. fıkrası altında vereceği yazılı ifade ile zaman aşımına tabi olmayacağı hususunda bir şerh koymalıdır. Bunun yanı sıra, bir eserin nerede ve kimde olduğunu öğrendikten sonra davacının 3 yıl içinde harekete geçme zorunluluğu bulunmaktadır.²³⁸ Prof. Dr. Sibel Özel, eserin nerede olduğunu öğrenme durumunu şu şekilde özetlemiştir: “Davacı için kesin olarak tartışmaya imkân vermeyecek şekilde, kültür varlığının yeri ve zilyedin kimliğini bilme anı esas alınmalıdır. Davacının devlet olması hâlinde ise, devletin yetkili makamlarının kültür varlığının yerini ve zilyedin kimliğini bilip bilmemeleri önemlidir. Yoksa o devletin bir diplomatının bir müzede sergilenen eseri tesadüfen görmüş olmasına bir sonuç bağlanmamalıdır. Bu durumda davacı için kültür varlığının yerini ve zilyedin kimliğini bilme anı, zilyede yönelteceği iade talebinde belirginleşmektedir.”²³⁹

Sözleşme’ye üye kaynak ülkeler, yasa dışı yollarla ihraç edilmiş kültür varlıklarının iadesi talebinde bulunduğu, söz konusu varlığın ülkesi için önemli bir kültürel değer olduğunu, bu değer ülkesinde bulunan diğer varlıklarla bir bütünlük oluşturduğunu, bilimsel ve tarihsel bilginin korunmasının amaçlandığını, ülkesindeki ilkel bir topluluk ve/veya kabile tarafından geleneksel ya da ayinsel amaçlarla kullanıldığını, bu durumun ülke menfaatlerine büyük ölçüde zarar verdiğini belirtmelidir.²⁴⁰

Sözleşme, iyi niyetli alıcı olarak kültür varlığının zilyedini elinde bulunduran kişiye hakça bir tazminat ödenmesini kabul etmiştir. Ancak bu tazminatı hak edebilmesi için, kültür varlığını alırken gereken özeni gösterdiğini ve bu varlığın çalıntı olduğunu bilmediğini ispatlaması gerekmektedir.²⁴¹

UNIDROIT 1995 Sözleşmesi’nde belgenin geriye yürümezlik niteliği açıkça belirtilmiştir. Sözleşme kapsamında, taraflarca onaylanarak yürürlüğe girdiği tarihten sonra çalınan veya yasa dışı yollarla ihraç edilen kültür varlıkları için iade taleplerinde bulunulabilir.²⁴²

²³⁷ <http://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 3/3-4-5.

²³⁸ Sibel Özel, “Kültür Varlıklarının İadesinde Doğrudan Uygulanma Kabiliyeti Olan Uluslararası Sözleşme: Çalınan ya da Yasa Dışı Olarak İhraç Edilen Kültürel Objelerle İlgili 1995 UNIDROIT Konvansiyonu,” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* cilt: 19, sayı: 2 (2013): 237-258.

²³⁹ Sibel Özel, *Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması* (İstanbul: Alkım Yayınevi, 1998), s. 324.

²⁴⁰ <http://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 5/3.

²⁴¹ <http://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 4 ve 4/1.

²⁴² <http://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 10.

İyi niyetli alıcıya tazminat ödenmesi mülkiyet hukukunun ayrılmaz bir parçası olduğu gibi Türk Medeni Kanunu’nda da yer almaktadır. Bununla birlikte, Türkiye, 1981 yılında taraf olduğu UNESCO 1970 Sözleşmesi ile iyi niyetli alıcıya tazminat verilmesi hususunu bu alanda kabul etmiştir. UNIDROIT 1995 Sözleşmesi, iyi niyetli alıcıya tazminat verilmesini “gerekli titizliğin gösterilmesi” (due diligence) prensibine bağlamıştır. Buna göre, zilyedin makul dikkat gösterdiğini ispatlaması koşuluyla adil ve makul bir tazminata hak kazanacağı öngörülmektedir.²⁴³ Bu da, kültür varlığı ithal eden ülkelerdeki tacir çevrelerini UNIDROIT 1995 Sözleşmesi ile ilgili olarak en çok rahatsız eden noktadır. Diğer yandan, UNIDROIT 1995 Sözleşmesi ikili girişim ve diplomatik ilişki yoluyla bir eserin iadesini talep etme yolunu kapatmamaktadır.

Bu Sözleşme’nin iyi niyetli alıcıya tazminat vermesi ve zaman aşımına sınırlama getirmesiyle kültür varlığı ithal eden ülkelerin yanında yer aldığı ifade edilmektedir.²⁴⁴ Bu çerçevede; Türkiye, uluslararası platformlarda eski eser kaçakçılığından zarar gören ülkelerle birlikte kültür varlığı ithal eden konumdaki ülkelere karşı yoğun bir mücadele vererek kültür varlıklarının yasa dışı ticaretini önlemeye ve çalınan eserlerin daha düzenli ve sorunsuz iadelerini sağlamaya yönelik bağlayıcı kuralları uluslararası sözleşmelere koydurmalıdır.²⁴⁵

4.3.6. Dünya Gümrük Örgütü (DGÖ)

Dünya Gümrük Örgütü, 15 Aralık 1950 tarihinde imzalanarak 4 Kasım 1952 tarihinde yürürlüğe girmiş olan Gümrük İşbirliği Konseyi Sözleşmesi ile kurulmuştur.

Ulusal gümrük idarelerinin etkili ve verimli çalışmalarını sağlamak ve geliştirmek amacıyla kurulmuş, bağımsız, hükümetlerarası bir kuruluş olan DGÖ; ilk toplantısını 26 Ocak 1953 tarihinde, aralarında ülkemizin de bulunduğu 17 ülkenin katılımıyla yapmış olup, günümüzde uluslararası ticaretin %98’ini gerçekleştiren 180 üyeye sahiptir.²⁴⁶

DGÖ, gümrük ile ilgili politikaların oluşturulması, uygulamaya ilişkin düzenlemelerin yapılması ve gümrük suçlarıyla mücadele hususlarında çalışmalar yürütmektedir. Bu kapsamda, DGÖ, CEN Sistemi üzerindeki ARCHEO isimli bir uygulamasıyla ülkelerin gümrük birimlerine tarihî eser kaçakçılığı ile ilgili bilgi paylaşımı ve iş birliği imkânı sağlamaktadır. Paylaşılan bilgiler arasında yakalamalar ve muhtemel veya devam etmekte olan trafik hakkında güncel veriler gibi gerçek zamanlı bilgiler de bulunmaktadır. Sistem ayrıca, şüphe barındıran eşya tespiti durumunda DGÖ RILO aracılığıyla kısa sürede uzman yardımı alma imkânı sunmaktadır.²⁴⁷ DGÖ, kültür varlığı kaçakçılığıyla mücadele amacıyla ülkemizin katıldığı uluslararası düzeyde operasyonlarda da bulunmaktadır.²⁴⁸

4.3.7. Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı (INTERPOL)

1956 yılında Viyana’da kurulan INTERPOL (Uluslararası Kriminal Polis Teşkilatı), uluslararası seviyede suçların önlenmesi, bastırılması, sanıkların izlenmesi, yakalanması, tutuklanması ve iade edilinceye kadar devam eden işlemlerin yürütülmesi

²⁴³ Özel (2013), s. 250.

²⁴⁴ Karaduman (2008), s. 127.

²⁴⁵ Karaduman (2008), s. 191.

²⁴⁶ <http://ab.gtb.gov.tr/uluslararasi-orgutler/dunya-gumruk-orgutu> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²⁴⁷ Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanı Resul Hologlu’nun 26 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

²⁴⁸ Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanı Resul Hologlu’nun 26 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

görevlerini yerine getiren bir polis teşkilatıdır. Günümüz itibarıyla 190 üyesi olan INTERPOL'e ülkemiz 8 Ocak 1930 tarih ve 8761 sayılı, Atatürk'ün imzaladığı kararname ile üye olmuştur.²⁴⁹

Başta organize suç grupları olmak üzere uluslararası suç ve suçlulara karşı mücadelede başarılı olabilmek amacıyla kurulmuş olan INTERPOL, diplomatik ilişkileri olmayan ülkeler arasında dahi polis iş birliğini kolaylaştırmayı ve en geniş düzeyde yardımlaşmayı sağlamayı amaçlamaktadır. Yürütülen polis iş birliği faaliyetleri, ülkelerin kendi yasal mevzuatı çerçevesinde ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ruhuna uygun olarak devam ettirilmektedir.

Kültür varlıklarının yasa dışı dolaşımını engellemede INTERPOL aktif olarak görev almaktadır. INTERPOL veri tabanlarından biri olan Çalıntı Sanat Eseri Veri Tabanı ile tüm dünya üzerinde çalıntı olarak bildirilen sanatsal ve kültürel varlıklara ait bilgilerle eserler arattırılmakta ve bulunduğu takdirde iadeleri sağlanmaktadır.²⁵⁰

Söz konusu veri tabanında bir duyurunun yer alabilmesi için, hırsızlık olayına ilişkin bilgilere ve çalınan eserlerin envanteri ile fotoğraflarına ihtiyaç duyulmaktadır. Aksi takdirde, yetersiz bilgi ile eseri arattırmak eserin bulunmasına yardımcı olamamaktadır. Bu kapsamda, eserlerin arattırılmasında ülkelerin tamamlanmış bir envanter sisteminin olması önem arz etmektedir.²⁵¹

4.4. DÜNYADAN ÖRNEKLER

4.4.1. Kültürel Mirasın Korunması için İtalyan Jandarma Gücü (TPC)

Üye devletlerin ulusal kültürel miraslarının korunmasına yönelik belirli hizmetleri sunması gerektiğinin ifade edildiği UNESCO 1970 Sözleşmesi'nden bir yıl önce, 3 Mayıs 1969'da Kültürel Mirasın Korunması için İtalyan Jandarma Gücü kurulmuştur.

TPC, nitelikli ve profesyonel 300 kişilik çalışan kadrosu ile üzerinde çalışılan konuları doğrudan Tarihî Miras, Kültürel Faaliyetler ve Turizm Bakanlığına raporlamaktadır.

TPC, diğer yasa uygulayıcı kurumlara göre uluslararası ve merkezi bir yapıya sahiptir. Sahip olduğu 15 birim ve Arkeoloji, Antikalar, Çağdaş ve Sahte Eserler şubelerinden oluşan Operasyon Birimi ile ulusal sınırlar dâhilinde ve uluslararası polis koordinasyonu konularında görev icra etmektedir.

TPC, İtalyan Jandarma Komutanlığının farklı birimleri, polis teşkilatı, Tarihi Miras, Kültürel Faaliyetler ve Turizm Bakanlığının merkezî ve taşra teşkilatı ile yakın iş birliği içerisinde koruma ve önlem almaya yönelik görevleri şunlardır:

- Yabancı ülkelere ait olanlar dâhil olmak üzere, kültür mirasın korunmasına ve yasa dışı taşınan ya da çalınan kültür varlığının kurtarılmasına karşı eylemde bulunarak suça karışan bireyleri belirlemek amacıyla özel soruşturmaların yürütülmesi,

- UNESCO'nun Dünya Miras Alanları ile birlikte karasal ve su altı arkeolojik alanlarının izlenmesi,

²⁴⁹ Karaduman (2008), s. 128.

²⁵⁰ Karaduman (2008), s. 128.

²⁵¹ Karaduman (2008), s. 128.

- Sanatsal ticari aktivitelerin, kültür varlıklarının satıldığı fuarların/pazarların, müzayede evi kataloglarının ve e-ticaret sitelerinin kontrol edilmesi,

- Müzeler, halk kütüphaneleri ve arşivlerde suçun önlenmesine yönelik güvenlik önlemlerinin sağlanması,

- Yasa dışı olarak taşınan kültür varlıkları hakkında veri tabanının oluşturulması ve güncellenmesi.

TPC, aynı zamanda, özel eğitim programları düzenleyerek, yabancı ülkelerin yargı, emniyet teşkilatı, gümrük teşkilatı ve kültür bakanlığı görevlilerinin İtalya'nın kültür varlıklarını koruma yaklaşımı hakkında daha fazla bilgi sahibi olmasını amaçlamaktadır.

Sanat ürünleri ile ilgili vatandaşların, çalıntı kültür varlıklarından dolayı mağdur olmamalarını teminen “ITPC” isimli bir mobil uygulama geliştirilmiştir. Söz konusu uygulama yakın zamanda İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca ve Arapça dillerinde hizmet verecek olup, aşağıdaki hizmetleri sunmaktadır:

- Yüksek değeri olan 22.000 adet kültür varlığının taranması,

- Veri tabanında kayıtlı çalıntı eserler ile benzerlik gösteren eserin anlık görsel karşılaştırılması,

- Eser kimlik formuna kolay erişim (Bu form ile çalıntı kültür varlığının kayıt altına alınarak ihbar edilmesi sağlanmaktadır.).

TPC'nin birimlerinden biri olan İtalyan Görev Gücü, insani ya da doğal afetler neticesinde kültür mirasının tehlikede olduğu durumlarda kültür varlığının saklanması ve korunmasına yönelik olarak sivil uzmanlardan ve İtalyan Jandarma Komutanlığı çalışanlarından oluşmaktadır. 2016 yılında İtalya'da meydana gelen deprem sonrasında, İtalyan Görev Gücü, ulusal ve bölgesel kriz koordinasyon merkezleri yönetiminde çalışmalarını yürütmüş ve 20.700 parça tarihî eseri güvenlik altına almıştır.

Kosova ve Irak gibi yabancı ülkelerde yürütülen operasyonel saha faaliyetleri sayesinde İtalyan Jandarma Komutanlığı uluslararası bilinirliğe ulaşmış ve “Unite4Heritage” (Miras İçin Birlik) ya da bilinen adıyla “Kültür İçin Mavi Kasklar” olarak isimlendirilen İtalyan Görev Gücü oluşturulmuştur. Kültür İçin Mavi Kasklar, Irak'ın yetkili kurumları ile birlikte Bağdat ve Erbil'de polis memurları ve İçişleri Bakanlığı, Turizm ve Eski Eserler Bakanlığı ve Kültür Bakanlığı çalışanlarına yönelik çeşitli eğitimler ve çalıştaylar düzenlemiştir.

19 Ekim 2017 tarihli toplantıda Komisyona bilgi veren Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Yalçın KURT, TPC örneğinde olduğu gibi, ülke genelinde merkezleri bulunan, tek görevi kültür varlıklarının korunması ile kaçak kazıların ve yasa dışı kültür varlığı trafiğinin önlenmesi olan, jandarma ve polis bölgelerinde görev yapan özel kolluk birimlerinin kurulmasını önermiştir.²⁵² Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanı Resul HOLOĞLU ise, üniversitelerin ilgili birimlerinden mezun kişilerin hâlihazırda söz konusu birimlerde zaten istihdam edildiğini, sadece tarihi eser kaçakçılarının değil bütün kaçakçıların benzer yöntemler kullandığını ve polis birimleri olarak yakalanan eserler üzerinde değil daha çok kaçakçılık metotları üzerinde yoğunlaştıklarını vurgulamıştır.²⁵³

²⁵² Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Yalçın Kurt'un 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

²⁵³ Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Daire Başkanı Resul Holoğlu'nun 26 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

4.4.2. Kore Yurt Dışı Kültürel Miras Vakfı

Kore Yurt Dışı Kültürel Miras Vakfı (Overseas Korean Cultural Heritage Foundation), Güney Kore'nin yurt dışında bulunan kültür varlıkları hakkında araştırmalar yürütmekte olup, araştırma sonuçlarını kültürel mirasın daha iyi korunmasına yönelik başka çalışmalar için çok çeşitli uzmanlarla paylaşmaktadır.

Vakıf ayrıca, Güney Kore'nin yurt dışında bulunan kültür varlıklarının durumu ve önemi hakkında farkındalık yaratmayı amaçlamaktadır. Vakıf, yerel ve uluslararası düzeydeki koruma ve araştırma projelerini desteklemekte ve çocuk ve yetişkin dâhil olmak üzere tüm kamuoyuna yönelik öğretici materyaller ile özellikle uzmanlar için eğitim materyalleri hazırlamaktadır. Bununla birlikte, yerli ve yabancı kurumlar arasındaki ortak çalışmalar Vakıf tarafından teşvik edilerek, tespitler paylaşılmakta ve tartışma platformu oluşturmak adına akademik sempozyumlar düzenlenmektedir.

Bu kapsamda düzenlenen Kültür Varlıklarının İadesi Uluslararası Uzmanlar Konferansı'nın 5 incisi, Kültür ve Turizm Bakanlığının ev sahipliğinde 18-22 Ekim 2015 tarihleri arasında Nevşehir'de gerçekleştirilmiştir. Ülkemizin yanı sıra Mısır, Yunanistan, Peru, ABD, Nijerya, Güney Kore, İsviçre, İtalya, Almanya, Romanya, İskoçya, Meksika, Polonya ve uluslararası kuruluşlardan katılım sağlanmıştır.

Vakıf, Kültürel Mirasın Korunmasına İlişkin Kanun kapsamında kurulan Kore Kültürel Miras Yönetimi Kurumu ile ilişki içerisinde. Kore Yurt Dışı Kültürel Miras Vakfı, aralarında Kültürel Miras Yönetimi Kurumu, Kültürel Miras Ulusal Araştırma Enstitüsü ve Güney Kore'deki birçok müzenin de bulunduğu paydaşlarla yakın iş birliği içerisinde çalışmaktadır.

Vakıf, Kore kültürel mirasını destekleyerek Kore tarihini ve kültürünü tüm dünyaya tanıtmakta olup, Kore'nin kültürel zenginliğini insanların beğenisine sunmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KÜLTÜR VARLIKLARININ İADESİNE YÖNELİK ÇALIŞMALAR

5.1. YÖNTEM

Türkiye’deki kültür mirası alanlarının tahribatı hiçbir zaman tamamen engellenebilmiş değildir. Hemen hemen her dönemde kültür varlığı ticareti ve toplayıcılığı yapanların yönlendirmesiyle gerçekleştiren kaçak kazıların, II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada meydana gelen ekonomik gelişmelerin de bir sonucu olarak çoğaldığını söylemek mümkündür.²⁵⁴ Türkiye’de özellikle 1960’lı yıllarda artış gösteren kaçak kazılar, 1970’lerde müze ve kütüphanelerdeki soygunlarla birlikte kültür varlıklarımıza telafi edilemez zararlar vermiştir.

Bugün dahi ülkemizde, arz-talep dinamiğinin bir sonucu olarak, kültür mirası alanları yasa dışı kazılarla tahrip edilebilmektedir. Yasa dışı kazılar neticesinde bulunarak yurt dışına çıkarılan kültür varlıklarının ülkemize iadesi, yasa dışı kazıların ve yasa dışı ihracın belgelenememesi nedeniyle çok güçtür.²⁵⁵

Kültür varlıkları ekseninde geçmişten günümüze ülkemizin yürüttüğü kültür politikalarının temel hedefi, “kültür varlıklarının ait oldukları toprakların bir parçası olarak tüm insanlığın ortak mirası olduğu” ve “onların kesinlikle birer ticari meta olarak kabul edilmemesi gerektiği” prensibine dayanmaktadır.

Bu yaklaşımdan yola çıkarak, ülkemiz; ulusal mevzuatı, uluslararası sözleşmeler ve anlaşmalar çerçevesinde, diğer ülkelerle iş birliğine giderek, kültür varlıklarının kaçak kazılarla tahrip edilmesini, çalınmasını, insanlığın ilgisine ve yararına sunulmaktan alıkonmasını engellemeyi ve tüm bu olumsuzlukları teşvik eden yasa dışı ticaretin önlenmesini hedeflemektedir.

Kültür varlıklarının yasa dışı ticaretine ve kaçak kazıların önlenmesine ve yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılan kültür varlıklarının ülkemize iadesine yönelik çalışmalar; Kültür ve Turizm Bakanlığı, Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı (Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı tarafından koordineli olarak yürütülmektedir.

İnsanlığın tarihî ve kültür mirasının bir parçası olan kültür varlıklarının korunabilmesinin en etkin yollarından birisi; bilimsel çalışmalar sonucu ortaya çıkartılmış eserlerin ait oldukları bütünün bir parçası olarak, anlamlı bir biçimde topluma sunulabilmesidir.

Bu kapsamda, kültür varlıklarına yönelik bilimsel, eğitsel ve kültürel amaçlı faaliyetlerin dışında kalan tutum ve yaklaşımların desteklenmesinin Türkiye’de kültür varlıklarına karşı işlenen suçların önünü daha çok açacağı, bu yolla tüm insanlığa ait olan “bilimsel bilginin” kaçak kazıcılar ve kaçakçılar tarafından yok edilebileceği düşüncesiyle özellikle yurt dışında mevcut olan talebin kırılması amaçlanarak kaçırılan eserlerin iadesi konusunda ısrarcı ve kararlı bir tutum takınılmaktadır.

²⁵⁴ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Yalçın Kurt’un 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

²⁵⁵ Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü Yalçın Kurt’un 19 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

Kültür varlıklarına getirmiş olduğu “anayasal koruma” ve ilgili kanunda benimsediği “devlet malı” ilkesiyle kültür varlığı niteliğindeki bütün eserleri, tüm insanlık adına devlet koruması altına almayı hedefleyen Türkiye Cumhuriyeti, iç piyasasındaki kültür varlığı hareketliliğini kontrol altında tutmaya ve kültür varlıklarının yasa dışı yollarla edinilerek yurt dışına kaçırılmasına engel olmaya çalışmaktadır. Bu amaç dâhilinde, yurt dışına kaçırılan eserlerimizin tespitine ve bunların ülkemize iade edilmesine yönelik yoğun çalışmalar yürütülmektedir.

5.1.1. Tespit Çalışmaları

Osmanlı İmparatorluğu Döneminden itibaren Türkiye’den ne kadar kültür varlığının yasa dışı olarak yurt dışına çıkarıldığını tespit etmek güçtür. Dünyanın eski ve büyük müzelerinde ülkemiz kökenli kültür varlıkları ve hatta anıtsal yapılar bulunmaktaysa da, bunların bir kısmı Osmanlı Hükümeti’nden sağlanan imtiyaz veya izinler doğrultusunda gerçekleştirilen kazılar neticesinde ülke dışına çıkarılmıştır. Bu konuda başta Osman Hamdi Bey olmak üzere dönemin idarecilerinin korumacılık konusunda hassasiyet taşıdıkları bilinmekle birlikte, zamanın ruhundan kaynaklanan sebeplerden ötürü birtakım imtiyazların önüne geçilemediği bilinmektedir.

Diğer taraftan Osmanlı Döneminde yurt dışına çıkarılan kültür varlıklarının iade süreçlerinde söz konusu varlıkların izinle çıkarıldığına dair muhataplarca öne sürülen iddialar da araştırma konusu olmalıdır.²⁵⁶ Zira bazı kültür varlıklarının yurt dışına çıkışı izinler çerçevesinde gerçekleşmiş olmakla birlikte, kültür varlıklarının bir yerden başka bir yere nakline dair hazırlanan belgelerin de sıklıkla izin veya hibe belgesi olarak gösterildiğine dair ifadeler söz konusudur. Söz konusu belgelerin içeriğinin bilinmemesinin, yurt dışına kaçırılan kültür varlıklarımızın iadesinin sağlanmasında önemli bir engel oluşturduğu tespit edilmiştir. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünün Komisyon ile paylaştığı bilgilerin değerlendirilmesi neticesinde, Osmanlı Döneminde kültür varlıklarının yurt dışına çıkarılmasıyla veya yurt içi dolaşımlarıyla ilgili izin veya nakil konularındaki bilgi ve belgeler üzerinde ayrıca detaylı çalışmalar yapılması gerektiği görülmektedir.²⁵⁷

Türkiye, mevzuat ve idari yapılanmasına paralel olarak, topraklarından yasa dışı olarak çıkarılan kültür varlıklarının iadesi konusunda öncül çalışmalar yapmış ülkelere benzerdir. Bu kapsamda, yurt dışında bulunan ülkemiz kökenli kültür varlıklarının tespit edilmesi, yurt dışındaki müzeler ile sanat ticaretiyle uğraşan kurum ve kuruluşların internet sayfalarının, matbu ve dijital kataloglarının incelenmesi, bazı durumlarda yerinde inceleme yapılması, akademik yayınların taranması ve konuyla ilgili olarak akademisyen ve vatandaşlardan gelen bildirimlerin değerlendirilmesi suretiyle Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır.

Ancak, kaçak kazılarla bulunan eserlerin, ilgili birimlerce kayıt altına alınamadan yurt dışına kaçırılması ve yurt dışındaki bazı müze depolarının ve özel koleksiyonların erişilebilir olmaması, tespit çalışmalarını güçleştiren ve yurt dışındaki kültür varlıklarımıza ilişkin net bir sayı verilmesini imkânsız kılan unsurlardandır.

Türkiye Cumhuriyeti, gerek Osmanlı İmparatorluğu Döneminde gerekse Cumhuriyet Döneminde yasa dışı yollardan yurt dışına çıkarılan ve bugün dünyanın pek

²⁵⁶ Yaşar Yılmaz’ın 26 Ekim 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

²⁵⁷ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünün Komisyona sunduğu 25 Aralık 2017 tarihli yazı.

çok farklı ülkesinde çeşitli müze ve koleksiyonlarda bulunan eserlerin, ait oldukları topraklara iade edilmesi konusunda açık bir tavır sergilemektedir.

İadesi istenecek eserlerin, özellikle yurt dışına çıkarılma şekli, ilgili kurumlar nezdinde titizlikle araştırılmaktadır. Eserlerin yurt dışına çıkarılma zamanı, şekli ve bu eserlerin yurt dışına çıkarılmasıyla ilgili geçmişte verilmiş bir izin, ferman vb. bulunup bulunmadığı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Hediye, bağış vb. yasal yollardan ülke dışına çıkarıldığı tespit edilen eserlerin iadesi istenememektedir.

Türkiye'nin eser iadesi konusundaki çabalarının bir amacı da yurt dışındaki talebin kırılması ve yurt içinde bir farkındalık yaratılmasıdır. Eser iadeleri konusunda yürütülen çalışmaların en büyük kazanımı, kamuda yaratılan farkındalıktır. Daha önce toplumda son derece dar bir kesim tarafından takip edilen bu çalışmaların, günümüzde hemen her kesimden insanın bulunduğu geniş bir kamuoyu tarafından ilgiyle izlenmesi, yürütülen politikaların ve çalışmaların başarısının önemli göstergelerinden biridir. Kamuoyunun bu konuya gösterdiği hassasiyetin artması ve ilginin canlı tutulması, kültür varlığı kaçakçılığı yapan şahısların hareket alanlarının dolaylı olarak daraltılmasını da sağlamaktadır.

Bu noktada belirtilmesinde fayda görülen bir husus; iadesi sağlanan kültür varlıklarının niteliği ve niceliğinden ziyade, ülkemizden kaçırılan bir eserin tekrar “ait olduğu topraklara dönmüş olması”dır. Her bir kültür varlığının değeri, onun sahip olduğu tarihi ve bilimsel bilgide yatmaktadır. Yazılı ve görsel basının, vatandaşların iade edilen eserlere bu açıdan yaklaşması ve eserleri bir önem-öncelik sırasına yerleştirmemesi arzu edilmektedir.

5.1.2. İade Çalışmaları

Uluslararası platformlarda kültür varlıklarının iadesi genel olarak “kültür varlığının elde edilme biçimi” ve “objenin niteliği” şeklinde iki ana kriter üzerinde yoğunlaşmaktadır. Gerekli deliller sağlandığı sürece, herhangi bir hırsızlık ya da zorlama sonucu edinilen kültür varlıklarının iadesinin talebi mümkündür. Aynı şekilde kültür varlığının niteliği de iade konularında göz önünde bulundurulur.

Greenfield'e göre, iade edilebilir kültür varlığı sınıfına, bir milletin tarihî kayıtları, metinleri (el yazmaları), tarihinin hikâyesel bir anlatımla sanatsal bir şekilde temsil edildiği parçalara ayrılmış belgeler (resimler), taşınmaz bir kültür varlığından koparılmış objeler girmektedir.²⁵⁸

İade girişiminde bulunulacak olan eser için nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiği konusu da önem arz etmektedir. Sürece ilişkin olarak dava açmak, ikili veya çok taraflı anlaşmalar imzalamak, uluslararası sözleşmeler çerçevesinde girişimde bulunmak veya uluslararası kuruluşlara müracaat etmek kültür varlıklarının kaynak ülkeye iadesinde başvuru başlıca yöntemlerdir.

²⁵⁸ Greenfield (1989), s. 255.

5.1.2.1. Envanter Kaydı Bulunan Eserlerin İade Çalışmaları

Ülkemizde, müzeler ve bunlara bağlı ören yerleri ile özel müze ve koleksiyoncularda bulunan kültür varlıklarının envanter kayıtları, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından; cami, mescit, kilise gibi dinî yapılar ile diğer vakıf binaları ve depolarında bulunan eski eser niteliğindeki teberrukat eşyalarının envanter kayıtları ise Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır. Bu kayıtlar, eserin fotoğraflı teknik bilgilerini içermektedir. Bir eserin envantere girmesi, kayıt altına alınması anlamına gelmektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı veya Vakıflar Genel Müdürlüğünce kayıt altına alınan ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında olan eserlerden birinin, devlet veya özel müze müdürlüklerinden, ören yerlerinden, koleksiyonculardan, dinî yapılardan ve vakıf binalarından çalındığı ya da kaybolduğu tespit edilmesi durumunda, söz konusu kültür varlıklarının bulunabilmesi amacıyla, gerekli duyurular yapılarak eserlerin yurt içi ve yurt dışında arattırılması sağlanmaktadır.

Çalındığı ya da kaybolduğu tespit edilen kültür varlıklarının fotoğraflı envanter bilgileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı veya Vakıflar Genel Müdürlüğünce İl Kültür ve Turizm Müdürlüklerine gönderilerek eserlerin arattırılması, müze müdürlüklerine herhangi bir şekilde gelmesi hâlinde bilgi verilmesi, müze müdürlükleri denetimindeki koleksiyoncuların, kültür varlığı ticareti yapanların ve özel müzelerin uyarılması istenmektedir.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı aracılığıyla yurt dışında gerekli araştırmaların yapılması, eserlerin yurt dışına çıkarılma ihtimaline karşı tüm gümrük kapılarımızın uyarılması ve bulunması hâlinde Kültür ve Turizm Bakanlığına veya Vakıflar Genel Müdürlüğüne bilgi verilmesi sağlanmakta, İçişleri Bakanlığı aracılığıyla eserlerin fotoğraflı envanter bilgileri 190 ülkenin üye olduğu INTERPOL'ün Çalıntı Sanat Eserleri Veri Tabanı'na kaydedilmektedir. Bunlara ek olarak, çalınan eser bilgileri eserin mahiyetine göre, Kültür ve Turizm Bakanlığı veya Vakıflar Genel Müdürlüğünün internet sitesinde yayınlanmak suretiyle iç ve dış paydaşlar ile ilgililerin erişimine sunulmaktadır.

Bu duyuruların amacı, eserin bir başka müze veya koleksiyoncu tarafından satın alınmasının önüne geçilmesi ve bulunması hâlinde ilgili kuruma bilgi verilmesinin sağlanmasıdır. Nitekim, bu eserlerden birinin yurt dışında bir koleksiyonda tespit edilmesi hâlinde, ülkemizin elinde bulunan envanter ve çalıntı kayıtları ilgili ülke makamlarına sunularak, eserin iadesi talep edilmektedir.

Ayrıca, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında ilgili Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusunda bulunularak, açılan davaların seyri ve sonucundan Kültür ve Turizm Bakanlığına veya vakıf eseri ise Vakıflar Genel Müdürlüğüne bilgi verilmektedir.

Kültür varlıklarının kaynak ülkeye iadesinde envanter sistemi büyük önem taşımaktadır. Fotoğraflı olmayan, tanım ve ölçüleri doğru bir şekilde verilmeyen envanter bilgileriyle kültür varlığının yasa dışı trafiğini önlemede hem polis hem de gümrük memurları başarılı olamamakta ve yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılan eserlerin iadesi de gerçekleştirilememektedir. Gümrüklerde veya polis birimlerince yapılan operasyonlarda ele geçirilen çok sayıda kültür varlığı, standart envanter bilgileri olmadığından gerçek sahiplerine iade edilememekte ve bunlar emaneten muhafaza edilmektedir. Kesin delilin

bulunduğu hâllerde dahi, ülkeler arası bürokratik işlemler ve yazışmalar sebebiyle eserin iadesi zaman alabilmektedir.

5.1.2.2. Kaçak Kazılarla Yurt Dışına Çıkarılan Eserlerin İade Çalışmaları

Ülkemizde envanter kaydı bulunan bir eserin yurt dışında tespit edilmesi durumunda, aidiyeti ispatlayan kesin verinin mevcut olması nedeniyle, iade çalışmalarında sistematik bir sürecin izlenmesi mümkün olmaktadır. Varlığından devletçe henüz haberdar olunmayan eserlerin, kaçak kazılarla elde edilerek yurt dışına kaçırılması durumunda iade süreci sıkıntılı olabilmekte, iadesi uzun yıllar sürebilmekte, bazı durumlarda da sonuçsuz kalabilmektedir.

Türkiye, topraklarından yasa dışı olarak çıkarılan kültür varlıklarının iadesini sağlamak amacıyla, diplomatik müzakereler ya da ilgili ülkelerde başlatılan hukuki girişimler kapsamında çalışmalar yürütmektedir.

Bununla birlikte, 1990'lı yılların başından itibaren, yasa dışı olarak kazılıp yurt dışına çıkarılmış kültür varlıkları için, bazı ülkelerde dava açılarak hukuki girişimlerde bulunulmuş, bunların büyük bir çoğunluğu lehimize sonuçlandıysa da, aleyhimize sonuçlanan davalar da olmuştur.

Yurt dışındaki ülkemiz kökenli kültür varlıklarının diplomatik müzakereler vasıtasıyla iade edilmesine yönelik olarak, özellikle Kültür ve Turizm Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Dışişleri Bakanlığı, kendi aralarında ve diğer paydaş kurumlarla koordineli olarak çalışma yürütmektedir. Müzakere süreçlerinde daha çok ikili anlaşmalar, etik değerler ve uluslararası sözleşmeler araç olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, 24 Aralık 2017 tarihli Komisyon toplantısında bilgi veren Dr. Nazan ÖLÇER, iade süreçlerinde, uluslararası sergiler düzenleyerek yasa dışı yollarla ülkemizden kaçırılan eserimizin hangi müzede ya da koleksiyonda yer aldığını belirterek teşhirini yapmanın ve kamuoyu oluşturmaının öneminden bahsetmiştir.²⁵⁹

Türkiye, kaçak kazıların önlenmesi, kültür varlıklarının yurt dışına kaçırılmasının engellenmesi ve yurt dışına kaçırılmış kültür varlıklarının iadesi konularında, dünyada hukuki ve diplomatik olarak önemli başarılar elde etmiş ülkelere biridir.

5.1.2.3. Yurt Dışında Müzayedelerde Bulunan Eserlerin İade Çalışmaları

Türkiye dışına çıkarılarak galeriler veya müzayede evleri tarafından satışa sunulan kültür varlıklarının iadesi çalışmalarında büyük güçlükler yaşanmaktadır. Uluslararası sözleşmelerin yetersiz kalması ve kaçak kazılardan edinilen kültür varlıklarının kökeninin ispatında yaşanan güçlükler, yurt dışında satışa sunulan ülkemiz kökenli kültür varlıklarının iadesine ilişkin mesafe alınmasında zorluklar ortaya koymaktadır.

Bu noktada kültür varlığı ticareti yapanlar ve müzayede evleri mevzuat boşluklarını kullanarak Türkiye ve benzeri köken ülkelerin kültür varlıklarının kökenine ilişkin yaptıkları inceleme ve araştırma taleplerine kayıtsız kalmaktadır.

Dünyada birçok önemli müzede Türkiye kökenli kültür varlıkları olduğu gibi, bu tip eserler hemen her gün satışa sunulabilmektedir. Bu nedenle, hiç bilinmedik özel müzeler

²⁵⁹ Sakıp Sabancı Müzesi Müdürü Dr. Nazan Ölçer'in 24 Aralık 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

de dâhil olmak üzere, birçok koleksiyonun takibi Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı birimlerinin, İçişleri Bakanlığı, adli merciler ve akademisyenler ile yürüttüğü ortak çalışmalar ve araştırmalar sonucunda, geriye dönük elde edilen delil ve bulgular sayesinde, müzayedelerde üçüncü kişi veya kuruluşlara satılan ülkemiz kökenli kültür varlıklarının iadesi sağlanabilmektedir.

5.1.3. İade Yolları

5.1.3.1. İkili Görüşmeler Yoluyla Yapılan İade Çalışmaları

Ülkemizde envanter kaydı bulunan bir eserin yurt dışında tespit edilmesi durumunda, iade çalışmalarında olumlu bir sonuç alınabilirken, toprak ve su altında bulunan ve varlığından henüz haberdar olunmayan eserlerin kaçak kazı yapan kişilerce bulunarak ülke dışına çıkarılması durumunda iade süreci sıkıntılı olabilmektedir.

Ülkemiz kökenli olabileceği düşünülen eserlerin öncelikli olarak menşinin teyit edilmesi için, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından akademisyenler ve müze uzmanlarından; eğer vakıf eseri ise, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün ilgili birimlerinden rapor talep edilir. Bu raporlarda, iadesi istenecek eserin müzelerimizde bulunan benzer örneklerine, eserle ilgili yapılmış akademik yayınlara ve iade sürecinde faydalı olabileceği değerlendirilen bilgilere yer verilmesi gerekmektedir.

İade sürecinde ikinci aşamada; bütün bu bilgi ve belgeler Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla eseri elinde bulunduran kişi veya kurumlara iletilerek, eserin köken bilgisine, elde ediliş zamanı ve yöntemine ilişkin bilgi talep edilmektedir.

Karşılaşılan çoğu durumda, eseri ellerinde bulunduran kurum ve kuruluşlardan da eserin ülkemiz kökenli olduğu yönünde teyit alınmaktadır. Karşı tarafın iyi niyetli hareket etmesi ve olumlu bir tavır takınması hâlinde ikili görüşmeler başlatılarak, ilgili kurum yetkilileri ile müzakereler yolu takip edilmekte; bu sürecin hem eserin Türkiye'ye iadesine hem de iki ülke/kurum arasındaki kültürel ilişkilerin geliştirilmesine bir vesile olması amaçlanmaktadır.

İlgili ülkeler nezdinde gerçekleştirilen iade taleplerinde; karşı taraftan, eserin ülkemizden alındığı tarih, çalıntı kaydı, ülkemizde adli bir soruşturma olup olmadığına dair belgeler sıklıkla istenmektedir. Bu belgelerin sunulamaması durumunda ise, akademisyenlerden alınan ve eserlerin ülkemiz kökenli olduğunu ifade eden bilimsel raporlar yeterli delil olarak kabul edilmemektedir. Bu durumlarda, suçu ispatlayıcı bilgi ve belgelerin elde edilebilmesi amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı veya Vakıflar Genel Müdürlüğü koordinasyonunda İçişleri Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı ile birlikte yoğun araştırmalar başlatılmaktadır. Kriminolojik kanıtların elde edilebilmesine yönelik bu süreç, iadenin uzun yıllar almasının en önemli nedenlerinden biri olmaktadır.

Ayrıca, ülkelerin ulusal mevzuatı ve uluslararası sözleşmeler, bazen bu eserleri satın alan kişileri iyi niyetli alıcı olarak değerlendirebilmekte ve mülkiyet hakkı çerçevesinde iyi niyetli alıcıya tazminat ödenmesine karar verebilmektedir. Bu çalışmalar sırasında, özellikle Osmanlı İmparatorluğu zamanında yurt dışına çıkarılmış kültür varlıklarımızın iadesi için, geriye yürümezlik ilkesi nedeniyle uluslararası anlaşmalara başvurulamaması bir takım sıkıntıları beraberinde getirmektedir.

Kısaca, ikili görüşmeler yoluyla eser iadesi sürecinde; eserin ülkemiz kökenli olduğunun kanıtlanması, eseri elinde bulunduran kişi veya kişilerin bu kanıtları yeterli bulmaları ve çalıntı bir esere sahip olmayacak kadar da kültür bilinçlerinin gelişmiş olması da gerekmektedir.²⁶⁰

5.1.3.2. Dava Yoluyla Yapılan İade Çalışmaları

Diplomatik girişimlerin sonuçsuz kaldığı durumlarda, eserlerin ülkemize iadesi hususunda hukuki yola başvurulması çok tercih edilen bir yol olmamaktadır. Bununla beraber, karşı tarafın bilgi/belge paylaşımında bulunmaya yanaşmaması veya eserin iadesine yönelik olumlu tavır sergilememesi durumunda, iadeye konu edilecek eserle ilgili temin edilebilen bilgi ve belgeler de göz önünde bulundurularak dava yolu değerlendirilmeye alınmaktadır.

Davaların uzun yıllar sürmesi ve oldukça yüksek fiyatlara mal olması, güçlü deliller olmadığı zaman davayı kaybetme olasılığının bulunması nedeniyle, her eser için bu yöntemle başvurulamamaktadır. Ayrıca, eseri talep eden ülkenin kanunları çerçevesinde davanın yürütülmesi ve talepte bulunulan ülkenin konuya ilişkin mevzuatının çok iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, iade meselelerinde öncelikli tercih, karşılıklı güvene dayalı ikili görüşmelerle bu sürecin nihayete erdirilmesi yönündedir.

Dava yolu süreci; iadesi istenecek eserin ait olduğu düşünülen bölgenin yetkili Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından adli istinabe talebinin hazırlanmasıyla başlamaktadır. Eserin kökeninin bilimsel olarak ispat edilmesini sağlayacak raporlar ve varsa elde edilebilen diğer bilgi ve belgeler adli istinabe dosyasına eklenmektedir. Yurt dışında bir avukatlık firmasıyla anlaşmaya varılması suretiyle süreç takip edilmektedir.

Envanter kaydı bulunmayan eserler söz konusu olduğunda, karşı tarafın mülkiyet hakları için içine girdiğinden, kesin delillerin bulunmaması hâlinde iade süreci oldukça uzun ve sıkıntılı bir hâl alabilmektedir. Bu nedenlerle, diplomatik girişimlerin sonuçsuz kaldığı bazı durumlarda, kanıtlar yeterliyse, eserlerin ülkemize kazandırılmasına yönelik olarak dava yolu tercih edilmektedir.

Dava yolu denendiğinde önümüze zaman aşımı meselesi çıkmaktadır. Davacı, hem eserin kendisine ait olduğunu hem de eserin ülkesinden kaçırıldığını ispatlamalı, bunun yanında iade davasını zaman aşımı süresi geçmeden açtığını da göstermesi gerekmektedir. Zaman aşımı süresinin başlangıcı, iade talebinde bulunan devletin, kültür varlığını nerede ve kimin elinde bulunduğunu yetkili makamlara bildirmesi ile başlamaktadır. Bu süre, talepte bulunulan ülke hukukuna göre değişmektedir. Dava açılan ülkenin hukukuna uygun olacağından, zaman aşımı süresine dikkat edilmesi gerekmektedir. Yetkililer eserlerin yerini bildikleri hâlde dava açmamışlarsa, zaman aşımı süresi geçtiği için dava yoluyla iade talepleri başarıya ulaşmayacaktır.²⁶¹

²⁶⁰ Karaduman (2008), s. 141.

²⁶¹ Prof. Dr. Sibel Özel'in Komisyona sunduğu 25 Ocak 2018 tarihli bilgi notu.

5.1.3.3. Uluslararası Sözleşmeler veya Kuruluşlar Yoluyla Yapılan İade Çalışmaları

Kültür varlıklarının bir bütün hâlinde korunmasını hedef alan ve uluslararası bir iş birliği sağlanması fikri ile kurulan uluslararası kuruluşlara müracat etmek veya uluslararası sözleşmeler çerçevesinde girişimlerde bulunmak da, kültür varlıklarının iadelerinde izlenen etkili yöntemlerden biri olmaktadır.

Genel olarak, söz konusu sözleşmelerde ulusal yükümlülüklerin belirtilmiş, uluslararası iş birliğinde ülkelere düşen görevlerin vurgulanmış olması, kültür varlıklarının iadesine ilişkin talepte bulunulmasını kolaylaştırmaktadır.

Ayrıca, iki ülke arasında eser iadeleri sürecinde karşılaşılan sorunlarda, söz konusu kurum ve kuruluşlar ara bulucuk yaparak veya tavsiyelerde bulunarak, sürecin kamuoyuna yansımaya ve hızlanmasına öncülük etmektedir.

Bu kapsamda, daha önce de belirtildiği gibi, ülkemiz taraf olduğu UNESCO 1970 Sözleşmesi'nin yürütülmesinden sorumlu Alt Komiteye oy birliğiyle seçilerek, Komitenin raporörlüğü görevini üstlenmiştir. Ayrıca, ülkemizin ICPRCP üyeliği devam etmektedir. Her iki Komite de kültür varlıklarının iadesi hususunda yararlı çalışmalar yapmaktadır.

5.1.3.4. İkili Anlaşmalar Yoluyla Yapılan İade Çalışmaları

Yasa dışı yollarla yurt dışına kaçırılan kültür varlıklarının ait oldukları ülkeye iadesinde izlenilen etkili yollardan bir diğeri ülkeler arasında imzalanan ikili anlaşmalardır. Kaynak ülkelerin sınır komşularıyla veya geçiş yolu üzerinde bulunan ülkeler ile çok taraflı bölgesel anlaşmalar yapmaları kültür varlıklarının yasa dışı ithalatını engellemede önem arz etmektedir.

Bu kapsamda, ülkemizin İran, Yunanistan, Bulgaristan, Çin Halk Cumhuriyeti, Peru, Özbekistan ve Türkmenistan ile imzalanmış anlaşmaları bulunmaktadır. Ayrıca, ABD ve İsviçre ile anlaşma imzalanması için Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı hâlihazırda bir çalışma yürütmektedir.

5.1.3.5. Gönüllü Olarak Yapılan İadeler

Ülkemiz kökenli eserlerin ait olduğu topraklarda korunması gerektiğini savunan kültür bilinci yüksek kişiler hiçbir talep olmadan sahip oldukları eserleri ülkemize bağışlayarak örnek bir davranışta bulunmuştur.²⁶²

Diğer taraftan, yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılmış ülkemiz kökenli eserlerin iadesi kapsamında alınmış olan başarılı sonuçlar, son yıllarda artarak devam etmektedir. Ülkemizin bu çabası neticesinde yurt dışında bulunan kişi ve kurumlar ellerinde bulundurdıkları Türkiye kökenli eserleri kendi rızaları ile iade etmektedir. Bu durum ülkemizin kültür varlıklarının iadesine yönelik tutumunun yurt dışında da desteklendiğini ve sempatiyle karşılandığını göstermektedir.

---

²⁶² Karaduman (2008), s.161.

Bu kapsamda, Almanya, Avusturya, Avustralya, ABD ve İngiltere gibi ülkelerden başta sikke ve amforalar olmak üzere, çeşitli kültür varlıkları iade alınmıştır. Bu eserlerin ait olduğu bölgeleri belli ise o bölgedeki müzelere, değilse arkeolojik nitelikteki eserler Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'ne, etnografik mahiyetteki eserler Ankara Etnografya Müzesi'ne teslim edilerek geçici olarak teşhir edilmektedir.

5.2. İADESİ SAĞLANAN KÜLTÜR VARLIKLARI²⁶³

Yasa dışı yollarla yurt dışına kaçırılan kültür varlıklarımızdan, ilgili kurumlarla koordineli olarak yürütülen çalışmalar neticesinde, 2003-2017 yılları arasında Almanya, Avusturya, Avustralya, ABD, Birleşik Arap Emirlikleri, Bulgaristan, Hırvatistan, Fransa, İsviçre, İngiltere ve Sırbistan'dan olmak üzere toplam 4.314 adet kültür varlığının ülkemize iadesi sağlanmıştır. Söz konusu eserler, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müze müdürlüklerinde koruma altına alınarak yerli ve yabancı bilim insanları ile meraklıları için ziyarete açılmıştır.

Öte yandan; yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılan ve hâlen Almanya, ABD, İtalya, Fransa, Danimarka, Bulgaristan, İsviçre, ve İngiltere'de bulunan kültür varlıklarımızın iade çalışmaları, gerek hukuki gerekse diplomatik yollarla sürdürülmektedir.

Bu çerçevede, yürütülen çalışmalar sonucunda ülkemize iadesi sağlanan kültür varlıklarımızdan bir kısmının iade süreçleri, farklı iade yöntemlerini ortaya koymak açısından aşağıda ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır.

Boğazköy Tabletleri (Almanya 1924-1942, 1980, 1987) ve Boğazköy Sfenksi (Almanya 2011)

Çorum ili, Boğazköy ilçesinde antik adı Hattuşa olan Boğazköy ören yerinde ilk kazı çalışmalarına 1905 yılında başlanmıştır. 1905, 1906-1907 ve 1911-1912 yıllarında Almanya ile Osmanlı İmparatorluğu tarafından ortak yürütülen kazılara Alman bilim kurumları adına Hugo Winckler ve Müze-i Hümayun adına Theodor Makridi katılmıştır.

Yapılan kazılarda Hitit Kraliyet Arşivi'ne ait 10.400 civarında tablet ve iki sfenks bulunmuş ve Müze-i Hümayun'a gönderilmiştir. Almanlarla yapılan anlaşma gereğince; tablet ve sfenksler, 1915 ve 1917 yıllarında temizleme, onarım ve yayın çalışmaları yapılmak ve sonrasında iade edilmek üzere, Alman kazı ekibi üyeleri tarafından Berlin'e götürülmüştür. Onarımları tamamlanan 2.943 adet tablet ile sfenkslerden biri ve bu sfenkse ait kanat parçaları 1924-1942 yılları arasında Devletimizin girişimleri ile ülkemize iade edilmiştir.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kazılara ara verilmiş ve savaş sonunda Almanya'nın doğu ve batı olarak ikiye ayrılması sonucunda tabletler, Doğu Berlin'deki Kraliyet Müzesi'nde koruma altına alınmıştır. Bu dönemde ilişkiler kesintiye uğramıştır. Ülkemizin 1973 yılında Doğu Almanya'yı resmî olarak tanıması ile 1974 yılında tabletler ile sfenksin iadesine ilişkin görüşmelere yeniden başlanmıştır. Doğu Almanya ile geliştirilen iyi ilişkiler neticesinde, 1987 yılında geriye kalan yaklaşık 7.500 tabletin iadesi sağlanmış ve bu eserler Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde koruma altına alınmıştır.

²⁶³ Bu bölüm, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü arşivi ve internet sitesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Komisyona sunduğu 16 Kasım 2017 tarihli bilgi notu ile Karaduman (2008) isimli eserin ilgili bölümlerinden yararlanılarak derlenmiştir.

Hitit Devlet Arşivi'ne ait kayıtları içeren Boğazköy tabletlerinin dünya tarihi açısından önemi çok büyüktür. Bu yazılı kaynakların okunması, bir medeniyetin tarihi, yaşamı, dini ve kültürünün anlaşılmasına imkân sağlamıştır. Tabletler, devletlerarası anlaşmalardan kanun kodekslerine, kral yıllıklarından mektuplara, tıp ve astronomi ile ilgili belgelerden dua ve ayinlere kadar bir çok konu hakkında bilgi ihtiva etmektedir. Boğazköy'de yapılan kazılarda bugüne kadar otuz-otuzbeş bin civarında tablet ele geçirilmiştir. Bu koleksiyon, ayrıca tablet sayısı bakımından dünyanın en zengin koleksiyonudur. Bugün bu tabletlerin yirmi bin beş yüz adedi Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde, on bin dört yüz yirmi adedi İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nde, beş yüz doksan dokuz adedi ise Çorum Müzesi'nde korunmaktadır.

Resim 2: Boğazköy tabletlerinden örnekler

Berlin Müzeleri'nde korunan Boğazköy Sfenksi'nin iadesi için, 28-29 Mart 1990 tarihlerinde ülkemize gelen Demokratik Alman Cumhuriyeti heyeti ile yapılan görüşmelerde; sfenksin mülkiyetinin Türkiye'ye ait olduğunun bir daha tartışılmayacağı ve üç ay içerisinde cevap verilmesinin gerekliliğinin karar altına alındığı bir memorandum imzalanmıştır.

Ancak, Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi ile görüşmeler askıya alınmış ve verilen süre aşılmıştır. Bunun üzerine sfenksin iadesi amacıyla UNESCO'ya başvuru yapılmıştır. 1996 yılında Paris'te yapılan IX. UNESCO toplantısı ile UNESCO Kültürel Malların İadesi Komitesi'nin 1999 ve 2001 yıllarında yapılan toplantılarında konu gündeme getirilmiş, sfenksin ülkemize iadesi için Almanya ile ikili görüşmeler yapılması hususunda tavsiye kararı çıkarılmıştır. Birincisi 18 Nisan 2011 tarihinde Ankara'da, ikincisi 13 Mayıs 2011 tarihinde Berlin'de gerçekleştirilen toplantılar sonucunda, bir anlaşma metni üzerinde mutabakata varılmış ve sfenks, 27 Temmuz 2011 tarihinde ülkemize iade edilmiştir.

Boğazköy Sfenksi, M. Ö. 1300'lü yıllara, Hitit İmparatorluk Dönemine tarihlendirilmektedir. Kireç taşından yapılmış olan söz konusu eser, 258 cm. boyunda, 175 cm. eninde ve yaklaşık olarak 1700 kg. ağırlığındadır. İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğünde restorasyon çalışmaları tamamlanan sfenks, diğer eşyle birlikte Çorum Boğazköy Müzesi'ne taşınmış ve 26 Kasım 2011 tarihinde yapılan bir törenle sergilenmeye başlamıştır.

Resim 3: Boğazköy sfenksi

Elmalı Sikkeleri (İsviçre ve ABD, 1988-1991-1992-1999)

18 Nisan 1984 tarihinde Antalya ili, Elmalı ilçesi, Bayındır köyünde yapılan kaçak kazı sonucunda yaklaşık bin dokuz yüz adet gümüş sikkeden oluşan bir define bulunmuştur. Bu kaçak kazının ihbar edilmesi ile kazıyı yapanlar yakalanmış ve cezalandırılmış; ancak, sikkelerin yurt dışına kaçırılmasına engel olunamamıştır.

İlk olarak, Elmalı sikkelerinden 10 adedi ABD Los Angeles'ta bulunan Numismatic Fine Arts adlı müzayede firmasının 1988 yılında çıkardığı katalogta yayınlanmıştır. Katalogda bu sikkeler “Güney Anadolu’da 1984 yılında bulunmuştur.” cümlesiyle tanıtılmıştır. Aynı yıl, Elmalı sikkelerinin 3 adedinin de İsviçre’nin Zürih şehrinde bulunan Bank Leu adlı müzayede firması tarafından satışa çıkarıldığı anlaşılmıştır. Söz konusu açık arttırmalara müdahale edilerek, 13 adet sikkenin satışı durdurulmuş, ülkemizden kaçırıldığının avukatlarımız aracılığıyla firma sahiplerine bildirilmesi üzerine, iadeleri sağlanmıştır. 1991 yılında Zürih’te bulunan bir başka müzayede firması olan Tkalec tarafından satışa çıkarılan 3 adet Elmalı sikkelerinin de iadesinin gerçekleşmesi ve diğer 2 adet Elmalı sikkelerinin ülkemize bağışlanmasıyla birlikte, 18 adet sikke herhangi bir bedel ödemeksizin ve dava yoluna gidilmeksizin ülkemize iade edilmiştir.

Elmalı sikkelerinin büyük bir kısmının ise, ABD’li koleksiyoncu William Koch’un da dâhil olduğu OKS Partners Şirketi tarafından satın alındığı öğrenilmiştir. Yapılan ikili görüşmelerden sonuç alınamayınca, ABD Massachusetts Eyalet Mahkemesinde 1989 yılında dava açılmıştır. Verilen hukuki mücadelenin ardından, dava sonuçlanmadan karşı tarafın ikna olmasıyla, 1999 yılında 1661 adet sikkenin ülkemize iadesi sağlanmıştır. Böylece, “yüzyılın defnesi” olarak adlandırılan 1679 adet sikke ait olduğu topraklara kavuşmuştur. Bununla birlikte, Elmalı sikkeleri grubundan 150–200 kadar sikkenin nerede olduğu hâlen bilinmemektedir.

M. Ö. 5. yüzyıla tarihlenen söz konusu defnedeki sikkelerin büyük bir kısmı, ticari amaçla yapılmamış olduğundan, sikke bilimi açısından büyük önem arz etmektedir. Değişik merkezlere ait farklı sikke örneklerinin de yer aldığı defineye “yüzyılın defnesi” denmesinin en önemli sebebi define içinde anı paralarının da bulunmasıdır. Söz konusu sikkelerin tarihlendiği M. Ö. 5. yüzyılın ilk yarısına ait tarihî ve siyasi bilgiler oldukça

azdır. Bu yüzden, Elmalı defnesi, ihtiva ettiği sikkelerin kalıp baskılarının, ağırlık sistemlerinin, yeni kral ve sülale adları hakkında bilgi sunması açısından önemi büyüktür.

Resim 4: Elmalı sikkelerinden örnekler

Lidya Eserleri (ABD, 1993)

Uşak ve çevresinde 1960-1965 ve 1968 yıllarında yapılan kaçak kazılar sonucu Lidya tümülüsleri soyulmuş, yapılan bu yağma ve kazılar hem mezar odalarının, hem de bazı buluntuların tahribine neden olmuş, “Karun Hazinesi” olarak adlandırılan ve Lidya uygarlığının mezar kültürünü yansıtan pek çok eser kaçakçıların eline geçmiştir.

Yurt dışında yayınlanan bazı önemli gazetelerde Uşak ve çevresindeki tümülüslerden çalınan eserlerin ABD’de bulunan Metropolitan Sanat Müzesi tarafından satın alındığına ilişkin haberlere yer verilmiş ve yapılan çalışmalar neticesinde Uşak ve çevresindeki tümülüslerden çalınan eserlerin İsviçre ve Almanya üzerinden ABD’ye nakledildiği ve iki yüz on dokuz parça eserin 1966-67 ve 68 yıllarında bir koleksiyoncu tarafından Metropolitan Sanat Müzesi’ne satıldığı öğrenilmiştir.

Metropolitan Sanat Müzesi’nin sekiz parçalık bir koleksiyonu sergiye çıkarması üzerine Kültür ve Turizm Bakanlığı, müzeden fotoğraf ve bilgi talebinde bulunmuş, ancak bir cevap alamamıştır. 1984 yılında Metropolitan Sanat Müzesi tarafından yayınlanan *A Greek and Roman Treasury* adlı yayında yer alan eserlerin Lidya kökenli olduğu; hatta İkiztepe’de bulunan eserlerle benzerlik gösterdikleri saptanmıştır. Bunun üzerine, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Metropolitan Sanat Müzesi’ne yazılı başvuruda bulunulmuş ve eserlerin iadesi talep edilmiştir. Müzenin olumsuz tavrının sürdürmesi nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti adına resmen dava açılması yoluna gidilmiştir.

1989 yılında taraflardan istenen görüş belgeleri, yerli ve yabancı bilirkişi raporları mahkemeye sunulmuştur. 1990 yılında New York Federal Mahkemesinin kararıyla Metropolitan Sanat Müzesi depoları Kültür ve Turizm Bakanlığınca seçilen bilim heyetine

açılmış, Lidya eserleri uzmanlarımız tarafından incelenmiş ve hazırlanan rapor mahkemeye sunulmuştur. Aynı yılın Temmuz ayında New York Federal Mahkemesince alınan ara kararda Metropolitan Sanat Müzesi'nin zaman aşımı iddiası reddedilmiş, dava konusu eserleri uzun yıllar depolarında saklı tutan müzenin “iyi niyetli alıcı” sıfatıyla nitelendirilemeyeceği açıklanmıştır.

1993 yılı başlarında müze yetkilileri dava konusu olan Lidya eserlerini ülkemize iade etmeyi önermiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda 363 parçadan oluşan Lidya Hazinesi, karşı tarafın davadan vazgeçmesi üzerine iade edilmiş ve Ekim 1993'te Ankara'ya getirilmiştir. Bu eserler Uşak Müzesi'ne nakledildikleri 14 Şubat 1996 tarihlerine kadar Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenmiştir.

1964-65 yıllarında bölgede ilk soyulan tümülüs, Toptepe (Haylaztepe) olmuştur. Tümülüs'ün mezar odasında kulbu çıplak bir kouros şeklinde yapılmış gümüş bir oinochoe bulunmuştur. Ayrıca, 22,7 cm yüksekliğindeki sapının iki tarafında kanatlı hibrit ve sfenksler bulunan kyathas, omphalos ve lotus bezemeli iki adet gümüş phiale de hazinenin önemli buluntularındandır. Toptepe buluntuları süs eşyaları açısından çok zengindir. Bunlardan en çarpıcı olanları, bir çift aslan başlı mavi cam bilezik, meşe palamutu sarkaçlı altın gerdanlık, zincir sarkaçlı altın kolye, hüppokampos biçimli bir broş, kayık biçimli iki çift küpe, plaka şekilli elbise süsü ve saç süsüdür.

Resim 5: Lidya eserlerinden örnekler I

Soyulan önemli tümülüslerden bir diğeri de İkiztepe tümülüsleridir. Birinci mezar odasında bir lahit ve antefiksli kapak vardır. İkinci mezarda ise, yan yana iki mermer kline bulunur. İkiztepe mezarlarından biri iki kere kullanılmıştır. İkinci kullanımda ilk armağanlara dokunulmadığı bilinmektedir. Bu nedenle, ilk gömünün Lidya döneminde olduğu; ikinci gömünün ise, Pers İmparatorluğu döneminde yapıldığını buluntulara dayanarak söylemek mümkündür. İkiztepe tümülüslerinde erken evreye ait buluntular daha çok süs eşyalarıdır. Özellikle altından yapılmış üç sarkaç önemli bir buluntudur. İkiztepe mezarının ikinci kullanım evresinde ise, Pers İmparatorluğu dönemi eserleri yer almaktadır. Burada en göze çarpan eser, bir Pers imparatorunun canlandırıldığı Akhemenid eserleri grubuna giren ve M.Ö. 6. yüzyıla tarihlenen altın ve gümüş phialelerdir.

Resim 6: Lidya eserlerinden örnekler II

Ayrıca, bölgede yer alan Dönertaş Tümülüsü'nden M. Ö. 5. yüzyıla tarihlenen iki mermer sfenks, Harta Tümülüsü'ne ait freskler, Aktepe Tümülüsü'nde bulunan mezar odasına ait kline başı, iki volütlü İyon başlığı Lidya Hazinesi'ne ait diğer önemli eserlerdir.

Aphrodisias Friz Blokları ve Meleager Başı Kabartması (ABD, 1994; İngiltere, 2006; ABD, 1995)

Aydın ili Karacasu ilçesinde bulunan Aphrodisias ören yerinde 1984 yılında yapılan kazılardan çıkarılan friz bloklarından üç tanesinin 1989 yılında çalındığı, 1993 yılında da yine kazı evinin bahçesinden üzerinde av sahnesinin işlendiği bir kabartma panoya ait insan başı figürünün (Meleager başı kabartması) yerinden koparılarak götürüldüğü tespit edilmiştir.

Tiberius portikosuna ait Aphrodisias friz bloğunun 11 Mart 1993 tarihinde New York Fortune Fine Arts Galerisi'nde satışa çıkarıldığı öğrenilmiştir.

M.S. 1. yüzyıla tarihlenen eser, beyaz mermerden yapılmış, ince grenlidir. Üst yüzeyi silmelidir. Girlandların arasında genç bir erkek maskı yer almaktadır. Girlandları meyve, yaprak ve çiçeklerle bezenmiş olan blokların yüksekliği 49 cm, genişliği 40 cm ve derinliği 16 cm'dir.

Eserin ülkemize iadesi amacıyla, ABD'de ülkemizi temsil eden avukatlık firması tarafından girişimler yapılmış ve konu FBI'a iletilmiştir. Konuyla ilgili olarak FBI tarafından soruşturma başlatılmış ve ülkemizin haklarının korunması amacıyla eser FBI tarafından koruma altına alınmıştır. Başlatılan soruşturma kapsamında, friz bloğunun ülkemize ait olduğunu gösteren tüm bilgi ve belgelerin ABD'ye iletilmesi sonucu eserin ülkemizden kaçırıldığı kanıtlanmıştır. Friz bloğu, 14 Ağustos 1994 tarihinde ülkemize getirilerek Aydın Aphrodisias Müzesi'ne teslim edilmiştir.

Resim 7: Aphrodisias friz bloğu

Friz bloklarından ikincisi, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi denetimindeki bir koleksiyoncuda ortaya çıkmış ve bu koleksiyoncu tarafından 2003 yılında iade edilmiştir.

Friz bloklarından üçüncüsü ise, Aphrodisias kazı başkanı tarafından Londra’da Barakat isimli bir galeride tespit edilerek 2004 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığına ve Londra polisine bildirilmiştir. Söz konusu eserin ülkemize ait olduğunun ispatlanmasının ardından, INTERPOL devreye sokularak 2004 yılında İngiliz polisi tarafından friz bloğuna el koyulmuştur. Nazilli Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından hazırlanan istinabe talebi dosyasının İngiliz makamlarınca uygun görülmesinin ardından, Londra Büyükelçiliğimize teslim edilen eser, 27 Temmuz 2006 tarihinde ülkemize getirilmiş ve Aydın Aphrodisias Müzesi’nde koruma altına alınmıştır.

1993 yılında meydana gelen soygunda, yerinden koparılarak çalındığı tespit edilen insan başı figürünün (Meleager başı kabartması) ise, INTERPOL bülteninde yayınlanarak yurt içi ve yurt dışında aratılması sağlanmıştır. Eser ile ilgili aramalar sürerken, 1994 yılında Aphrodisias kazı başkanı tarafından, eserin New York’ta Fortuna Fine Arts Galerisi’nde sergilendiği bildirilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığının girişimleri ile FBI tarafından esere el koyulmuş ve 24 Ocak 1995 tarihinde ülkemize geri getirilmiştir.

Mitolojik bir av sahnesinin canlandırıldığı kabartma pano üzerindeki Meleager başı kabartması Julius Cladius devri özelliklerini taşımakta ve M.S. 1. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedir.

Resim 8: Meleager başı kabartması

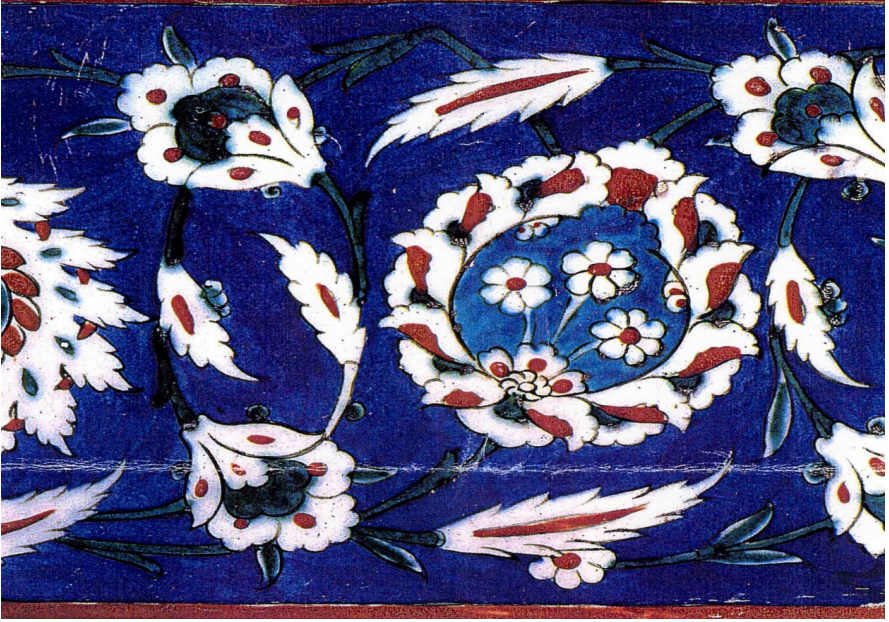
Bursa İli Yenişehir İlçesi Sinan Paşa Camii Şerefesine Ait Çini Karo (İngiltere, 2003)

Bursa ili Yenişehir ilçesi Sinan Paşa Camii'nden 17 Şubat 1998 tarihinde çalınan, ilgili yerlere duyurusu yapılan tarihî İznik çinilerden birinin, 13 Nisan 2000 tarihinde Londra'da Sotheby's Müzayede Evi tarafından düzenlenen "Arts of Islamic World" adlı müzayedede 110 lot numarada satışa sunulduğu tespit edilmiş ve çiniye İngiliz polisi tarafından el koydurulmuştur.

İade çalışmaları sırasında, İngiltere'de, çiniyi ellerinde bulunduranlar tarafından, eserin 1992 yılında satın alındığı, dolayısıyla, 1998 tarihinde çalınan çinilerden olmadığı iddia edilmiş, ülkelerine yasal olmayan yollarla giren tarihî eserlerin, köken ülkelere iade edilmesi ile ilgili UNESCO 1970 Sözleşmesi'ni, İngiltere'nin imzalamadığı ve İngiliz polisinin esere el koyma yetkisinin bulunmadığı belirtilmiş; İngiltere makamlarınca bilirkişiliğine başvurulmuş İslam Eserleri Uzmanı Walter Denny tarafından da, Atina'daki Benaki Müzesi'nde de aynı çinilerden olduğu, bu çinilerin 20. yüzyıl başlarında Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce edinildiği, söz konusu çininin de aynı zamanda edinilmiş olabileceği gibi yorumlar yapılmış ve Sotheby's yetkililerinin ikna edilebilmesi için daha ayrıntılı bilgiler istenilmiştir.

Yapılan girişimler olumlu sonuç vermiştir. Üç yıl süren yazışmalar, gönderilen ayrıntılı bilgiler ve ısrarlı tutum sonucunda çini, Dışişleri Bakanlığımız aracılığıyla 29 Mayıs 2003 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğüne teslim edilmiş olup, hâlen Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.

Resim 9: Bursa ili Yenişehir ilçesi Sinan Paşa Camii şerefesine ait çini karo

Manş Denizi Batığı'ndan Ele Geçen Eserler (İngiltere, 1999)

The Independent adlı İngiliz gazetesinin 16 Mayıs 1995 tarihli sayısında yer alan bir haberde, bir grup amatör dalgıç tarafından Manş Denizi'nde 1894 yılında batan Castor adlı gemiden Roma dönemine ait bir grup eser çıkarıldığının belirtilmesi üzerine girişimler başlatılmıştır.

Hollanda'nın Leiden şehrindeki Ryks Müzesi yetkilileri; eserlerin, dönemin Hollanda İzmir Konsolosu ve antika toplayıcısı Alfred Van Lennep tarafından İzmir, Sultanhisar (Nysa) çevresinden satın alındıktan sonra Hollanda'ya götürülürken gemiyle birlikte battığını ifade etmiş ve eserlerin Hollanda'ya verilmesini İngiliz makamlarından istemiştir.

Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla Londra ve Lahey Büyükelçiliklerimizden söz konusu eserlerle ilgili bilgi-belge ve fotoğrafların sağlanması istenmiş; ayrıca, İçişleri Bakanlığı INTERPOL Daire Başkanlığı'ndan bilgi talep edilmiştir. Eserlerin fotoğrafları üzerinden yapılan inceleme sonucunda Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi uzmanları ve Nysa Kazı Başkanı tarafından hazırlanan raporlar ilgili makamlara iletilmiştir.

Anadolu kökenli olduğu anlaşılan ve geminin battığı dönemde ülkemizde geçerli olan 1884 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'nde yer alan "eski eserler devlete aittir ve yurt dışına çıkarılamaz" ifadesini içeren maddeleri gereğince, 7 adet arkeolojik eser, 9 Mayıs 1999 tarihinde ülkemize getirilmiş ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde koruma altına alınmıştır.

Castor adlı batıkta bulunan eserler, iki baş ve beş adet yazıttan oluşmaktadır. Bu grup içinde yer alan ve M. S. 2. yüzyıla tarihlenen kadın başı, bir heykele ait olup boyun kısmından kırılmıştır. İkinci heykel başının ise, M.S. 2. yüzyıl sonuna Flaviuslar devrine

ya da M. S. 3. yüzyıl başına ait olabileceği düşünülmekte olup, boynundan kırıktır ve ince grenli mermerden yapılmıştır. Yazıtlar ise Anadolu özellikleri göstermektedir. Mezar stellerinin üzerinde Eski Yunanca yazıtlar bulunmaktadır.

Resim 10: Manş Denizi batığından ele geçen eserler

Konya ili Beyşehir Eşrefoğlu Camii giriş kapısı panoları (Danimarka, 1999)

Konya ili, Beyşehir ilçesi, İçerişehir Mahallesi'nde bulunan Eşrefoğlu Emir Seyfettin Süleyman tarafından 1297 yılında yaptırılan Eşrefoğlu Camii'nin çift kanatlı ana giriş kapısının üst bölümünde yer alan ve üzerinde Zümer Suresi'nin yazılı olduğu iki adet pano, 1996 yılının Ocak ayında çalınmış, Beyşehir Gölü civarında bulunarak cami yetkililerine teslim edilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığınca alınan çalıntı ihbarı üzerine, konunun araştırılması Konya Müze Müdürlüğünden istenmiştir. Yapılan inceleme sonucunda, Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nde aynı yılın Mayıs ayında meydana gelen hırsızlık olayı sırasında söz konusu kapı panolarının yine çalındığı anlaşılmış olup, yurt içinde ve yurt dışında aratılması sağlanmıştır.

Söz konusu panoların Danimarka'da Davids Samling (David Koleksiyonu) isimli özel müzede olduğu Kopenhag Büyükelçiliğimizce tespit edilmiştir. Bu arada Vakıflar Genel Müdürlüğünden temin edilen belgelerden çalınan panoların dört adet olduğu saptanmıştır. Müze yetkilileri, dört panonun da kendilerinde olduğunu ifade ederek ve çalınan eserlerin prensipte envanterlerine geçirilmediğini belirterek iade etmeyi kabul etmiştir.

Kopenhag Büyükelçiliğimize teslim edilen panolar 8 Temmuz 1999 tarihinde ülkemize getirilmiştir.

Resim 11: Konya Beyşehir Eşrefoğlu Camii giriş kapısı panoları

Zeugma Mozaikğine Ait Parçalar (ABD, 2000)

1993 yılında Gaziantep ili, Nizip ilçesi, Belkıs köyünde yer alan Zeugma ören yerinin aşağı kısımlarında yapılan kurtarma kazısında, bir Roma Dönemi villasının mozaik döşemeli terasının ortasında yer alan panonun alt kısmında iki adet giyimli figürün dizden yukarısının ve soldaki figürün üst kısmında yer alan yazının yarısının sökülme suretiyle çalınmış olduğu tespit edilmiştir. Metiokhos ve Parthenope'nin aşkını anlatan pano, bu hâliyle Gaziantep Müzesi'ne taşınmış ve teşhire konmuştur.

Söz konusu parçaların bulunabilmesi amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığınca araştırmalar başlatılmıştır. Konuya ilişkin yapılan araştırmalar sonucunda; eksik olan iki parçanın, ABD'nin Houston kentinde Rice Üniversitesi Menil Koleksiyonu'nda bulunduğu anlaşılmıştır. ABD'de ülkemizi temsil eden avukatların da araştırmaları neticesinde; iki parça mozaikğin 30 yıl önce yapılan kaçak kazılarla açığa çıkarılarak ABD'ye kaçırıldığı tespit edilmiş ve adı geçen müzede bulunduğu anlaşılmıştır.

Rice Üniversitesi ile yapılan görüşmeler sonucunda; anılan üniversite yetkililerinin, parçaların Zeugma mozaikğine ait olduğunun ispatlaması hâlinde iade edileceğini ifade etmeleri üzerine, aynı kanıyı taşıyan Türk ve yabancı uzmanların raporları ve konuya ilişkin yayınlar Houston Başkonsolosluğumuz aracılığıyla ilgili müzeye iletilmiştir.

Menil Müzesi Kuratörü Dr. Bertrand Davezac, incelemelerde bulunmak üzere 1997 yılında ülkemize gelerek yetkililerle görüşmüş ve ülkemizden olumlu bir düşünce ile ayrılmıştır. Dr. Davezac, Menil Müzesi Müdürü Paul Winker ile 1998 yılında ülkemizi

tekrar ziyaret etmiş ve yapılan görüşmelerde eserin iadesine ilişkin olumlu bir tavır sergilemiştir. Bu olumlu tavır sonucunda, söz konusu mozaikleri iade etmeye hazır olduklarını Houston Başkonsolosluğumuza bildirilmiştir. 19 Haziran 2000 tarihinde ülkemize iadesi sağlanan eser, Gaziantep Müzesi’nde koruma altına alınmıştır.

Söz konusu eser, bir Roma villasının mozaik döşemeli terasına aittir. İri beyaz taşlı zemine tek sıra siyah taşlarla çizgi desenli, geometrik motifler işlenmiştir. Eser, iç içe bordürlerin çevrelediği alanda, orta kısmında daha küçük taşlarla saç örgüsü bordür ile sınırlanmıştır. Mozaik, kareye benzer figürlü bir panodan oluşmaktadır.

Panoda elbiseleri ayaklarına kadar inen iki figür yer almaktadır. Elbiseler kalın kumaştan yapılmış olarak ve dalgalı kıvrımlarla gösterilmiştir. Mozaik üzerindeki figürlerin başlarının hizasında Metiokhos ve Parthenope sözcükleri yazmaktadır. Antik Roma mitolojisinde bir aşk hikâyesinin kahramanları Metiokhos ve Parthenope ile ilgili bilgilere M.S. 2. yüzyıla ait papirüslerde rastlamak mümkündür.

Resim 12: Zeugma mozağine ait parçalar

El Yazması Kur'an-ı Kerim (ABD, 2000)

1991 yılında Sotheby's Müzayede Evi tarafından düzenlenen bir müzayedenin kataloğunda yayınlanan bir adet el yazması Kur'an-ı Kerim yaprağının, İstanbul Nuruosmaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde bulunan 26 demirbaş numaralı Kur'an-ı Kerim'e ait olduğuna ilişkin Kültür ve Turizm Bakanlığına yapılan ihbar üzerine, Londra Büyükelçiliğimiz kanalıyla eserin satışı durdurulmuş ve yapılan araştırma neticesinde; adı geçen kütüphanede bulunan ve 9. yüzyıla tarihlenen iki ciltten oluşan Kur'an-ı Kerim'in birinci cildinin 1923 yılından önce kaybolduğu; ikinci cildinin 62 yaprağının ise, 1976 yılından sonra çalınarak yurt dışına götürüldüğü ve çeşitli koleksiyonculara satıldığı anlaşılmıştır.

İstanbul Nuruosmaniye Yazma Eserler Kütüphanesi fihristine 1755-1756 yıllarında kaydedilen Kur'an-ı Kerim'in, kayıp olan birinci cildinin ABD Baltimore'da bulunan John Hopkins Üniversitesi'ne bağlı Milton S. Eisenhower Kütüphanesi'nde olduğu Vaşington Büyükelçiliğimiz tarafından tespit edilmiştir. Durumun yetkililere bildirilmesinin ardından gerekli girişimler başlatılmıştır.

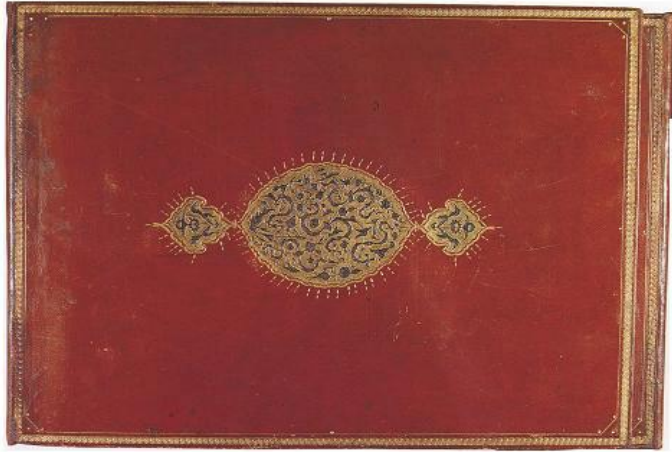
Ceylan derisi üzerine Arapça kûfi hatla, altın yaldız kullanılarak yazılmış olan, her sayfası on beş satırdan oluşan, Bakara Suresi’nden Kehf Suresi’nin sonuna kadarki bölümü içeren ve 9. yüzyıla tarihlenen Kur’an-ı Kerim’in birinci cildinin kayıp olduğuna dair 22 Aralık 1950 tarihinde düzenlenen bir tutanağın Nuruosmaniye Yazma Eserler Kütüphanesi’nde mevcut olduğu yapılan araştırmalar sonucu saptanmıştır.

Nuruosmaniye Kütüphanesi’nin Devr-i Hamidi Kataloğu’nda 26 ve 27 numarayla kayıtlı Kur’an-ı Kerim ciltleri “Mushaf-ı Şerif” adıyla kaydedilmiş ve iki cilt olarak vasıflandırılmıştır.

Vaşington Büyükelçiliğimiz Müsteşarı, Eisenhower Kütüphanesi yetkililerine 26 demirbaş numaralı eserin, Türkiye’ye ait olduğunu ifade ederek, nasıl elde ettikleri hakkında bilgi talep etmiştir. Söz konusu el yazması Kur’an’ı Kerim, Princeton Üniversitesi müteveli heyeti eski üyelerinden olan Baltimorelu zengin bir iş adamı tarafından 1930’lu yıllarda Princeton Üniversitesi’nde sergilendiği, daha sonra 1942 yılında şahsın oğlu aracılığıyla John Hopkins Üniversitesi’ne bağışlandığı öğrenilmiştir.

Emniyet Genel Müdürlüğü INTERPOL Daire Başkanlığınca irtibata geçilen ABD INTERPOL’ünce yapılan tahkikat sonucunda, kitabın Eisenhower Kütüphanesi’nde bulunduğu teyit edilmiş ve iadesi için diplomatik girişimlerde bulunulması gerektiği Dışişleri Bakanlığımıza bildirilmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığının çabaları ile John Hopkins Üniversitesi Rektörü’nün duyarlı yaklaşımları sonucu 28 Şubat 2000 tarihinde eserin ülkemize iadesi sağlanmıştır. Diğer yandan, Kur’an-ı Kerim’in ikinci cildinin kayıp 62 yaprağına ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

Resim 13: Nuruosmaniye Kütüphanesi’nde kayıtlı 26 demirbaş numaralı Kur’an-ı Kerim

Harput Arap Baba Mescidi’ne Ait Çiniler (İsviçre, 2004)

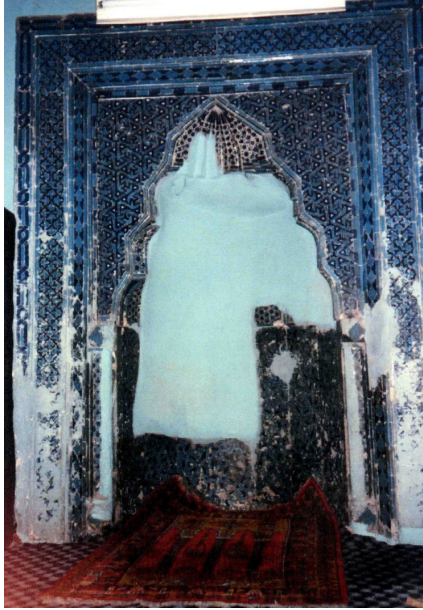
Elazığ ilinin Harput ilçesinde bulunan Arap Baba Mescidi ve Türbesi, Kurşunlu Camii’nin doğusunda, Elazığ’a bakan yamaç üzerinde, Selçuklu Hükümdarı Gıyasettin Keyhüsrev zamanında, 1276 yılında “Yusuf bin Arap Şah bin Şaban” tarafından yaptırılmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından, Vakıflar Genel Müdürlüğüne 30 Mart 1998 tarihinde yapılan bir ihbarda, mescidin mihrabının büyük oranda tahrip edilerek çinilerin çalındığı bildirilmiştir. Bunun üzerine çalınan kısımların gösterildiği, fotoğraf, restitüsyon çizimi ve esere ilişkin bilgi belgeler, Vakıflar Genel Müdürlüğüne 20 Nisan 1998 tarihinde yurt içi ve yurt dışına gönderilerek duyuruları yapılmıştır.

04 Temmuz 2002 tarihinde, İsviçre'nin Cenevre şehrinde polis tarafından ele geçirilen ve İslami dönem özelliği gösterdiğinden ülkemizden kaçırılmış olabileceği düşünülen çinilerin fotoğrafları Vakıflar Genel Müdürlüğüne gönderilmiş ve hangi yapıdan çalınmış olabileceği sorulmuştur. Çinileri Cenevre'ye götüren kargo şirketi tarafından, şüphe üzerine polise ihbar yapıldığı anlaşılmıştır. Bu arada, Cenevre'de çiniler savcılığa teslim edilmiş ve adli süreç başlatılmıştır.

Cezai İşlerde Karşılıklı Yardım Avrupa Sözleşmesi uyarınca, İsviçre makamlarınca istinabe evrakı talep edilmiş, 20 Aralık 2002 tarihinde İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğüne, çinileri İstanbul'dan kargo firmasına verenler ile Cenevre'deki alıcıların adresleri ve telefon numaralarının tespiti yapılmıştır. Bu kişilerin daha önce de çalıntı tarihî eser göndermekten haklarında işlem başlatıldığına dair bilgi ve belgeler, istinabe dosyasına konulmak üzere Adalet Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğüne gönderilmiştir.

İsviçre Federal Adalet ve Polis Bakanlığının 13 Mayıs 2004 tarihli notasına istinaden 123 kg ağırlığındaki söz konusu Selçuklu Dönemi mozaik mihrap çinileri 07 Temmuz 2004 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü yetkililerince teslim alınarak Ankara'ya getirilmiş, Vakıf Kayıtları Arşivi'ne alınmıştır. Bilahare Ankara Vakıf Eserleri Müzesi açılınca bu müzeye konulmuştur.

Resim 14: Harput Arap Baba Mescidi'ne ait çiniler

Vakıflar Genel Müdürlüğü Deposundan Çalınan 34 Halıdan Biri (ABD, 2004)

Vakıflar Genel Müdürlüğü Hizmet Binası'ndaki Teberrukat Deposu'ndan 1994 yılı Nisan ayında 34 adet tarihî eser niteliğindeki halı çalınmıştır. Halılardan biri, aynı yılın Eylül ayında, İstanbul'da düzenlenen bir halıcılık fuarında tespit edilmiştir. Halıyı elinde bulunduran firma, kendilerinde yedi adet daha halı bulunduğunu belirtince, toplam sekiz adet halı geri alınmış, firma sahibi ve ortakları, çalıntı mal bulundurmaktan yargılanmış ve beraat etmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Emniyet birimlerinin iş birliği sonucunda; 2000 yılından sonra soyguncular başka bir hırsızlıkta (Amasya II. Beyazıt Camii) suç üstü yakalanmış ve böylelikle organize bir suç örgütü açığa çıkarılmıştır.

Aynı hırsızlıkta çalınan halılardan bir diğeri, 1996 yılında İstanbul'da bir halı tanıtım konferansında tespit edilmiştir. Halıyı elinde bulunduran koleksiyoncunun, ünlü bir Alman iş adamı olduğu anlaşılmıştır. Halının iadesi konusunda uzun yıllar Adalet Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı aracılığı ile yazışmalar yapılmış, ancak henüz iade sağlanamamıştır.

Son olarak 48.06.15 envanter numaralı olan bir başka halı, 2002 yılı Aralık ayında Vaşington'da Tekstil Müzesi'nde düzenlenen bir sergi kataloğunda tespit edilmiştir. Ülkemizin ve ABD'nin taraf olduğu UNESCO 1970 Sözleşmesi çerçevesinde Vakıflar Genel Müdürlüğüne iade talebinde bulunulmuştur. Dışişleri Bakanlığı, Vaşington Büyükelçiliğimizce ABD Adalet Bakanlığı nezdinde halının iadesine ilişkin gerekli işlemlerin başlatılması talep edilmiştir.

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün takibi sonucunda, Vaşington Büyükelçiliğimizce 5 Ekim 2004 tarihinde teslim alınan halı, 12 Ekim 2004 tarihinde Ankara'ya getirilmiştir. Söz konusu halı, Ankara Vakıf Eserleri Müzesi'nde muhafaza ve teşhir edilmektedir.

Resim 15: Vakıflar Genel Müdürlüğü deposundan çalınan halı

Amasya Mehmet Paşa Camii'nin Mermer Minber Kapı Kanatları (İngiltere, 2008)

Amasya Mehmet Paşa Camii'nin minberine ait iki mermer kapı kanadı 01 Haziran 2002 tarihinde çalınmış ve Vakıflar Genel Müdürlüğüne duyuruları yapılmıştır.

Londra'da Sotheby's Müzayede Evi'nin 27 Nisan 2005 tarihli müzayedesinin internet kataloğunun incelenmesi sonucunda, kapı kanatlarının 172 lot numara ile satışa

çıktığı tespit edilmiş; ilgili resmî makamlara satışın durdurulması ve iade işlemlerinin başlatılması için 31 Mart 2005 tarihinde girişimde bulunulmuştur.

Konuyla ilgili olarak İngiltere INTERPOL’ü tarafından yapılan incelemede; bu eserin Almanya’da satın alındığı, daha önceki sahibinden alınan yazılı bir belgeye sahip oldukları, 20. yüzyılın başlangıcından itibaren söz konusu eserlerin özel bir koleksiyoncuda bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğünce, ilgili makamlara durum anlatılarak eserin iadesi talep edilmiştir. Bu çerçevede, Londra’daki kapı kanatlarının fotoğrafları üzerinde işaretlenen ölçülerin Amasya’daki suç mahalli kalıntıları ile karşılaştırılması istenmiş; Amasya Valiliği nezdinde, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Emniyet Genel Müdürlüğünün yerel birimleri ile Amasya Müze Müdürlüğü uzmanlarının iş birliğiyle hazırlanan belgeler, Londra’daki kapı kanatlarının Amasya’dan çalındığını belirten rapor ve fotoğraflarla birlikte Londra’ya ve ilgili birimlere gönderilmiştir. Belgelerin Londra polisi tarafından ikna edici bulunması üzerine, 09 Nisan 2008 tarihinde mermer kapı kanatları Londra’daki Büyükelçiliğimize teslim edilmiş ve akabinde ülkemize getirilerek Ankara Vakıf Eserleri Müzesi’nde koruma altına alınmıştır.

Resim 16: Amasya Mehmet Paşa Camii’nin mermer minber kapı kanatları

Afyonkarahisar ili Akharim Ulu Camii’ne Ait Bir Çift Pirinç Şamdan (2007)

Afyonkarahisar ilinde bulunan Akharim Ulu Camii’ne ait bir çift pirinç şamdan, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Londra’da tespit edilmiş, çalındığına dair belge bulunamadığı için iadesi sağlanamamıştır. Sonrasında şamdanların Vuslat Doğan Sabancı tarafından satın alındığı duyumu alınmış, kendilerine şifahen, bu eserlerin Akharim Ulu Camii’ne ait olduğu söylenmiştir. Bunun üzerine Sayın Sabancı şamdanları, 03 Temmuz 2007 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğüne teslim ederek örnek bir davranış sergilemiştir. 1867-1868 tarihli şamdanların kaide çapı 27,7 cm ve yüksekliği 48,5 cm’dir.

Afyonkarahisar Akharim Camii'nden çalındığına dair hiçbir bilgi ve kayıt bulunmamasına rağmen üzerindeki kitabeden anılan cami vakfına ait olduğu anlaşılmıştır.

Resim 17: Afyonkarahisar ili Akharim Ulu Camii'ne ait bir çift pirinç şamdan

Tatarlı Tümülüsü'ne Ait Ahşaplar (Almanya, 2010)

Afyonkarahisar ili Dinar ilçesi Tatarlı beldesinde bulunan Tatarlı Tümülüsü'nn mezar odasında 1969 yılında gerçekleşen kaçak kazılar sonucu, M. . 450'li yıllara tarihlenen ahşap parçalar çalınarak yurt dışına çıkarılmıştır. Mezar, daha önceki çağlarda soyulmuş olduğundan 1969 yılında kaçak kazı yapanlar içeride beklediklerini bulamamışlar, mezar odasını oluşturan kalasların üzerindeki renkli resimler nedeniyle bazılarını kesip almışlardı.

Münih Üniversitesi Arkeoloji Profesörü Latife Summerer'in 2000 yılında Baviera Eyalet Arkeoloji Müzesi'nin deposundaki incelemelerinde boyalı dört kalas dikkatini çekmiş, 2003 yılında da Afyonkarahisar Müzesi deposundaki incelemeleri sırasında Münih'teki kalaslara benzer başka resimli ahşap parçalar görmüştür.

Münih'teki kayıtlardan; söz konusu kalasların kimliği bilinmeyen kişilerce bir taşıma şirketine bırakıldığı, sonraki yıllarda depoda temizlik yapılırken bu kalasların atılmasına karar verildiği; ancak, üzerinde bazı resimlerin varlığı saptanınca 1989'da mzeyeye teslim edildiği öğrenilmiştir.

ABD Cornell Üniversitesi'nden Prof. Peter Ian Kuniholm'un Afyonkarahisar Müzesi'nde yaptığı çalışma sırasında aldığı bazı kesitler ile Münih'teki ağaçların aynı tarihte, aynı ağaçtan, M.Ö. 474-471 tarihlerinde kesildiğini saptaması ve durumu Kültür ve Turizm Bakanlığına iletmesi üzerine başlatılan girişimler sonucunda Bavyera Müzesi, 38 küçük ahşap parçası ile 4 adet kalası gönüllü olarak Münih Başkonsolosluğumuza teslim etmiştir.

Yazılı kaynaklardan antik dünyada ahşap üzerine boyalı resimlerin yaygınlığı bilinmekle birlikte; bunların yapıldığı organik kerestelerin zamanla çürümesi nedeniyle günümüze ulaşamamıştır. Bu ahşap parçaları, Tatarlı Tümülüsü'nün renkli resimleri ile günümüze ulaşan en değerli kalıntısı olarak dikkat çekmektedir.

İadesi sağlanan ahşap parçalar, müze müdürlüğünde bulunan diğer ahşap parçalarla birleştirilmiş, Türk ve Alman restoratörlerin ortak çalışmasıyla mezar odası yeniden ayağa kaldırılmış ve Tatarlı Tümülüsü olarak İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti etkinlikleri çerçevesinde İstanbul'da sergilenmiştir. Söz konusu eserler, sergi sonrasında Afyonkarahisar Müzesi'nde uygun şartlar altında korumaya alınmıştır.

Resim 18: Tatarlı Tümülüsü'ne ait ahşap parçalar

Yorgun Herakles Heykeli (ABD, 2011)

Antalya'nın Perge ören yerinden 1980 yılında yapılan bilimsel kazılarla alt yarısı çıkarılan ve Antalya Müzesi'nde sergilenmekte olan Herakles heykelinin üst yarısının ABD'de Boston Güzel Sanatlar Müzesi'nde (BGSM) bulunduğu, Shelby White ve Leon Levy adlı koleksiyoncuların mülkiyetinde olduğu, *Glories of the Past* adlı katalogun yayınlanması üzerine öğrenilmiştir.

Söz konusu eserin 1990 yılında tespit edilmesi üzerine girişimler başlatılmış ve Dışişleri Bakanlığı ile koordineli olarak ikili görüşmeler uzun yıllar devam etmiştir. Ülkemizce iadesi talep edildiğinde, iki parçanın aynı heykele ait olmadığı iddia edilmiştir. Bunun üzerine, 1992 yılında heykelin alt kısmından alınan mulaj, New York Başkonsolosluğumuza gönderilmiştir. Aralarında Prof. Dr. Jale İnan'ın da bulunduğu bilirkişi heyetinin önünde parçalar üstüste konularak bir inceleme yapılmış, her iki parçanın birbirini tamamladığının tespiti üzerine iade talebi yinelenmiştir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı heyetinin, 22-23 Eylül 2011 tarihleri arasında ABD'de karşılıklı iyi niyet çerçevesinde gerçekleştirdiği müzakereler sonucunda, 22 Eylül 2011 tarihinde BGSM ile bir mutabakat zaptı imzalanarak, Herakles heykelinin üst yarısı teslim alınmış ve 25 Eylül 2011 tarihinde ülkemize getirilerek Antalya Müzesi Müdürlüğüne teslim edilmiştir.

Antalya Müzesi'nde bulunan söz konusu heykelin alt bölümü ile yurt dışından getirilen üst bölümü, restoratörler tarafından titizlikle birleştirilerek 9 Ekim 2011 tarihinde Antalya Müzesi'nde sergilenmeye başlamıştır.

Antalya Müzesi'nde 4.7.81 envanter numarası ile sergilenmekte olan Herakles Heykeli'nin alt yarısı Perge'de yapılan kazılar sırasında kentin Güney Hamamı'nda, VII no'lu mekânın kuzeyindeki duvarın nişi önünde on bir parça hâlinde bulunmuştur. M.Ö. 4. yüzyılın ünlü heykeltıraşlarından Lysippos'un Herakles Farnese'sine dayanan bir kopya olduğu anlaşılmıştır. Kaidenin ön cephesinde Klaudios Peison tarafından ithaf edildiğini belirten yazıt bulunmaktadır.

Resim 19: Yorgun Herakles heykeli

Troya Eserleri (ABD, 2012)

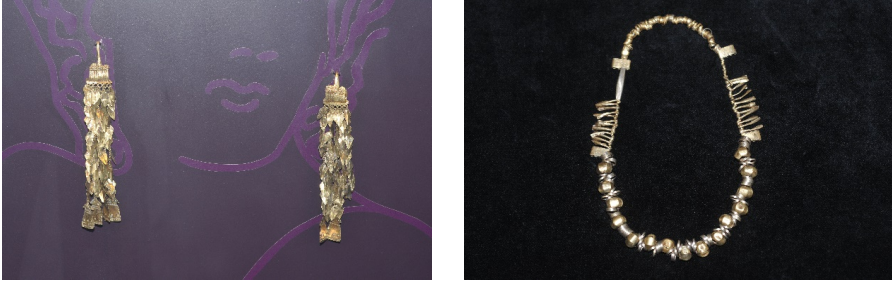
Çanakkale ili, Tevfikiye köyü yakınlarındaki bugünkü adı Hisarlık olan antik Troya kenti, 1870 yılında Heinrich Schliemann tarafından kazılmaya başlanmış ve 1873 yılında “Troya Hazinesi” olarak adlandırılan eserler bulunarak yurt dışına kaçırılmıştır. Berlin Müzesi’nde sergilenen eserler hakkında II. Dünya Savaşı’ndan sonra herhangi bir bilgi alınamamıştır.

New York’ta yayınlanan *Art News* adlı bir sanat dergisinin 1991 yılında çıkardığı sayısında eserlerin kaybolmadığı, II. Dünya Savaşı sırasında Berlin’den Moskova’ya götürüldüğü ifade edilmiştir.

1991 yılında Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünden alınan Troya kazısına ilişkin her türlü bilgi ve belge ile konuya ilişkin Türk ve yabancı basından temin edilen yayınların incelenmesinden; Troya eserlerinin bir kısmının Bergama Zeus Sunağı ile birlikte Doğu Berlin Müzesi’ne gönderildiği, bir kısmının ise savaş sonrasında Sovyetler Birliği ve ABD’deki özel koleksiyon ve bazı müzelere satıldığı öğrenilmiş; Dışişleri Bakanlığından Troya eserlerinin sadece Sovyetler Birliği’nde değil, Almanya ve ABD’den de araştırılması gerektiği belirtilerek bu konuda girişimlerin başlatılması istenmiştir.

Nitekim, Troya antik kentinde yapılan kaçak kazılar yoluyla elde edilerek ABD’ye götürülen Troya eserleri, Pensilvanya Üniversitesi Arkeoloji ve Antropoloji Müzesi (Penn Müzesi) tarafından kaçak olduğu bilinmeden, ABD kanunlarına uygun olarak, 1966 yılında satın alınmıştır. Erken Tunç Çağına tarihlenen 24 parça altın takıdan oluşan eserler, girişimlerimiz sonucu, Penn Müzesi yetkililerinin de konu hakkında gösterdikleri iyi niyet ve iş birliği sayesinde, 1 Eylül 2012 tarihinde ülkemize iade edilmiştir. Söz konusu eserler,

Troya antik kentinde yapılması planlanan müzenin çalışmaları tamamlanıncaya kadar, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde teşhir edilecektir.

Resim 20: Troya eserlerinden bazı parçalar

Dallas Sanat Müzesi’nden İadesi Sağlanan Orpheus Mozaïği (ABD, 2012)

Antik Yunan mitolojisinde müzik, şiir gibi kavramlarla özdeşleştirilen ozan Orpheus’un vahşi hayvanları ehlileştirme sahnesinin yer aldığı Roma Dönemine ait mozaik panonun; ABD’deki Dallas Sanat Müzesi’nde sergilendiğinin Kültür ve Turizm Bakanlığınca öğrenilmesi üzerine yapılan araştırmalar sonucunda Şanlıurfa’ya ait olduğu tespit edilmiştir.

2012 yılında, mozaik panonun Şanlıurfa’dan yasa dışı yollarla nasıl çıkarıldığının araştırılması amacı ile Şanlıurfa Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından soruşturma başlatılarak kaçırılışına ilişkin deliller toplanmıştır. Şanlıurfa Cumhuriyet Başsavcılığının somut veri sağlanmasında gösterdiği titizlik sayesinde, eserin kaçak kazı yapılırken, yerinden sökülmeden önce kaçakçılar tarafından çekilen fotoğraflarına ulaşılmıştır. Bu fotoğraflar Dallas Sanat Müzesi’ne gönderilmiş; konu ile ilgili olarak yapılan görüşmeler sonucu karşılıklı iyi niyet çerçevesinde ikili kültürel iş birliğini kapsayan bir mutabakat zaptı hazırlanmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığını temsilen bir heyet, ABD’ye giderek 3 Aralık 2012 tarihinde Dallas Sanat Müzesi yetkilileri ile söz konusu mutabakat zaptını imzalamış ve mozaïği teslim almıştır. 6 Aralık 2012 tarihinde ülkemize getirilen eser, 9 Aralık 2012 tarihinden itibaren Şanlıurfa Müzesi’nde sergilenmektedir

Resim 21: Orpheus mozaïği

Kanatlı Denizatı Broşu (Almanya, 2013)

Uşak Müzesi Müdürlüğü'nde yer alan kanatlı denizatı broşunun ve bir adet elektron sikkenin sahtesi ile değiştirildiği, 2005 yılında gerçekleştirilen teftiş sonucu tespit edilmiştir. Söz konusu eserlere ait fotoğraflı envanter bilgileri tüm yurt dışı temsilciliklerimize, gümrüklere, tüm valiliklere, jandarma ve emniyet birimlerine iletilerek eserin yurt içinde ve yurt dışında arattırılması sağlanmıştır.

Kanatlı denizatı broşu, ayrıca “INTERPOL Çalıntı Sanat Eserleri Veri Tabanı”na kaydedilmiş ve INTERPOL tarafından “En Çok Aranılan Sanat Eserleri” (Most Wanted Works of Art) grubuna dâhil edilmiştir.

Söz konusu broş olabileceği düşünülen bir eserin, Almanya Hagen’de yürütülen bir soruşturma kapsamında Hagen Savcılığında bulunduğu bildirilmesi üzerine, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nden bir uzman ve Selçuk Üniversitesi’nden bir akademisyen, Almanya’ya giderek eser üzerinde incelemelerde bulunup teknik analiz yapmıştır. Yapılan bu analiz ve incelemeler sonucu, Hagen’deki eserin Uşak Müzesi Müdürlüğünden sahtesi ile değiştirilen kanatlı denizatı broşu olduğu tespit edilmiş; ülkemize iadesine ilişkin Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan adli istinabe talebi Alman yetkili makamlarına iletilmiştir.

Berlin Büyükelçiliği adli müşaviri ve Berlin Büyükelçiliğimiz ile yapılan şifahi görüşmelerde; konunun Alman Dışişleri Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı tarafından değerlendirildiği, iade için eserin mülkiyet aidiyetinin Alman Dışişleri makamları nezdinde ispatlanarak Almanya Adalet Bakanlığının Hagen Savcılığına talimat vermesi gerektiği belirtilmiştir.

Söz konusu esere ait fotoğraflı envanter bilgileri, inceleme raporu ve INTERPOL Çalıntı Sanat Eserleri Veri Tabanı’ndaki kaydı, Alman Dışişleri yetkililerine sunulmak üzere Berlin Büyükelçiliğimize iletilmiştir. Bunun akabinde yürütülen çalışmalar sayesinde, eseri elinde bulunduran şahısların hareket alanları daraltılmış ve izleyebilecekleri tüm yollar öngörülerek kapatılmıştır. Alman yetkili makamları nezdinde

yapılan girişimler sonucunda eser, 6 Mart 2013 tarihinde ülkemize iadesi sağlanmış ve 8 Mart 2013 tarihinde Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde koruma altına alınmıştır.

Resim 22: Kanatlı deniz atı broşu

Lidya Bölgesi'ne Ait 10 Adet Mezar ve Adak Steli (ABD, 2014)

ABD'de Edgarlowen isimli bir internet sitesinde Anadolu kökenli 16 adet mezar ve adak stelinin satışa çıkarıldığının 2006 yılında tespit edilmesi üzerine, söz konusu stellerin iadesi için gerekli soruşturma ve araştırmalar başlatılmıştır.

Bu stellerin, adı geçen internet sitesindeki satışının durdurulması mümkün olamamış ve kimlere satıldığı öğrenilememiştir. Ancak, devletimizin ısrarlı girişimleri sonucunda, Roma Dönemine tarihlenen ve Lidya uygarlığının yayılım gösterdiği Batı Anadolu Bölgesi'ne (Manisa, Salihli, Kula civarı) ait olan stellerin, INTERPOL Çalıntı Sanat Eserleri Veri Tabanı'nda yayınlanması sağlanmıştır.

Bu kapsamda, 2014 yılı Mart ayında, adli istinabe yolu ile stellere ilişkin ABD yetkililerinden bilgi temin edilmiştir. FBI, adı geçen internet sitesi ile irtibata geçtiğini, stellerden 10 tanesinin internet sitesinin sahibi firmada bulunduğunu; ancak, diğer 6 tanesinin kimlere satıldığının tespit edilemediğini bildirmiştir. Edgarlowen internet sitesinde bulunan 10 adet stelin ülkemize iadesi için FBI tarafından prosedürün ivedilikle başlatılacağı bildirimini müteakip 4 Ağustos 2014 tarihinde stellerden yeri tespit edilen 10 adedinin Vaşington Büyükelçiliğimize iadesi sağlanmıştır.

Diplomatik kargo ile Türkiye'ye gönderilen steller, 9 Eylül 2014 tarihinde Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde muhafaza altına alınmıştır.

Resim 23: Lidya Bölgesi'ne ait mezar ve adak stelleri

Konya Yusufâğa Kütüphanesi'ne Ait Üç Adet El Yazması Kitap (ABD, 2015; İngiltere, 2017)

Konya Yusufâğa Kütüphanesi'nde yapılan sayım sonucunda yerinde olmadığı tespit edilen 111 adet el yazması eserin bulunabilmesi amacıyla 2000 yılında gerekli duyurular yapılmış ve INTERPOL Çalıntı Eser Veri Tabanı'nda yayınlanması sağlanmıştır.

Bu eserlerden Arapça dilinde kaleme alınan 5544 demirbaş numaralı ve H. 606 (M. 1209-1210) tarihli felsefe ve kelam konusunda yazılmış *Lubab el-İşarat ve't-Tenbihat* ile 5545 demirbaş numaralı H. 671 (M. 1272-1273) tarihli gramer konusunda yazılmış *Miftahu'l-Ulum* adlı iki adet el yazmasının, Utrecht Üniversitesi Doktora Öğrencisi Hüseyin Şen tarafından ABD'deki Pensilvanya Üniversitesi, Schoenberg Koleksiyonu'nda olduğu tespit edilmiş ve Kültür ve Turizm Bakanlığına bildirilmesi ile ülkemize iadesi kapsamında gerekli girişimlere başlanmıştır.

Söz konusu eserlerin Konya Yazma Eserler Bölge Müdürü ve uzmanlardan oluşan bir heyet tarafından yerinde incelenmesi sonucu hazırlanan rapor, anılan üniversite yetkililerine iletilerek iade talebinde bulunulmuştur.

Gerek Devletimizin girişimleri, gerekse karşı tarafın uzlaşmacı tutumu sonucunda ülkemize iade edilen eserler, 17 Haziran 2015 tarihinde Ankara Etnografya Müzesi'nde muhafaza altına alınmıştır.

Resim 24: Yusufaga Kütüphanesi'ne ait el yazması eserler

Bu iki eserin dışında, Konya Yusufaga Yazma Eser Kütüphanesi'nde 2000 yılında gerçekleşen hırsızlık olayı neticesinde çalındığı tespit edilen el yazmalarından bir diğerinin, Sotheby's Müzayede Evi tarafından 26 Nisan 2017 tarihinde Londra'da düzenlenen İslam Dünyası Sanatları (Arts of the Islamic World) adlı müzayedede satışa sunulacağı tespit edilmiştir. Fahrüddin er-Razi'ye ait olan ve H. 621/M. 1224 yılında tamamlanan *Şerhü'l-Kanun fi't-Tıb* isimli eser, 24 lot numarası ile satışa sunulmuştur.

Yusufaga Kütüphanesi envanterine 4980 demirbaş numarasıyla kayıtlı olan bu eserin, 25 Nisan 2000 tarihinde gerçekleşen hırsızlık olayını müteakip çalınan diğer kitap ve ciltlerle birlikte INTERPOL Çalıntı Sanat Eserleri Veri Tabanı'nda yayımlanması sağlanmıştır. İngiltere INTERPOL birimiyle iletişim sağlanarak satışa sunulan el yazması kitabın satışı durdurulmuş ve akabinde eser ülkemize iade edilmiştir.

Herakles Lahdi (İsviçre, 2017)

İsviçre'nin Cenevre gümrüğünde ele geçirilen Herakles lahdi ile ilgili süreç, 2011 yılında İsviçre INTERPOL biriminin İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğünü bilgilendirmesi ile başlamıştır.

Bu tarihten itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından araştırma ve inceleme çalışmaları başlatılmış; Türk ve yabancı arkeologlardan rapor istenmiş; ayrıca, 1960’lı yıllardan itibaren Perge ve civarında meydana gelen kaçak kazı olaylarına ilişkin arşiv kayıtları taranmıştır. Söz konusu raporlar ve daha sonraki araştırmalar sonucunda eserin, Antalya Perge antik kentinden kaçak kazılar yoluyla elde edildiği ve yasa dışı yollarla ülkemiz dışına çıkarıldığı anlaşılmıştır.

Söz konusu lahit hakkında Antalya Cumhuriyet Savcılığında bir soruştırma açılmış, konu hakkında hazırlanan istinabe talebi Adalet Bakanlığı tarafından 14 Mart 2012 tarihinde İşvi re Adalet Bakanlığına iletilmiş ve İşvi re gümrük kanunlarına muhalefetten İşvi re’de başlatılan soruştırmaya ülkemiz de taraf olmuştur.

Cenevre Başsavcılığının 2015 yılındaki lahdin ülkemize iade kararı, önce Cenevre Mahkemesinde, ardından İşvi re Federal Mahkemesinde temyiz edilmiştir. Davacıların, Federal Mahkeme kararını vermeden önce temyiz başvurularını geri çekmesi  zerine, Herakles lahдинin ülkemize iadesi kesinleşmiştir.

Lahit yaklaşık 235 cm boyunda, 112 cm genişliğinde ve 3 ton ağırlığındadır. Arkeoloji literatüründe “Torre Nove” olarak adlandırılan tipte “Küçük Asya Lahit” grubuna giren Herakles lahдинin, Antalya ili, Aksu ilçesi sınırları içerisinde yer alan Perge antik kenti nekropolünde geçmiş yıllarda meydana gelen kaçak kazılarla bulunduğu ve yurt dışına kaçırıldığına ilişkin önemli delillere ulaşılmıştır. Lahit  zerinde Herakles’in 12 işi tasvir edilmiştir. 13 Eylül 2017 tarihinde Türkiye’ye getirilen Herakles lahdi, Antalya Müzesi’nde sergilenmeye başlamıştır.

Resim 25: Herakles lahdi

Altın Ta  (İskoçya, 2018)

İskoçya’nın Edinburgh şehrinde 2010 yılında Türk vatandaşı şahıslarda ele geçirilen bir altın ta  ile ilgili olarak ülkemizde herhangi bir  alıntı kaydı olup olmadığının İçişleri Bakanlığı tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığına sorulması ile birlikte araştırmalar başlatılmıştır.

Söz konusu eserin ülkemizdeki müzelerden çalınmış olduğuna ilişkin herhangi bir kayıt olmamakla birlikte, bu eserin ülkemiz topraklarında yakın zamanda gerçekleşen bir kaçak kazı olayı ile Muğla ili, Milas ilçesi Hekatomnos’un mezar odasından çalınmış

olabileceği yönünde hazırlanan bilimsel raporlar doğrultusunda, Milas Cumhuriyet Başsavcılığınca bir soruşturma açılarak adli istinabe talebi hazırlanması istenmiştir. Bu adli istinabe talebi ile gerekli bilimsel inceleme ve araştırmanın yapılabilmesi için, eserin ülkemize suç delili olarak gönderilmesi talep edilmiştir. Söz konusu talebimiz olumlu olarak değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede, söz konusu eserin ait olabileceği alanlardan çıkarılmış eserler üzerinde referans oluşturması için örnekler alınarak, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu ve Anadolu Medeniyetleri Müzesi uzmanlarınca gerekli analiz ve incelemeler yapılmıştır. Yapılan analiz ve incelemenin sonucunda eserin M. Ö. 4. yüzyıla ait bir eser olduğu ve Milas Hekatomnos kral mezarından çalındığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bilimsel açıdan eserin ülkemize ait olduğu tespit edildiği hâlde, yurt dışına çıkarılışına ilişkin kriminolojik bir veri bulunamadığından, şahıslar hakkında İskoç makamlarınca bir ceza davası açılması mümkün olamamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığına karşı, tacı elinde bulunduran şahıs tarafından, 2013 yılında İskoç hukuku bağlamında “multiplepinding” diye adlandırılan mülkiyetin tespiti davası açılmıştır. Bu gelişme karşısında ülkemiz adına davaya taraf olunmuş ve eserin ülkemiz kökenli olduğuna yönelik gerekçelerimiz mahkemeye delil olarak sunulmuştur.

Taç üzerinde hak talep eden şahıs, 05 Aralık 2017 tarihli duruşmada talebini geri çekmiş ve anılan eserin mülkiyeti İskoç hakim tarafından ülkemize verilmiştir. Altın taç Anadolu Medeniyetleri Müzesi’nde koruma altına alınmıştır.

Yasa dışı yollarla Türkiye’den kaçırıldıktan sonra iadesi sağlanan diğer kültür varlıklarının da bulunduğu liste aşağıda sunulmaktadır:

Tablo 3: Yasa dışı yollarla Türkiye’den kaçırıldıktan sonra iadesi sağlanan kültür varlıkları

Eser	Bulunduğu Yer	İade Yılı
Sard eserleri	ABD	1924
Boğazköy tabletleri ve sfenks	Almanya	1924-1942, 1980,1987
Aphrodisias eserleri	ABD	1980
Herakles lahdine ait parçalar	ABD	1980
	Almanya	1998
Tunç vazı	ABD	1982
Elmalı sikkeleri	İsviçre	1988, 1991
	ABD	1988, 1999
Roma ve Bizans dönemine ait sikkeler	-	1991

I.Antiochos'a ait baş parçası	Almanya	1991
Bursa Osmanlı evinin tombak şamdanları	İngiltere	1991
Lidya eserleri	ABD	1993
Girlandlı lahit	ABD	1994
Marsyas heykeli	ABD	1994
Aphrodisias friz blokları ve Meleager başı kabartması	ABD	1994,1995
Gemici feneri	ABD	1994
Birgi Aydınoğlu Mehmet Bey Camii'nin minber kapısı	ABD	1995
Erdek Açık hava Müzesi'ne ait torso	ABD	1995
İzmir Müzesi'ne ait kadın heykel	İsviçre	1995
Efes Ören Yeri'ne ait kadın başı	Avusturalya	1997
Kurşun mühür	ABD	1998
Mustafa Kemal Atatürk'ün gümüş sigara tabakası	ABD	1998
Herakles lahdine ait Henkel Koleksiyonu'nda bulunan eserler	Almanya	1998
Divriği Ulu Camii'ne ait ahşap pano	İngiltere	1999
Manş Denizi batığındaki eserler	İngiltere	1999
Konya Beyşehir Eşrefoğlu Camii giriş kapısı panoları	Danimarka	1999
Heatrow Havaalanı'nda ele geçen eserler	İngiltere	2000
Menil Koleksiyonu'ndaki Zeugma mozaigine ait parçalar	ABD	2000
Nuruosmaniye Kütüphanesi'ne ait Kur'an-ı Kerim	ABD	2000
Topkapı Sarayı Müzesi'ne ait Kur'an-ı Kerim	Kıbrıs	2000
Oklahoma eserleri I	ABD	2000

Oklahoma eserleri II	ABD	2001
Kalsruhe'den iade edilen pişmiş toprak heykelcik	Almanya	2001
Tutlingen'de ele geçen eserler	Almanya	2001
Bremen'de ele geçen eserler	Almanya	2001
Mermer kabartma levha	Almanya	2001
Bronz Dionysos heykeli	İngiltere	2002
Bursa Sinan Paşa Camii şerefesine ait çini karo	İngiltere	2003
Zürih'te ele geçen eserler	İsviçre	2004
Elazığ Harput Arap Baba Mescidi'ne ait çiniler	İsviçre	2004
Nevşehir Kurşunlu Camii'ne ait iki adet Kâbe örtüsü	İngiltere	2004
Vakıflar Genel Müdürlüğü deposundan çalınan halı	ABD	2004
II. Abdülhamit'e ait eşyalar	Fransa	2005
İstanbul Fatih Katip Muslihiddin Camii'ne ait levha	İngiltere	2005
İstanbul Valide Atik Camii'ne ait 24 adet çiniden meydana gelen çini pano	Fransa	2005
Aphrodisias friz bloğu	İngiltere	2006
Avusturya'da ele geçen eserler	Avusturya	2007
Yüzük	İngiltere	2007
22 adet taş ve 1 adet bronz eser	BAE	2007
Münih'ten iade edilen sikkeler	Almanya	2007
Nürnberg'de ele geçen stel parçaları	Almanya	2007
Laodikya Antik Kenti'ne ait bronz el	İsviçre	2007
Agora Ören Yeri'ne ait heykel başı	Almanya	2007

Zırlı imparator heykeli başı	Almanya	2007
Afyonkarahisar Akharım Ulu Camii'ne ait bir çift pirinç şamdan	İngiltere	2007
Kocaeli Müzesi'ne ait heykel başı	Almanya	2008
Bremen Bit Pazarı'nda ele geçen eserler	Almanya	2008
Amasya Mehmet Paşa Camii'nin mermer minber kapıları	İngiltere	2008
İstanbul Eminönü Cezerî Kasım Paşa Camii'ne ait Kâbe tasvirli bir adet çini pano	İngiltere	2008
İstanbul Yeni Cami Hünkar Kasrı'na ait 2 adet yazılı çini pano	İngiltere	2008
İstanbul Rüstem Paşa Camii'ne ait 11 adet çini	Katar	2008
Macelj sınır kapısında ele geçen eserler	Hırvatistan	2009
Avusturya'dan iade edilen 4 adet eser	Avusturya	2009
Sardis kökenli tıp aletleri	ABD	2009
Efes kökenli stel	Almanya	2009
Tatarlı Tümülüsü'ne ait ahşap parçalar	Almanya	2010
Londra Büyükelçiliği'mize teslim edilen eserler	İngiltere	2010
Batrovci sınır kapısında ele geçen eserler	Sırbistan	2011
17 adet eser	İngiltere	2011
Boğazköy sfenksi	Almanya	2011
Bronz balta	Almanya	2011
Herakles heykeli	ABD	2011
Heykel başı ve stel	ABD	2012
Mermer parçalar	Almanya	2012
Bursa Sinan Paşa Camii'ne ait çini pano	İngiltere	2012

Bursa Sinan Paşa Camii'ne ait pencere üstü panosu çinileri	Katar	2012
Troya kökenli eserler	ABD	2012
19 adet muhtelif eser ile 1 adet mermer heykel	Bulgaristan	2012
Orpheus mozaïği	ABD	2012
Taş eser	ABD	2012
Kanatlı denizatı broşu	Almanya	2013
Sikke grubu	Avustralya	2013
Osmanlı mezar taşları	İngiltere	2013
Aksaray Ulu Camii minber kapısı kanatları	-	2013
Amfora	ABD	2014
Adak ve mezar stelleri	ABD	2014
Koşum parçası (Gem)	ABD	2014
Yortan kabı	Avustralya	2014
New York Gümrüğü'nde yakalanan eserler	ABD	2014
Türk Bayrağı	İngiltere	2014
Boğa başı figürini	Avusturya	2015
Sardis stelleri	ABD	2015
Konya Yusufaga Kütüphanesi'ne ait el yazmaları	ABD	2015
Knidos kökenli amorf eserler	İsviçre	2015
İznik'ten çalınan lahit parçası	Almanya	2015
Çeşitli kültür varlıkları	ABD	2015
Osmanlı Arması	ABD	2016

Efes kökenli mermer mimari parça	ABD	2016
İnsan kemiği	Avustralya	2017
Yortan kabı	İngiltere	2017
Mermi kovanları	Avustralya	2017
Herakles lahdi	İsviçre	2017
Altın taç	İskoçya	2018
Dağ keçisi figürini	Fransa	2018

5.3. İADE SÜRECİ DEVAM EDEN KÜLTÜR VARLIKLARI

Yasa dışı yollarla Türkiye’den çıkarılan kültür varlıklarının takibi Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır. Takibi yapılan bu eserlerin listesi aşağıda sunulmaktadır:

Tablo 4: İade süreci devam eden kültür varlıkları

Almanya
1-Konya Beyhekim Camii mihrabı (Berlin, Pergamon Müzesi)
2-Konya Beyhekim Camii pencere kanadı (Berlin, Pergamon Müzesi)
3-Konya Akşehir Hacı İbrahim Veli sandukası (Berlin, Pergamon Müzesi)
4-Aphrodisias ihtiyar balıkçı heykeli gövdesi (Berlin, Altes Müzesi)
5-İstanbul Piyale Paşa Camii çini alınlığı (Berlin, Pergamon Müzesi)
6-Dusseldorf Havalimanı’nda ele geçirilen eser
7-Bir Türk vatandaşında ele geçirilen eserler
8-Kocaeli Müzesi’ne ait renkli kabartma panolar
9-Vakıflar Genel Müdürlüğü teberükat deposundan çalınan halı
10-Adana Ramazanzade Vakfı Ulu Camii ve Külliyesi’ne ait çiniler (Stuttgart Nagel Müzayede Evi)
Amerika Birleşik Devletleri
1-İstanbul Piyale Paşa Camii çini alınlığı (Boston, Güzel Sanatlar Müzesi)

2-Boubon ve Kremna heykelleri ve Manisa bronz klinesi (Los Angeles, J. Paul Getty Müzesi)
3-Zeugma mozaikleri (Bowling Green, Bowling Green Üniversitesi)
4-Kumluca eserleri (Vaşington, Dumbarton Oaks Müzesi)
5-6 adet adak ve mezar steli (www.edgarlowen.com)
6-Kelenderis kökenli vazo (New York, Brooklyn Müzesi)
7-El yazması eserler (Baltimore, Walters Sanat Müzesi)
8-Bir koleksiyoncuda bulunan Prometheus mozaïği
9-El yazması eserler (Vaşington, Freer Sackler)
Avusturya
1-Avusturya gümrüğünde yakalanan iki mermer heykel başı
Belçika
1-Gladyatör steli (Brüksel, Belçika Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi)
2-İskender başı heykeli (Brüksel, Belçika Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi)
Bulgaristan
1-Malko Tırnovo sınır kapısında ele geçirilen eserler
2-Kapitan Andreevo sınır kapısında ele geçirilen eserler
3-Lesovo sınır kapısında ele geçirilen eserler-I
4-Lesovo sınır kapısında ele geçirilen eserler-II
5-Kalotina sınır kapısında ele geçirilen eserler
6-Bir Türk vatandaşında ele geçirilen eserler
Danimarka
1-Diyarbakır sfenks figürini (Kopenhag, Davids Samling)
2-Akşehir Seyyid Mahmut Hayrani Türbesi’ne ait sanduka (Kopenhag, Davids Samling)
3-Cizre Ulu Camii’ne ait kapı tokmağı (Kopenhag, Davids Samling)
4-Nuruosmaniye Kütüphanesi’ne ait Kur’an-ı Kerim yaprakları (Kopenhag, Davids Samling)
5-Hacı Bayram Veli Türbesi şamdanı (Kopenhag, Davids Samling)
6-Eşrefoğlu Camii halısı (Kopenhag, Davids Samling)
7-Cami lambası (Kopenhag, Davids Samling)

Fransa

1-Sultan II. Selim Türbesi çini panosu (Paris, Louvre Müzesi)

2-Sultan I. Mahmut Kütüphanesi, Sultan III. Murat Türbesi ve II. Selim Türbesi çinileri (Paris, Louvre Müzesi, Dekoratif Sanatlar Müzesi ve Sevr Müzesi)

3-İstanbul Piyale Paşa Camii çini alınlığı (Paris, Louvre Müzesi)

4-Eyüp Sultan Camii'ne ait bir çini karo (Paris, Peshteu Badin Müzayede Evi)

İngiltere

1-Eros başı heykeli (Londra, Victoria ve Albert Müzesi)

2-Samsat steli (Londra, British Müzesi)

3-İsparta'dan çalınan sütunlu lahit parçaları

4-Adana Ramazanzade Vakfı Ulu Camii ve Külliyesi'ne ait çiniler (Londra, Christie's Müzayede Evi)

İrlanda Cumhuriyeti

1-İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü koleksiyonundan çalınan 30 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim yaprakları (Dublin, Chester Beatty Kütüphanesi)

İsrail

1-Urartu şamdanı (Kudüs, İsrail Müzesi)

İtalya

1-Lidya yazıtı (Floransa)

2-Castel Viscardo köyündeki Osmanlı sancağı (Terni)

3-Adana Ramazanzade Vakfı Ulu Camii ve Külliyesi'ne ait çiniler (Orientale Capitolium Art Müzayede Evi)

Macaristan

1-Bir Türk vatandaşından ele geçirilen eserler

Moldova

1-Sınırdan ele geçirilen eserler

Polonya

1-Mezar stelleri (Varşova, Varşova Ulusal Müzesi)

Portekiz
1-İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü koleksiyonundan çalınan 30 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim yaprakları (Lizbon, Gülbenkian Müzesi)
2-İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü koleksiyonundan çalınan 448 envanter numaralı Kur'an-ı Kerim yaprakları (Lizbon, Gülbenkian Müzesi)
3-İstanbul Piyale Paşa Camii çini alınlığı (Lizbon, Gülbenkian Müzesi)
Rusya
1-Trabzon'dan Rusya'ya götürülen el yazmaları

5.4. DÜNYADAN ÖRNEKLER

Kültür varlıklarının maruz kaldığı tahribat dünya çapında bir sorun teşkil etmektedir. Çok sayıda ülke, topraklarından kaçırılan ve kültür miraslarının sembolleri olan tarihî eserlerinin iadesi amacıyla çeşitli politika ve yöntemler benimsemektedir. Bu anlamda, dünyada kültür varlığı kaçakçılığıyla mücadelede yürütülen çalışmalara göz atmakta fayda görülmektedir.

Danimarka'nın bir kolonisi olduğu dönemde Árni Magnússon'un özel koleksiyonunda iken, İzlanda'dan çıkarılarak 1720 yılında Danimarka'ya götürülen ve büyük çoğunluğu İzlanda'nın ulusal kimliğinin en önemli taşıyıcılarından olan eserleri ihtiva eden el yazmaları, bu konuda önemli bir örnek teşkil etmektedir. 1830'larda başlayan İzlanda'nın bu eserleri geri alma çabaları, 1945 yılında Danimarka'dan resmen ayrılmasıyla birlikte ivme kazanmıştır. El yazmaları, Danimarka Anayasası'nın 25. maddesinin el yazmalarının yurt dışına çıkarılmasına izin vermemesine rağmen, bilimsel yaklaşım ve iyi niyet esasına dayalı görüşmeler neticesinde, İzlanda tarafından ulusal veya uluslararası düzeyde herhangi bir hukuki süreç başlatılmaksızın geri alınmıştır.²⁶⁴

Köken ülkeye gönüllü olarak iade edilen kültür varlıkları, özellikle son yıllarda dünyada artış göstermektedir. Bu bağlamda, bu raporun ilgili bölümlerinde belirtilen Türkiye kökenli bazı eserlerin iadesinde tecrübe edilen bu yöntem, 2014 yılında ABD'den Kamboçya'ya iade edilen üç heykelde de uygulanmıştır.²⁶⁵

Bu alanda günümüze daha yakın örnekler de verilebilir. 2017 yılında Manhattan'daki bir galeride satışa sunulan Etrüsk dönemine ait kırmızı figürlü bir Attika amforası tespit edilmiştir. Bu amforanın, 2002 yılında bir antika tüccarından ele geçirilen ve İtalya kökenli birçok kültür varlığının fotoğraflarından oluşan arşivin taranması sonucu, İtalya kökenli olduğunun ve yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarıldığının anlaşılması üzerine, savcılık kanalıyla el konularak İtalya'ya iadesi sağlanmıştır.²⁶⁶

Ait oldukları topraklara iadesi için uzun yıllar çaba gösterilmesine rağmen, müspet bir sonucun alınmadığı durumlar da vardır. İsmi Britanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki büyükelçisinden alan ve Atina'daki Parthenon'a ait tasvirli mermer bloklardan oluşan Elgin mermerleri; 1801-1805 yılları arasında Britanya'ya taşınmış ve

²⁶⁴ Greenfield (2007), s. 13-40.

²⁶⁵ <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/illicit-trafficking-of-cultural-property/other-cases-of-return-or-restitution-of-cultural-objects/cambodia/> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²⁶⁶ Tom Mashberg, "Stolen Etruscan Vessel to be Returned to Italy," *The New York Times*, 16 Mart 2017.

Britanya Hükümeti tarafından 1816’da satın alınarak British Müzesi’ne konulmuştur.²⁶⁷ Yunanistan’ın bağımsızlığını elde ettiği 1832 yılından bu yana süregelen Elgin mermerlerinin ait olduğu topraklara iadesi talebi, British Müzesi tarafından Avrupa müzelerinde yer alan antik döneme ait tüm eserlerin köken ülkelere iade edilmesi taleplerini artıracığı ve İngiltere’de sergilenmesinin dünya kamuoyu yararına olduğu düşüncesiyle reddedilmiştir. Konuyla ilgili olarak İngiltere’nin aldığı olumsuz tavır hâlen devam etmektedir. Müzakere sürecinde UNESCO’nun aracı olarak yer alması teklifine, İngiliz Hükümeti’nden olumsuz yanıt verilmiştir.²⁶⁸ Son olarak Yunanistan Kültür Bakanı, Elgin mermerlerinin ülkelerine iadesi amacıyla konunun Birleşmiş Milletler nezdinde uluslararası yargıya taşınacağını dile getirmiştir.²⁶⁹ Yunanistan’ın uzun yıllar çaba gösterdiği Elgin mermerlerinin iadesi konusunda farklı yöntem ve yollara da başvurulmuştur. Uluslararası kamuoyunun bilinçlendirilmesi için tanıtım, kültürel diplomasi, UNESCO gibi uluslararası kurumların devreye sokulması hususunda girişimlerde bulunulmasına rağmen British Müzesi eserlerin iadesine yanaşmamaktadır.

Yasa dışı yollarla köken ülkelerden çıkarılan kültür varlıklarının tanıtılması amacıyla bu eserlerin bilimsel yayınları yapılmaktadır. Bu yayınlarda, kültür varlıkları, kökenlerine ilişkin herhangi bir belgesel nitelikte kayıt veya sahiplik geçmişini belirten bir kanıt olmaksızın ve menşei ifade edilmeden yer almaktadır. Bu türde eserlerin akademik yayınlara konu edilmesinin bilimsel ahlaka aykırı olduğu değerlendirilmektedir.²⁷⁰ Menşei olmayan kültür varlıklarını elinde bulunduran koleksiyoncuların, yasa dışı yollarla koleksiyonlarına dâhil ettiği kültür varlıkları konusunda, bu eylemlerinden dolayı kendileri suçlu bulunana kadar masum oldukları anlayışıyla davrandıkları; bu şekilde elde ettikleri eserlerin kendi koleksiyonlarındaki mevcudiyetini, o eserlerin tahribi veya yok olmasını engelledikleri iddiasıyla meşrulaştırmaya çalıştıkları da bilinmektedir.²⁷¹

Burada yalnızca belirli sayıda sunulan örnekler, köken ülkelerden yasa dışı yollarla çıkarılmış kültür varlıklarının önceki yıllara oranla arttığını göstermektedir. Fakat, bu iade örneklerinin miktarı hâlâ ait oldukları topraklara iade edilmeyen kültür varlıklarına kıyasla oldukça düşüktür.

²⁶⁷ Lord Elgin’in Parthenon mermerleri dışında Yunanistan kökenli başka muhtelif antik eserleri de Britanya’ya naklettiği Kythera Adası yakınlarında bulunan Mentor isimli geminin batığında tespit edilmiştir. C. Agouridis, “Greece,” James P. Delgado (der.), *British Museum Encyclopedia of Underwater and Maritime Archaeology* (New Haven and London: Yale University Press, 1998), s. 182-183; William St. Clair, *Lord Elgin and the Marbles. The Controversial History of the Parthenon Sculptures* (London: Oxford University Press, 1998), s. 116.

²⁶⁸ “Elgin Marbles: UK declines mediation over Parthenon sculptures,” *BBC News*, 8 Nisan 2015.

²⁶⁹ “Greece looks to international justice to regain Parthenon marbles from UK,” *The Guardian*, 8 Mayıs 2016.

²⁷⁰ Neil Brodie, “Consensual Relations? Academic Involvement in the Illegal Trade in Ancient Manuscripts,” Penny Green ve Simon Mackenzie (der.), *Criminology and Archaeology: Studies in Looted Antiquities* (Oxford: Hart, 2009), s. 41-58.

²⁷¹ Neil Brodie, “Scholarly Engagement with Collections of Unprovenanced Ancient Texts,” K. Almqvist ve L. Belfrage (der.), *Cultural Heritage at Risk* (Stockholm: Ax:son Johnson Foundation, 2016), s. 127.

ALTINCI BÖLÜM

MEVCUT KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI

Ülkemiz paha biçilemez değerde zengin bir kültür mirasına sahip olup, kültür varlıkları açısından dünyanın sayılı ülkeleri arasında yer almaktadır. Bu kültür mirası, Anayasamızın 63. maddesinin 1. fıkrasında yer alan “Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır.” hükmü ile garanti altına alınmıştır.

Osmanlı Döneminde 1906 yılında çıkarılan Asar-ı Atika Nizamnamesi, çok az bir değişikliklerle 1973 yılına kadar kullanılmıştır. 1951 yılında 5805 sayılı Kanun yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun’la, yurt içinde bulunan mimarî ve tarihî anıtların korunması, bakımı, onarımı ve restorasyon işlerinde uygulanacak ilkeleri belirlemek, bilimsel görüş vermek ve sorunlara çözüm üretmek amacıyla, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kurulmuştur.²⁷²

Eski eserlerle ilgili kanun ise, 1973 yılında yayınlanan 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu’dur. “Sit” kavramının getirildiği bu Kanun’la koruma, parsel ölçeğinden alan ölçeğine taşınmış, buna paralel olarak Kurulun yetki, sorumluluk ve görev alanları genişletilmiştir. Sit alanlarının ve korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının sayısının artması nedeniyle yeni bir yapıya ve kurallara ihtiyaç duyulmuş ve 1983 yılında 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu çıkartılmıştır.²⁷³ Daha sonraları 1987 yılında yürürlüğe giren 3386 sayılı Kanun ve 2004 yılında yürürlüğe giren 5226 sayılı Kanun’la 2863 sayılı Kanun’da önemli değişiklikler yapılmıştır. Nitekim, 5226 sayılı Kanun kapsamında yapılan yasal düzenlemeler ile taşınmaz kültür varlıklarının korunmasında yerel yönetimlere yeni sorumluluklar ve yetkiler verilmiştir.

2863 sayılı Kanun’un uygulanmasından ve denetlenmesinden sorumlu idari organ olan Kültür ve Turizm Bakanlığı, her kimin mülkiyetinde veya idaresinde olursa olsun, taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının korunmasını sağlamak için gerekli tedbirleri almak, aldirmek ve bunların her türlü denetimini yapmak veya kamu kurum ve kuruluşları ile belediyeler ve valiliklere yaptırmakla mükelleftir.

Kültür varlıklarını koruma ve değerlendirme alanında, Kültür ve Turizm Bakanlığı dışında üç idari organ daha yetkili kılınmıştır.

1. TBMM Genel Sekreterliği; millî sarayları korumak ve değerlendirmekle görevli olup, gerekli hâllerde Kültür ve Turizm Bakanlığı ile teknik iş birliği yapar.

2. Millî Savunma Bakanlığı; Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Millî Savunma Bakanlığı arasında imzalanan bir protokolle uyulması gereken prensipler belirlenmiştir. Görevleri, askerî alanlar, sınır boyu ve yasak bölgelerde yer alan kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve değerlendirilmesidir.

3. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü; bünyesindeki vakıflara ait kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve değerlendirilmesinin yanı sıra, şahıslara ve kamuya ait olan cami, türbe, kervansaray, medrese, han, hamam, mescit, manastır, tekke ve çeşme gibi varlıkların koruma altına alınması ve değerlendirilmesinden sorumludur.

²⁷² <http://www.korumakurullari.gov.tr/TR,89114/tarihce.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²⁷³ <http://www.korumakurullari.gov.tr/TR,89114/tarihce.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

Kültür ve tabiat varlıklarının korunmasında, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Orman ve Su İşleri Bakanlığı (Doğa Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürlüğü) da birtakım yetkilere sahiptir.²⁷⁴

6.1. TAŞINIR KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI

Devlet malı niteliğini taşıyan korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıklarının devlet elinde ve müzelerde bulundurulması ve bunların korunup değerlendirilmesi devlete aittir.²⁷⁵

Müzelerce, kültür ve tabiat varlıklarının elde edilmesi ve korunması, bu amaçla yapılacak işlem ve faaliyetlerin düzenlenmesi, genel ilke ve uygulama kararlarının alınmasının sağlanması hususları, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve buna bağlı olarak düzenlenen alt mevzuatla belirlenmiştir.

Korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından bilimsel esaslara göre tasnif ve tescile tabi tutulmaktadır. Bunlardan Devlet müzelerinde bulunması gerekli görülenler, Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıklarının Tasnifi, Tescili ve Müzelere Alınmaları Hakkında Yönetmelik²⁷⁶ kapsamında müzelere alınmaktadır. Tasnif ve tescil dışı bırakılan ve müzelere alınması gerekli görülmeyenler, sahiplerine bir belge ile iade edilmektedir.²⁷⁷

Bu kapsamda, Kültür ve Turizm Bakanlığı, bünyesinde bulundurduğu 201 adet müze denetiminde faaliyet gösteren 239 özel müze ve 1595 taşınır kültür ve tabiat varlığı koleksiyonculuğu faaliyetinde bulunan kişi; kurum ve kuruluşlar vasıtasıyla koruma çalışmalarını sürdürmektedir.

6.1.1. Devlet Müzeleri

Müzeler, eserlerin sadece depolandığı veya sergilendiği mekânlar değil, aynı zamanda araştırma, eğitim, koruma ve onarım gibi birçok alanda faaliyet göstermek üzere oluşturulmuş kurumsal yapılardır. Nitekim, ICOM'a göre, "Müze, insanoğlunun ve çevresinin kesin kanıtlarını, eğitim, çalışma ve insanlığın estetik hazzı için toplayan, koruyan, araştıran, ileten ve sergileyen, halka açık, toplumun ve toplumun gelişiminin hizmetinde olan kâr amacı gütmeyen kalıcı bir kuruluştur."²⁷⁸

Devlet müzelerinin öncelikli görevi, teşhir ve depolarında bulundurdıkları kültür varlıklarının sağlıklı ve güvenli bir biçimde korunabilmesi için gerekli koşulları oluşturmak ve koleksiyonlarının sürekliliğini sağlamaktır. Bu itibarla, Kültür ve Turizm

²⁷⁴ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14230/kultur-ve-tabiat-varliklarini-koruma-kanunu.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 10.

²⁷⁵ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14230/kultur-ve-tabiat-varliklarini-koruma-kanunu.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 24.

²⁷⁶ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14606/koronmasi-gerekli-tasinir-kultur-ve-tabiat-varliklarini-.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²⁷⁷ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14230/kultur-ve-tabiat-varliklarini-koruma-kanunu.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 25.

²⁷⁸ <http://icomturkey.org/tr/icom-a-g%C3%B6re-m%C3%BCzenin-tan%C4%B1m%C4%B1> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

Bakanlığına bağlı 201 müze ve bunlara bağlı 138 ören yeri ile 125 türbe bulunmakta olup, 3.331.359 adet envantere kayıtlı eser mevcuttur.²⁷⁹

Müze müdürlüklerinin görevlerinden biri de, 2863 sayılı Kanun gereği, taşınır kültür ve tabiat varlıklarının devlet adına toplanmasını, değerlendirilmesini ve korunmasını sağlamaktır. Müzeler, bünyelerinde bulundurdıkları eserlerle eğitici, modern ve bilimsel kurallara göre sergileme yapmanın yanı sıra, teşhir ve depolarında bulunan eserlerin takibini yaparak gerekli olanların basit mekanik temizliği ve bakımını yapmakla yükümlüdür. Ancak, müzelerimizin çoğunda yeterli sayıda alanında uzmanlaşmış personelin bulunmaması, teşhir senaryolarına önem verilmemesi müzelerin birer depo görüntüsü almasına yol açmaktadır. Bu şekilde gelişigüzel dizilen eserlerin yer aldığı bir müzenin, ziyaretçilerinin beklentilerini karşılaması, gerekli heyecanı ve beğeniyi yaratması da mümkün olamamaktadır.²⁸⁰

Kültür mirasımızın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla kültür ve tabiat varlıklarının envanter bilgilerini çıkarmak ve her türlü belgeleme işlemlerini yapmak, müze müdürlüklerinin görevlerindendir. Zengin bir kültür mirasına sahip olan Türkiye'nin kültür varlıkları envanteri henüz tamamlanamamış olmakla birlikte, “Müze Ulusal Envanter Sistemi” (MUES) ile ülkemiz koleksiyonlarında yer alan 3.331.359 taşınır kültür varlığının ayrıntılı envanter bilgileri ve fotoğraflarının dijital ortama aktarılmasıyla ulusal nitelikte bir veri bankasının oluşması amaçlanmaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2013 yılından itibaren geliştirilmeye başlanılan MUES envanter modülü, tüm müzelerimizde yer alan eserlerin ayrıntılı bilgilerinin tutulacağı ulusal nitelikli bir veri bankasıdır. Müzelerde uzman personel tarafından envanterler üzerinde yürütülecek genel nitelikli çalışmalar ve bilimsel nitelikli araştırmalar, sergi organizasyonları ile eserlere ait görsellerin teminine yönelik iş ve işlemlerin önemli ölçüde MUES envanter modülü üzerinden gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Bu sayede orijinal eserlerin sürekli hareket ettirilmesinin önüne geçilerek kırıma, aşınma, çalınma vb. risk faktörleri ortadan kaldırılmış olacaktır.²⁸¹

Müze müdürlüklerinin önemli görev ve yetkilerinden bir diğeri de, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müzelerde bulunan eserlerle ilgili olarak bilimsel ve teknik incelemede bulunmak, araştırma yapmak, kataloglamaya ve yayınlamaya yönelik çalışmalar gerçekleştirmek; bu çalışmalar hakkında basın, yayın, sergi ve konferanslarla halkı ve konunun muhataplarını bilgilendirmektir. Müzelerin, yalnızca eski eser sergi ve depo alanı olmaktan çıkıp araştırma yapan, eğitim veren bilim kurumlarına dönüştürülmesi çok önemlidir. Ancak, uzun zamandır, hemen hiçbir müzede heyecan oluşturan ve kamuoyunun ilgisi çeken bir sergi açılmamaktadır.²⁸²

Türkiye Cumhuriyeti olarak, müzecilik hizmetlerine yönelik önemsenen bir husus da eğitim konusudur. Günümüzde müzelerde çağdaş teşhir ve tanzim uygulamalarının yanı sıra “eğitim ve iletişim” işlevi önem kazanmış; özellikle okul çağındaki gençlerin müzelerde gerçekleştirdiği uygulamalı ve görsel içerikli etkinlikler ön plana çıkmıştır. Müzelerde çocuk şenlikleri, atölye çalışmaları, drama gösterileri, seminerler ve

²⁷⁹ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

²⁸⁰ 03-05 Mart 2017 tarihlerinde düzenlenen III. Millî Kültür Şûrası raporu, s.17. <http://kultursurasi.kulturTurizm.gov.tr/Eklenti/50597,komisyondururukulturvarliklaripdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²⁸¹ <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,98489/muzeler-ulusal-envanter-sistemi-mues.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²⁸² 03-05 Mart 2017 tarihlerinde düzenlenen III. Millî Kültür Şûrası raporu, s.17. <http://kultursurasi.kulturTurizm.gov.tr/Eklenti/50597,komisyondururukulturvarliklaripdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

konferanslar yapılarak çocuklara kültürel değerlerimizin korunması bilincinin kazandırılması hedeflenmektedir. Zira, 2016 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan protokol kapsamında müzelerin öğretmenler ve öğrencilerin hizmetine sunulması hedeflenmiştir.²⁸³ Ancak, bu durumun yeterli olmaması nedeniyle bu konuda halkı ve çocukları bilgilendiren çalışmalara devam edilmesi gerekmektedir.

Müze uzmanlarının, müze içi görev ve sorumlulukların yanı sıra, müze dışında yürütülen görev ve sorumlulukları bulunmaktadır. Bakanlık tarafından uygun görülen alanlarda kurtarma kazısı yapmak; arkeolojik kazı, sondaj ve yüzey araştırması icra etmek üzere Bakanlıkça izin verilen yerli ve yabancı bilim adamı veya heyetlerce gerçekleştirilen bilimsel çalışmalarda Bakanlık temsil etmek, yapılan çalışmalarla ilgili her tür araştırma ve incelemeyi gerçekleştirmek, güvenlik kuvvetleri ile iş birliği içerisinde kaçak kazılara karşı önlem almak ve define kazılarını yönetmekle yükümlüdür.

Ayrıca, müze uzmanları Devlet Hazinesine ait taşınmaz malların satış, kira veya tahsisinde, Tapu ve Kadastro Müdürlüklerince yapılan arazi çalışmalarında inceleme yaparak taşınmazların kültür varlığı niteliğinde olup olmadığını değerlendirir; taşınmazların korunması konusunda çalışma yapmak başta olmak üzere, mevzii imar planı, ilave imar planı, kum-çakıl-malzeme ocağı, su kiralama, baz istasyonu, yeni yapılaşma, tespit–tescil, ağaçlandırma, bakım–basit onarım vb. faaliyetlere ilişkin arazi incelemesi gerektiren işlemleri yürütür.

Ülkemiz müzelerinin bu iş yoğunluğu, müzelerin asli görevi olan bilimsel müze çalışmalarının yapılmasını olumsuz etkilemekte, kültür mirası konusunda oldukça zengin olan ülkemizin bu alanda önemli hizmetler sunmasını sekteye uğratmaktadır. 3–5 Mart 2017 tarihleri arasında İstanbul’da gerçekleştirilen III. Millî Kültür Şûrası’nda, Kültür Varlıkları, Müzeler ve Arkeoloji Komisyonu Raporu’nda da belirtildiği üzere, kültür varlıkları konusunda hizmet verecek bir arazi teşkilatının kurulmasında yarar görülmektedir.²⁸⁴ Ayrıca, illerde görevlendirilecek bir devlet müzesinde Acil Müdahale Ekipleri kurulması ve başta kurtarma kazıları olmak üzere müze dışı iş ve işlemlerde görev yapmasının sağlanması da düşünülmelidir.

6.1.2. Restorasyon ve Konservasyon Merkez ve Bölge Laboratuvarı

Müdürlükleri

Ülkemizde kültür varlıklarının onarımını yapmak üzere 1936 yılında İstanbul Arkeoloji Müzeleri bünyesinde kurulan Kimyahane; kimya laboratuvarı, fotoğrafhanesi, modelhanesi, seramik fırını, heykel atölyesi ve fumigasyon odasıyla “Türkiye’nin İlk Koruma Laboratuvarı” niteliğindedir.

Kimyahane’nin devamı niteliğinde olarak 1985 yılında İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı kurulmuştur. Bu laboratuvar kültür varlıklarının restorasyon ve konservasyonuna ilişkin belgeleme, önleyici ve aktif koruma uygulamalarının yapılması; eserlerin korunması için uygun iklim, depolama ve teşhir ortamlarının oluşturulması, arkeolojik kazı alanlarında eserlerin yerinde muhafazası, müzelere nakil işlemlerinin gerçekleştirilmesi ve malzeme analizi işlemlerinin yerine

²⁸³ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

²⁸⁴ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

getirilmesi amacıyla yurt içinde ve yurt dışında başarılı çalışmalarda bulunmaktadır. Restorasyon ve konservasyon alanında dünyadaki gelişmeleri yakından takip eden bu laboratuvar, kültür varlıklarını koruma alanına giren konularda yeterli ve yetkili bir kurum hâline gelmiştir.

Bakanlar Kurulunun 30.07.2012 tarih ve 3539 sayılı kararı ile İstanbul’da mevcut olan 1 adet laboratuvara ilave olarak 9 adet restorasyon ve konservasyon bölge laboratuvarı müdürlüğü (Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, İzmir, Nevşehir, Trabzon) daha kurulmuştur. Bünyesinde konservatör/restoratör bulunmayan müzelerde ise müze uzmanının hazırladığı rapor ile ilgili bölge laboratuvarına başvurulmaktadır. Eserler laboratuvarlarda tüm koruma ve onarım çalışmaları yapıldıktan sonra müzeye teslim edilmektedir.

Restorasyon ve konservasyon merkez ve bölge laboratuvarı müdürlüklerince 2014 yılından itibaren yürütülen çalışmalarda; 2014 yılında 8.349 adet; 2015 yılında 18.333 adet, 2016 yılında 9.296 adet ve 2017 yılında 10.805 adet olmak üzere toplam 46.783 adet eserin restorasyon ve konservasyon çalışması tamamlanmıştır.²⁸⁵

Restorasyon ve konservasyon merkez ve bölge laboratuvarı müdürlüklerince sorumluluk alanlarındaki müzelerin teşhir ve depolarında yıl içerisinde periyodik olarak incelemeler gerçekleştirilerek teşhir ve depo koşullarına yönelik mevcut durum analizi yapılmakta, elde edilen sonuçlar ışığında sergileme ve depolamada görülen eksikliklerin tamamlanması, hataların düzeltilmesi amacıyla kapsamlı değerlendirmelere gidilmektedir. Bu kapsamda, 2016 yılında müzelerimizde 234 periyodik kontroller yapılmıştır. 2017 yılı çalışmaları da aynı çerçevede sürdürülmüştür.²⁸⁶

Müze koleksiyonlarına yönelik olarak etkin ve önleyici korumayı da kapsayacak koruma planlamalarının, ilgili restorasyon ve konservasyon bölge laboratuvarı müdürlükleri iş birliğinde yapılması ve uygulanması önemlidir. Bu kapsamda, müzelerimizde konservasyon uzmanı eksikliği göz önünde bulundurularak donanımı laboratuvar mevcudunun artırılması gerektiği düşünülmektedir.²⁸⁷

6.1.3. Özel Müzeler

2863 sayılı Kanun kapsamına giren kültür ve tabiat varlıklarına ait müzelerin kurulması, geliştirilmesi Kültür ve Turizm Bakanlığının yetkisindedir. Bu kapsamda, bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzel kişilerle vakıflar, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 26. maddesi doğrultusunda, Kültür ve Turizm Bakanlığından izin almak şartıyla, kendi hizmet konularının veya amaçlarının gerçekleştirilmesi için her çeşit kültür varlığını içeren müzeler kurabilir.

Taşınır kültür varlıklarının korunması açısından devlet müzeleri statüsünde bulunan özel müzelerin başvurusu, kuruluş, görev, yönetim, gözetim, denetim şekil ve şartları Özel Müzeler ve Denetimleri Hakkında Yönetmelik²⁸⁸ hükümleri ile belirlenmiştir.

²⁸⁵ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

²⁸⁶ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

²⁸⁷ 03-05 Mart 2017 tarihlerinde düzenlenen III. Millî Kültür Şûrası raporu, s. 13. <http://kultursurasi.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/50597,komisyoneraporukulturvarliklaripdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²⁸⁸ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14444/ozel-muzeler-ve-denetimleri-hakkinda-yonetmelik.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

İlgili mevzuat kapsamında yeterli nitelik ve nicelikte eserinin bulunması ve sürekli hizmet vermesi hususları dikkate alınarak yapılan değerlendirme sonucunda açılmaları uygun bulunan özel müzeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı denetiminde faaliyetlerini sürdürür. Bu kapsamda, Kültür ve Turizm Bakanlığı denetimi altında bulunan 239 adet özel müze bulunmaktadır.²⁸⁹

Özel müzelerin envanterlerine kayıtlı eserler, 2863 sayılı Kanun kapsamına giren taşınır arkeolojik ve etnografik eserler ile sikkelerin yanı sıra müzenin kuruluş amacı ve faaliyet konularına inhisar edecek şekilde 2863 sayılı Kanun kapsamına girmeyen (oyuncak, otomobil, pul, maket vb.) eşya ve objeleri de içeren bir çeşitliliğe sahip olup, 2017 yılı itibarıyla özel müze koleksiyonlarına kayıtlı 375.437 adet eser bulunmaktadır.²⁹⁰

Ülkemizde özel müzeciliğin teşvik edilmesi ve geliştirilmesi amacıyla ilgili mevzuatlar çerçevesinde; taşınmaz mal tahsisi, gelir vergisi stopajı indirimi, sigorta primi işveren paylarında indirim, su bedeli indirimi ve enerji desteği, yabancı uzman personel ve sanatçı çalıştırabilme ile hafta sonu ve resmî tatillerde faaliyette bulunabilme gibi teşviklerden yararlanabilmeleri sağlanmaktadır.²⁹¹

6.1.4. Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlığı Koleksiyonculuğu

Özel müzeler dışında, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 26. maddesi doğrultusunda gerçek ve tüzel kişiler, Kültür ve Turizm Bakanlığınca verilecek izin belgesiyle korunması gerekli taşınır kültür varlıklarından oluşan koleksiyonlar meydana getirebilir.

Koleksiyoncuların başvuru koşulları ile uymaları zorunlu usul ve esaslar ile bunların gözetim, denetim ilkeleri Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları Koleksiyonculuğu ve Denetimi Hakkında Yönetmelik²⁹² hükümleriyle belirlenmiştir. Faaliyetlerini Kültür ve Turizm Bakanlığına bildirmek ve ilgili Yönetmelik gereğince taşınır kültür varlıklarını envanter defterine kaydetmek zorunda olan koleksiyoncular, ilgili müzeye tescil ettirmek ve 15 gün önce Kültür ve Turizm Bakanlığına haber vermek şartıyla koleksiyonlarındaki her türlü eseri kendi aralarında değiştirebilir veya satabilirler. Ancak, satın almada öncelik hakkı Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir.²⁹³

Bu doğrultuda koleksiyoncular, yeni bir eser edindiklerinde, öncelikle denetim yönünden bağlı bulundukları devlet müzesine bildirimde bulunmakla yükümlüdür. Bildirimi alan müze müdürlüğü, öncelikli satın alma yetkisini de göz önünde bulundurarak, eser üzerinde gerekli incelemeyi gerçekleştirdikten sonra, koleksiyoncuya kayıt yapması için gerekli bilgilendirmeyi yapmaktadır. Ancak, taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve bunlara ait parçalar koleksiyona dâhil edilemez ve envanter defterine kaydedilemez.²⁹⁴

²⁸⁹ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyonu sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

²⁹⁰ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyonu sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

²⁹¹ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyonu sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu

²⁹² <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14622/korunmasi-gerekli-tasinir-kultur-ve-tabiat-varliklari-k-.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

²⁹³ <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 26.

²⁹⁴ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14622/korunmasi-gerekli-tasinir-kultur-ve-tabiat-varliklari-k-.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 7/3.

Eserin ilk değerlendirme ve kayıt aşamasında geliş şekli sorulmakta olup, verilen bilgi doğrultusunda envanter defterlerinde eserin alındığı tarih, yer veya bölgesi ile geliş şekli (satın alma, bağış, miras vb. hususlar) yazılmaktadır.²⁹⁵

Bugün dünyadaki birçok önemli müzenin temel taşlarını koleksiyoncuların oluşturduğu, bazı önemli koleksiyonların müzelere bağışlandığı, hatta bir koleksiyoncunun temel hedefinin topladığı eserlerden müze açmak olduğu bilinmektedir.²⁹⁶ Bu sebeple korunması gerekli taşınır kültür ve tabiat varlıkları koleksiyonculuğunun Türkiye’de geliştirilmesi istenmekte, bunun sağlanması için de arkeolojik eserlerin satışının yurt içinde serbest bırakılması, müzayede evleri ve koleksiyoncular tarafından talep edilmektedir. Ayrıca, ülkemizde arkeolojik eserlerin serbest bırakılması ile söz konusu eserlerin, ülke içinde tescil edilerek koleksiyoncularda kalacağı böylelikle yasa dışı yollarla yurt dışına çıkışının önleneyeği savunulmaktadır.²⁹⁷

Diğer taraftan, toprak altının kesinlikle bir koleksiyon konusu olmaması gerektiği, ülkemizde arkeolojik eserlerin serbest bırakılması ile oluşan pazarın kaçak kazıların artmasına neden olacağı düşünülmektedir.²⁹⁸ Kaçak kazılar ise, kültür varlığı kaçakçılığı ile mücadelede en büyük sorunu oluşturmaktadır. Bunun en temel sebebi kaçak kazılarla tahrip edilen arkeolojik konteksttir. Kaçak kazılar, bilimsel verinin asıl kaynağı olan arkeolojik katmanlara zarar vermekte veya arkeolojik devirlerden sonraki dönemleri temsil eden ve sanat tarihi biliminin alanına giren dinî yapılar, sivil mimari örnekleri vb. alanların dönülmez şekilde tahribine sebep olmaktadır.²⁹⁹

Sakıp Sabancı Müzesi Müdürü Dr. Nazan ÖLÇER 24 Aralık 2017 tarihli komisyon toplantısında, iki türlü koleksiyoncunun bulunduğunu; bunların bir kısmının, meraklı, araştırmasını yapan, toplayan ve koleksiyonunu bir müzeye veya kütüphaneye bağışlayanlar; diğerinin ise, moda akımlarıyla eser toplayanlar olduklarını belirtmiştir. Ayrıca, saygın koleksiyoncuların yanı sıra, “koleksiyoncu” unvanını kültür varlığı kaçakçılığı olaylarında zırh olarak kullananların olduğunu da eklemiştir.³⁰⁰ Ne yazık ki yürütülen soruşturmalarda da bazı koleksiyoncuların zaman zaman kültür varlığı kaçakçılığına karıştığı görülmektedir.³⁰¹

Diğer taraftan, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müzelerin denetiminde 1595 koleksiyoncu faaliyet göstermektedir. Koleksiyoncuların envanterine kayıtlı eserlerin büyük bölümü 2863 sayılı Kanun kapsamına giren taşınır nitelikli arkeolojik ve etnografik eserler ile sikkelerden oluşmaktadır. 2017 yılı itibarıyla taşınır kültür ve tabiat varlığı koleksiyonculuğu faaliyeti göstermekte olan gerçek ve tüzel kişilerin envanterine kayıtlı 119.979 adedi sikke olmak üzere 249.710 adet kültür varlığı bulunmaktadır.³⁰² Ülkemizde koleksiyonculuk faaliyetinin yoğun olarak sürdürüldüğü illerin başında İstanbul gelmekte olup, bunu Ankara, İzmir, Muğla ve Antalya illeri takip etmektedir.³⁰³

²⁹⁵ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

²⁹⁶ Turgut Tokuş’un 30 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

²⁹⁷ Müzayecide Turgay Artam’ın 24 Aralık 2017 tarihli Dinleme Tutanağı ile Turgut Tokuş’un 30 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı;

²⁹⁸ Sakıp Sabancı Müzesi Müdürü Dr. Nazan Ölçer’in 24 Aralık 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

²⁹⁹ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

³⁰⁰ Sakıp Sabancı Müzesi Müdürü Dr. Nazan Ölçer’in 24 Aralık 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

³⁰¹ İçişleri Bakanlığının Komisyona sunduğu 14 Mart 2018 tarihli bilgi notu.

³⁰² Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

³⁰³ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

6.2. TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI

“Koruma” kavramı eski çağlardan beri süregelen bir olgudur. Binlerce yıllık uygarlık tarihi içinde insanın doğrudan veya doğa ile birlikte yarattığı ve bizim bugün “kültürel ve doğal” miras olarak adlandırdığımız değerlerin korunması gerekmektedir.³⁰⁴

Bu doğrultuda, korumanın amacı, belli bir dönemin belli bir yaşam biçiminin, belirli bir kültürel birikimin ister korunduğu çağda olsun ister daha sonraki çağlar için olsun gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak olarak ifade etmek mümkündür.³⁰⁵

Bir taşınmazın kültür varlığı olarak tanımlanabilmesi ve korumayla ilgili yasal düzenlemeler kapsamına alınabilmesi için belli değerler taşıması ve bu değerlerin ona belli nitelikler kazandırması gerekmektedir. Bu kapsamda, Türkiye genelinde 1 Aralık 2017 tarihi itibarıyla 105.864 adet taşınmaz, 17.367 adet sit alanı bulunmaktadır.³⁰⁶

Ayrıca, Vakıflar Genel Müdürlüğünün idaresinde veya denetiminde bulunan mazbut ve mülhak vakıflara ait taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları, gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan cami, türbe, kervansaray, medrese, han, hamam, mescit, tekke, zaviye, sebil, mevlevihane, çeşme ve benzeri korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının tespiti ve envanterlenmesi Vakıflar Genel Müdürlüğünce yapılmaktadır.

Söz konusu taşınmaz kültür varlıklarının koruma altına alınarak, çalınmasını veya tahrip edilmesini önleyici tedbirlerin alınması, bu varlıkların değerlendirilmesi ve tanıtılması için yürütülen çalışmalar, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve yerel yönetimlerin iş birliği ile gerçekleştirilmektedir.

Toplumların çeşitli zaman dilimlerinde sahip oldukları, toplumsal, ekonomik, kültürel ve doğal koşullara göre yarattığı değerlerin insanlığa aktarılması amacı ile ortaya çıkan “koruma olgusu”; günümüzde ulusal boyuttan uluslararası boyuta taşınmış ve koruma kavramının içeriği, tarih ve kültür varlıklarının korunmasından, kentsel gelişme sürecinde kentin içinde kalan tarih ve kültür varlıklarının topluca bulunduğu alanların korunmasına kadar kentin içinde var olan ve çevresini saran doğal değerlerin korunmasını da kapsayacak şekilde genişlemiştir.³⁰⁷

6.2.1. Yerel Yönetimlerin Koruma Konusunda Temel Görev ve Yetkileri

Büyükşehir belediyeleri, belediyeler ve il özel idareleri doğal ve kültürel değerlerin korunması ve onarımından sorumlu kurumlardır. Bu kapsamda, büyükşehir belediyeleri ile belediyeler, kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak; bu amaçla bakım ve onarımını yapmak, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa etmekle yükümlüdür.³⁰⁸

İl özel idareleri ise, kanunlarla başka bir kamu kurum ve kuruluşuna verilmeyen mahallî müşterek nitelikteki her türlü görev ve hizmeti yapar, gerekli kararları alır, uygular

³⁰⁴ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

³⁰⁵ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

³⁰⁶ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

³⁰⁷ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

³⁰⁸ Emre Madran ve Nimet Özgönül (der.), *Son Yasal Düzenlemelerde Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler El Kitabı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2005), s. 23-27.

ve denetler. Belediye sınırları dışında olmak koşuluyla, kültür varlıklarına ilişkin hususlar da bu kapsamda yer almaktadır. Ayrıca, il özel idareleri, il genel meclisi kararı almak koşuluyla il ölçeğindeki kültür ve tabiat varlıklarının korunmasına yönelik olarak, diğer kurum ve kuruluşlarla ortak proje geliştirebilmektedir.³⁰⁹

İl özel idareleri, büyükşehir belediyeleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığınca izin verilen belediyeler korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili işlemleri ve uygulamaları yürütmek, denetimlerini yapmak üzere 2863 sayılı Kanun kapsamında Koruma, Uygulama ve Denetim Büroları (KUDEB) kurabilmektedir.³¹⁰

KUDEB'in görev ve yetkileri şunlardır:³¹¹

a. Taşınmaz kültür varlıkları ile bunların koruma alanları ve sit alanlarındaki tadilat ve tamiratların özgün biçim ve malzemeye uygun olarak gerçekleştirilmesini denetlemek, uygun bulunanlara onarım uygunluk belgesi düzenlemek.

b. Tadilat ve tamirat kapsamında başlatılan onarımlarda esaslı onarım gereğinin saptanması durumunda onarımı durdurarak konuyu belgeleri ile koruma bölge kurulu müdürlüğüne iletmek.

c. Taşınmaz kültür varlıkları ile bunların korunma alanlarında koruma yüksek kurulunun ilke kararları, koruma bölge kurulu kararlarına aykırı ve ruhsatsız olarak yapılan inşaatlar ile koruma amaçlı imar planlarında, plana; sitlerde, sit şartlarına aykırı olarak inşa edilen yapılar hakkında imar mevzuatına göre gerekli işlemleri yapmak, uygulamayı durdurarak konuyu belgeleri ile koruma bölge kurulu müdürlüğüne iletmek.

d. Maliki bulunduğu taşınmaz kültür varlığının onarımını gerçekleştiremeyecek durumda olan maliklere ilgili idarelerce yapılacak mali yardımlar ile ilgili düzenlemeleri gerçekleştirmek, teknik eleman yardımında doğrudan görev almak ya da bu görevi üstlenenleri denetlemek.

6.2.2. Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ve Koruma Bölge Kurulları

Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile kültür varlıklarını koruma bölge kurulları, korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili hizmetlerin bilimsel esaslara göre yürütülmesini sağlamak üzere kurulmuştur.

Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulunun başlıca görev ve yetkileri; korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının korunması ile ilgili işlerde uygulanacak ilkeleri belirlemek, koruma bölge kurulları arasında gerekli koordinasyonu sağlamak, bu kurullarca alınan kararlar nedeniyle uygulamada doğan genel sorunların yanı sıra alınan kararlara karşı kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerce yapılan itirazları değerlendiren karar vermek olarak sıralanabilir.³¹²

Ayrıca, mahalli idareler ile diğer kamu kurum ve kuruluşları, Koruma Yüksek Kurulunda görüşülmesini istedikleri hususları bağlı, ilgili veya ilişkili oldukları

³⁰⁹ Madran ve Özgönül (2005), s. 23-27.

³¹⁰ Madran ve Özgönül (2005), s. 23-27.

³¹¹ Madran ve Özgönül (2005), s. 23-27.

³¹² <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

bakanlıklara bildirir. Bakanlıklar tarafından Koruma Yüksek Kurulunda görüşülmesi talebiyle gönderilen konular gündeme alınarak karara bağlanır.³¹³

Kültür ve Turizm Bakanlığınca belirlenen gündeme müteakip Koruma Yüksek Kurulu toplantıya çağrılır.

Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu; Kültür ve Turizm Bakanlığı Müsteşarı, Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı, Kültür ve Turizm Bakanlığının ilgili Müsteşar Yardımcısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürü, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının ilgili Genel Müdürü, Orman Genel Müdürü veya Yardımcısı, Vakıflar Genel Müdürü veya Yardımcısı, Maden İşleri Genel Müdürü veya Yardımcısı, Doğa Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürü veya Yardımcısı olmak üzere, on kurum temsilcisi üye ile koruma bölge kurulu başkanlarından Kültür ve Turizm Bakanlığınca seçilecek altı üye dâhil toplam on altı üyeden oluşur.³¹⁴

Koruma bölge kurulları ise, sorumluluk bölgeleri ve merkezleri Kültür ve Turizm Bakanlığınca belirlenecek yerlerde anılan Bakanlıkça kurulur. Buna göre, yurt genelinde görev yapan 36 adet koruma bölge kurulu bulunmaktadır.³¹⁵ Koruma bölge kurulları, 2863 sayılı Kanun kapsamında ve Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararları çerçevesinde olmak kaydıyla, Kültür ve Turizm Bakanlığınca tespit edilen veya ettirilen ya da Vakıflar Genel Müdürlüğünce tespit edilen korunması gerekli kültür varlıklarının tescilini ve gruplandırılmasını yapmak, tescillenen kültür varlıklarının koruma alanlarını tespit etmek ya da korunması gerekli kültür varlıklarından özelliklerini kaybetmiş olanların tescil kaydını kaldırmak, bu yapılar ve alanlarla ilgili her türlü uygulamaya yönelik kararları almakla yükümlüdür.³¹⁶

Tescil edilen sit alanlarının, tescilinden itibaren üç ay içinde geçiş dönemi yapı şartlarını belirlemek, koruma amaçlı imar planları ile bunların her türlü değişikliklerini inceleyip bu planlarını en geç altı ay; uygulamaya yönelik projeleri ise, en geç üç ay içinde karara bağlamak koruma bölge kurullarının görevleri arasındadır.³¹⁷

2863 Sayılı Kanun'un 17. maddesi gereğince sit alanlarında yapılması zorunlu olan koruma amaçlı imar planları; 26.07.2005 tarih ve 25887 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren (05.01.2017 tarihinde değişiklik yapılmıştır.) Koruma Amaçlı İmar Planları ve Çevre Düzenleme Projelerinin Hazırlanması, Gösterimi, Uygulaması, Denetimi ve Müelliflerine İlişkin Usul ve Esaslara Ait Yönetmelik³¹⁸ doğrultusunda ilgili idarelerce hazırlanmakta ya da hazırlanmaktadır. Bu planlar ilgili idarelerce verilen yetki kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı yatırım programına alınarak da yaptırılmaktadır.

Koruma amaçlı imar planlarının hazırlanmasında; anılan Yönetmelik'in 6. maddesi uyarınca, 21.10.2009 tarih ve 201458 sayılı Bakanlık Makamı Oluru ile uygun bulunan ve

³¹³ <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

³¹⁴ <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

³¹⁵ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 5 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

³¹⁶ <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

³¹⁷ <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

³¹⁸ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14430/koruma-amacli-imar-planlari-ve-cevre-duzenleme-projeler-.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

söz konusu Yönetmelik doğrultusunda hazırlanarak alt mevzuat olarak yürürlüğe giren Koruma Amaçlı İmar Planları Teknik Şartnamesi esas alınmaktadır.

Bu doğrultuda, Kültür ve Turizm Bakanlığınca yatırım programları kapsamında 1990-2016 yılları arasında sit alanlarına ilişkin 25 adet koruma amaçlı imar planı tamamlanmış olup, 17 adet koruma amaçlı imar planı yapımı işi devam etmektedir.³¹⁹

Taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları, bunların koruma alanları ve sit alanlarında, 3194 sayılı İmar Kanunu’nun 21. maddesi kapsamına giren ruhsata tabi olmayan tadilat ve tamiratlar; özgün biçim ve malzemeye uygun olarak, bünyesinde koruma, uygulama ve denetim büroları kurulmuş belediye ve il özel idarelerinin izin ve denetimi ile yapılır. Bunların dışındaki her türlü inşai ve fiziki müdahale koruma bölge kurulunun iznine tabidir. KUDEB kurulmamış yerlerde ise; taşınmaz kültür varlıkları ile bunların koruma alanları ve sit alanlarında, anılan Kanun kapsamına giren ruhsata tabi olmayan tadilat ve tamiratlar koruma bölge kurulu müdürlüğünün izin ve denetiminde yapılır. Ancak, koruma amaçlı imar planı onaylanmış sit alanlarında, taşınmaz kültür varlığının bulunduğu parseller dışındaki inşai ve fiziki müdahaleler, koruma amaçlı imar planı hükümleri doğrultusunda, bünyesinde KUDEB kurulmuş belediye ve il özel idarelerin izin ve denetimi ile yapılır.³²⁰

Vakıflar Genel Müdürlüğü idare ve denetiminde olan mazbut veya mülhak vakıfların mülkiyetindeki kültür varlıklarının 3194 sayılı İmar Kanunu’nun 21. maddesi kapsamına giren ruhsata tabi olmayan tadilat ve tamiratları ise, özgün biçim ve malzemeye uygun olarak Vakıflar Genel Müdürlüğünce yaptırılır.

Koruma bölge kurullarının teknik ve idari hizmetleri koruma bölge kurulu müdürlükleri tarafından yürütülür. İlgili koruma bölge kurulu müdürlüğüne korunması gerekli taşınmaz kültür varlıkları ve sit alanlarına yönelik yapılan başvuru üzerine, konunun kapsamına göre en az iki uzman tarafından mahallinde inceleme yapılır. Yapılan bu inceleme sonucu hazırlanan rapor ve diğer belgeler, koruma bölge kuruluna Kanun’da belirtilen süreler içerisinde sunulur. Yapılan değerlendirme sonunda alınan kararlar, yazışma usulüne göre koruma bölge kurulu müdürlükleri tarafından dağıtılır.³²¹

Koruma bölge kurulu müdürlükleri her ne kadar koruma bölge kurullarının sekreteryasını yürüten idari birimler olarak tanımlanmışsa da zaman içerisinde teknik işleri yürüten çok önemli idari birimlere dönüşmüştür. Koruma bölge kurulunun aldığı tüm kararların oluşumunda kurul uzmanlarının etkileyici, hatta belirleyici rolü olmaktadır. Çünkü tüm boyutlarıyla araziye inceleyen ya da koruma kurulu kararının her yönünü ve evresini inceleyebilen tek aktör koruma kurullarındaki uzmanlardır. Bu nedenle, koruma bölge kurulu müdürlüklerinde görevlendirilen uzmanlar, koruma sürecinin en azından kendi bölgelerindeki tüm evrelerini izlemekte, gözlemekte ve müdahale boyutlarını bilmektedir. Bu durum, her bir koruma bölge kurulu müdürlüğünde alanın özelliğine uygun hizmet içi eğitimlerden geçirilmiş uzmanların istihdam edilmesini gerekli kılmaktadır.³²²

Koruma bölge kurulu müdürlüklerinde yerel ve bölgesel ölçekte çok önemli arşivler bulunmaktadır. Bu arşivlerin işlevsel hâle getirilmesi bilim dünyasına açılması ve yayın hayatında kullanılabilmesi için uzmanların yanı sıra arşiv memurlarına ihtiyaç

³¹⁹ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyonu sunduğu 5 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

³²⁰ <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

³²¹ Madran ve Özgönül (2005), s. 30-33.

³²² Adana Milletvekili Zülfikar İnönü Tümer’in Komisyonu sunduğu 12 Ocak 2018 tarihli rapor.

duyulmaktadır. Ayrıca, müdürlüklerde işlerin tanımlandığı ortak kullanıma sunulan herhangi bir yazılım programının olmaması, kurumlar arasında hem terminoloji hem de hizmet üretiminde farklılıklara yol açmaktadır.³²³

Koruma bölge kurulu müdürlüklerinin idari yönden önemli bir eksikliği de müdürlüklere ait hizmet aracının bulunmamasıdır. Bu durum koruma bölge kurulu müdürlüklerince yürütülen iş ve işlemlerde hem zaman kayıplarına hem de işlerin uzamasına ve korumanın öznesinin yitirilmesine yol açmaktadır.³²⁴

Koruma bölge kurulu müdürlüklerinin hizmet binalarının, tescile tabi korunması gereken taşınmaz kültür varlığı olmaları, yangına karşı duyarlı bulunmaları, fiziki tahriplerden etkilenmeleri ve en önemlisi de çok önemli arşivleri içermeleri nedeniyle hem elektronik güvenlik ağı hem de kadrolu güvenlik elemanlarıyla 24 saat esasına uygun şekilde güvenliğinin sağlanması gerekmektedir.³²⁵

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 55. maddesinin 2. fıkrası gereği koruma bölge kurulu üyelerinin görev süresi üç yıldır. Aynı Kanun’un 58. maddesinde koruma bölge kurullarının oluşumu açıklanmış; arkeoloji, sanat tarihi, hukuk, mimarlık ve şehir plancılığı konularında uzmanlaşmış kişiler arasından Bakanlıkça seçilecek yedi temsilciden meydana geleceği hükme bağlanmıştır.

Kurum temsilcisi üyeler:

a. Görüşülecek konu, belediye sınırları içinde ise büyükşehirlerde büyükşehir belediye başkanı veya teknik temsilcisi ile ilgili ilçe veya ilk kademe belediyesi başkanı veya teknik temsilcisi; belediye sınırları dışında ise, ilgili valilikçe seçilecek teknik temsilci,

b. Görüşülecek konu, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile ilgili ise Çevre ve Şehircilik Müdürlüğünden bir teknik temsilci,

c. Görüşülecek konu, Vakıflar Genel Müdürlüğü ile ilgili ise Vakıflar Bölge Müdürü veya teknik temsilcisi,

d. Görüşülecek konu, Orman ve Su İşleri Bakanlığı ile ilgili ise konuyla ilgili teknik temsilci,

e. Görüşülecek konu, müze müdürlüğü ile ilgili ise ilgili müze müdüründen oluşur.³²⁶

İlgili meslek kuruluşları ile sivil toplum örgütü temsilcileri koruma bölge kurulu toplantılarına gözlemci olarak katılabilir. Rölöve ve anıtlar müdürlüklerini ilgilendiren konularda ilgili rölöve ve anıtlar müdürü oy hakkı olmamak kaydıyla toplantıya danışman olarak çağrılabilir. Gerek görülmesi hâlinde diğer kamu kurum ve kuruluşlarından oy hakkı olmaksızın görüş alınmak üzere uzman çağrılabilir.

Kurullar, evrensel koruma kuramı bağlamında yerel sorunlara özgün kararlar üretmelidir. Bu çerçevede, kültür varlıklarını koruma bölge kurullarına atanan üyeler kendi disiplinlerinde yetkili olmalarının yanı sıra koruma eğitimi almış ve bu eğitimi uygulama alanlarında geliştirmiş olmalıdır.³²⁷

³²³ Adana Milletvekili Zülfikar İnönü Tümer’in Komisyona sunduğu 12 Ocak 2018 tarihli rapor.

³²⁴ Adana Milletvekili Zülfikar İnönü Tümer’in Komisyona sunduğu 12 Ocak 2018 tarihli rapor.

³²⁵ Adana Milletvekili Zülfikar İnönü Tümer’in Komisyona sunduğu 12 Ocak 2018 tarihli rapor.

³²⁶ <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

³²⁷ Adana Milletvekili Zülfikar İnönü Tümer’in Komisyona sunduğu 12 Ocak 2018 tarihli rapor.

Koruma bölge kurul kararlarıyla koruma altına alınan alanlara ilişkin verilen kararların başka hukuksal süreçlerle kesişmesi durumunda koruma bölge kurulu kararları için idari yargıya başvurulabilmektedir. Ayrıca, koruma bölge kurullarınca alınan kararlara, kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerce koruma bölge kurulu kararının tebliğ veya ilanından itibaren altmış gün içinde Koruma Yüksek Kuruluna itiraz edilebilir. Bu itirazlar Bakanlıkça değerlendirilerek gerekli görüldüğü takdirde Koruma Yüksek Kurulu gündemine alınır.

Koruma Yüksek Kuruluna yapılan itirazlar sonuçlanıncaya kadar itiraza konu koruma bölge kurulu kararının uygulanmasına devam edilir. İtiraz sonucu koruma bölge kurulu kararı Koruma Yüksek Kurulu tarafından kaldırılır ise, kararın ilgili yerlere dağıtımı yeniden yapılır.

6.2.3. Rölöve ve Anıtlar Müdürlükleri

Rölöve ve anıtlar müdürlükleri, 16.04.2003 tarih ve 4848 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un 9. maddesinin (b) bendi doğrultusunda kurulmuştur. Bu kapsamda, Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren 22 adet rölöve ve anıtlar müdürlüğü bulunmaktadır.

Rölöve ve anıtlar müdürlükleri, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü görev alanları çerçevesinde, müze yapıları ile tescilli taşınmaz kültür varlıklarına yönelik, Kültür ve Turizm Bakanlığınca uygun görülen veya onaylanmış yatırım programında yer alan veya DÖSİMM vb. kaynaklar kullanılarak yapılacak işlerin; ilgili ihale yönetmelikleri kapsamında bakım, onarım, inşaat, rölöve, restitüsyon, restorasyon, çevre düzenleme, sokak sağlıklılaştırma, nakil, muhafaza ve değerlendirme işlerine ait her türlü etüt, proje ve uygulama hizmetlerini (proje hazırlama, yaklaşık maliyet hazırlama, ihale işlemleri, yapı denetim hizmetleri, geçici ve kesin kabul işlemleri vb.) yapmak ve yaptırmakla yükümlüdür.

Tescilli taşınmaz kültür varlıklarının yalnız projelendirilmesi değil, bakım-onarım ve restorasyon uygulaması da yapılarak yapıların kullanılabilir duruma gelmesi sağlanmakta, bu varlıklar teşhir-tanzim, mühendislik proje ve uygulamaları ile gelecek nesillere aktarılmaktadır.

Koruma konusunda ilk kaynak olan Venedik Tüzüğü'ne göre; “restorasyon” uzmanlık gerektiren bir iştir. Amacı, kültür varlığının estetik ve tarihî değerini korumak ve ortaya çıkarmaktır. Onarım, kendine temel olarak aldığı özgün malzeme ile güvenilir belgelere saygıyla bağlı olmalıdır. Uluslararası kabul gören söz konusu Tüzük, Türkiye tarafından da kabul edilmiş olup, Tüzük'teki hususlar başta olmak üzere 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında çalışmalar yürütülmektedir.³²⁸

Restorasyon çalışmaları, tarihî yapının rölövesinin hazırlanarak, mevcut durumunun belgelenmesi ile başlamaktadır. Belgeleme ile birlikte yapının strüktürel ve malzeme analizleri ile tarihînin araştırılması yapılarak yapıda mevcut olan sorunlar ve değişimler ortaya konmakta ve yapının restitüsyonu hazırlanmaktadır. Tüm bu çalışmalar sonucunda, rölöve analizleri ve restitüsyon verileri ışığında yapıya en uygun müdahale yöntemleri tespit edilerek restorasyon projeleri oluşturulmaktadır. Hazırlanan projeler doğrultusunda da uygulamaları gerçekleştirilmektedir.

³²⁸ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

2005 yılından itibaren emlak vergilerinin %10'u nispetindeki paylar, taşınmaz kültür varlıklarının korunması amacıyla planlama, projelendirme, uygulama ve kamulaştırma işlerinde kullanılmak üzere illerdeki katkı payı hesaplarında tutulmaktadır. Yasa, ayrıca, finansman temini konusunda, korumaya yapılacak katkıların teşviki için vergi indirimi uygulamasını getirmiştir.

Bu olumlu gelişme ve çalışmalar sonucunda temin edilen bu kaynaklar, ne yazık ki restorasyon için yeterli olamamaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığının da Genel Bütçe'deki payı ve bu payın da çok az bir kısmının restorasyon işlerine aktarılması, bu sahadaki işlerin yeterli verimlilikte olmasını engellemektedir.

31.03.2014 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren 6360 sayılı Kanun doğrultusunda 30 ildeki özel idareler kapatılarak valilikler bünyesinde kurulan yatırım izleme koordinasyon başkanlıkları kurulmuş olup, bahsedilen Kanun hükmü uyarınca toplanan katkı payı tutarlarının %20'lik kısmı Kültür ve Turizm Bakanlığının öncelik vereceği işlerde kullanılmak üzere tahsis edilmektedir.

Kamusal binaların restorasyonları dışında özel hukuka tabi gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde bulunan taşınmaz mirasla ilgili olarak Taşınmaz Kültür Varlıklarına Yardım Sağlanmasına Dair Yönetmelik kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığınca hibeler verilmektedir.

Restorasyon çalışmaları sadece yurt içinde değil, yurt dışında da gerçekleştirilmektedir. Yurt dışında bulunan kültür varlıklarımızın korunmasına yönelik yürütülen çalışmalar; Kültür ve Turizm Bakanlığının 4848 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'un ilgili maddeleri kapsamında; başta yurt dışındaki kültür varlıklarımızın korunmasına yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesinde karşılaşılan aksaklıkların giderilmesi, Bakanlıkça uygulanmasına karar verilen “yurt dışındaki kültür varlıklarımızın korunmasına yönelik proje, uygulama ve faaliyetlerin” Kültür ve Turizm Bakanlığının yurt dışı temsilcilikleri ve ilgili Genel Müdürlükleri aracılığı ile yürütülmesi ve Kültür Varlıkları İhale Yönetmeliği ile kültür varlıklarımızın korunmasına yönelik proje, uygulama ve faaliyetler yıllık yatırım programı çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

Ayrıca, 2008 yılında Başbakanlık Genelgesiyle Yurt Dışındaki Kültür Varlıkları Eşgüdüm ve Yönlendirme Kurulu teşkil edilmiştir. Bu kapsamda, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) yurt dışındaki kültür varlıklarımızın restorasyonu ve koordinasyonu görevini yürütmekte olup, 2008 yılından itibaren 315 eserin restorasyonunu gerçekleştirmiş ve gelecek nesillere aktarımını sağlamıştır.³²⁹

2863 sayılı Kanun kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı başta olmak üzere diğer kurumlarca yapılan restorasyon çalışmaları sürecinde doğal olarak birçok sorunla karşılaşmaktadır. Tescilli taşınmaz kültür varlığı yapının rölöve, restitüsyon, restorasyon proje hazırlama ilkeleri, 2863 sayılı Kanun kapsamında, 660 sayılı ilke kararında belirlenmiştir. Ancak, mimarlıkta lisansüstü programıyla verilen ve sonucunda restorasyon kuram, kriter ve etiğiyle donanımlı mimarlar tarafından çizilmesi gereken koruma projelerinin, restorasyon konusunda uzmanlaşmamış mimarlarca yapılması, projelerin niteliklerini etkilemektedir. Bu durum, proje kalitesini düşürmekte, dolayısıyla ilgili koruma bölge kurullarında değerlendirilme aşamasında zaman, verim ve emek kaybına neden olmaktadır.³³⁰

³²⁹ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansının Komisyona sunduğu 15 Mart 2018 tarihli bilgi notu.

³³⁰ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

Ayrıca, restorasyon uygulama sürecinde, restorasyon yapan firmaların bünyesinde nitelikli eleman eksikliği ve uygun olmayan malzeme kullanımı ile diğer idarelerce yürütülen restorasyon çalışmalarında, idarelerde bu konuda uzman personelin az olması nedeniyle işin restorasyon kuramları anlamında doğru yürütülemedi ve kontrol edilemedi riski; asırlardır ayakta duran bir organizma niteliğindeki eserin, kendisini meydana getiren unsurları yavaş yavaş kaybetmesine ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır.³³¹

Restorasyon öncesinde kamulaştırma sürecinde yaşanan sorunlar da bulunmaktadır. Kamulaştırma işlemi, her ne kadar sağlam ve tutarlı yasal temellere sahip kılınsa da uygulama safhasında kamu yönetimlerine, taşınmaz malı kamulaştırılan kişilere, hatta tüm topluma yönelik zararlara sebebiyet verebilmektedir. Uygulamada kamulaştırma, söz konusu kesimler arasında çeşitli anlaşmazlıklara ve sıkıntılara yol açmaktadır. Özellikle, parçalı mülkiyete sahip tarihî yapılarda gerçekleştirilecek proje çalışmaları ve restorasyon uygulamaları, mülkiyet sorunları nedeniyle sekteye uğramaktadır. Şahıs mülkiyetinde bulunan tarihî yapılar, mülkiyet problemleri nedeniyle zamanında koruma önlemleri alınamadığı için yok olma tehlikesi altında kalmaktadır.³³²

6.2.4. Araştırma, Sondaj, Kazı ve Define Araması

Arkeoloji, insanlık tarihini aydınlatan bilgi ve belgeleri ortaya çıkaran bir bilim dalıdır. Bu amaca yönelik olarak arkeolojik araştırma, sondaj ve kazı çalışmaları yapılmaktadır. Bu çerçevede, bilim insanları tarafından eski yerleşim alanlarında kazılar yapılarak o coğrafyanın tarihini veren arkeolojik eserler, yazılı kaynaklar elde edilmekte ve böylece, o coğrafyanın tarihi aydınlatılmakta ve varsa insanlık tarihine olan katkıları ortaya çıkartılmaktadır. Bu bağlamda, kazı alanlarından elde edilen küçük bir parça önem arz etmektedir. Örneğin, ele geçirilen bir sikke kazı yapılan alanın tarihlenmesi konusunda çok önemli bir veri olabilmektedir.³³³

İnsanlık tarihinin en fazla yerleşim gören alanlarından biri olan Anadolu, yerli ve yabancı bilim adamlarının ilgisini çekmekte olup çok sayıda bilimsel kazı ve araştırmalara ev sahipliği yapmaktadır. Bu kapsamda, bilimsel ve mali yeterliği Kültür ve Turizm Bakanlığınca takdir ve kabul olunan Türk ve yabancı heyet ve kurumlara araştırma izni, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından; sondaj ve kazı yapma izni Kültür ve Turizm Bakanlığının teklifi üzerine, Bakanlar Kurulu kararı ile verilir. Kazı ve sondaj ruhsatnameleri ile araştırma izni bir yıl için geçerlidir. Ruhsatname ve izin süresinin sonunda heyet başkanı kazıya, sondaj ve araştırmaya devam edildiğini yazılı olarak bildirdiği takdirde, bu hak her yıl müracaat şartı ile gelecek yıllarda da müracaatçı için saklı tutulur.³³⁴

Kazılarda meydana çıkan bütün taşınır kültür ve tabiat varlıkları, kazı yapan heyet ve kurumlar tarafından her yıl yapılan kazı sonunda Kültür ve Turizm Bakanlığının göstereceği devlet müzesine naklolunur. Kazı ve sondaj araştırmalarında elde edilen insan ve hayvan iskeletleri ile bütün fosiller, Kültür ve Turizm Bakanlığınca uygun görüldüğü takdirde, tabiat tarihi müzeleri ile üniversitelere veya ilgili diğer Türk bilim kurumlarına

³³¹ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyonu sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

³³² Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyonu sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

³³³ Dr. Gül Pulhan'ın 24 Aralık 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

³³⁴ <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

verilebilir. Ayrıca, kazı ve sondaj araştırmalarında elde edilen askerî tarihle ilgili her türlü taşınır kültür varlığı, Genelkurmay Başkanlığının uygun görüşü ile Kültür ve Turizm Bakanlığınca askerî müzelerle devredilir. Kültür ve Turizm Bakanlığının izni ile yapılan kazılarda ortaya çıkan taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının bakım, onarım ve çevre düzenlemeleri ile taşınır kültür ve tabiat varlıklarının bakım ve onarımları kazı başkanlığınca yapılır.³³⁵

Diğer taraftan, çağdaş yaşamın gerekliliği olan barajlar, yollar, sanayi ve turistik tesisler, havaalanları gibi çok sayıda yatırım, kentsel alanların büyümesi gibi etkenler aynı zamanda kültür varlıklarının hızlı bir şekilde yok edilmesi anlamına gelmektedir. Bunu önlemek üzere bu alanlarda Kültür ve Turizm Bakanlığınca kurtarma kazıları yapılmaktadır. Ancak, bu kazılar, yeterli itina gösterilmeden ve bilimsel kurallara riayet edilmeden yapıldıkları ifade edilerek eleştirilmektedir.³³⁶

Define aramak isteyenlere ise, 2863 sayılı Kanun'un 6. maddesinde korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlığı olarak belirtilen yerler ile tespit ve tescil edilen sit alanları ve mezarlıklar dışında, Kültür ve Turizm Bakanlığınca define arama ruhsatnamesi verilebilir. Arama ruhsatının verilmesi, define arayıcıdan istenecek belgeler, aramanın yapılması, çıkan defineden arayıcıya tanınacak haklar, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Maliye Bakanlığının birlikte düzenlediği 27.01.1984 tarihli ve 18294 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Define Arama Yönetmeliği ile belirlenir.

Bu kapsamda, 2017 yılında 118 adet Bakanlar Kurulu kararlı Türk kazısı, 32 adet Bakanlar Kurulu kararlı yabancı kazı, 59 adet müze kazısı, 134 adet Türk ve yabancı yüzey araştırması, 6 adet sualtı yüzey araştırması, 180 adet kurtarma kazısı ve 3 adet sualtı kazısı ve diğer çalışmalar olmak üzere toplamda 575 çalışma gerçekleştirilmiştir.³³⁷ TİKA da Moğolistan'da Bilge Tonyukuk Anıt Alanı, Türkmenistan'da Sultan Alparslan'ın mezar yerinin araştırılması, Macaristan'da Zigetvar Kanuni Sultan Süleyman Türbesi gibi alanlardaki kazı faaliyetleriyle tarihimize ışık tutmaya yönelik çalışmalarda bulunmaktadır.³³⁸

Bilimsel kazı çalışmaları ile araştırmalar, kaçak kazıların önlenmesinde etkin bir role sahiptir. Bir sit alanında yapılan kazı çalışmaları ile alanın güvenliği artacağından alanda meydana gelecek kaçak kazılar da azalacaktır. Ancak, güvenliğin yanı sıra, önemli bir konu da kazı alanlarının halkla barıştırılmasıdır. Bu kapsamda, öncelikle sit alanlarındaki mülkiyetlerin kamulaştırılması gerekmektedir. Ayrıca, yerel halkın arkeolojik kazılarda, restorasyon faaliyetlerinde ya da diğer çalışmalarda görev almaları ile ekonomiye kazandırılmaları alanın halk tarafından da sahiplenmesini sağlayacaktır.³³⁹

³³⁵ <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

³³⁶ Adana Milletvekili Zülfikar İnönü Tümer'in Komisyona sunduğu 12 Ocak 2018 tarihli rapor.

³³⁷ Kültür ve Turizm Bakanlığının Komisyona sunduğu 26 Aralık 2017 tarihli bilgi notu.

³³⁸ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansının Komisyona sunduğu 15 Mart 2018 tarihli bilgi notu.

³³⁹ Prof. Dr. Ertekin Mustafa Doksanaltı'nın 30 Kasım 2017 tarihli Dinleme Tutanağı, TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.

YEDİNCİ BÖLÜM

SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

7.1. MEVZUAT İLE İLGİLİ ÖNERİLER

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’ndaki Para ve Hapis Cezaları:

2008 yılında çıkarılan 5728 sayılı Kanun ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda yer alan para ve hapis cezaları artırılmıştır. Ancak mahkemelerde hapis cezalarında alt limitin uygulanması dolayısıyla verilen 2 yıl hapis cezasının, değişik gerekçelerle indirilip para cezasına çevrilmesiyle birlikte, hapis cezalarının caydırıcılığı kalmamıştır. Bu çerçevede, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nda yer alan 65, 67 ve 74. maddelerindeki cezaların alt sınırı bir yıl yükseltilerek suçlulara verilen cezaların caydırıcılığı sağlanmalıdır.

Ayrıca, höyük ve tümülüsler gibi taşınmaz kültür varlıkları, iş makineleri kullanılarak kısa zamanda yok edilebilmektedir. Söz konusu iş makinelerine el konulmasına yönelik bir düzenlemeyle kaçak kazılarda iş makinelerinin kullanımı büyük ölçüde engellenmiş olacaktır. Bu hususun 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun “eşya müsadresi” başlıklı 54. maddesi kapsamında değerlendirilmesi mümkün olsa da, kaçak kazı olaylarındaki mevcut durum ve ortaya çıkan tahribat göz önünde bulundurularak 2863 sayılı Kanun’un 74. maddesine “kaçak kazılarda kullanılan iş makinelerine el konulur” hükmünün eklenmesiyle daha caydırıcı bir düzenlemeye gidilmesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

İhbar Mekanizmasının Teşviki:

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 64/e maddesi gereğince, aynı Kanun’un 4. maddesinde yazılı süreler içinde bildirilmediğinden gizlenmiş sayılan kültür varlıklarını haber verenler ile bunları yakalayan kamu görevlilerine 1905 sayılı “Menkul ve Gayrimenkul Emval ile Bunların İntifa Haklarının ve Daimi Vergilerinin Mektumlarını Haber Verenlere Verilecek İkramiyelere Dair Kanun” çerçevesinde ikramiye verilmektedir. Günümüzde %7,5 olarak işlev gören bu Kanun eski eser kaçakçılığını önlemede yetersiz kalmaktadır. Ayrıca, müze ve kütüphanelerden çalınan kültür varlıklarını haber veren kişiler ile yakalayan kamu görevlilerine, Kültür ve Turizm Bakanlığının ilgili Yönetmelik’inin 5. maddesindeki “Bakanlıkça daha önceden bilinen kültür ve tabiat varlıkları için ihbar ikramiyesi ödenmez” hükmü çerçevesinde ikramiye verilememektedir.

Sorunun giderilmesi amacıyla; 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 64/e maddesi 1905 sayılı Kanun’dan bağımsız olarak değerlendirilmeli, Maliye Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından bir çalışma yapılarak bu madde yeniden düzenlenmeli ve ikramiye oranları ihbar mekanizmasını etkin olarak çalıştıracak şekilde yükseltilmelidir. Bu düzenlemede, varlığı önceden biliniyor müze, kütüphane, ören yeri ve benzeri yerlerde bulunan kültür varlıklarının çalınması durumunda ihbar eden kişilere ve yakalayan kamu görevlilerine ikramiye verilmesi hususu da yer almalıdır.

2863 Sayılı Kanun'un 67. Maddesindeki Suçlara İlişkin Teknik Takip:

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun eski eserleri yurt dışına kaçırmak (mad. 68) ve kaçak kazı yapmak (mad. 74) suçlarına yönelik olarak Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığınca, Ceza Muhakemesi Kanunu kapsamında iletişimin denetlenmesi (mad. 135/6), gizli soruşturmacı görevlendirilmesi (mad. 139/c) ve teknik araçla izleme (mad. 140) gibi tedbirler uygulanmakta ve başarılı sonuçlar elde edilmektedir. Aynı tedbirlerin, Ceza Muhakemesi Kanunu'nda belirtilmediğinden 2863 sayılı Kanun'un 67. maddesinde yazılı suçlar (haber verme zorunluluğu ve kültür varlığı ticaretine aykırı hareket edenler) için uygulanmadığı görülmektedir. Hâlbuki, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarının yasa dışı olarak yurt içinde el değiştirilmesinde; yani, kaçak kazıcıların elde ettikleri eserlerin toplayıcıya veya pazarlamacıya ulaştırılmasında işlenen suçlar, haber verme zorunluluğuna ve kültür varlığı ticaretine aykırı hareketler kapsamına girmektedir. Bu nedenlerle; Ceza Muhakemesi Kanunu'nun iletişimin denetlenmesi (mad. 135/6), gizli soruşturmacı görevlendirilmesi (mad. 139/c) ve teknik araçla izleme (mad. 140) tedbirlerinin, 2863 sayılı Kanun'un 67. maddesindeki suçları da kapsamı için, Ceza Muhakemesi Kanunu'nun ilgili maddelerinde değişiklik yapılması gerekmektedir.

Dedektör Kullanımı:

Ülkemizde korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarından olan höyükler, antik kentler, nekropoller (eski mezarlık alanları) ve tümülüsler (anıt mezarlar) kaçak kazılara ve soygunlara maruz kalmaktadır. Kaçak kazılarda taşınmaz kültür varlıkları önce dedektör denilen ve yer altındaki bazı metallere duyarlı olan cihazlarla taranmaktadır. Dedektörlerin sinyal verdiği yerler eski eser veya hazine bulmak amacıyla tahrip edilmekte ve buralarda kaçak kazılar yapılmaktadır.

Daha önce gerek Emniyet Genel Müdürlüğü, gerekse Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü dedektörlerin yasaklanması veya kullanımının kısıtlanması çerçevesinde çalışmalar yürütmüş, ancak herhangi bir sonuç alınamamıştır. Ülkemizin 16.1.1992 tarihinde imzaladığı, 5.8.1999 tarih ve 4434 sayılı Kanun ile onayladığı Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi'nin 3. maddesi; arkeolojik arama amaçlı metal dedektörlerin ve diğer arama gereçlerinin kullanımının devletin iç mevzuatında öngörülen hâllerde bilimsel nitelikli ön izne tabi tutulmasını hükme bağlamaktadır. Bu çerçevede, kaçak kazıları teşvik eden dedektörlerin yasaklanması veya kullanımının kısıtlanması zorunluluk hâline gelmiştir. Eğer dedektörlerin yasaklanması mümkün olamıyor ise, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığına bağlı Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü tarafından yalnızca maden aramalarında kullanılmak üzere ruhsata bağlanması, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı tarafından ruhsat sahiplerinin gözetim altında bulundurulması hususu araştırılmalı ve bu yönde hukuki bir düzenleme yapılmalıdır.

Yeni Bir Birim Kurulması:

Yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılmış eserlerin ülkemize iadesi alanında yürütülen faaliyetlerin yoğunluğu, bu alanda müstakil bir oluşuma gidilmesini zorunlu hâle getirmektedir. Yurt dışında bulunan Türkiye kökenli kültür varlıklarının tespiti ve bu eserlerin yurt dışına çıkarılmasıyla ilgili bilgi ve belgelerin toplanarak sistemli bir şekilde tasnif edilmesi, yasa dışı yollarla kaçırılan kültür varlıklarının Türkiye'ye iadesi çalışmalarına esas teşkil edecek bir altyapı oluşturacaktır. Bu amaca yönelik olarak, Kültür

ve Turizm Bakanlığı bünyesinde yeni bir birim kurulmalıdır. Kurulacak yeni birim, bu konuda bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla tecrübeli uzman ve akademisyenlerden oluşturulmalı; ayrıca, ilgili her alanda uzmanlaşabilecek donanımlı personel ile takviye edilmelidir.

Bu birim, aşağıdaki görevleri yerine getirmelidir:

a) Yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılmış olan ülkemiz kökenli, korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarını tespit etmek, envanterlerini yapmak, Türkiye’ye iadeleri sürecinde gerekli olan bilgi, belge ve bilimsel yayınları toplamak ve değerlendirmek;

b) Yurt dışına kaçırılmış eserler hakkında dosya oluşturmak amacıyla, Türkiye’deki müze ve kütüphanelerde bulunan kayıp/çalıntı eserlerle ilgili belgelerin kataloğu, tasnifi ve sayısallaştırılmasını sağlayarak, eski harfli ve başka lisanlarda düzenlenmiş olanların transkripsiyonunu, tercümesini ve ayrıntılı bir şekilde analizini yaparak yasa dışı yollarla Türkiye dışına çıkarılmış kültür varlıklarının ülkemize iadesi hususunda bir veri tabanı oluşturmak ve bu doğrultuda bir siyaset ve yol haritası geliştirmek;

c) Türk müzeciliğinin gelişimine yönelik projeler hazırlamak, müzecilikteki eksiklikleri tespit etmek ve müzelerde görev yapan ihtisas elemanlarının ihtiyaç duyulan her müstakil alanda uzmanlaşmasını sağlamak;

d) Kültür ve tabiat varlıklarını korumakla görevli yardımcı personele, halka ve öğrencilere yönelik eğitim çalışmaları yaparak ve projeler geliştirerek, toplumda kültür bilincinin ve koruma kültürünün yaygınlaşması amacıyla faaliyetler yürütmek.

Bu birimin kurulabilmesi için 2863 sayılı Kanun’un 10. maddesine yapılacak bir ekle yasal dayanağın hazırlanabileceği değerlendirilmektedir.

Yetki Birleştirilmesi:

2863 sayılı Kanun gereğince, millî sarayları korumak ve değerlendirmek TBMM Genel Sekreterliğinin; askerî ve yasak bölgelerde yer alan kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi Millî Savunma Bakanlığının; vakıflara ait kültür ve tabiat varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğünün yetkisi altındadır. Taşınmaz kültür varlıklarının muhtelif kurumların denetimi altında olması, bunların bakım-onarım ve restorasyon süreçlerinde çeşitli zorluklarla karşılaşılmasına ve yetki konusunda karmaşaya sebebiyet vermektedir. Bu durumun önüne geçilebilmesi için Türkiye’deki kültürle ilgili birimlerin tek çatı altında toplanması ve güçlü bir restorasyon ve tanıtım birimiyle desteklenmesi uygun olacaktır.

Kültür Varlıklarını Koruma Gücü:

İtalya örneğinde olduğu gibi, İçişleri Bakanlığı bünyesinde (polis, jandarma, sahil güvenlik) hâlihazırda görev yapan arkeolog ve sanat tarihçilerinin biraraya getirilmesi, sayılarının artırılması ve İçişleri Bakanlığı bünyesinde bu konuda eğitilmesi suretiyle koruma gücü teşkilatı kurulabilir. Bu teşkilat, Bakanlık bünyesinde yetişmiş ve deneyimli ekiplerin oluşmasına da zemin hazırlayacaktır. Türkiye çapında kültür ve tabiat varlığı kaçakçılığını önlemeye yönelik olarak istihbarat çalışmalarını organize etmek ve operasyonlar düzenleyerek, örgütsel yapıları çökertmek, bu teşkilatın ana görevi olmalıdır. Bu görevini icra ederken, uluslararası polis teşkilatlarıyla iş birliği içine girilmeli ve örgütsel yapıların iç ve dış bağlantıları tespit edilmelidir. Bu tespit çalışmalarına ilişkin dokümanlar, kaçırılan kültür ve tabiat varlıklarının iadesinde delil teşkil edecektir. Bu

teşkilat, müze ve ören yerlerinde güvenliği artıracak sistemleri tespit etme ve alternatif projeler geliştirmede rol alabileceği gibi, iç piyasa denetimlerinde de önemli görevler üstlenebilecektir. Böyle bir teşkilat, kültür ve tabiat varlığı kaçakçılığında caydırıcı bir güç olacaktır.

Yurt Dışından Kültür ve Tabiat Varlıklarının Getirilmesi:

Taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelerin gereği olarak ülkemize getirilmek istenen ve gümrüklerde tespit edilen kültür varlıkları için Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından, kültür varlığının getirildiği ülkenin resmî makamlarından alınmış ihraç sertifikası veya izin belgesi talep edilmektedir. Bu sertifika veya izin belgelerinin ortaya konamaması durumunda ilgili ülkeyle irtibata geçilerek durumdan haber verilmekte, eserlerin kökenine ilişkin bilgi, belge veya bilimsel raporlar talep edilmektedir.

Her ne kadar uluslararası hukuki ve etik kriterlere göre hareket edildiği ilgili Bakanlıklarca yapılan işlemlerden anlaşılmaktaysa da, konunun 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 33. maddesine bağlı olarak çıkartılacak bir yönetmelikle düzenlenmesinde yarar görülmektedir. Bu düzenleme, ülkemizin kültür varlığı kaçakçılığının önlenmesine tek yönlü bakmadığının da göstergesi olacaktır.

7.2. YÜRÜTME İLE İLGİLİ ÖNERİLER

Kaçak Kazıların ve Soygunların Önlenmesi:

Eski eser kaçakçılığının ilk aşamasını kaçak kazılar ve soygunlar oluşturmaktadır. Genellikle yerleşim yerlerinden uzakta bulunan höyükler, antik kentler, nekropoller ve tümülüsler gibi taşınmaz kültür varlıkları, ören yeri bekçileri ya da jandarma güçleri tarafından korunabilir veya mahalle, köy tüzel kişiliklerine sahiplendirilerek korunması temin edilebilir. Buradan elde edilecek gelirlerden sözü edilen ilgili birimlere pay verilebilir. Kaçak kazılarla tahrip edilen alan bir höyük ise, tüm yerleşim tabakaları ve bilimsel kazılarla ortaya çıkarılabilecek bilgi dağarcıkları yok edilmektedir. Eğer kaçak kazıcılar bir nekropol alanında bu faaliyetlerini yürütmüş ise, bu alandaki mezarlarda bulunan taşınır kültür varlıkları ya tahrip edilmekte ya da ele geçirildikten sonra ticari metaya dönüştürülmektedir. Bu durum, müzelerimizde sergilenecek değerlerdeki eserlerin ve o döneme ait gömü adetlerinin kaybolması anlamına gelmektedir.

Günümüzde mücavir alanlarda bulunan taşınmaz kültür varlıklarında dozer, kepçe ve buna benzer ağır iş makineleri kullanılarak kaçak kazıların yapıldığı görülmektedir. Bu eylemler sonucu, tarihsel süreçte o bölgede yaşamış kültürler, yani kültürel mirasımız tamamen tahrip edilerek yok olmaktadır.

Bu çerçevede;

a) Mücavir alanlarda bulunan höyük, tümülüs ve nekropol alanlarında Jandarma Genel Komutanlığına bağlı karakollarca yapılan denetimler sıklaştırılmalıdır.

b) Mücavir alanlarda bulunan taşınmaz kültür varlıklarının tel örgü ile çevrilmesi, bekçilerle veya gelişen teknolojiyle birlikte dron gibi insansız hava araçlarının kullanımı artırılarak kamera sistemleriyle korunması sağlanmalıdır.

c) Arkeolojik sit alanlarında ve korunması gerekli kültür varlıklarının bulunduğu yerler ile müze ve kütüphanelerde bulunan bekçi veya koruma güvenlik görevlisi kadrolarının yeterli hâle getirilmesi için çalışma yapılmalıdır.

d) Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı bölgesel birimleri, eski eser kaçakçılığını önlemeye yönelik istihbari çalışmalara ağırlık vermeli ve olaylar vuku bulmadan önlemenin yollarını aramalıdır.

e) Eski eser kaçakçılarının, müze, kütüphane, cami, kilise ve sinagog gibi kültür varlıklarının korunduğu mekânları hedef aldıkları bilinmektedir. Buralardaki eski eserlerin fotoğrafı, ayrıntılı envanterleri ve periyodik denetimleri yapılmalıdır. Bu alanda kurumlar arası iş birliği ve koordinasyon artırılmalı, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün taşınır kültür varlığı envanterleri için ortak bir veritabanı oluşturulmalıdır.

f) Müze müdürlükleri tarafından arazide yürütülen müze-dışı faaliyetlerin yoğunluğu, hem bilimsel müze çalışmalarını hem de kaçak kazıların önlenmesine yönelik iş ve işlemleri aksatmaktadır. Sorunun çözümüne yönelik olarak, müze-dışı faaliyetlerde hizmet verecek bir arazi teşkilatının kurulması veya acil müdahale ekiplerinin oluşturulması gerekli görülmektedir.

g) Yasa dışı yollarla yurt dışına çıkarılan ülkemiz kökenli kültür varlıklarının iadesinin sağlanması sürecinde, kaçak kazı veya hırsızlığın gerçekleştiği yere, zamana, olaya ve olay sonrasına ilişkin sürecin ayrıntılı kayıtlarının temini önem arz etmektedir. Tespit edilen tüm olaylarda bu hususların gözetilerek işlem yapılması ve kayıtların itina ile tutulması gereklidir. Bu çerçevede, hırsızlık ve kaçak kazı olaylarında tutanak ve diğer dokümanlar ile olay yerine ilişkin bilgilerin hazırlanmasında müze yetkilileri, kolluk kuvvetleri ve adli merciler bu hususlara özellikle dikkat etmelidir.

h) Kaçak kazılar ve soygunlar neticesinde kaçırılan eserlerin yurt dışına çıkarılma aşamasında sıklıkla kullanılan yollardan birinin deniz yolu olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, özellikle Sahil Güvenlik birimleri kıyı şeridi ve karasularımızda güvenlik önlemlerini artırmalı ve denetimleri sıklaştırmalıdır.

İç Piyasa Denetimi:

İç piyasa denetim altına alınmalıdır. İç talep, özel müzeler ve koleksiyoncular tarafından oluşturulmaktadır. Kaçak kazılardan çıkarılan bir eserin ülkemizde bulunan özel müzelerin veya koleksiyoncuların koleksiyonlarına katılması engellenmediği sürece, eski eser kaçakçılığını önlemek mümkün olmayacaktır.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 4. maddesine göre, kültür varlıklarının bulunması hâlinde devlet müzelerine haber verilmesi zorunludur. Müze müdürlükleri bu Kanun'un 25. maddesi doğrultusunda bu eserlerden korunması gerekli olanları müzelere alır, korunması gerekli olmayanları ise bir belge ile bulana iade eder. Ayrıca, etnografik eser statüsünde bulunan ata yadigarı eserler için de aynı yöntem uygulanır. Ancak, bu nitelikteki eserler sahipli olduğundan, sahibi müzenin verdiği değeri kabul etmezse, eseri belgelendirerek elinde tutmaya devam edebilir ya da iç piyasada koleksiyonculara, özel müzelere, eski eser ticareti yapanlara veya müzayedeler yoluyla yurt içinde herhangi bir vatandaşa satabilir. Bu çerçevede, piyasada dolaşımına izin verilen eserlerin bir belgesi olmak zorundadır. Belgelendirilen eserler, yurt içinde takibi yapılabildiği için yurt dışına da çıkarılamaz. Eski eser ticareti yapanlar ve müzayedeye evleri, yalnızca belgelendirilmiş kültür varlıklarını satabilir. Ancak, belgelendirmenin iç piyasada yeteri kadar uygulanmadığı görülmektedir.

Belgelendirme sistemi işler hâle getirilerek, iç piyasada dolaşımına izin verilen tüm kültür varlıkları belgelendirilmeli ve belgelendirilen eserin el değiştirmesi sırasında ve sonrasında takibi de yapılmalıdır. Böylece iç piyasada denetim sağlanacak ve yurt içinde dolaşımına izin verilen kültür varlıklarının yurt dışına çıkarılması önlenecektir. Bu çerçevede, müzayedelerin iş ve işleyişi konusu da eklenerek “Taşınır Kültür Varlığı Ticareti ve Bu Ticarete Ait İşyerleri ile Depoların Denetimi Hakkında Yönetmelik” yeniden düzenlenmelidir.

Ayrıca, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünde iç piyasada dolaşımına izin verilen eserleri takip edecek ve denetimlerini yaptıracak bir şube müdürlüğü oluşturulmalıdır.

Bunun yanında, 6093 sayılı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun’da belgelendirme sistemine atıfta bulunulmadığı, sahibine iade edilen tüm el yazmaları ve nadir matbu eserlerin belgelendirilmediği bilinmektedir. Bu çerçevede, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı sahibine iade ettiği eserlere belge düzenleyerek iç piyasa denetimini sağlaymalı ve bu eserlerin takibini yapmalıdır.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına bağlı yazma eser kütüphaneleri dışında, Millî Kütüphane Başkanlığında da aynı sorunun mevcut olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, bu sorunun çözümüne yönelik olarak sahibine iade edilen el yazması ve nadir matbu eserlerin belgelendirilmesini sağlayacak gerekli mevzuat değişikliği yapılmalıdır.

İç Talebin Yönetilmesi ve Yönlendirilmesi:

Kültür varlıklarının kaçak kazılarla tahrip edilmesi kültür mirasına yönelik en ciddi tehlikeyi oluşturmaktadır. Ortaya çıkarılan kültür varlıklarının ticari bir meta gözüyle değerlendirildiği ve yasa dışı olarak alım-satımının yapıldığı gerçeğinden hareketle, arz-talep dengesinde talebin kırılması gereklidir. Özellikle temin kaynakları kaçak kazı yapan şahıslar olan bazı özel müze ve koleksiyon sahiplerinin eserleri elde ediş yöntemlerinin, 2863 sayılı Kanun’un 4, 5, 24, 25 ve 26. maddelerine aykırı olduğu görülmektedir. 2863 sayılı Kanun’a aykırı bir tutum oluşturan arkeolojik eser koleksiyonculuğunda talebin kırılması, taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve bilimsel kontekstin bozulmaması açısından gerekli görülmektedir. Bu çerçevede, özel müze ve koleksiyoncuların arkeolojik eserlere yönelik faaliyetlerinin durdurulması, koleksiyonlarda bulunan arkeolojik eserlerin müzelere yapılacak satışlar hariç alım-satımının dondurulması, özel müze ve koleksiyoncuların sahipli etnografik eser koleksiyonculuğuna yönlendirilmesi, hem bu tür eserlerin korunmasında bir ilerleme teşkil edecek hem de taşınmaz kültür varlıklarını tehdit eden kaçak kazıların önlenmesine katkı sağlayacaktır. Bu sayede, koleksiyoncular ve özel müzeler Türk-İslam eserlerine yönlendirilmiş olacaktır.

Bu tedbirlerin kültür varlığı kaçakçılığının yurt dışına yönelmesine neden olabileceği göz önünde bulundurularak, kolluk birimlerince etkin mücadelenin sağlanması ve gümrük kapılarında güvenlik önlemlerinin artırılarak denetimlerin sıklaştırılması gerekmektedir.

Dış Talebin Kırılması ve İade Süreci:

Kültür varlığı kaçakçılığının en önemli nedenlerinden biri dış taleptir. Bu talebi kırmak için, yurt dışına kaçırılan kültür varlıklarımızın tespit çalışmalarına ağırlık verilmeli ve iadesi için tüm imkânlar kullanılmalıdır. Kurulması önerilen yeni birim bu amaca ulaşmada önemli bir merhale teşkil edecektir. Birim, yapacağı çalışmalarla kısa,

orta ve uzun vadede iade süreçlerine ilişkin stratejiler geliştirebilecektir. İkili görüşmelerle sonuç alınamayan durumlarda kültür varlıklarının iadesine yönelik mahkeme yolu da denenmelidir.

İade talebimiz olan her ülke için ayrı ayrı hazırlanacak dosyaların üst düzey dış temaslardan önce hazır hâle getirilerek ilgili makama sunulmasında iade süreçleri açısından fayda görülmektedir.

Gümrük Kapılarında Aktif Denetimin Artırılması:

2863 sayılı Kanun'un 24. maddesinde yurt dışına çıkarılacak eserlerin kontrolünün müze müdürlüklerinde veya bazı gümrük çıkış kapılarında bulundurulacak ihtisas elemanlarınca yapılabileceği hükme bağlanmıştır. Ancak, şu anda gümrük kapılarında ihtisas elemanı bulundurulmamaktadır. Gümrük kapılarındaki kontrollerin titizlikle yerine getirilmesi, her gümrükte kadrolu olarak arkeolog ve sanat tarihçilerinden müteşekkil kontrol ekiplerinin oluşturulması sağlanmalıdır.

Uluslararası İş Birliğinin Geliştirilmesi:

Kaynak ülkelerle iş birliğini geliştirmek amacıyla, başta Çin olmak üzere, İran, Irak, Suriye, Mısır, Ürdün, Yunanistan, İtalya, Afganistan, Peru ve benzeri ülkelerle Antalya ve Gaziantep gibi sıklıkla soyguna maruz kalan illerimizde uluslararası sempozyumlar düzenlenmelidir. Böylelikle, ortak stratejiler belirlenmeli ve uluslararası sözleşmelere mağdur ülkeleri koruyucu düzenlemelerin getirilmesi ve kaynak ülkeler arasında bir ağ oluşturularak kültür varlığı kaçakçılığına karşı birlikte mücadele edilmesi sağlanmalıdır.

Diğer yandan, hem pazar hem de kaynak ülkelerle iade sürecini kolaylaştırmaya ve kültür varlığı kaçakçılığını önlemeye yönelik ikili ve çok taraflı anlaşmalar yapılmasında fayda görülmektedir.

Uluslararası Görünürlüğün Artırılması:

Yurt dışında yapılan müzayedelere katılarak yasal yollarla yurt dışına çıkarılmış olan Türk ve İslam dönemi eserlerine talep olunması, Türkiye'nin kültür varlıklarına sahip çıktığının uluslararası alanda gösterilmesi, yurt içinde ve yurt dışında bir farkındalık yaratacaktır. Yurt dışı müzayedelere katılarak eser alınması, 1990'lı yıllarda denenmiş ve müzelerimize bir miktar eser satın alınmıştır. Bu tavır, yurt içinde ve yurt dışında takdirle karşılanmıştır. Yurt dışı müzayedelerden alınacak Türk ve İslam eserleri, kurulacak Millî Müze koleksiyonlarını tamamlayacak ve mevcut müze koleksiyonlarını da zenginleştirecektir.

UNESCO başta olmak üzere, kültür varlığı kaçakçılığının önlenmesi konularında faaliyet gösteren uluslararası kurum ve kuruluşlarda Türkiye'den uzman görevlendirilmesi yapılarak görünürlüğümüz artırılmalı; ayrıca, bu kurumların düzenleyeceği tüm toplantı, sempozyum, vs. etkinliklere aktif olarak katılım sağlanmalıdır.

Ayrıca, kaçırılan, korunan veya yeni tespit edilmiş olan tüm kültür varlıklarımız hakkında yapılacak bilimsel araştırma ve yayınlar ile uluslararası hukukun ilgili dallarında yürütülecek çalışmaların teşvik edilmesi; bilim insanlarının ve ilgili Bakanlık uzmanlarının ve kamu görevlilerinin konuya ilişkin uluslararası etkinliklere katılımının desteklenmesi,

uluslararası görünürlüğü ve iade taleplerinin haklılığını uluslararası bilim camiasında güçlendirecektir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kaçakçılıkla Mücadele Dairesi Başkanlığının Güçlendirilmesi:

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü bünyesinde kültür varlığı kaçakçılığıyla mücadelede ve yurt dışına kaçırılmış eserlerimizin iadesi alanında faaliyet gösteren daire başkanlığının altında bu işlerle uğraşan yalnızca bir şube müdürlüğünün olması, bu alanda etkin mücadeleyi engellemektedir.

Bu sorunun çözümüne yönelik olarak; Kaçakçılıkla Mücadele Dairesi Başkanlığı altındaki şube müdürlüklerinin yurt içi, yurt dışı ve iç piyasa denetimi gibi alanlarda faaliyet gösterecek şekilde ayrı ayrı yapılandırılması, bu konularda çalışan personel sayısının artırılarak uzmanlaştırılmasının sağlanması için gereken imkânların yaratılması ve idari yapının güçlendirilmesi gerekli görülmektedir.

İlgili Kurum Arşivlerinin Düzenlenmesi:

İade süreçlerinde ihtiyaç duyulan bilgi-belge taleplerini karşılamada herhangi bir sorunla karşılaşmaması için kültür varlığı kaçakçılığıyla mücadele eden kurum ve kuruluşların arşivlerinin ayrıntılı ve sistemli bir şekilde düzenlenmesi, bu arşivlerin sayısallaştırılması gerekli görülmektedir. Bu işin sürdürülebilirliğinin sağlanması için kütüphaneci veya bilgi-belge yönetimi uzmanları istihdam edilmelidir.

Müzelerde Uzmanlaşmaya Yönelik Altyapı Oluşturulması:

Tüm müzelerimizde yeterli sayıda olmasa da uzman personel bulunmaktadır. Ancak, heykel, sikke, vb. müstakil alanlarda uzmanlaşmış, nitelikli personel sıkıntısı had safhadadır. Uzmanlaşma, usta-çırak ilişkisi içinde gelişmektedir. Uzman personelle uzun yıllar çalışma şansına sahip olanlar mesleklerinde uzmanlaşabilmektedir. Yeni mezun olup, müzelerde göreve başlayan bir arkeolog herhangi bir sikke konusunda veya bir sanat tarihçisi herhangi bir halı konusunda ekspertiz raporu verebilecek düzeyde olamamaktadır. Ayrıca, tecrübesiz arkeolog veya sanat tarihçisinin müzeye getirilen bir eserin sahte olup olmadığı hususunda doğru karar verebilmesi için o eserin uzmanı ve belirli düzeyde tecrübe sahibi olması gereklidir. Bu noktada, üniversitelerin ilgili bölümlerinde verilen eğitimin sahada duyulan ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak geliştirilmesi konusunda adımlar atılmalıdır.

4848 sayılı Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'da müzelerde uzmanlaşmayı sağlayacak yasal bir düzenleme yapılarak, kültür ve turizm uzmanlığı kadrolarında olduğu gibi uzman yardımcısı, uzman, başuzman kadrolarının oluşturulması, üst kadrolara geçişte uzmanlık tezi ve yeterlilik aranması, uzmanların yeterlilik düzeylerine deneyimli personel ve akademisyenlerden oluşan bir kurulun karar vermesi sayesinde sorun gelecek yıllarda tamamen çözülebilir.

Konservasyon ve Restorasyon Laboratuvarlarının Çoğaltılması:

Korunması gerekli kültür ve tabiat varlıklarını müzelerde toplayıp teşhir etmek, müzecilik değildir. Bu eserleri gelecek kuşaklara da bırakmak gerekir. Bu bağlamda,

eserlerin bakım ve onarımlarını yapacak, onları zararlı mikroorganizmalar, küf ve pas gibi etmenlerden koruyacak konservatör ve restoratörler ile bu personelin çalışacağı laboratuvarlara ihtiyaç vardır. Ne yazık ki bu yapılanma müzelerimizde yeterli değildir. Bir yandan eserlerimizin kaçırılmasını önlemeye yönelik çalışmalar yapılırken, diğer yandan mevcut eserlerin depolarda çürümeye terk edilmemesi gerekir. Bu çerçevede, konservasyon ve restorasyon laboratuvarlarının sayısı artırılarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü ile Vakıflar Genel Müdürlüğü başta olmak üzere özel müzeler ve koleksiyoncuların da ihtiyaçları giderilmelidir. Ayrıca, yanlış yapılan bir konservasyon ve restorasyon çalışmasıyla eserin bilimsel ve niteliksel özelliğinin büyük ölçüde zarar uğrayacağından hareketle, bu alanda çalışma yapan özel atölye ve şahısların denetim ve çalışma şartları için yasal düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Müzelerde Yeni Zihniyet ve Teşhir Senaryoları:

Müzeler, ihtiva ettikleri eserlerin eğitici, modern ve bilimsel kurallara göre sergilendiği mekânlardır. Ancak, müzelerimizde teşhir senaryolarına önem verilmemesi, onların birer depo görüntüsü almasına yol açmaktadır. Bu şekilde eserlerin gelişigüzel teşhir edildiği bir müzenin, ziyaretçilerinin beklentilerini karşılaması, gerekli heyecanı, beğeniyi ve bilinçlendirmeyi yaratması mümkün olamamaktadır.

Konusunda uzman personelden destek alınarak, müze teşhirinde modern çağın araçları olan dijital, görsel ve işitsel uygulamalara da yer verilerek, müzenin temel amacını yansıtabilecek ve destekleyecek unsurlarla teşhir senaryolarının oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca, oluşturulan teşhir senaryosunun topluma nüfuz etmesini sağlayacak önemli yazarlar, akademisyenler, araştırmacılar ile irtibata geçilerek etkinlikler düzenlenmelidir.

Sergiler:

Sergiler, kültür zenginliklerini daha geniş kitlelere tanıtmının önemli araçlarından biridir. Bu amaçla, yurt içinde ve yurt dışında heyecan oluşturan ve kamuoyunun ilgisini çekerek etkili ve ses getirecek eski eser sergileri düzenlenmeli, gerçekleştirilen uluslararası sergilere müzelerimizden ödünç eserler verilmeli ve yurt dışında bulunan müzelerle karşılıklı eser değişiminde bulunmak yoluyla ülkemizde geçici sergiler açılmalıdır. Özellikle yurt dışında düzenlenen sergilerde ülkemizden yasa dışı yollarla kaçırılan eserlerin teşhiri yapılarak bilinçli ve güçlü bir kamuoyu oluşturulması, bu eserlerin ülkemize iadesi konusunda katkı sağlayacaktır.

Bunların dışında, Türkiye'nin bölgesel gücünü vurgulayıcı şekilde, özellikle komşu ülkeler ile Türk cumhuriyetlerinden getirilecek eserlerle uluslararası kültür camiasında ilgi uyandıracak sergiler düzenlenmeli ve Türkiye'nin bu ülkelerdeki imajı güçlendirilmelidir.

Kamulaştırma:

Arkeolojik kazılar ile restorasyon projelerinde karşılaşılan önemli sorunlardan biri de mülkiyet sorunudur. Özellikle, özel şahıs mülkiyetinde bulunan tarihi yapılarda gerçekleştirilecek proje çalışmaları ve restorasyon uygulamaları ile şahıs arazilerinde yapılacak arkeolojik kazılar mülkiyet sorunları nedeniyle sekteye uğramakta ve özellikle zamanında koruma önlemleri alınamadığı için tarihi yapılar yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Diğer taraftan, kamulaştırma sürecinde yaşanan sorunlar da genel olarak mali kaynakların yetersizliği, adli ve idari yargı mekanizmasındaki aksaklıklar, kamu kurumlarında kamulaştırma işleminin yürütülmesini sağlayacak yetişmiş personel ve teknik altyapı eksikliğine bağlanmaktadır.

Bu kapsamda, her yapı ya da arazinin devlet tarafından kamulaştırılması mümkün olmadığından mülkiyet sorunu bulunan tarihi yapılar için yönetsel çözümler ile kaynaklara ilişkin düzenlemelere ihtiyaç vardır.

Bütçe:

Mali kaynakların yetersizliği nedeniyle Kültür ve Turizm Bakanlığının yetki ve faaliyet alanlarında bulunan iş ve işlemlerde aksaklıklarla karşılaşmaktadır. Bu çerçevede, Kültür ve Turizm Bakanlığının genel bütçedeki payı artırılması; ayrıca, kültür mirasının korunması çalışmaları için yerel yönetimlerin bütçelerinden ayrılan payın daha etkin kullanımının sağlanması amacıyla, mevcut mevzuatın güncellenerek yeni teşvikler konması yerinde olacaktır.

Yurt dışına kaçırılan kültür varlıklarımızın ülkemize iadesi çalışmalarında, özellikle dava söz konusu olduğunda süreç oldukça masraflı bir hâl almaktadır. Bu bağlamda, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2005 yılında yapılan “Kültürel Alandaki Destek (Sponsor) Faaliyetlerinin Teşvik Edilmesi Hakkında Genelge”nin etkin olarak kullanılmasıyla, araştırma faaliyetleri de dâhil olmak üzere, tüm dava masraflarını karşılayacak sponsorların aranması, dava esnasında ve sonrasında bu tür sponsorlar gündemde tutularak, sponsorluğun teşvik edilmesi sağlanmalıdır.

7.3. TOPLUMSAL BİLİNCİN ARTIRILMASINA YÖNELİK ÖNERİLER

Toplumda Eski Eserleri Koruma Bilincinin Yaygınlaştırılması:

Ülkemiz sınırları içinde bulunan ve hangi devire ait olursa olsun tüm kültür varlıklarının sahibinin Türk halkı olduğu düşüncesiyle hareket edilerek, toplumda koruma ve sahiplenme bilincinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bunun sağlanması için çocuk, genç ve yaşlı tüm vatandaşlarımıza yönelik eğitim çalışmaları yapılmalı, kültür varlıkları tanıtılmalı ve bunların Türk toplumunun kültür mirası olduğu anlatılmalıdır.

Bu çerçevede;

a) Millî Eğitim Bakanlığı, ilköğretimde çocuklarda eski eser sevgisini yaratacak etkinlikler düzenlenmesine, ortaöğretimde kültür varlıklarına yönelik merak uyandıracak derslerin konulmasına yönelik çalışmalar yaptırmalıdır. Gençlerimizin Anadolu’daki geçmiş tüm kültürleri bir zincir hâlinde öğrenmesi ve içselleştirmesi; sahip oldukları kültürleri tanırken aynı zamanda dünya kültürlerinden de haberdar olması sağlanmalıdır.

Buna yönelik olarak kültür-sanat haftası olarak belirlenebilecek bir zaman aralığında okullarda sanatçıların daveti, ödüllü yarışmalar, kısa film yarışmaları, ücretsiz geziler, öğrencilerin eserlerinin sergilenmesi gibi etkinlikler düzenlenebilir ve okul kulüpleri teşvik edilebilir. Okullarda seçmeli sanat derslerine imkân sağlanması, güzel sanatlar liselerinde diğer liselerden öğrencilerin katılımına açık seçmeli dersler veya kurslar verilmesi, her ilde meslek liselerinin yerel sanatlara yönelik çalışma yapmasının özendirilmesi gibi faaliyetlerle öğrencilerin kültürel anlamda üretimine destek verilmesi ve kültür varlıklarımızın tarihi birikimini sahiplenmesi teşvik edilebilir. Ayrıca, her ilde

okullardaki sosyal ve kültürel faaliyetlerde kullanılmak üzere tarihi ve kültürel değerlerimizi yansıtacak dekor, kostüm, enstrüman ve benzeri ekipman birimleri kurulması ve ödünç alma yöntemiyle okulların istifadesine sunulması da öğrencilerin kültürel farkındalığının artırılmasına katkı sağlayacaktır.

b) Çocukların müze ile ilişkilerini küçük yaşlarda kuracak, onları eğlendirirken eğitecek çocuk müzeleri kurulmalı ve buralarda çocuklara hitap edebilecek pedagoglar çalıştırılmalıdır. Bu müzeler, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kurulabileceği gibi, belediyeler teşvik edilerek yerel yönetimlere de yaptırılabilir.

c) Kültür ve Turizm Bakanlığınca çocuklara yönelik müzeleri ve kültür varlıklarını tanıtıcı yayınlar yapılmalı ve bu yayınlar ücretsiz olarak hem okullara gönderilerek öğretmen ve öğrencilerin istifadesine sunulmalı, hem de müze ve ören yeri girişlerinde dağıtılmalıdır.

d) Toplumda eski eser sevgisinin artırılması, halkın müzelere yönlendirilmesi ve kültür varlığı kaçakçılığıyla ilgili toplumun bilinçlendirilmesine yönelik tüm medya platformlarında yayınlanacak reklamlar veya kamu spotları yaptırılmalıdır. Gümrük kapılarında da ülkemizde kültür varlıklarının yurt dışına çıkarılmasının yasak olduğuna ilişkin yerli-yabancı halkı bilinçlendirici tanıtım levhası, broşür, afiş gibi görsel ve yazılı materyaller kullanılmalıdır.

e) Arkeolojik sit alanları ve korunması gerekli taşınmaz kültür varlıklarının etrafında yaşayan vatandaşlara yönelik düzenli eğitim çalışmaları yapılarak, onlara bulundukları çevredeki kültür varlıkları tanıtılmalı, koruma ve kültür bilinci verilmelidir.

f) Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bazı kaçırılan/noksan eserlerin ziyaretçilere bilgi panolarıyla anlatılması örneğinde olduğu gibi, müze ve ören yerlerimizden kaçırılan kültür varlıklarına ilişkin farkındalığın artırılmasına yönelik olarak da ziyaretçilerin bu konuda bilgilendirilmesi sağlanmalıdır.

g) Yurt dışına kaçırılmış eserlerin iadesine yönelik yapılan çalışmalarda halk desteği alınmalıdır. Geçmişte Troya eserleri ve Zeus Sunağı'nın iadesine yönelik yapılan imza kampanyaları gibi faaliyetler, hem vatandaşlarımızın bilgilenebilmesine ve bilinçlenmesine yol açacak hem de iade taleplerimizi güçlendirecektir.

h) 1917 yılında kurulması planlanan, ancak günümüze kadar kurulamayan Milli Müze'nin Ankara'da kurulması sağlanmalıdır. Bu Milli Müze, sahip olduğumuz tüm kültür varlıklarını içinde barındırırken, aynı zamanda toplumda Anadolu'da yaşamış kültürlerle karşı sahiplik duygularını ve anlayışını geliştirerek koruma bilincini bu bağlamda artıracak ve kültürel kimliğimizi pekiştirecektir.

i) Müze ve kütüphanelerde eski Türk sanatlarını topluma tanıttacak ve yeniden üretimlerini teşvik edecek projelere yer verilmelidir. Hat ve tezhip sanatı gibi sanatlara yönelik uygulamalı müzeler açılmalı ve kültürel kimliği pekiştirecek projelere öncelik tanınmalıdır.

j) Müzeler, açacakları sosyal medya hesaplarıyla özellikle gençlerin ilgisini çekmeyi hedeflemelidir. Sosyal medya kanalıyla müzelerde düzenlenecek etkinlikler ve eserler hakkında güncel bilgi paylaşımı yapılmalıdır. Bu paylaşımlarda kültür varlıklarının sahiplenilmesi ve kaçakçılığının önlenmesi konusu da işlenebilir.

k) Müzekart, halkın müze ve ören yerlerini daha ucuz ziyaret etmesinde önemli bir proje olmuştur. Geliştirilerek sürdürülmesi uygun olacaktır.

l) Yurdumuzdaki taşınmaz kültür varlıklarının bulunduğu yerlerde açıklayıcı bilgi eksiklikleri giderilmelidir.

KAYNAKÇA

III: Milli Kültür Şurası Şura Kitabı, 03-05 Mart 2017, Kültür ve Turizm Bakanlığı

Agouridis, C. “Greece,” James P. Delgado (der.), *British Museum Encyclopedia of Underwater and Maritime Archaeology* (New Haven and London: Yale University Press, 1998), s.180-183.

Akipek, Serap. *Ulusal ve Uluslararası Hukuk Açısından Kültür Malları* (Ankara: Turhan Kitabevi, 1992).

Akipek, Serap. “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmenin Değerlendirilmesi,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 50, sayı: 4 (2001): 13-39.

Akurgal, Ekrem. *Anadolu Kültür Tarihi* (Ankara: TÜBİTAK, 1998).

Arsebük, Güven. “Dünden Bugüne Arkeoloji,” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983), cilt: 1, s. 66-75.

Bardakçı, Murat. “Kuran Yağmasına Dikkat,” *Milliyet Gazetesi*, 12.05.1985.

Bayoğlu, Servet. “Taşınabilir Kültür Varlıklarının Korunması ve Gelecek Kuşaklara Aktarılması,” Özlem Bayram, vd. (yay. haz.), *21. Yüzyıla Doğru Türk Kütüphaneciliği* (Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği, 1999), s. 61-69.

Brodie, Neil. “Consensual Relations? Academic Involvement in the Illegal Trade in Ancient Manuscripts,” Penny Green ve Simon Mackenzie (der.), *Criminology and Archaeology: Studies in Looted Antiquities* (Oxford: Hart, 2009), s. 41-58.

Brodie, Neil. “Scholarly Engagement with Collections of Unprovenanced Ancient Texts,” K. Almqvist ve L. Belfrage (der.), *Cultural Heritage at Risk* (Stockholm: Ax:son Johnson Foundation, 2016), s. 123-142.

Brodie, Neil ve Mackenzie, Simon. “Trafficking Cultural Objects: Introduction,” *European Journal on Criminal Policy and Research* 20 (2014): 421-426.

Coggins, Clemency. “Illicit Traffic in Pre-Columbian Antiquities,” *Art Journal* 29/1 (1969): 94,96,98,114.

Erünsal, İsmail E. *Kütüphanecilikle İlgili Osmanlıca Metinler ve Belgeler II* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1989).

Erünsal, İsmail E. *Türk Kütüphaneleri Tarihi II. Kuruluştan Tanzimat’a Kadar Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri* (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 1991).

Erünsal, İsmail E. *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015).

Esin, Ufuk. “19. Yüzyıl Sonlarında Heinrich Schliemann’ın Troya Kazıları ve Osmanlılarla İlişkileri,” Zeynep Rona (yay.haz.), *Osman Hamdi Bey ve Dönemi. Sempozyum 17-18 Aralık 1992* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993), s. 179-191.

Greenfield, Jeanette. *The Return of Cultural Treasures* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 3. Basım.

İnan, Ayşe Âfet. *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler* (Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1959).

Karaduman, Hüseyin. “Teberrukat Eşyasının Korunmasına Yönelik Öneriler,” 6. *Müzecilik Semineri (25-27 Eylül 2002) Bildiriler* (İstanbul: Genel Kurmay Başkanlığı), s. 46-55.

Karaduman, Hüseyin. “Belgelerle İlk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi,” *Belgeler*, cilt: 25, sayı: 29, (Ankara, 2004), s. 73-104.

Karaduman, Hüseyin. “Belgelerle Konya Mevlânâ Müzesi’nin Kuruluşu,” *Vakıflar Dergisi* 29 (2005): 135-161.

- Karaduman, Hüseyin. *Türkiye’de Eski Eser Kaçakçılığı* (Ankara: ICOM Türkiye Millî Komitesi, 2008).
- Karaduman, Hüseyin. *Ulus-Devlet Bağlamında Belgelerle Ankara Etnografya Müzesi’nin Kuruluşu ve Millî Müze* (Ankara: Bilgin Kültür Sanat, 2016).
- Kersel, Morag M. “From the Ground to the Buyer. A Market Analysis of the Trade in Illegal Antiquities,” Neil Brodie, vd. (der.), *Archaeology, Cultural Heritage, and the Antiquities Trade* (Gainesville: University Press of Florida, 2006), s. 188-205.
- Kocabaş, Rezan. “Müzecilik Hareketi ve İlk Müze Okulunun Açılışı,” *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* 21 (1969): 74-78.
- Koşay, Hâmit Zübeyr, vd. *Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Çağlarında Türk Kazı Tarihi*, cilt: 1, 2. kitap, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013).
- Kuşşeven, Pınar. *Kültür Varlıklarının Yasa Dışı İthal ve İhracının Önlenmesi ile İlgili Mevzuat Çalışması*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür ve Turizm Uzmanlık Tezi, Ankara, 2009.
- Madran, Emre ve Özgönül, Nimet (der.). *Son Yasal Düzenlemelerde Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler El Kitabı* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2005).
- Mashberg, Tom. “Stolen Etruscan Vessel to be Returned to Italy,” *The New York Times*, 16 Mart 2017.
- Mumcu, Ahmet. “Eski Eser Hukuku ve Türkiye,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 26, sayı: 3-4 (1969): 45-78.
- Ogan, Aziz. *Türk Müzeciliğinin 100 üncü Yıldönümü* (İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1947).
- O’Keefe, Patrick Joseph. *Commentary on the 1970 UNESCO Convention* (Leicester: Institute of Art and Law, 2007).
- Ortaylı, İlber. “Tanzimat’ta Vilayetlerde Eski Eser Taraması,” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), cilt: 6, s. 1599-1603.
- Öz, Tahsin. “Ahmet Fetih Paşa ve Müzeler,” *Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi* 5 (1949): 1-15.
- Özel, Sibel. *Uluslararası Alanda Kültür Varlıklarının Korunması* (İstanbul: Alkım Yayınları, 1998).
- Özel, Sibel. “Kültür Varlıklarının İadesinde Doğrudan Uygulanma Kabiliyeti Olan Uluslararası Sözleşme: Çalınan ya da Yasa Dışı Olarak İhraç Edilen Kültürel Objelerle İlgili 1995 UNIDROIT Konvansiyonu,” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* cilt: 19, sayı: 2 (2013): 237-258.
- Paksoy, İsmail Günay. “Bazı Belgeler Işığında Osmanlı Devleti’nin Kültür Mirası Politikası Üzerine Düşünceler,” içinde Zeynep Rona (yay. haz.), *Osman Hamdi Bey ve Dönemi. Sempozyum 17-18 Aralık 1992* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1993), s. 201-221.
- Podesta, Janene Marie. *Saving Culture, but Passing The Buck: How the 1970 UNESCO Convention Undermines its Goals by Unduly Market Nations* (Cardozo J. of Int’l & Comp. Law, 2008).
- Resmî Gazete, 26 Ocak 1981, sayı: 17232, s. 2-3.
- Salgırlı, Semra. “Kültürel Varlıkların Korunması ve Uluslararası Sözleşmeler,” *İDOL* 13 (2002): 37-41.
- Shaw, Wendy M. K. *Osmanlı Müzeciliği: Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004).

Sokal, Marina Papa. “The U.S Legal Response to the Protection of the World Cultural Heritage,” Neil Brodie, vd. (der.), *Archaeology, Cultural Heritage and the Antiquities Trade*, (Gainesville: University Press of Florida, 2006), s. 36-37.

Sotiriou, Konstantinos Orfeas. “The Illicit Trade of Antiquities in the Aegean Area,” *Uluslararası Gazi Süleyman Paşa ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu – III* (Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2017), s. 391-396.

Su, Kamil. *Osman Hamdi Bey’e Kadar Türk Müzesi* (İstanbul: ICOM Türkiye Millî Komitesi, 1965).

Sümer, Faruk. “Türkiye Kültür Tarihine Umumi Bir Bakış,” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, cilt: 20, sayı: 3-4 (1962): 213-244.

TBMM Zabıt Ceridesi (Devre: I, İçtima Senesi: 1), c.1, Ankara, 1959, s. 242.

Türkiye Turing ve Otomobil Klubü Mecmuası 9/52 (1933): 7-8.

Schliemann, Heinrich. *Trojanische Alterthümer. Bericht über die Ausgrabungen in Troja (Bericht und Atlas)* (Leipzig, 1874).

St. Clair, William. *Lord Elgin and the Marbles. The Controversial History of the Parthenon Sculptures* (London: Oxford University Press, 1998).

Watson, Peter. “Convicted Dealers: What We Can Learn,” Neil Brodie, vd. (der.), *Archaeology, Cultural Heritage, and the Antiquities Trade* (Gainesville: University Press of Florida, 2006), s. 93-97.

“Elgin Marbles: UK declines mediation over Parthenon sculptures,” *BBC News*, 8 Nisan 2015.

“Greece looks to international justice to regain Parthenon marbles from UK,” *The Guardian*, 8 Mayıs 2016.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc048/kanuntbmmc048/kanuntbmmc04800563.pdf (Erişim tarihi: 14.03.2018).

<http://www.mfa.gov.tr/birlesmis-milletler-teskilati-ve-turkiye.tr.mfa> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-kuruluslarla-kulturel-iliskilerimiz.tr.mfa> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13062&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (Erişim tarihi: 19.11.2017).

http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/yerinden_edilmis_k_v/1970_SOZLESME.pdf, (Erişim tarihi: 19.11.2017), madde 4/b.

http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/yerinden_edilmis_k_v/1970_SOZLESME.pdf, (Erişim tarihi: 19.11.2017), madde 3.

http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/yerinden_edilmis_k_v/1970_SOZLESME.pdf, (Erişim tarihi: 19.11.2017) madde 15.

http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/yerinden_edilmis_k_v/1970_SOZLESME.pdf, (Erişim tarihi: 19.11.2017).

http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/yerinden_edilmis_k_v/1970_SOZLESME.pdf, (Erişim tarihi: 19.11.2017), madde 13/c.

<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44423/dunya-miras-listesi.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14269/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 4.

<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14269/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 6.

https://plone.unige.ch/art-adr/cases-affaires/khmer-statue-2013-cambodia-and-sotheby2019s-and-the-united-states/case-note-khmer-statue-2013-cambodia-and-sotheby2019s-and-the-united-states/at_download/file (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44423/dunya-miras-listesi.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://www.mfa.gov.tr/uluslararasi-kuruluslarla-kulturel-iliskilerimiz.tr.mfa> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://www.mfa.gov.tr/avrupa-konsevi.tr.mfa> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc039/kanuntbmmc039/kanuntbmmc03906998.pdf (Erişim tarihi: 25.02.2018).

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc051/kanuntbmmc051/kanuntbmmc05101034.pdf (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14199/arkeolojik-mirasin-korunmasina-iliskin-avrupa-sozlesmes-.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Word/119.doc> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

http://www.unesco.org/culture/natlaws/media/pdf/gb/gb_eec391192_engorof.pdf (Erişim tarihi: 25.02.2018).

http://www.wipo.int/wipolex/en/text.jsp?file_id=239117 (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0060> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://www.unesco.org.tr/?page=11:238::> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://www.unidroit.org/instruments/cultural-property/1995-convention> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://ab.gtb.gov.tr/uluslararasi-orgutler/dunya-gumruk-orgutu> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://muhafaza.gtb.gov.tr/kacakcilikla-mcuadele/uluslararasi-iliskiler/> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://www.unodc.org/unodc/en/about-unodc/campaigns/culturalproperty.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2012/October/trafficking-in-cultural-property--organized-crime-and-the-theft-of-our-past.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://icom.museum/programmes/fighting-illicit-traffic/object-id/> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://icom.museum/programmes/fighting-illicit-traffic/icoms-international-observatory-on-illicit-traffic-in-cultural-goods/> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

http://icom.museum/fileadmin/user_upload/pdf/publications/Book_observatory_illicit_traffic_versi_on_issuu.pdf

<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,160420/icom-suriye-acil-durum-kirmizi-listesi-turkce.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2863.pdf> (Erişim tarihi: 19.11.2017)

<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/illicit-trafficking-of-cultural-property/other-cases-of-return-or-restitution-of-cultural-objects/cambodia/> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13039&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (Erişim tarihi: 25.02.2018)

<http://www.korumakurullari.gov.tr/TR,89114/tarihce.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14230/kultur-ve-tabiata-varliklarini-koruma-kanunu.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018), madde 10.

<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14606/korunmasi-gerekli-tasinir-kultur-ve-tabiata-varliklarini-.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://icomturkey.org/tr/icoma-g%C3%B6re-m%C3%BCzenin-tan%C4%B1m%C4%B1> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,98489/muzeler-ulusal-envanter-sistemi-mues.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14444/ozel-muzeler-ve-denetimleri-hakkinda-yonetmelik.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14622/korunmasi-gerekli-tasinir-kultur-ve-tabiata-varliklari-k-.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=1.5.2863&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

<http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14430/koruma-amacli-imar-planlari-ve-cevre-duzenleme-projeler-.html> (Erişim tarihi: 25.02.2018).

RAPORA İLİŞKİN KARAR İMZA CETVELİ

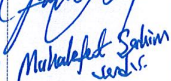
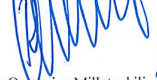
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması Ve Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Maksudıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu (10/601)

Karar No: 4

03/04/2018

KARAR

Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması Ve Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Maksudıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu 10/601 Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonunun yaptığı araştırma ve incelemeler sonucu düzenlemiş olduğu bu Rapor, Genel Kurula sunulmak üzere Yüce Başkanlığa saygıyla arz olunur.

BAŞKAN Mustafa İSEN Sakarya Milletvekili	BAŞKANVEKİLİ Nevzat CEYLAN Ankara Milletvekili	SÖZCÜ Ayhan GİDER Çanakkale Milletvekili	KATİP Mehmet ERDOĞAN Gaziantep Milletvekili
ÜYE Zülfikar İnönü TÜMER Adana Milletvekili	ÜYE M.Galip ENSARİOĞLU Diyarbakır Milletvekili	ÜYE Mehmet AKKOÇ Hakkari Milletvekili	ÜYE Durmuş Ali SARIKAYA İstanbul Milletvekili
ÜYE Serdar KUYUCUOĞLU Mersin Milletvekili	ÜYE Nihat ÖZTÜRK Muğla Milletvekili	ÜYE Ruhî ERSOY Osmaniye Milletvekili	ÜYE Gürsel ERÖL Tunceli Milletvekili

Yurt Dışına Kaçırılan Kültür Varlıklarımızın Belirlenerek İadelerinin Sağlanması ve Mevcut Kültür Varlıklarımızın Korunması İçin Alınması Gereken Tedbirlerin Belirlenmesi Maksadıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporuna Dair Halkların Demokratik Partisi’nin Muhalefet Şerhi

Meclis çatısı altında bir komisyon kurarak yurt dışına kaçırılan tarihsel ve kültürel varlıkların belirlenip iadelerinin sağlanması ve kültürel varlıkların korunması için gerekli tedbirlerin alınmaya çalışılması elbette önemlidir. Fakat Mezopotamya ve Anadolu coğrafyasında insanlık tarihinin en değerli eserlerinin korunmasına ve yaşatılmasına dair hükümetin takındığı ikircikli ve ayırımcı tavır tarihe geçebilecek niteliktedir. Komisyonun asli görevi yurt dışına kaçırılan eserlerin tespiti ve iadesinin yanında bizzat bu iktidar döneminde neo-liberal politikalar yüzünden rant alanına dönüştürülüp yok edilen kültür ve tarih varlıklarını korumak için alınması gereken tedbirlere dair somut öneriler sunmak olmalıdır. Tarihi ve kültürel eserleri koruma noktasında siyasi iktidarın sınırlı, kesintili ve tepeden inmeci girişmeleri ne devletin bürokratik aygıtlarında ne de toplumda hiçbir zaman bu eserlere karşı bir koruma bilinci yaratamamıştır.

Hükümet, dışarıya kaçırılan eserlerin peşine elbette düşmeli ve bu talana son vermelidir. Ancak bununla birlikte, Sur ve Hasankeyf’te yok edilen binlerce yıllık büyük tarihsel mirasa sırtını dönmemeli ve bu yıkımı acilen durdurmalıdır. Hasankeyf’te binlerce yıllık mağaralar dinatılmakta, geriye kalan derin tarihsel hafıza HES’lere kurban edilerek suyun altında bırakılmaktadır. Sur’daki tarihsel yapılar şimdiden yok edilmiştir.

Hasankeyf için uluslararası birçok kampanya düzenlenmiş olmasına rağmen Dicle Nehri üzerine yapılacak HES nedeniyle binlerce yıllık bir yaşam alanı ve hafıza mekânı sular altında kalacaktır. Ocak 2016’da torba yasayla birlikte bir gece geç saatlerde kabul edilen düzenleme ile UNESCO’nun dünya mirası listesine girmek için gerekli olan 10 kriterden 9’unu karşılayan tarihi kent Hasankeyf’in sular altında kalmasına vize çıkarılmıştır. Bunun yanında Hasankeyf’in yıkımını sağlayacak olan projenin birçok iş cinayetine karışmış olan ve AKP Hükümetleri döneminde çok hızlı yükselen Cengiz Holding ve Nurol ortaklığıyla yapılacak olması manidardır. Hasankeyf’te Zeynel Bey Türbesi’yle birlikte El Rızk Camii, Süleyman Han Camii’nin mimari unsurları, Koç Camii’nin bütün mimari unsurları, Kızlar Camii, Ortakapı, Artuklu Hamamı, İmam Abdullah Zaviyesi ve Zeynel Bey Türbesi ile birlikte 8 tarihi eserin büyük bir kısmı taşınırken Türk İslam kültürü öncesine dayanan eserlere karşı aynı titizlik yapılmamış ve bu konuda özel olarak bir ayırımcılık uygulanmıştır.

Van Edremit Belediyesi’ne atanan kayyım tarafından açılışı yapılan Van Gölü kenarındaki Çayırbaşı Mahallesi’nde yer alan halk plajının tuvalet, soyunma kabini ve otoparkının Dilkaya Höyüğü ve Ermeni mezarlığı üzerine yapıldığı haberleri basına yansımıştır. Öncelikle belirtmek gerekir ki üç bin yıllık tarihe sahip olan ve Urartu medeniyetinin izlerini taşıyan Dilkaya Höyüğü birinci dereceden sit alanı olarak tarihi ve kültürel açıdan titizlikle korunması gereken bir alandır. Aynı şekilde, 100 yıl öncesine kadar Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları bir bölge ve halk arasında da halen *Khorkom* denen mahalle, sınırları içinde bulundurduğu manastır ve mezarlığıyla tarihi ve manevi açıdan önemli bir mirasa sahiptir. Bu alanların sorumsuz şehir politikaları eliyle yok edilmesi, devletin azınlık politikaları düşünüldüğünde maalesef ki şaşırtıcı değildir. Yüz yıldan uzun bir süredir, azınlıklara ait kültürel yapılar devlet tarafından ya el konularak ya da başka bir işlevle kullanılarak yok edilmeye çalışılmıştır. Bu sebepten dolayı, Türkiye’nin her yerinde şu anda eski bir kilise veya gayrimüslim toplumlara ait eski bir okul; cami, spor salonu, kültür merkezi veya sinema salonu olarak kullanılabilir.

Çıkarılan Büyükşehir Belediye Kanunu'na bağlı olarak idari sınırları değişen bölgelerde kalan Süryani Kiliselerinin tüzel kişilerden alıp büyükşehir belediyelerine, hazineye, diyanete, Vakıflar Genel Müdürlüğüne ya da başka bir devlet kurumuna devredilmesi hiçbir şekilde kabul edilemez. Sadece Mardin bölgesinde Süryanilere ait 50 civarında taşınmazla el konulmuştur. Gelen yoğun tepkilere rağmen Mor Gabriel Kilisesinin el konulan 30 parselinden sadece 12'si iade edilmiştir.

Mardin Valiliği Devir, Tasfiye ve Paylaştırma Komisyonu köy tüzel kişilikleri adına kayıtlı olup kilise ve manastır niteliğinde bulunan taşınmaz malların hazine adına tesciline, tahsisinin ise Diyanet İşleri Başkanlığı'na yapılmasına, Süryani mezarlığı niteliğindeki taşınmazların Mardin Büyükşehir Belediyesi adına tesciline, vakfın kilise ve manastırlarına ait farklı nitelikteki arazilerin ise bulunduğu yer belediyesi adına tescilline karar vermiştir.

Ancak bu kararlar üzerinde kamuoyunda oluşan yoğun tepki nedeniyle kilise ve manastırların Diyanete tahsisıyla ilgili karar iptal edilmiştir. Ardından Mor Gabriel Vakfı gerekli girişimde bulunarak tasfiye komisyonuna başvurmuş ve söz konusu kilise, mezarlık ve arazilerin vakfa iadesini talep etmiştir. Ancak komisyon yetkilileri, ilgili kanun gereğince söz konusu taşınmazları ancak devlet kurumlarına verebileceklerini ve vakıflara bu türden bir devir yapamayacaklarını ifade etmişlerdir. Tabii konu bu noktada adli bir nitelik kazanmış ve ilgili vakıf gerekli adli başvurularda bulunmuş ve bu konularda davalar açmaya devam etmektedir.

Az önce bir kısmı dile getirilen taşınmazların hazine adına tescili Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu antlaşması olan Lozan Antlaşması'na açıkça aykırılık teşkil etmektedir.

Lozan Antlaşması'nın 42'nci maddesinin 3'üncü fıkrası aynen şöyledir: "Türk Hükûmeti, söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve öteki din kurumlarına tam bir koruma sağlamayı yükümlenir. Bu azınlıkların Türkiye'deki vakıflarına, din ve hayır işleri kurumlarına her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacak ve Türk Hükûmeti yeniden din ve hayır kurumları kurulması için bu nitelikteki öteki özel kurumlara sağlanmış gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyecektir." Yine Lozan Antlaşması'nın 38'inci maddesinden 44'üncü maddesine kadar olan maddelerin kapsadığı hükümler; temel yasalar olarak tanınmasını ve hiçbir kanunun, hiçbir yönetmeliğin ve hiçbir resmi işlemin bu hükümlere aykırı ya da bunlarla çelişir olmamasını ve hiçbir kanun, hiçbir yönetmelik ve hiçbir resmî işlemin söz konusu hükümlerden üstün sayılmamasını net bir şekilde hükme bağlamaktadır. Azınlıklar ve taşınmazları ile ilgili yeni düzenlemeler ile anayasamızın 10'uncu maddesine, eşitlik prensibine ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ayrımcılık yasağına aykırıdır.

330 yılında Roma'nın başkenti haline gelen İstanbul, dünyadaki en zengin sur varlığına sahip kenttir. Ancak bilgiden uzak ve tarihi mirasları korumayı öne koymayan imar planları ve kentsleşme surları ve sur içi değerleri yok etme sürecini işletmektedir. İstanbul'un surları 1985 yılından beri Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Örgütü UNESCO'nun Dünya Miras Listesi'nde yer alıyor. Buna rağmen 80'li ve 90'lı yıllarda yapılan inşaat çalışmaları nedeniyle Türkiye sürekli eleştirilere maruz kalmıştır. 2004 yılında Miras Komitesi yöneticisi Minja Yang ilk uyarıyı yaparak, *"böyle giderse İstanbul listeden çıkarılır"* demiştir. 2006 yılında UNESCO Dünya Miras Komitesi (Vilnius toplantısında) surlardaki inşaat işlerinin durdurulmasını istemiş ve sözleşme koşullarına uyması için bir eylem planı kabul ettirilmiştir. Bu eylem planında yer alan yönetim planına göre kara surları için bir uygulama yapılması gerekmektedir. Ayrıca yine hatırlanmalıdır ki

2008 yılında World Monuments Fund İstanbul'un surlarını tehdit altındaki 100 eser listesine almıştır.

Bir başka deyişle, hükümetin “kültür politikaları”nın temelini, iktidar partisinin yürekten benimsediği ve Türk siyaset sahnesinde koşulsuz kayıtsız temsilciliğine soyunduğu neo-liberal yönelimler oluşturmaktadır. Tam da bu sebepten olmalıdır ki “Kültür” ve “Turizm” bakanlıkları bu partinin iktidarı sırasında usta bir hamleyle birleştirilip, bilinçaltlarına kültürün “turistik” bir “şey”, bir girdi olduğu yolunda bir müdahalede bulunulmuştur. Bu nedenle AKM ve Muhsin Ertuğrul sahnesi Taksim-Harbiye arasına konuşlanacak bir “Kongre ve Kültür Vadisi”ne kurban edilmek istenmektedir. Paralı “sanat projeleri” ile ilgili yolsuzluk haberlerinin medyaya yansımadağı gün neredeyse yok gibidir. Yine, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Ayasofya Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi-Harem Dairesi, Efes Antik Kenti başta olmak üzere 48 müze ve ören yerini özelleştirme kararı almıştır.

2015 yılında başlayan çatışmalı süreçten sonra Diyarbakır'ın kalbi, beyni ve hafızası olarak bilinen Sur bölgesi neredeyse tümünden yok edilmiştir. Sur'da devreye sokulan talan ve yıkım planı, bugün sadece bu ülkeyi değil, bütün bir insanlık ailesini tarihin en nadide kültür ve hafıza mekanlarından birinden mahrum bırakmıştır. Binlerce yıl iç içe yaşamış halkların bıraktığı o muazzam tarihsel birikim ve eserler siyasi iktidarı rahatsız etmiştir.

Suriye'de Afrin'e yönelik askeri hareket kapsamında düzenlenen hava bombardımanlarında insansız ve çatışmasız bir bölge olmasına rağmen iki bin yıllık Ain Dara Tapınağı yerle bir edilmiştir. Bu yıkım birçok uluslararası ajansın da haberlerine konu olmuştur.

AKP iktidarı döneminde yapılan kültür kırımına dair sayısız örneklerden biri de Antalya Kemer'in 16 km batısındaki MÖ 6. yüzyılda Rodoslular tarafından kurulmuş Phalesis Antik Kenti'nin olduğu bölgede bir arazinin yeşil sermayeden Rixos oteller zincirine tahsis edilmesidir. Bütün yükselen itirazlara ve açılan davalara rağmen "ÇED gerekli değildir" kararı verilmiştir.

Yaşadığımız coğrafyada bugüne kadar ayakta kalabilen tarihî ve kültürel varlıklarımızı ayırt etmeksizin ortak mirasımız olarak koruma altına alabilmek, aynı zamanda mevcut çoğulcu toplumsal yapımızı da barış içerisinde sürdürebilmemizin önemli bir teminatı olacaktır. Aksi durumda, tarihî, kültürel eserlerimizin ve değerlerimizin korunması konusunda milliyetçi, mezhepçi ve tekçi yaklaşımlar sadece bu toprakların değil insanlık mirasının çok değerli eserlerinin yok olmasına hizmet etmeye devam edecektir.

Bu bağlamda genel olarak bir takım önerilerimiz şunlardır:

1. AKP'nin iktidara geldiği ilk dönemlerde kültür ve tarihsel varlıkların korunmasına karşı tutumu görece de olsa daha eşitlikçi iken son yıllarda sadece Osmanlı ve Türk mirasına karşı bir duyarlılık geliştirerek ciddi bir ayrımcılık politikasına öncülük etmeye başlamıştır. Diğer halkların ve kültürlerin kültürel ve tarihsel değerlerine karşı tam bir duyarsızlık örneği sergileyen hükümet, Hasankeyf ve Sur örneğinde olduğu gibi söz konusu kültürel değerlerin yıkımına bile ön ayak olmaya başlamıştır. Hükümet acilen bu tutumundan vazgeçmeli ve bu topraklara ait olan bütün kültürel varlıkları bu toprakların kültürel ve zihinsel bir zenginliği olduğu gerçeğini kabul etmelidir.

2. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde içinde antropolog, arkeolog, tarih bilimi ve antik dil uzmanlarının bulunduğu bilimsel bir kurul oluşturularak risk altında olan tarihi ve kültürel eserlerin bir envanteri çıkarılıp söz konusu eserler kategorik olarak tasnif edilmelidir. Hiçbir ideolojik tutum barındırmayan, tamamıyla objektif ve özerk bir yapıda

kurulması gereken söz konusu kurul ya da araştırma birimi, acilen yıkılmakla yüz yüze bulunan tarihi eserlerin restorasyon süreçlerine dahil edilerek koruma altına alınacak eserlerle ilgili nasıl bir koruma tekniği kullanılacağı konusunda perspektif sunmalıdır. Van Kalesi ve Akdamar Kilisesi'nde yaşanan restorasyon facialarının önüne geçmek için böylesi bir araştırma biriminin kurulmasının ne kadar elzem olduğu ortaya çıkmaktadır.

3. Hakkari'ye 10 km. uzaklıkta bulunan ve şimdiye kadar tespit edilebilen 1179 adet kaya resminin bulunduğu Geverok Vadisi acilen korumaya alınmalı ve araştırma gruplarının incelemesine açılmalıdır. Yaklaşık 38 yıldır askeri üs bölgesi haline getirilen ve sivillerin girişine kapatılan Hakkari Kalesi halkın ziyaretine ve turizme açılmalıdır. Aynı şekilde Hakkari'de bulunan ve 1910 yılına kadar aktif olarak kullanılan Melik Muhammed Esat Medresesi, 700 yıllık Çukurca evleri, Seyid Abdullah Sarayı acilen onarılarak ziyarete açılmalıdır.

4. 1998 yılında Hakkari Kalesinin altında bir tesadüf sonucu bulunan ve şu anda büyük bir kısmı Van Müzesinde sergilenen, MÖ II. binin ilk çeyreği-Son Tunç Çağı-Erken Demir Çağına ait olduğu düşünülen 13 stel (dikilitaş) ile ilgili bir araştırma biriminin kurulması elzemdir. Stellerin kayıp bir uygarlığa ait olduğu tartışmaları sürerken söz konusu stallerle ilgili bu güne kadar ciddi bir bilimsel araştırma yapılmamıştır.

5. AKP Hükümeti, Lozan Antlaşmasının 42, inci maddesinin 3'üncü fıkrasına ve Anayasanın 10. Maddesinde geçen eşitlik ilkesine ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ayrımcılık yasağına uymalıdır.

6. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Ayasofya Müzesi, Topkapı Sarayı Müzesi-Harem Dairesi, Efes Antik Kenti başta olmak üzere 48 müze ve ören yerini özelleştirme kararı almıştır. Bu özelleştirme kararlarından derhal vazgeçilmelidir.

Nihat AKDOĞAN

Hakkari Milletvekili

